

Ислом ақидаси

(Аҳли сунна вал жамоа ақидаси)

Муаллиф: **Зиёвуддин Раҳим**

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ! МУҚАДДИМА

Бизни тўғри йўлга бошлаган, Ўзи рози бўладиган амалларни қилишга тавфиқ берган Парвардигоримиз Аллоҳ таолога беҳисоб ҳамду санолар айтамыз!

Бизга соф ақидани ўргатган, нотўғри йўллардан, бидъат-хурофотлардан огоҳлантирган Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафога, у зотнинг оила аъзоларига, саҳобаи киромларига салаватлар ва саломлар йўллаймиз!

Ақида ҳар доим энг долзарб масала бўлиб келган. Чунки инсон амали биринчи навбатда ақидасига боғлиқ. Агар ақида тўғриланса, амал мақбул бўлади. Ақида бузилиши билан амал бузилади. Эътиқоди нотўғри одам ҳарчанд уринмасин, қилган ҳеч бир солиҳ амали Аллоҳ даргоҳида мақбул эмас. Шунинг учун биринчи галда ақида илмини ўрганиш зарур.

Фарзандларимизга тарбия беришни ақидадан бошласак, мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки ўғил-қизларимиз қалбига Аллоҳ Яккаю Ягоналиги, оламлар Парвардигори, Буюк, Қудратли, Меҳрибон, Раҳмли экани, ҳамма нарсани кўриб-кузатиб туриши, эртага қиёматда амалларимизни ҳисоб қилиши сингдирилса, келажакда улардан солиҳ ва солиҳалар етишиб чиқади. Зеро, мусаффо ақида мустаҳкам пойдеворга ўхшайди. Иморат пишиқлиги унинг пойдеворида боғлиқ.

Банда ҳақни таниса, Аллоҳ уни нима мақсадда яратганини англаб етса, тушунчаси, эътиқоди, амаллари тўғри бўлади. Дунёга нима учун келганини билмайдиганлар, ҳалол-ҳаромнинг фарқида бормайдиганлар охиратга ҳеч қандай захира тўпламай қуруқ қўл билан, ғофил ҳолда ўтиб кетишади. Бунинг асосий сабаби ақида нотўғрилиги, эътиқод илмидан беҳабарликдир. Башарият ҳаёти бузилишининг энг катта сабаби оламлар Парвардигорини танимаслик, Уни инкор этиш, айтганларини қилмасликдир. Аслида икки дунё саодатига эришаман, деган банда Аллоҳга имон келтиради, У Зотнинг буйруқларига бўйсунди. Илоҳий мезон асосида яшаганларгина ҳақиқий бахтга муносибдирлар.

Мустаҳкам ақидани кучли иммунитетга ўхшатиш мумкин. Киши иммунитетни қанча кучли бўлса, касалликка чалиниш хавфи шунча камаяди. Худди шунга ўхшаб, инсон эътиқоди тўғри, ақида ҳақидаги билими кучли бўлса, ёт ғояларга ишонмайди, эгри йўлларга кириб кетмайди.

Сўнгги йилларда юртимизда ақидага оид бир қанча китоблар нашр этилди. Бу қувонарли ҳол, албатта. Бироқ, шундай бўлса-да, ақида китобларига эҳтиёж камаймади. Аксинча, бир неча баравар ортди. Зеро, омма мусулмонларга соф Ислом ақидасини содда, равон, халқчил тилда ифодаладиган китоблар сув ва ҳаводек зарур бўлса-да эҳтиёжни қондирадиган даражада етарли эмас. Шу мақсадда яхшилик сари ожизона ҳаракат қилинди. Келажакда бу борада янгидан-янги тадқиқотлар қилинишини, фойдали китоблар ёзилишини кутиб қоламиз.

Мухтарам ўқувчилар фикр-мулоҳазаларини инобатга олиб, Аҳли сунна вал жамоа ақидасини – тафсилотларга чуқур киришмаган ҳолда – қисқароқ ифодалашни, масаланинг асл моҳиятини баён этишни ният қилдик. Қўлингиздаги китоб Аллоҳни, Унинг Динини, Расулини (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) танишда сиз азизларга ёрдамчи бўлишидан умидвормиз.

Аллоҳ таоло ушбу камтарона ҳаракатни муносиб тақдирласин, саҳву хатоларни кенг карами билан кечириб, ҳосил бўлган ажр-савоблардан, аввало, устозларимни, ота-онамни, яқинларимни баҳраманд қилсин!

Зиёвуддин Раҳим

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ! ДИН НИМА?

“Дин” сўзи “итоат”, “эътиқод”, “ҳисоб”, “ишонч”, “мукофот”, “жазо” маъноларини билдиради. Дин оламлар Парвардигори Аллоҳ таоло буюрган ақидалар, ҳукмлар, ибодатлардир. Дин нима яхши, нима ёмонлигини одамларга англатади. Барча пайғамбарлар битта Динга – Исломга даъват қилишган. Улар оламни Ёлғиз Аллоҳ яратганини тан олишга, фақат Унгагина ибодат қилишга, Аллоҳга ҳеч нарсани шерик қилмасликка чақиришган.

Аллоҳ осмондан юборган хабар, илм, буйруқ, насиҳатлар “дин” дейилади. Динга қандай амал қилишни ҳар ким ўзича била олмайди, балки пайғамбар кўрсатиб беради. Ақлли, инсофли кишилар динга киради, Аллоҳга имон келтириб, Унга ибодат қилади. Ибодат Аллоҳга қуллик қилиш, дегани. Намоз ўқиш, рўза тутиш, дуо қилиш, Аллоҳ учун қурбонлик сўйиш, Қуръон ўқиш, илм олиш, одамларни Аллоҳ йўлига чақириш ибодатдир. Инсон ибодатда Аллоҳга шукр қилган, Унинг мукофотларидан умид қилган бўлади.

Ислом динига кирган одамни “мусулмон” дейилади. Мўмин-мусулмонлар Аллоҳга ибодат қилиш билан бирга ҳаммага эзгулик улашади, қийналганларга ёрдам беради. Мўминларнинг уйларида нур, файз, барака бўлади. Аллоҳ уларни бало-офатлардан сақлайди, қиёматда жаннатга киритади.

Ҳаётда шундайлар ҳам бор, улар динга киришга унамайди. Аллоҳнинг динига кирмаган одамни “кофир” дейилади. Баъзи одамлар Аллоҳдан ўзга нарсаларга ибодат қилади. Аллоҳдан бошқага ибодат қилишни “ширк” дейилади. Ширк ишни қиладиган одам мушрикдир. Мушриклар ўз қўллари билан ясаб олган сохта илоҳларга сиғинишади. Кофирлар, мушриклар дунёда гуноҳ ишларни қилишади, ҳаром нарсаларни ейишади. Чунки, улар Аллоҳга ишонишмайди, нафсларига нима ёқса, шуни қилиб кетаверишади. Уларни маълум чегарада ушлаб турадиган нарса йўқ. Бундай одамлар ёмонликлари сабаб ҳар хил касалликларга дучор бўладилар, ер қимирлаши, сув тошқини, кучли шамол, қурғоқчилик каби балоларга учрайдилар. Охиратда дўзах оловига ташланадилар.

Баъзи одамлар Аллоҳ юбормаган, пайғамбар айтмаган ишларни динга киритиб, “Мана шу ҳам диндан”, деб даъво қилишади. Бундай ишлар “бидъат” дейилади. Бидъатни Аллоҳ ҳам, пайғамбар ҳам, мусулмонлар ҳам ёмон кўришади. Бидъат ишни Аллоҳ ибодат сифатида қабул қилмайди. Аксинча, бидъатларни, ирим-сиримларни қилган одам гуноҳга ботади.

Дунёда эътиқодсиз биронта миллат йўқ. Ейиш, ичиш, ухлаш, дам олиш каби дин ҳам эҳтиёждир. Одамда нимагадир ишониш, эътиқод қилиш эҳтиёжи бор. Лекин ҳар қандай ишонч ҳақ бўлавермайди. Энг тўғри дин Аллоҳ ростгўй пайғамбарлари орқали етказган Ислом динидир. Ислом бутун инсониятга юборилган, барча пайғамбарлар даъват этган диндир.

Кейинги мавзуимизда Ислом дини ҳақида суҳбатлашамиз. Ҳозир эса қисқача савол-жавоб ўтказиб, билимимизни мустаҳкамлаймиз.

Савол-жавоблар

Савол: Дин деганда нимани тушунамиз?

Жавоб: Аллоҳ таоло бандаларига юборган ҳукмлари тўпламини.

Савол: Аллоҳ таоло бандаларига қандай ҳукмлар юборган?

Жавоб: Нима тўғри, нима нотўғрилигини баён қилувчи ҳукмлар юборган.

Савол: Аллоҳ таоло Ўз ҳукмларини қайси йўл билан бандаларига билдирган?

Жавоб: Инсонлар ичидан энг муносибини пайғамбар этиб танлаб олган. Ўша пайғамбарга улуғ фаришта Жаброил алайҳиссалом воситасида ваҳий тушириб, дин ҳукмларини ўргатган. Пайғамбар уни одамларга етказган.

Савол: Агар бирон кишига Аллоҳнинг ҳукмлари етиб бормаса, уни биров Исломга даъват қилмаса, мусулмон бўлмагани учун у ҳам охиратда азобланадими?

Жавоб: Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган: **“Биз бирон пайғамбар юбормагунча** (яъни, у орқали Ўзимизнинг амр-фармонларимизни етказиб, унга итоат этишдан бош тортмагунларича, бирон кимсани) **азобловчи эмасмиз”** (“Исро” сураси, 15-оят).

Демак, ғорда, тоғ чўққисида, дунёдан бутунлай узилиб қолган чекка жойларда даъват етиб бормаган шахс топилса, у фатрат аҳлидан ҳисобланади. Шунинг учун жазоланмайди.

Агар бирон одам даъватчини учратса, дин йўл-йўриқларини, Аллоҳнинг амр-қайтариқларини ўрганиб олиши, уларга амал қилиши лозим. Акс ҳолда ўзининг эътиборсизлиги, хато-камчиликлари учун жавобгар бўлади.

Савол: Фатрат аҳли кимлар?

Жавоб: Бирон пайғамбар юборилмаган, самовий диндан беҳабар кишилар фатрат аҳлидир. Фатрат аҳли замон ёки макон жиҳатидан шундай шароитда яшайдилар, уларга самовий дин йўл-йўриқлари етиб бормайди. Масалан, Исо алайҳиссалом билан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ораларида маълум фатрат (муддат, замон, узилиш) ўтган. Яъни, Исо алайҳиссаломдан кейинги даврда ҳали янги Пайғамбар – Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келмасларидан аввал диндан беҳабар кишилар ўтган. Ана шулар фатрат аҳли ҳисобланади.

Шунингдек, оламдан узилиб қолган, мусулмонлардан йироқ жойларда яшайдиган, Ислом даъвати етиб бормаган кишилар ҳам фатрат аҳли (ёки аҳли фатрат) дейилади.

Савол: Аҳли фатратнинг қиёматдаги ҳисоби қандай бўлади?

Жавоб: Уларнинг ҳисоби Аллоҳга ҳавола этилади. Бир гуруҳ уламоларга кўра, фатрат аҳли ўзига хос тарзда ҳисоб қилинади. “Улар ҳисоб қилинмайди”, деганлар ҳам бор. Асл ҳақиқат Аллоҳгагина аёндыр.

ИСЛОМ НИМА?

“Ислом” сўзи “бўйсунуш”, “тоат”, “ихлос”, “тинчлик”, “сулҳ” маъноларини билдиради. Аллоҳ таоло бандалар учун рози бўлган дин Исломдир. Куръони каримда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, Аллоҳ наздидаги дин Исломдир...” (*“Оли Имрон” сураси, 19-оят*).

Аллоҳ Исломдан бошқа динни қабул қилмайди. Аллоҳ наздида Исломдан бошқа ҳар қандай йўл нотўғридыр.

Ислом тавҳид дини, яъни Ёлғиз Аллоҳга ибодат қилишга чакирувчи диндыр. Аллоҳ юборган барча пайғамбарлар, жумладан, Одам, Нух, Иброҳим, Мусо, Исо алайҳимуссалом, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам битта динга – Аллоҳ ягоналигини эътироф этишга, илоҳий китобларга, фаришталарга, пайғамбарларга, қиёмат кунига имон келтиришга, фақат Аллоҳга ибодат қилишга даъват этишган.

Ўзга динлар ичида Аллоҳ таоло нозил қилган, кейинчалик одамлар томонидан ўзгартириб юборилганлари ҳам бор. Масалан, насроний ва яҳудийлик дини. Ушбу дин вакиллари Мусо ҳамда Исо алайҳимуссалом таълимотини унутиб, динга ўзгартириш киритишган. Шунинг учун Аллоҳ уларни Исломга эргашишга буюрган.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Ким Исломдан бошқа динни истаса, ундан ҳаргиз қабул қилинмайди ва у охиратда зиён кўрувчилардандир” (*“Оли Имрон” сураси, 85-оят*).

Яъни, ким Исломдан бошқа йўлдан юрса, Аллоҳга бўйсунмаса, унинг амаллари зинҳор қабул этилмайди. Бундай кимса охиратда зарар кўради: Аллоҳ розилигини топа олмайди, раҳматидан узоқ бўлади, жаннат ноз-неъматларидан куруқ қолади. Нега? Чунки, у Аллоҳ руҳсат бермаган йўлдан юрди, нотўғри эътиқодда бўлди. Имон, ихлос, шариатга мувофиқлик бўлмаса, киши минг машаққат чекмасин, қилган амали бекор кетади, унга ҳеч қандай савоб берилмайди.

Ислом Аллоҳнинг Ягоналигини тарғиб этувчи диндыр. Исломда ибодатга фақат Аллоҳнинг Ўзи муносиб деб эътиқод қилинади. Банда танаси, қалби, ақли Аллоҳга тўлиқ бўйсунса, Ёлғиз Аллоҳга ихлос билан ибодат қилса, шундагина ҳақиқий мусулмон ҳисобланади.

Аввалги пайғамбарлар, жумладан Одам, Нух, Иброҳим, Мусо, Исо (уларга Аллоҳнинг саломи бўлсин!) Ислом динига чакиришган. Бунда эътиқод бир хил бўлган. Яъни, улар Ёлғиз Аллоҳгагина ишонишга, Унга ибодат қилишга даъват этишган. Аммо ҳукмларда, шариат қоидаларида баъзи фарқлар бўлган. Шариати муҳаммадиядаги қоидалар эса қиёматгача келадиган барча инсонлар учун умумий, шу билан бирга энг мукамал, энг адолатли ҳукмлардыр.

Ислом динига мансуб инсон “муслим” (мусулмон) дейилади. “Муслим” таслим бўлувчи дегани. Яъни, Аллоҳга тўлиқ бўйсунган, У Зот айтганларини қилган, қайтарганларидан тийилган банда мусулмон саналади.

Савол-жавоблар

Савол: Ислом нима?

Жавоб: Аллоҳ таолодан келган ҳақ Дин.

Савол: Бандалардан нима талаб қилинади?

Жавоб: Қуръонда, ҳадисларда келган нарсаларга тўлиқ бўйсунуш, уларга эътироз билдирмаслик, ўз ақлига, фикрига суяниб қолмаслик. Зеро, банда Аллоҳ ва Расулига тўлиқ итоат этмагунича комил мўмин бўла олмайди.

Муҳаммад ибн Шихоб Зухрий раҳматуллоҳи алайҳ шундай деган: “Аллоҳдан рисолат (топширик), Расулдан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) етказиш, биздан эса таслим бўлишдир” (Бухорий ривояти).

Савол: Айримлар даъво қилишча, дин турғунликда экан. Динга амал қилган одам тараққиётдан орқада қолиб кетаркан. Шу гап ростми?

Жавоб: Бу гапнинг ҳеч қандай асоси йўқ. Чунки Ислом дини турғунлик, қолоқлик, дангасалик, ҳафсаласизлик дини эмас. Аксинча, Дин бизни доим олдинга интилишга, олға қадам ташлашга ундайди. Дин бизни ҳамиша эзгулик сари интилиб яшашга чақиради.

Биз мусулмон бўлганимиз учун эмас, мусулмон бўлатуриб Ислом динига, шариат аҳкомларига тўқис амал қила олмаётганимиз учун тараққиётдан ортда қолиб кетяпмиз. Зеро, мусулмонлар Динни маҳкам ушлаган пайтларда ҳар соҳада улкан ютуқларга эришишган.

Бир сўз билан айтганда, мусулмонлар ривожланишига Дин тўсқинлик қилмайди. Бошқа тарафдан қараганда, Ғарбнинг тараққий этишига уларнинг эътиқодсизлиги сабаб эмас. Балки улар тараққиётга интилгани, турли соҳаларда кашфиётлар, янгиликлар қилгани учун катта ютуқларни қўлга киритган.

ИСЛОМ ҚАНДАЙ ДИН?

Аллоҳ таоло Қуръонда: “Аллоҳ наздида (ҳақиқий) дин Исломдир”, деган¹. Шундан биламиз, Ислом энг тўғри диндир. Аллоҳ дунёдаги ҳамма одамларни Исломга киришга буюрган.

Исломга кириш учун нима қилиш керак? Бунинг учун Аллоҳга, Унинг Расулига имон келтириш лозим. Имон келтириш учун чин дилдан “Лаа илааҳа иллаллоҳ, муҳаммадур росулуллоҳ”, деб айтилади. Бу, “Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ. Муҳаммад Унинг элчисидир”, деган маънони билдиради. Ислом динига кирган одамни “мусулмон” дейилади.

Исломни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга Аллоҳдан олиб келганлар. Аввалги пайғамбарларга юборилган дин ҳам Ислом бўлган. Аммо Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам туғилган пайтларида Ислом одамларнинг эсидан чиқиб кетган эди. Кўпчилик кишилар Ёлғиз Аллоҳга эмас, тошдан, ёғочдан ясалган бутларга сиғинишарди. Шундан кейин Аллоҳ Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам орқали бу дунёга янгидан Ислом динини юборди, Ислом қоидаларини Қуръонда тушунтириб берди. Баъзи қоидаларни Пайғамбаримиз ўзларининг ҳадисларида айтиб бердилар. Ҳадисларни ҳам Расулуллоҳ қалбларига Аллоҳнинг Ўзи солган.

Пайғамбаримиз араб миллатидан бўлганлар. Бироқ, Ислом фақат араблар учун келмаган. Исломга кирган одам қайси халқдан бўлса ҳам мусулмон саналаверади. Ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар, тожиклар, ҳатто ўрислар, инглизлар, испанлар ҳам Исломга кирсалар, мусулмон ҳисобланишади. Аллоҳ: “Мўминлар бир-бирлари билан ака-укадирлар”, деган. Мусулмонлар қайси тилда гаплашсалар ҳам бир-бирлари билан биродар бўлишади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ҳаммангиз Одам зурриётидансиз. Одам эса тупроқдан яратилган”, деганлар. Шунинг учун Исломга кирган одамлар ўзларини бир-бирларидан устун қўйишмайди, доим иноқликда ҳаёт кечиришади.

---

¹ “Оли Имрон” сураси, 19-оят.

Исломда яхши ишлар қилишни “савоб”, ёмон ишлар қилишни “гуноҳ”, дейилади. Савоб иш қилган одамни Аллоҳ яхши кўради, унга жуда кўп мукофот беради. Гуноҳ қилган одамни Аллоҳ ёмон кўради, агар вақтида тавба қилмаса, жазолайди.

Аллоҳ ва Расули “Қилманглар!” деган ишлар ҳаром ишлардир. Одам ўлдириш, ўғрилиқ қилиш, кимор ўйнаш, фахш иш қилиш, ароқ ичиш, жанжаллашиш, бир-бирини хафа қилиш – ҳаром. Чўчка, ит, эшак каби ҳайвонлар гўштини ейиш ҳам ҳаромдир. Ҳаром ишларни қилиш оғир гуноҳдир.

“Ислом” бўйсунуш деган маънони билдиради. Исломга кирган одам Аллоҳга, Унинг Расулига сўзсиз бўйсунди. Мана шу белгидан инсоннинг мўмин-мусулмонлигини билиб олса бўлади.

ИСЛОМ ДИНИ РУКНЛАРИ

Ислом дини рукнлари бешта:

1. “Лаа илааҳа иллаллоҳ, муҳаммадур росувлуллоҳ” калимасини тил билан айтиб, дил билан тасдиқлаш.

2. Бир кунда беш маҳал намоз ўқиш.

3. Рамазон ойи рўзасини тутиш.

4. Бой бўлса, йилда бир марта закот бериш.

5. Йўлга қодир бўлса, умрида бир марта ҳаж қилиш.

Ибн Умар розияллоху анҳу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ислом беш (асос)га қурилган: “Лаа илааҳа иллаллоҳ, муҳаммадур росувлуллоҳ”, деб гувоҳлик бериш, намозни тўқис адо этиш, закот бериш, ҳаж қилиш, рамазон (ойи) рўзасини тутиш” (Бухорий, Муслим, Термизий, Насоий ривояти).

Ислом 5 та рукндан иборат. Буларни “фарз” дейилади. Фарз деб Аллоҳ буюрган ишларга айтилади. Фарз амалларни бажарган кишилар Аллоҳдан улуғ савоб-мукофот олади, бажармаганлар қаттиқ гуноҳга ботади.

Қуйида мазкур рукнларнинг ҳар бирини алоҳида кўриб чиқамиз.

1-РУКН. “ЛАА ИЛААҲА ИЛЛАЛЛОҲ, МУҲАММАДУР РОСУВЛУЛЛОҲ” ДЕБ ГУВОҲЛИК БЕРИШ

“Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси маъноси: Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқ. Убудиятга (бандалиқ қилишга), улуҳиятга (илоҳ дея сифатланишга) фақат Аллоҳнинг Ўзи муносибдир. Аллоҳдан ўзга сифиниладиган нарсалар ҳақ эмас, ботилдир.

Банда мана шу калимани аниқ ишонч билан, ихлос, муҳаббат билан айтиши, уни чин кўнгилдан (шак-шубҳасиз, иккиланишсиз) қабул қилиши, ана ўша калимага мувофиқ ҳаёт кечириши талаб этилади.

Кимда-ким “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб калима келтирса, уни мусулмон санаيمиз, унга мусулмон сифатида муомала қиламиз, ортиқча текшириб, муҳокама қилиб ўтирмаймиз, унинг қалбидаги сирларини Аллоҳга ҳавола этамиз. Чунки биз унинг дилида нима борлигини билмаймиз. Бу борада зоҳирга (яъни, ташқи кўринишга) қараб муомала қилинади. Қалбидагини Аллоҳ билади, Ўзи ҳукм чиқаради.

Банда жаҳаннамдан узоқлаштирилиб, жаннатга киритилиши учун Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқлигига сўзсиз ишониши лозим. Ўтмишда ўтган барча пайғамбарлар умматларини “Лаа илааҳа иллаллоҳ” деб эътиқод қилишга чақиришган. Мана шу калимани қабул қилиш ёки инкор этишга қараб одам бахтли ёки бахтсиз бўлади. Эртага қиёматда номаи аъмол ўнг ёки чап тарафдан берилиши, амаллар мезонда тортилганида оғир ёки енгил келиши, қабрдаги, охиратдаги савол-жавоб қай ҳолатда ўтиши “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимасини қабул қилиш-қилмасликка боғлиқ.

“Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси имоннинг энг юқори нуқтасидир. Мазкур калима мезонда оғир келади. Зикрлар ичида ҳам энг афзали тавҳид калимасини талаффуз этиш, қалбга жойлашдир. “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимасини қанча кўп айтсак, шунча қалбимиз ёришиб, нурга тўлади. Бу муборак калима дилга жо бўлса, инсон қиладиган амаллари тўғриланади. Тавҳид калимасига мувофиқ яшаган бандани Аллоҳ дунёда ҳам, охиратда ҳам қўллайди. Инсон вафотидан кейин қабрда савол-жавоб қилинганда тавҳид аҳлига сабот берилади. “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси асосида яшаган инсон

қабрдаги саволларга тугилмасдан, бурро-бурро жавоб беради. Демак, инсон шаҳодат калимаси мазмун-моҳиятини яхшилаб ўрганиб олиб, унга амал қилса, бахтли бўлади, барака топади.

“Муҳаммадур росулulloх”нинг маъноси: Муҳаммад соллalloху алайҳи ва саллам Аллохнинг Расулидир. Яъни, Пайғамбаримиз алайҳиссалом барча инсонларга, жинларга пайғамбар этиб юборилганларига аниқ ишониш, у зот келтирган жами хабарларни, ҳукмларни розилик билан қабул қилиш, уларга бўйсунуш, қайтарганларидан қайтиш мазмунини ифодалайди. Зеро, Расулulloхга итоат этиш Аллохга итоат этиш, Расулulloхга осий бўлиш (буйруқларига бўйсунмаслик) Аллохга осий бўлишдир.

Иккинчи шаҳодат калимаси биринчиси билан бирга айтилади. Иккиси битта рукн саналади. Биз азонда, намоздаги ташаҳхудда мана шу икки калимани бирга зикр қиламиз. Мусулмон бўлиш учун иккаласини бирга айтиб, шубҳасиз тасдиқланади. Киши “Лаа илааҳа иллalloх”, деса-ю, Муҳаммад соллalloху алайҳи ва саллам пайғамбарликларини тан олмаса ёки аксинча бўлса, мусулмон ҳисобланмайди. Шунинг учун “Лаа илааҳа иллalloх, муҳаммадур росувulloх” деб айтилади.

2-РУКН. НАМОЗНИ ТЎҚИС АДО ЭТИШ

Намоз шаҳодат калимасидан кейинги ўринда туради. Қуръони карим оятларида, Расулulloх соллalloху алайҳи ва саллам ҳадисларида намознинг аҳамияти бот-бот таъкидланган. Жумладан, Аллох таоло айтади:

“-----Арабча матн-----”

“Барча намозларни, (хусусан) ўрта намозни сақланглар – вақтида адо этинглар, Аллох учун бўйсунган ҳолда туринглар!” (“Бақара” сураси, 238-оят).

Аллох таоло бу оятда мўминларга намозни (айниқса, ўрта намозни) вақтида, ихлос билан адо этишни, Аллох учун хокисор, хотиржам ҳолда туришни буюрмоқда.

Жумҳур уламоларга кўра, ўрта намоздан мурод аср намозидир.

Ҳақиқатан, ҳадиси шарифларда аср намозига эътиборлироқ бўлиш таъкидланган. Чунки бу намоз фазли улўғ, хосияти кўп. Уни узрсиз тарк этиш ҳақида қаттиқ огоҳлантирилган.

Агар биз – Аллох таолонинг амрига биноан – намозни сақлай олсак, намоз бизни ёмонликлардан, гуноҳ-маъсиятлардан сақлайди. Намоз бизга дунёда кўрғон, қабрда нур бўлади. Инсон намоз туфайли Аллохнинг раҳматига эришади, ҳимоясига киради.

Имрон ибн Ҳусойн розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Менда бавосир касаллиги бор эди. Набий соллalloху алайҳи ва салламдан намоз ҳақида сўраганим, у зот: “Тик туриб намоз ўқи. Агар қодир бўлмасанг, ўтириб (ўқи). Борди-ю (унга ҳам) қодир бўлмасанг, ёнбошлаб (ўқи)”, дедилар” (Бухорий, Абу Довуд, Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти).

Имрон ибн Ҳусойн розияллоху анху бавосир касаллигига чалинганди. У Расулulloх соллalloху алайҳи ва салламдан бемор намозни қандай ўқиши ҳақида сўраганида Ҳабибимиз батафсил жавоб қайтардилар. Унга кўра, киши бетоблиги учун туриб намоз ўқий олмаса, ўтириб ўқиши мумкин. Агар ҳолати оғирлигидан ўтиришга ҳам имкон топилмаса, ёнбошлаб ўқийди.

Намоз тарк этиб бўлмас ибодатдир. Ҳатто касаллик, заифлик ҳам намозни қолдиришга узр бўла олмайди. Бемор ҳақида шундай дейилаётган экан, тан-жони соғ, тўрт мучаси омон, тинч-хотиржам одам намоз ўқимаслиги ҳақида гапирмасаям бўлади.

Меҳрибон Аллох таоло бандаларини намозга қатъий суратда буюриш билан бирга айрим имтиёзларни берган. Масалан, касал одам намозни ўтириб ўқийди. Агар таҳоратга сув топилмаса ёки сув ишлатиш имкони бўлмаса, покиза тупроқ билан таяммум қилади. Исломда танглик йўқ, енгиллик, қулайлик бор. Инсон фақат озроқ ҳафсала қилса, Парвардигори берган имкониятлардан унумли фойдалана олса бўлгани.

Пайғамбаримиз соллalloху алайҳи ва саллам ҳаётлари давомида намозга катта аҳамият берганлар, ҳатто умрларининг сўнгги дақиқаларида ҳам намозга мустаҳкам бўлишни қайта-қайта тайинлаганлар.

Умму Салама розияллоху анҳодан ривоят қилинишича, Расулulloх соллalloху алайҳи ва саллам вафотларидан олдин касал бўлганларида: “Намозни (маҳкам ушланглар), қўл остингиздагилар (риоясини қилинглар)”, дедилар, тиллари ҳаракатланмай қолгунича шу сўзларни қайтаравердилар (Ибн Можа, Аҳмад, Абу Яъло ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Намоз Ислоннинг асосий устунларидандир. Куръони каримни эътибор билан ўқиган инсон намоз бошқа ибодатлардан кўра кўпроқ зикр этилганини, уни комил суратда ўқиш такрор-такрор эслатилганини билади.

Намозни қоим қилган инсон бошқа амалларни ҳам тўқис бажаради. Намозга эътиборсиз кимса бошқа ишларга ҳам лоқайд қарайди. Ҳаётда кўриб турганимиздек, намози чиройли, тартибли одамнинг қолган амаллари ҳам кўнгилдагидек бажарилади. Ибодати чала кишининг дунёвий ишлари ҳам ўлда-жўлда, беварака бўлади.

Намозга эътиборсизлик ортидан шаҳватларга мутелик, дунёга кўнгил қўйиш каби иллатлар эргашиб келади. Зеро, намоз инсонни гуноҳ-маъсиятдан қайтаради, унга Аллоҳни, охиратни эслатади. Намозда ажиб бир қувват бор. Мўмин киши ундан ҳамиша куч олади. Натижада қалби мустаҳкам, имони бақувват бўлади. Инсон ибодатга эътибори, ташналиги билан Аллоҳга севимли бандага айланади. Намозга бепарво кимса Аллоҳнинг чексиз раҳматидан, улуғ ажр-савобидан қуруқ қолади.

3-РУКН. РАМАЗОН РЎЗАСИНИ ТУТИШ

Рўза араб тилида “совмун” ёки “сиямун” дейилади. Бу сўз “бирон иш ёки сўздан ўзини тийиш” маъносини англатади. “Лисонул араб” луғатида айтилишича, “сиямун” (яъни, рўза) шаръий истилоҳда тонг отганидан қуёш ботгунича ният билан таом, ичимлик, жинсий яқинлик, фойдасиз сўзлардан тийилишдир.

Аллоҳ таоло шундай амр қилган:

"----- Арабий матн -----"

“Эй мўминлар! Тақводор бўлишингиз учун сизлардан илгари ўтганларга фарз қилинганидек сизларга ҳам санокли кунларда рўза тутиш фарз қилинди” (*“Бақара” сураси, 183-оят*).

Рўза ақлли, соғлом, балоғатга етган ҳар бир муслим ва муслимага (агар ҳайздан, нифосдан пок бўлса,) фарз қилинган.

4-РУКН. ЗАКОТ БЕРИШ

Бойлиги нисобга етган одам (қамарий) йилда бир марта молидан белгиланган миқдорни ҳақдорларга бериши “закот” дейилади. Аҳамияти кўплиги, қадри баландлиги учун Аллоҳ Куръонда закотни намоз билан бирга зикр қилган, “Намозни тўқис адо этинглар, закотни беринглар”, деб айтган.

Закот ҳижрий иккинчи йилда фарз қилинган. Балоғатга етган, ақлли, моли нисобга етган ҳар бир мусулмонга закот бериш фарздир. Закот фарзлигини инкор қилган одам диндан чиқади. Агар фарзлигини тан олса-ю, бой бўлатуриб закот бермаса, қаттиқ гуноҳга ботади.

5-РУКН. ҲАЖ ҚИЛИШ

“Ҳаж” сўзи луғатда “ният қилиш” маъносини англатади. Шаръий истилоҳда тавоф, саъй, Арафотда туриш ва бошқа ибодатларни бажариш мақсадида Маккани ният қилиш ҳаждир.

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Йўлга қодир бўлган инсонлар зиммасида Аллоҳ учун мана шу Уйни ҳаж-зиёрат қилиш бурчи бор. Кимда-ким кофир бўлса (яъни, Каъбани зиёрат қилиш фарз эканини инкор этса,) албатта, Аллоҳ бутун оламлардан Бехожат Зотдир” (*“Оли Имрон” сураси, 98-оят*).

Балоғатга етган, ақлли, оиласидан ошиқча озуқаси, мол-дунёси бор, жисмонан соғлом, йўли очиқ, бехатар одамга умрда бир марта ҳаж қилиш фарз.

Намоз, рўза, закот, ҳаж ибодатларини қандай, қачон, қай тарзда адо этиш фикҳ китобларида мукамал ёритилган. Биз бу ўринда мазкур ибодатлар Ислон дини рукнлари эканини эслатиб, қисқача маълумот бердик.

ШАРИАТ НИМА?

“Шариат” Ислом дини ҳукмлари тўплами, Аллоҳ таолонинг буйруқлари, қайтариқлари мажмуидир.

Аввал ўтган пайғамбарлар даъват қилган дин – Исломнинг асоси бир хил бўлса-да, уларнинг шариати, етказган ҳукмлари турлича эди. Шунинг учун бир пайғамбар олиб келган шариат ҳукмларига кейин келган пайғамбаргача амал қилинган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам охириги пайғамбар бўлганлари учун ўзларидан олдинги барча шариат ҳукмлари бекор қилинган, бутун инсоният фақат шариати муҳаммадияга амал қилишга буюрилган.

Ислом шариати қиёматгача давом этади. Бу шариат инсонларнинг бахтли бўлишларини таъминлайди. Унда инсон ҳаётининг ҳар бир соҳасида, ҳар бир босқичида учрайдиган каттаю кичик масалалар батафсил баён этилган. Ислом шариати жуда кенг қамровлидир. Унда ечими топилмайдиган масаланинг ўзи йўқ. Замонлар ўтиб, илм-фан ривожланиб, ҳаёт тарзи тубдан ўзгариши билан янги масалалар пайдо бўлса-да, Ислом уламолари маълум қонун-қоидаларни ишга солиб, барча саволларга қониқарли жавоб қайтаришади.

Инсонлар манфаатини таъминлаш, уларни ҳимоя қилиш шариатнинг асосий мақсадидир. Лекин бу ердаги манфаатдан инсон хоҳиш-истагига мос манфаат эмас, шариат қонунларига тўғри келадиган ҳақиқий манфаати тушунилади.

Демак, шариат, шаръий ҳукмлар деганда, бутун оламлар Парвардигори Аллоҳ таоло буюрган, қайтарган ёки бандалар қилишларига рози бўлган кўрсатмалар назарда тутилади.

ИМОН НИМА?

“Имон” сўзи “ишониш”, “тасдиқлаш” маъносини англатади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ таолодан етказган барча нарсаларни дил билан тасдиқлаб, тил билан иқрор бўлиш имон дейилади².

Имон калимаси қуйидагича айтилади:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

Ўқишлиши: “*Ашҳаду аллаа илааҳа иллаллоҳ, ва ашҳаду анна муҳаммадан ʼабдуҳув ва росувлуҳ*”.

Маъноси: “**Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигига гувоҳлик бераман. Муҳаммад У Зотнинг бандаси, Расули эканига гувоҳлик бераман**”.

Ким бу калималарни тили билан айтса, дили билан тасдиқлаб қабул қилса, Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқлигини, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг бандаси, Расули эканини эътироф этса, мўмин саналади. Агар имон бўлмаса, банданинг ҳеч бир амали қабул бўлмайди, қилган солиҳ амалларига битта ҳам савоб ёзилмайди. Тоат-ибодатлар, эзгу ишлар қабул бўлишининг асосий шarti имондир.

Имон ифодалаш жиҳатидан иккига бўлинади:

1. Ижмолий имон.
2. Муфассал имон.

Имон келтириш лозим нарсаларнинг ҳар бирини ёдлаш, алоҳида санаб тасдиқлаш “муфассал имон”, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам етказган нарсаларнинг барчасига ишониш (яъни, умумий тарзда, қисқача баён қилиш) “ижмолий имон” дейилади.

Ижмолий имон қуйидагича ифодаланади:

أَمَنْتُ بِاللَّهِ كَمَا هُوَ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ وَقَبِلْتُ جَمِيعَ أَحْكَامِهِ.

² Молик, Шофеий, Аҳмад, Авзойи, Исҳоқ ибн Роҳвайҳга кўра, имон қалб билан тасдиқлаш, тил билан иқрор бўлиш, аъзолар билан амал қилишдир.

Ҳанафий мазҳаби уламоларидан кўплари Таҳовий раҳматуллоҳи алайҳ зикр қилган нарсга: “Имон тил билан иқрор бўлиш, қалб билан тасдиқлашдир”, деган қавлга иттифоқ қилишган (Манба: Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”).

Ўқилиши: “Аманту биллаахи камаа хува биасмааихий ва сифаатих, ва қобилту жамийъа аҳжаамих”.

Маъноси: “Аллоҳга, Унинг исмларига, сифатларига имон келтирдим, Унинг ҳамма ҳукмларини қабул қилдим”.

Муфассал имон куйидагича ифодаланади:

أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ.

Ўқилиши: “Аманту биллаахи ва малаикатиҳий ва кутубиҳий ва русулиҳ, вал явмил аахир, вал қодари хойриҳий ва шарриҳий миналлоҳи та-ъаалаа, вал баъси баъдал мавт”.

Маъноси: “Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, пайғамбарларига, охират кунига, қадарнинг яхшисиям, ёмониям Аллоҳ таолодан эканига, ўлгандан сўнг қайта тирилишга имон келтирдим”.

ИМОН РУКНЛАРИ ВА ШАРТЛАРИ

Имон келтириш лозим нарсаларни қалб билан тасдиқлаб қабул этиш, тил билан иқрор бўлиш имоннинг рукнидир. Агар рукн бўлмаса, имон ўрнига ўтмайди. Яъни, агар имон келтириш зарур нарсалар қалб билан тасдиқлаб қабул қилинмаса, тил билан эътироф этилмаса, киши имонли ҳисобланмайди.

Қалб билан тасдиқлаб қабул этиш имоннинг шартларидандир. Имон шартларидан биронтасини инкор қилган кимса Ислому динидан чиқади, кофир бўлади.

Имон шартлари Қуръони карим оятлари, мутаботир ҳадислар, ижмоъ билан собит бўлган.

Имон билан боғлиқ барча масалалар қалбга тааллуқлидир. Шунинг учун улар ақидавий масалалар ҳам дейилади. Зеро, ақида қалб боғланган нарсадир.

Ақида масалалари замонга, маконга, шахс ёки жамиятга қараб ўзгармайди. Уларни тўлалигича қабул қилиш лозим. Ақида масалаларининг бир қисмини тан олиб, қолганларини инкор этиш мумкин эмас.

ШАҲОДАТ КАЛИМАСИНИ АЙТИШ ФАЗИЛАТИ

“Лаа илааҳа иллаллоҳ” деб Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқлигига гувоҳлик бериш “шаҳодат калимаси” дейилади. Қуйида мазкур калима фазилати ҳақидаги айрим ривоятларни кўриб чиқамиз.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Имон етмиш нечта (ёки олтмиш нечта) шўъбадан (яъни, қисмдан ёки хислатдан) иборат. Унинг энг афзали “Лаа илааҳа иллаллоҳ” дейиш, энг пастдагиси озор берувчи нарсани йўлдан олиб ташлашдир. Ҳаё имон шўъбаларидандир” (Муслим, Абу Довуд, Термизий ривояти).

“Етмиш нечта” деганда “етмишдан ортиқ, саксондан кам” маъноси кўзда тутилади. Ҳадисдаги “ёки олтмиш нечта” деган шубҳа ровий томонидан қилинган.

Имон бир дарахт бўлса, унинг етмишдан ортиқ шохлари бор. Уларнинг энг юқориси “Лаа илааҳа иллаллоҳ” деб гувоҳлик бериш, энг қуйи эса азият етказадиган нарсаларни – тикан, тош ва ҳоказоларни мусулмонлар йўлидан олиб ташлашдир.

Бу ҳадисни ўқир эканмиз, Ислому нақадар инсонпарвар, адолатли, эзгуликка йўлловчи дин эканига амин бўламиз. Зеро, Динимизда қуруқ калима келтириш эмас, балки яхши амалларни қилиш ҳам таъкидланган. Оддий мисол, одамлар ўтадиган йўлларни таъмирлаш, текислаб қўйиш, йўловчиларга

халакит берадиган нарсаларни олиб ташлаш ҳам имоннинг бир бўлаги саналади. Ана, Ислоом жамият тинчлиги, инсоният бахт-саодати учун қанчалик аҳамият беради?!

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَالْحَاكِمُ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ.

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам: “Энг афзал зикр “Лаа илааҳа иллаллох”, энг афзал дуо “Алҳамдулиллаах”, деб айтганлар (Термизий, Ибн Можжа, Ҳоким ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Банда “Лаа илааҳа иллаллох” калимасини қанча кўп айтса, шунча яхши. Зеро, тавҳид калимаси киши қалбини поклайди. Бу муборак калима кўп айтилса, қалбга сингади. Агар мустаҳкам ақида қалбга ўрнашса, бутун танага таъсир ўтказади. Одамнинг ичи иллатлардан тозаланса, имон ҳаловатини тотади, зикр-ғасб, тоат-ибодат лаззатини сезади.

عَنْ أَبِي مَالِكٍ عَنِ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَرَّمَ اللَّهُ حَرَمَ مَالِهِ وَدَمِهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ وَابْنُ حِبَّانَ.

Абу Молик отасидан ривоят қилади: “Мен Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам: “Ким “Лаа илааҳа иллаллох” деса, Аллоҳдан ўзга ибодат қилинадиган нарсаларни инкор этса, унинг моли, қони ҳаром бўлади, ҳисоби эса Аллоҳга (ҳавола)”, деганларини эшитганман” (Муслим, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ривояти).

Қайси банда Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқлигини, Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам У Зотнинг бандаси, Расули эканини тасдиқласа, Аллоҳдан ўзгаси ибодатга муносиб эмас, деб билса, Аллоҳ таоло унинг мол-дунёсига тажовуз қилишни, қонини тўқишни мусулмонларга ҳаром қилади. Унинг ҳисоби Аллоҳга ҳавола этилади: шаҳодат калимасини қалбдан тасдиқлаб айтдимиз ёки молини, жонини сақлаш учун тил учида айтиб қўйдимиз, киёматда Аллоҳнинг Ўзи ҳисоб қилади.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُصَاحُ بِرَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ فَيُنْشَرُ لَهُ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ سِجِلًّا كُلُّ سِجِلٍّ مَدَّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَلْ تُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا فَيَقُولُ: لَا يَا رَبِّ فَيَقُولُ: أَظْلَمْتُكَ كَتَبْتِي الْحَافِظُونَ فَيَقُولُ: لَا ثُمَّ يَقُولُ: أَلَيْكَ عُذْرٌ أَلَيْكَ حَسَنَةٌ فَيُهَابُ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: لَا فَيَقُولُ: بَلَى إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَاتٍ وَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ فَتُخْرَجُ لَهُ بِطَاقَةٌ فِيهَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ قَالَ: فَيَقُولُ: يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السِّجِلَّاتِ فَيَقُولُ: إِنَّكَ لَا تُظْلَمُ فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كِفَّةٍ وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ فَطَاشَتْ السِّجِلَّاتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَالْحَاكِمُ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анху Расулulloх соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Умнатидан бир киши киёмат кунини халойиқ олдига чақиради. Унинг учун тўқсон тўққизта катта китоб очилади. Ҳар бир китоб (узунлиги) кўз етгунча (масофада) бўлади. Кейин Аллоҳ азда ва жалла: “Бундан бирон нарсани инкор этасанми?” деб сўрайди. Банда: “Йўқ, эй Парвардигорим!” дейди. Аллоҳ: “Сақловчи-ёзувчи фаришталарим сенга зулм қилишдими?” деб сўрайди. Банда: “Йўқ”, деб жавоб беради. Аллоҳ сўрайди: “Сенинг узринг борми, яхшилигинг борми?” Шунда ҳалиги киши қўрқиб кетиб, “Йўқ”, дейди. Аллоҳ: “Ҳа, албатта Бизнинг даргоҳимизда сенинг яхшиликларинг бор. Бугун сенга зулм қилинмайди”, деб айтади. Кейин ўша банда учун бир кичик варақа чиқарилади. Унда “Ашҳаду аллаа илааҳа иллаллох, ва анна муҳаммадан ғабдуҳув ва

росувлух”, (деб ёзилган) бўлади. Шунда банда: “Эй Раббим, мана бу кичик варақа билан катта китоблар нима?” деб сўрайди. Аллоҳ: “Сенга зулм қилинмайди”, дейди. Шунда катта китоблар бир паллага, кичик варақа бошқа паллага қўйилади. Китоблар юқорига қўтарилади, варақа оғир келади” (Ибн Можа ва Ҳоқим ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Имом Термизийнинг “Сунан” китобида юқоридаги ривоятга қўшимча тарзда: “Аллоҳнинг исмидан бирон нарса оғир кела олмайди”, дейилган. Яъни, ҳеч қандай гуноҳ-маъсият Аллоҳнинг исмига тенг кела олмайди, балки Аллоҳнинг зикри барча гуноҳлардан оғирдир³. Яъни, мезонда Аллоҳнинг исми гуноҳлардан оғир келади.

عَنْ عَثْمَانَ بْنِ عَمَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ حِبَّانَ وَالطَّبْرَانِيُّ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ким Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигини билган ҳолида дунёдан ўтса, жаннатга киради” (Аҳмад, Ибн Ҳиббон, Табароний ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Аҳли сунна вал жамоа мазҳаби уламоларига кўра, ким тавҳид ақидасида – куфрдан, ширкдан, ҳақиқий нифокдан саломат ҳолида вафот этса, жаннатга киради.

Агар тавҳидда ўтса-ю, катта гуноҳлардан тавба қилишга улгурмаса, Аллоҳнинг иродасига ҳавола этилади: Аллоҳ истаса, уни авф этиб, жаннатга аввалгилар қаторида киритади. Истаса, дўзахда гуноҳига яраша жазолаб, кейин жаннатга киритади. Тавҳид ақидасида ўтган, катта гуноҳлардан тавба қилишга улгурмаган кимса жаҳаннамда абадий қолмайди.

Агар бир одам куфрда ўлган бўлса, қанча яхши амаллари бўлсаям жаннатга кира олмайди. Тавҳиднинг аҳамияти шунда.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Муоз ибн Жабал розияллоҳу анхундан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Кимнинг охириги сўзи “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, бўлса, жаннатга киради”, деганлар (Абу Довуд ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Ривоят қилинишича, Муоз ибн Жабал розияллоҳу анху бетоблигида шундай деган: “Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бир ҳадис эшитгандим. Уни (одамларга айтмай) беркитиб юрардим. Мен у зот: “Кимнинг охириги сўзи “Лаа илааҳа иллаллоҳ” бўлса, унга жаннат вожиб бўлади”, деб айтганларини эшитганман” (Аҳмад саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Шунинг учун ҳам вафоти яқинлашган кишига шаҳодат калимаси пастроқ овозда, мулойим тарзда айтиб турилади. Бу иш “талқин” дейилади.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ўликларингизга (яъни, ўлим тўшагида ётган кишиларга) “Лаа илааҳа иллаллоҳ”ни талқин қилиб туринглар!” (Муслим, Абу Довуд, Термизий, Насоий, Аҳмад ривояти).

Тажрибадан маълумки, ким мана шу дунёда имон-эътиқод билан яшаса, Аллоҳнинг айтганларини бажарса, ҳалол меҳнат қилса, вафоти олдидан “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси тилига беихтиёр келади. Ким дин-диёнатдан йироқ юрса, шариатга тескари ишларни қилиб, оғир гуноҳларни қилиб келган бўлса, унга минг эслатган билан тили калимага келмас экан... Аллоҳ асрасин!

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا قَالَ عَبْدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَطُّ مُخْلِصًا إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ حَتَّى تُفْضِيَ إِلَى الْعَرْشِ مَا اجْتَنَبَ الْكِبَائِرَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالْبَرْزَالِيُّ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ.

³ Манба: Муборакфурий, “Тухфатул ахвазий”.

Абу Хурайра розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Бирон банда “Лаа илааха иллаллох”ни ихлос билан айтса, магар катта гуноҳлардан сақланса, то Аршга етгунича унинг учун осмон эшиклари очилади” (Термизий ва Баззор ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Юқорида шаҳодат калимаси фазилатлари ҳақидаги ривоятларни ўқидик, Аллоҳнинг раҳмати шу қадар кенглигидан, бандаларига меҳрибонлигидан бошимиз осмонга етди. Лекин, тавҳид калимасининг ҳам маълум шартлари бор. Улардан иккитаси мана шу ҳадисда келтирилмоқда:

1. Шаҳодат калимасини ихлос билан айтиш.

2. Катта гуноҳлардан сақланиш, маъсиятларга бепарво бўлмаслик.

Бундан чикди, шаҳодат калимаси Аллоҳ даргоҳига кўтарилиши учун уни ихлос билан, чин дилдан тасдиқлаб айтиш, катта гуноҳлардан тийилиш лозим экан.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمُعَاذٌ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ قَالَ: يَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، قَالَ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ: يَا مُعَاذُ، قَالَ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ ثَلَاثًا، قَالَ: مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُخْبِرُ بِهِ النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُوا قَالَ: إِذَا يَتَكَلَّمُوا وَأَخْبَرَ بِهَا مُعَاذٌ عِنْدَ مَوْتِهِ تَأْتِمًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

Анас ибн Молик розияллоху анхундан ривоят қилинишича, Муоз Набий соллаллоху алайхи ва саллам уловлари орқасига мингашиб кетаётганида у зот: “Эй Муоз ибн Жабал!” дедилар. Муоз: “Лаббай, эй Расулуллох, қулоғим Сизда!” деб жавоб берди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом: “Эй Муоз!” деб хитоб қилдилар. Муоз уч марта: “Лаббай, эй Расулуллох, қулоғим Сизда!” деб айтди. Шунда Набий соллаллоху алайхи ва саллам: “Кимда-ким “Лаа илааха иллаллох, ва анна мухаммадар-росулуллох” деб дилдан тасдиқлаб гувоҳлик берса, Аллоҳ уни дўзахга ҳаром қилади”, дедилар. Муоз сўради: “Эй Расулуллох, буни одамларга айтайми, хурсанд бўлишарди?..” деб сўради. У зот: “У ҳолда (шу гапга) суяниб қолишади”, дедилар. Муоз ўлими олдидан (илмни беркитиш) гуноҳидан қўрқиб (ўша ривоятни) айтди (Бухорий ривояти).

Муоз ибн Жабал розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан башоратни эшитиб, уни одамларга етказишга ошиқди. Лекин Пайғамбаримиз алайҳиссалом бу ишга шошилмасликни тайинладилар. Нега? Чунки, одамлар “Аллоҳнинг раҳмати кенг экан, киши шаҳодат калимасини бир марта айтиб қўйса, дўзахга кирмасакан”, деб хотиржамликка берилишлари: солиҳ амалларни тарк этишлари, гуноҳларга эътиборсиз бўлишлари мумкин. Бу авомга (оддий халққа) хос ҳолат. Бироқ ҳақиқий мўмин киши бундай башоратни эшитиб, тоат-ибодатларга янаям каттиқ киришади, гуноҳлардан сақланади. Жаннат башорати берилган ўн нафар саҳобада (Аллоҳ улардан рози бўлсин!) шундай ҳолат кузатилган.

Демак, “Лаа илааха иллаллох” калимасини тил учида айтиб қўйиш билан иш битмайди. Уни бутун қалб билан тасдиқлаб, шубҳа-гумонсиз ифодалаш лозим. Тавҳид калимасини дилдан айтган одам Аллоҳни Яккаю Ягона Илоҳ деб билади, У Зотга итоат этади, Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам суннатларига эргашади. Ана шунда Аллоҳ уни дўзах ўтидан асрайди, жаннатга киритади.

СЎНГГИ СЎЗ

Қўшни болалар ховлиқиб чиқиб, бобосининг аҳволи оғирлашганини, уйда ҳеч ким йўқлигини айтди. Ортидан югурдим. Кирсам, тўқсонга яқинлашиб қолган Қурбон ота кўзини шифтга қадаб, хириллаб оғир нафас олиб ётибди. У кўпдан буён бемор: бир қўл-оёғи шол, қон босими баланд, юраги хаста эди. “Дўхтир чақирайми?” деб сўрадим. У соғ қўлини мажолсиз силтади. Беморнинг ранги хар қачонгидан оқарган, кўзларидан нур кетган. Аҳволни тушуниб, аста имон калималарини айта бошладим. У эса парво қилмай, ютоқиб нафас олар, орада тинмай “бемехр”, “ноқобил” ўғилларини қарғаб сўкинади.

Қурбон отанинг бадфеъллиги, тошбағирлиги, оғзи шалоғлиги учун фарзандларининг кириб-чиқиши қамайгани рост. Умр бўйи гоҳ мол бозорида даллоллик, гоҳ қассобчилик қилган Қурбон ота қариганида

ҳам ўнглимади, пешонаси сажда кўрмади, Аллоҳни фақат бошига мушкулот тушгандагина эслади. Ҳозир ҳам кўз ўнгимда жон таслим қиларкан, оғздан чиққан охири сўзи “кўрнамаклар, аблаҳлар” бўлди...

Яна бир воқеа. Шаҳар кўчаларининг бирида автомобил ҳалокати рўй берди. Ёшгина ҳайдовчи йигит бирор нарсага чалғиб қолганми ёки машинани бошқаролмай қолганми, йўл четидаги бетон устунга бориб урилибди. Йўловчилар дарров ёрдамга шошилишди. Қисиб қолган рул орқасидан бемажол танани аранг суғуриб олишди. Нималардир деб пичирлаётган ҳайдовчини ерга ётқизишлари билан жони узилди. Унинг сўнгги сўзи магнитофондан берилаётган ашуланинг “Қайлардасан, санамгинам?” деган жумлалари бўлди...

Бу дунёда барчамиз меҳмонмиз. Ҳаммамиз куни келиб оламдан кўз юмамиз. Ҳеч кимга: “Сен фалон куни, фалон ҳолатда ўласан”, деб ваъда берилмаган. Ҳеч ким нариги дунёга қандай кетишини олдиндан билмайди. Шундай экан, ўлим соати яқинлашганида тилларимизга “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси келиши учун бу дунёда Аллоҳнинг зикри билан машғул бўлишимиз лозим. Акс ҳолда, умримиз юқоридаги воқеалар каби хотималаниб қолиши мумкин. Аллоҳ сакласин!

Аллоҳ таоло Қуръони каримда: **“Бас, Мени эсланг. Мен ҳам сизларни эслайман. Менга шукр қилинг, Менга куфр келтирманг!”** дея буюрган (“Бақара” сураси, 152-оят).

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “Ўлим фариштаси ўлаётган кишининг олдида ҳозир бўлиб, унинг қалбига назар солади. Қалбидан ҳеч нарса топмайди. Сўнг унинг иккала жағини очиб, тили “Лаа илааҳа иллаллоҳ” деган ҳолда танглайига ёпишиб қолганини кўради. Ихлос калимаси туфайли бу банда мағфират қилинади”, деганлар (Байҳақий ривояти).

Ҳазрат Умар ибн Хаттоб розияллоху анху: “Ўлими яқинлашган кишиларингиздан огоҳ бўлиб туринг, уларга Аллоҳни зикр қилинг. Чунки улар сиз кўрмаётган нарсаларни кўришади. “Лаа илааҳа иллаллоҳ”ни уларга такрорланг”, деган.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам, асҳоби киром розияллоху анхум, солиҳ салафлар тиллари ҳамиша Аллоҳнинг зикри билан намланиб турган. Шунинг учун ўлим олдидан айтган охири сўзлари Аллоҳга илтижо, ҳамд-шукрона бўлган.

Сарвари коинот соллаллоху алайҳи ва саллам ўлим олдидаги сўнгги нафасларида: “Ар-рафикул аъло”, дедилар. Сўнг: “Намоз, намоз” дея умматни ибодатга чақириб, жонни Парвардигорга топширдилар.

Биринчи халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анхунинг сўнгги сўзи “Мутлақ куч-кудрат Ўзинггагина хосдир, ё Аллоҳ!” бўлди.

Ҳазрат Усмон ибн Аффон розияллоху анхунинг жон чиқар пайтдаги сўзига эътибор қилинг: “Каъбанинг Парвардигорига қасамки, булар менинг шаҳидлигимга гувоҳдир!”

Муҳаммад ибн Алидан ривоят қилинишича, жонига хаворижлар қасд қилганидан кейин ҳазрат Али розияллоху анху охири нафасигача “Лаа илааҳа иллаллоҳ”дан бошқа сўзни тилга олмаган.

Халифа Умар ибн Абдулазиз ўлим онида: “Ё Аллоҳ, дийдорингни Умарга хайрли қил! Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб туриб жон таслим қилган.

Улуғларнинг сўнгги дамдаги каломлари фақат Аллоҳнинг зикри, тавҳид калимаси бўлган. Хотималари, оқибатлари шундай бўлиши учун умр бўйи тайёргарлик кўришган. Ҳар қадамда, ҳар бир ҳолатда – ётганда, турганда, юрганда, ўтирганда ҳам тилларидан таҳлил, такбир тушмаган. Чунки умрлари поёнидаги охири сўз жаннат боғларига очкич, Аллоҳ ҳузурдаги савол-жавобларда жонга ора кирувчи бир ҳужжат бўлишини яхши англашган.

Бизлар-чи?! Бизлар ғафлатдамиз. Кун бўйи бекор ўтирамыз, зерикамыз, эснаймыз, мудраймыз. Қанчадан-қанча вақтимизни телевизор қаршисида ёки мусиқа тинглаб, маза-матрасиз баҳсларда, гурунларда, томошахоналарда, шахмат-нарда тахталари устида совуриб юборамиз. Қанча қимматли соатларимиз беҳуда амаллар, кимнидир-ниманидир кутишлар, номаъкул юмушларга қурбон бўлиб кетади. Аммо Аллоҳни эслашга, Унинг зикрини қилишга, Унга ҳамд-санолар айтишга тилларимиз эринади. Охиратга тайёргарлик кўрмаймыз, баҳоналар қидирамыз, шайтон васвасасига учамиз, вақт зиклиги, соғлиқ ёмонлиги, тоқат етмаётганидан нолиймыз. Ваҳоланки, оқибат жуда ёмон, аянчли: сўнгги сўзимиз фисқ-фужур, ширкона калом, баъзан шайтоний нағма бўлиб қолиши мумкин. Аллоҳ асрасин!

Шунинг учун тилларимизни кўпроқ Аллоҳнинг зикрига ўргатайлик, қалбларимизга “Субҳааналлоҳ”, “Алҳамдулиллааҳ”, “Лаа илааҳа иллаллоҳ”ни муҳрлайлик!

Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳни зикр қиладиган киши билан зикр қилмайдиган киши худди тирик билан ўлик кабидир” (Бухорий ривояти).

“Вақт тополмаяпман ёки тоқатим етмайди” деган баҳоналар билан умримизнинг энг яхши дамларини ғафлатда ўтказмайлик! Аллоҳ ҳузурида қандай савоб-мукофотлар кутаётганини билганимизда бирон нафасимизни зикрсиз олиб, зикрсиз чиқармасдик.

Энди Аллоҳни эшлагга киришайлик! Умримиз Аллоҳнинг зикри билан хотималанишини истаймиз-ку, тўғрими? Шундай экан, сўнгги каломимиз “Лаа илааҳа иллаллоҳ” бўлиши учун бугундан ҳаракатни бошлайлик⁴.

ШАҲОДАТ КАЛИМАСИ МАЪНОСИ ВА ШАРТЛАРИ

Икки шаҳодат калимасидан мурод “Лаа илааҳа иллаллоҳ, муҳаммадур росувлуллоҳ. Ашҳаду аллаа илааҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна муҳаммадан абдуҳув ва росувлуҳ”, деб айтишдир. Бу калима маъноси қуйидагича: “Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Муҳаммад Аллоҳнинг Расулидир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигига гувоҳлик бераман. Муҳаммад У Зотнинг бандаси, Расули эканига гувоҳлик бераман”.

Биз мўмин-мусулмонлар Аллоҳдан бошқа ҳақ маъбуд йўқлигига гувоҳлик берамиз. Шунинг учун ибодатимиз ҳам, тоатимиз ҳам фақат Аллоҳнинг Ўзига қилинади. Бирон нарсага муҳтож бўлсак, Аллоҳга илтижо этиб, ҳожатимизни раво қилишини сўраймиз. Бошимизга мусибат тушса, Аллоҳга ёлвориб, офият тилаймиз. Жонлиқ сўяётганда Ёлғиз Аллоҳ номини тилга оламиз. Назрни ҳам Аллоҳ учун қиламиз. Аллоҳнинг мулкида, тасарруфида шериги йўқлигини тасдиқлаймиз. Хуллас, барча амалларимиз Аллоҳ розилиги учун бажарилади.

Шунингдек, биз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг бандаси, барча инсонларга, жинларга юборган Элчиси эканига гувоҳлик берамиз. У зот ўтмишда бўлиб ўтган, келажакда юз берадиган ҳодисалар ҳақида етказган жами хабарларини тасдиқлаймиз, ҳалол деганларини ҳалол деймиз, ҳаром деганларини ҳаром деймиз, буюрган ишларини бажарамиз, қайтарганларидан тийиламиз, махфий ва ошкора тарзда шариатларига бўйсунамиз, суннатларига рози бўлиб амал қиламиз. Зеро, у зот бизга Аллоҳнинг рисолатини омонат билан, тўлиқ етказдилар. Шунинг учун Пайғамбаримиз алайҳиссаломга итоат этиш Аллоҳга итоат этиш, у зотга осий бўлиш Аллоҳга осий бўлиш саналади.

Икки шаҳодат калимаси Исломдаги бошқа амаллар учун таянчдир. Чунки банда икки шаҳодат калимасини тили билан айтиб, қалби билан тасдиқламаса, ўқиган намози, туган рўзаси, берган закоти, қилган ҳажи ҳисобга ўтмайди. Амаллар қабул бўлиши учун имон керак. Имон мазкур икки калимани дилдан чиқариб, ихлос-ла айтиш билан бўлади. Кимда-ким бу калималарни айтса, мусулмон саналади. Исломга киришнинг биринчи шarti шу.

Шаҳодат калимасини тил учида айтиб қўйиш етарли эмас, қалб ҳам тасдиқлаши, тилда талаффуз қилинаётган жумла маъноси дилдан ўтиб, унда бирон шубҳа-гумон қолмаслиги зарур.

Демак, шаҳодат калимаси шартлари еттита:

1. Тили билан талаффуз қиладиган калима маъносини яхши билиш, унинг мазмун-моҳиятини қалбига жойлаш.

2. Шаҳодат калимасини қатъий ишонч билан айтиш.

3. Мана шу калимага зоҳирий ва ботиний жиҳатдан бўйсунуш – танаси ва қалби билан унга амал қилиш.

4. Шаҳодат калимасини тўлиқ қабул қилиш, унинг шартларидан биронтасини инкор этмаслик.

5. Шаҳодат калимасида ихлосли бўлиш (Яъни, калимага мувофиқ ҳаёт кечириш).

6. Фақат тили билан айтиб қўймасдан, бутун вужуди, қалби билан тасдиқлаш.

7. Шаҳодат калимасига, унинг аҳлига муҳаббатли бўлиш (Яъни, “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб ҳақиқий мусулмон бўлганларни Аллоҳ учун яхши кўриш).

⁴ Манба: “Ҳидоят” журналининг 2004-йилги 5-сониди.

ТАВҲИД НИМА?

“Тавҳид” сўзи бирон нарсага ягоналикни нисбат бериш, ундан кўпликни инкор этиш маъносини билдиради. Шаръий истилоҳда тавҳид Аллоҳга ширк келтиришдан йироқ юриш, зотида, исмларида, сифатларида, ишларида, ҳукмларида У Зотнинг шериги йўқлигига шак-шубҳасиз иқрор бўлишдир.

Қуйида тавҳидга мисоллар келтирамиз. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

1. “Бунга сабаб Аллоҳнинг Ўзигина Ҳақ экани, Уни қўйиб (мушриклар) дуо-илтижо қилаётган (бутлар) эса ботиллиги, Аллоҳнинг Ўзигина Юксак, Буюк Зотлигидир” (“Ҳаж” сураси, 62-оят).

Аллоҳ Ҳақ Илоҳдир. Ундан ўзгалар ибодатга муносиб эмас. Ҳар бир мавжудот Аллоҳга муҳтож. Аллоҳ эса ҳеч кимга муҳтож эмас. Ҳамма нарса У Зот олдида хокисордир. Мушриклар сиғинаётган бут-санамлар аслида ботил, беҳуда нарсалар. Чунки ўша бутлар ўзига ҳам, бошқаларга ҳам фойда ёки зарар етказа олмайди. Аллоҳ таоло Буюқдир. Аллоҳдан улуғроқ ҳеч бир зот йўқ.

“----- Арабий матн -----“

2. “Бас, (эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) ҳеч қандай илоҳ йўқ, магар Аллоҳгина борлигини билинг...” (“Муҳаммад” сураси, 19-оят).

Аллоҳ таоло бу оятда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни имонда мустаҳкам бўлишга, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигини билишга буюрмоқда.

“Лаа илааҳа иллаллоҳ” – Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқ! Агар мушриклар даъво қилганидек, Аллоҳдан ўзга илоҳлар бўлганида улар Аллоҳга қарши чиқишга йўл излашар, Унинг илоҳлигини инкор этишарди. Натижада орада жанг келиб чиқарди. Бироқ, бундай кураш бўлмади. Бу ҳам Аллоҳ Яккаю Ягона Илоҳлигининг ёрқин исботидир.

“----- Арабий матн -----“

3. “Аллоҳ – ҳеч қандай илоҳ йўқ, фақат Унинг Ўзи бордир. У тирик, абадий турувчидир” (“Бақара” сураси, 255-оят).

Бу жумла хабар беришича, Аллоҳ таоло бутун оламлар, барча махлуқотлар учун Яккаю Ёлғиз, ҳеч қандай шериги йўқ Танҳо Илоҳдир.

“Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси Ҳақ таоло бандаларига айтган сўзларининг энг улуғи, бандалари айтадиган сўзларнинг ҳам энг буюғидир. Унинг улуғлиги шундаки, агар кофир одам ихлос билан тавҳид калимасини айтса, мусулмонга айланади.

Аллоҳ – Ягона, Ундан ўзга ибодат қилишга муносиб зот йўқ. Фақат Аллоҳнинг Ўзи ибодатга лойиқдир. Шунинг учун бандалар фақат Аллоҳга тоат-ибодат қилишлари, Унинг айтганини бажаришлари шарт.

Оламдаги барча жонзотлар Аллоҳ уларга ҳаёт беришидан олдин ўлик бўлган. Аллоҳ ирода қилган соатда яна ўлади. Фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина азалий Тирик, адабий Турувчидир. Барча мавжудотлар яралишида, туришида, ризқ-рўзида, дунёю охират ҳаётида Ягона Яратувчига, Мангу Барҳаёт Аллоҳга муҳтождир, аммо Аллоҳ ҳеч кимга муҳтож эмас.

Мана бу ривоят тавҳид нақадар муҳим эканини кўрсатади. Муоз ибн Жабал розияллоҳу анхундан ривоят қилинади: “Мен “Уфайр” дейиладиган эшакда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам орқаларига мингашиб кетаётгандим. У зот: “Эй Муоз, Аллоҳнинг бандалар зиммасидаги ҳаққини, бандаларнинг Аллоҳ зиммасидаги ҳаққини биласанми?” деб сўрадилар. Мен: “Аллоҳ ва Расули билувчидир”, дедим. У зот айтдилар: “Аллоҳнинг бандалар зиммасидаги ҳаққи фақат У Зотга ибодат қилишлари, (Аллоҳга) бирон нарсани шерик қилмасликларидир. Бандаларнинг Аллоҳ зиммасидаги ҳаққи эса Ўзига бирон нарсани ширк келтирмаган бандани азобламаслигидир”, деб марҳамат қилдилар. Мен сўрадим: “Эй Расулulloҳ, бу (гапни айтиб,) одамларга башорат берайми?” Шунда Расулulloҳ: “Уларга башорат берма. (Акс ҳолда бу гапга) суяниб қолишади, (тоат-ибодатларга, солиҳ амалларга жидду жаҳд қилмай қўйишади)”, дедилар” (Бухорий ва Муслим ривояти).

АҚИДА НИМА?

“Ақида” сўзи бир нарсани иккинчисига маҳкам боғлаш маъносини англатади. Бу сўзнинг кўплик шакли “ақоид”дир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган барча нарсалар ростлигини тасдиқлаб, кўнгил боғлаб ишониш лозим нарсалар “ақида” дейилади.

Мулла Али Қори “Фикҳул акбар” шарҳида шундай деган: “Ақида илмида эътиқод қилиш лозим нарсалар ҳақида баҳс юритилади”.

Ақида илмининг мақсадлари қуйидагилар:

1. Динга бўлган ишончни мустаҳкамлаш.
2. Диний ақидаларни қатъий далиллар билан исботлаш, улар ҳақидаги шубҳаларни аритиш.
3. Тўғри йўл изловчиларга ҳақиқатни баён этиш.
4. Дин асосларини ботил аҳлининг шубҳаларидан сақлаш.

Ақида илмининг асосий мақсади – бандани икки дунё саодатига эриштириш.

Энг тўғри ақида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан, у зотнинг саҳобаларидан нақл қилинган⁵. Бу “Аҳли сунна вал жамоа ақидаси” дейилади. Қуйида шу ҳақида сўз юритамиз.

АҲЛИ СУННА ВАЛ ЖАМОА

Энг ҳақ ақида Аҳли сунна вал жамоа ақидасидир. Мана шу ақидада бўлган одам икки дунёда нажот топади.

Аҳли сунна вал жамоа нима дегани? Аҳли сунна вал жамоа Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, солиҳ салафлар (яъни, саҳобалар, тобеинлар, табаа тобеинлар) тутган йўлдир. Таъбир жоиз бўлса айтиш мумкин, бу мазҳаб булоқ боши саналади. Зеро, фитналар авж олмасидан, турли фирқалар чиқмасидан олдинги мусаффо Ислому ақидаси айнан Аҳли сунна вал жамоа ақидасидир.

Сунна нима дегани? Сунна(т) – Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамда у кишининг саҳобалари йўли.

Жамоа нима дегани? Жамоа аслида “бир гуруҳ одамлар” маъносини англатади. Бу ерда саҳобалар, тобеинлар, табаа тобеинлардан иборат солиҳ салафлар назарда тутилади. Улар Аллоҳнинг Каломини, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларини маҳкам ушлашган, Динда собитқадам бўлишган. Эътиқод масалалари, амалий-фикҳий масалалар ҳам мазкур авлод вакиллари орқали бизгача етиб келган.

Маълумки, Мусо ва Исо алайҳимуссалом қавми 72 фирқага бўлиниб кетган. Ислому уммати эса 73 фирқага бўлинган. Ҳақиқат битта. Шундай экан, мана шу 73 фирқадан фақат биттаси ҳақ йўлдадир. Ислому уммати ичида ҳақни топган, ҳаққа эргашган жамоа Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам, у зотнинг саҳобалари амал қилган йўлдан борадиган мусулмонлардир. Қолган етмиш икки фирқа ҳақни топмаган. Ислому динининг қатъий ҳукмларини инкор қилмагани учун улар ҳам Ислому доирасида ҳисобланади. Ислому уммати ичида ҳаққа эргашган фирқа “Аҳли сунна вал жамоа” дейилади.

Ирбоз ибн Сория розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни бомдод намозидан кейин бизларга мукамал насиҳат қилдилар. Уни эшитиб, кўзларга ёш келди, қалблар кўрқувга тушди. Шунда бир киши: “Бу хайрлашувчи одамнинг насиҳати-ку. Бизга нимани васият қиласиз, эй Расулуллоҳ”, деди. У зот: “Аллоҳга тақво қилишни, гарчи (бошлиғингиз) ҳабаший қул бўлса ҳам, унга тўлиқ бўйсунини васият этаман. Сизлардан ҳаёт бўлган одам ҳали кўп ихтилофларни кўради. Шундай экан, янги пайдо бўлган ишлардан сақланинглар. Зеро, у залолатдир. Сизлардан ким ўша вақтга етса, менинг суннатимга, тўғри йўлдаги хулафои рошидин суннатига эргашсин. Уни озик тишларингиз билан маҳкам тишлаб олинглар!” дедилар” (Абу Довуд, Термизий, Аҳмад, Ҳоким ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Огоҳ бўлинглар! Сизлардан аввалги Аҳли китоблар 72 миллатга

---

⁵ Муҳаққиқ уламолар таъкидлашича, эътиқод масалалари қатъий, мутавотир хабарлар билан собит бўлганидек, оҳод хабарлар билан ҳам собит бўлади. Аммо ҳукм жиҳатидан иккиси орасида фарқ бор. Қуръони каримда қатъий собит бўлган, ҳадиси шарифларда мутавотир равишда келган эътиқод масалаларини инкор қилган шахс кофир бўлади. Оҳод ҳадислар билан собит бўлган эътиқодий масалаларни рад қилган одам эса кофир бўлиб Исломудан чиқиб кетмайди, балки фосиқ бўлади (Манба: Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, “Сунний ақидалар”).

Шундан келиб чиқиб айтиш мумкин, оҳод ҳадислар ақидада ҳужжат бўлади.

бўлиниб кетган. Албатта, мана бу миллат 73 (фирқа)га бўлиниб кетади. Етмиш иккитаси дўзахда, биттаси жаннатдадир. У жамоатдир” (Абу Довуд ҳасан санад билан ривоят қилган).

Яна бир ривоятга кўра, “Ўша битта фирқа қайси?” деб сўралганида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Мен ва саҳобаларим йўлини (тутганлар)”, деб жавоб берганлар (Термизий – Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан – ҳасан санад билан ривоят қилган).

Шунинг учун биз суннатга – Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, хулафои рошидин йўлларига, мусулмонлар жамоасига эргашамиз, хилоф нарсалардан, тафриқадан сақланамиз, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, саҳобалар, тобеинлар, табаа тобеинлар йўлидан юрган мусулмонлар жамоасидан ажралмаймиз.

Маълумот ўрнида айтиб ўтамиз, Аҳли сунна вал жамоа фирқаси амалий фикҳда тўрт мазҳабга бўлинган. Булар:

1. Ҳанафий мазҳаби.
2. Моликий мазҳаби.
3. Шофей мазҳаби.
4. Ҳанбалий мазҳаби.

АЛЛОҲГА ИМОН КЕЛТИРИШ

Биз Аллоҳ таоло борлигига қатъий ишонамиз. Ҳамма нарсани Аллоҳ таоло яратган. Аллоҳ оламлар Парвардигоридир. Ундан бошқага ибодат қилиб бўлмайди. Аллоҳ комил сифатлар Эгаси, ҳар қандай камчиликдан холи. Аллоҳ энг мукамал сифатлар Эгаси, Яккаю Ягона Илоҳ. Ибодатга ҳам энг муносиб зот Аллоҳнинг Ўзи.

Ким Аллоҳнинг яратувчи ва Ёлғиз Илоҳ эканини тили билан айтса, қалби билан тасдиқласа, Аллоҳга имон келтирган бўлади.

Аллоҳга имон келтирган одам ҳамма нарса Аллоҳнинг хоҳиши, ҳукми, тақдири билан бўлишига, У Зот ҳамма нарсани билишига ҳам ишонади.

Аллоҳ таоло зотида, сифатларида ягона, қадим (мавжудлигининг аввали йўқ), доим (мавжудлигининг охири йўқ), тирик, билувчи, қодир, сўзловчи, ошкор ва пинҳон нарсани эшитувчи, кўрувчидир. Аллоҳ таолонинг борлиги замон билан белгиланмайди. Аллоҳ таоло исмлари, зотий ва феълий сифатлари билан ҳамиша бўлган, бундан кейин ҳам бўлади. Аллоҳ таолонинг биронта исми, сифати янги пайдо бўлмаган. Аллоҳ таолонинг зотида, сифатларида тенги йўқ. Аллоҳ таолонинг ҳеч бир сифати Ўзи яратган мавжудотларникига ўхшамайди. Аллоҳ таоло ҳеч нарсага муҳтож эмас. Аллоҳ таоло охиратда мўминларга кўринади. Мўминлар жаннатда Аллоҳнинг жамолини кўришади.

Аллоҳ таоло ўтмишда бўлиб ўтган, айна дамда бўлаётган, келажакда бўладиган барча нарсани билади. У Зот ҳамма нарсага қодир. Буюк Аллоҳ қодир бўлмайдиган ишнинг ўзи йўқ.

Савол-жавоблар

Савол: Раббинг ким?

Жавоб: Аллоҳ.

Савол: Қайси динга эътиқод қиласан?

Жавоб: Ислом динига.

Савол: Пайғамбаринг ким?

Жавоб: Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам.

Савол: Китобинг қайси?

Жавоб: Қуръони карим.

Савол: Кимнинг миллатидансан?

Жавоб: Иброҳим алайҳиссалом миллатиданман.

Савол: Бу дунёда кимсан?

Жавоб: Синов учун келган мусофирман.

Савол: Яшашдан мақсадинг нима?

Жавоб: Аллоҳ розилигига эришиш.

Савол: Аллоҳни қандай рози қилиш мумкин?

Жавоб: Аллоҳ буюрган амалларни бажариш, қайтарганларидан қайтиш, У Зот рози бўладиган тарзда яшаш билан.

ДИНСИЗ БИЛАН МУНОЗАРА

(Ибратли ҳикоя)

Имом Аъзам Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг йигитлик даврлари эди. Аллоҳга ишонмайдиган бир кимса Куфа шаҳрига келиб қолди. У кўп шаҳарларни кезиб, “Аллоҳ йўқ. Ҳамма нарса табиат тарафидан яратилган”, деб олимлар билан баҳс юритарди. Куфа шаҳри олимларини ҳам мунозарарага чақирди. Мусулмонлар унга:

– Истасанг, бир кичик олимимиз билан мунозара қиласан. Агар баҳсда енгсанг, кейин буюк олимларимиз билан кўришасан”, – дейишди.

У рози бўлди. Мунозара жойи ва вақти белгиланди. Куфаликлар бир ерга йиғилишди. Лекин ёш олим ҳадегандан келавермади. Вақт ўтган сайин динсиз одамнинг ғурури ортаверди.

– Олимларинг мендан кўрқиб келмади, – дея кула бошлади.

Шу пайт ёш Нўъмон ибн Собит кириб келди. Динсиз одам:

– Нимага бунчалик кеч қолиб келяпсан? Мендан кўрқдингми? – деб сўради. Нўъмон ибн Собит эса:

– Йўқ, кўрқмадим. Уйимиз дарёнинг у тарафида. Кўприкдан ўтишим керак эди. Қарасам, кўприк бузилибди. Ноилож дарахтларга қайиқ бўлиб, мени сувдан ўтказиб қўйишларини буюрдим. Дарахтлар қайиққа айланиб, мени бу томонга ўтказиб қўйишди. Шунинг учун бир оз кечикдим. Узр сўрайман! – деди.

Абу Ҳанифанинг бу жавобидан динсиз одам қаҳқаҳ отиб кулди.

– Эй беақл бола! Ҳеч замон дарахт ўз-ўзидан қайиққа айланиб қоладими? – дейиши билан Абу Ҳанифа жиддий оҳангда:

– Аслида беақл сиз эмасми? Ҳатто бир қайиқ ўзидан-ўзи пайдо бўлганини ҳам қабул қила олмаяпсиз. Бу чексиз коинот, борлиқ ўз-ўзидан пайдо бўлишини қандай изоҳлаш мумкин?!

Бу гапдан лол бўлиб қолган динсиз:

– Мени бошлаб кўлга туширдинг, бола. Хўп, шу борлиқни яратган Аллоҳни кўрсат, мен ҳам ишонай, – деди.

Абу Ҳанифа кўлига бир пиёла сут олиб сўради:

– Сариёғ билан пишлок нимадан олинади?

У жавоб берди:

– Албатта, сутдан олинади.

Абу Ҳанифа деди:

– Унда сиз сутдаги сариёғ билан пишлокни менга кўрсатинг.

Динсиз одам ҳайрон бўлиб:

– Бу сут ичида сариёғ билан пишлок бор. Бироқ улар кўринмайди, – деди.

Унинг заиф жойидан тутган Абу Ҳанифа:

– Шу сут ичида оддий сариёғ билан пишлок борлигини билганимиз ҳолда уларни кўрсата олмаймиз.

Улуғ Аллоҳни “Мана Аллоҳ” деб кўрсатиш мумкин эканми? – деди.

Бу ақлли жавобдан ҳам қоникмаган динсиз одам:

– Яхши, энди энг сўнгги саволимга жавоб бер, устунлигингни тан олай. Аллоҳ бор экан, у ҳозир нима иш қиляпти? – деб сўради.

Абу Ҳанифа бир оз ўйланиб турди-да, деди:

– Курсидан пастга тушинг, кейин жавоб бераман.

Динсиз курсидан тушди. Унинг курсисига кичик олим ўтириб олгач, деди:

– Ҳозир Аллоҳ сизни курсидан туширди, менга ўхшаган кичкина бандасини курсига чиқарди.

Шунда ёш Абу Ҳанифа рақибида мажол қолмади, йиғилганлар олдида шаҳодат калимасини айтиб, имонга мушарраф бўлди⁶.

⁶ Манба: Абдуқаюм Ҳикмат, “Саодат қучганлар ҳикмати”.

АЛЛОҲ ҲАММА НАРСАНИ КЎРИБ ТУРАДИ

Аллоҳнинг қудрати, илми чексиз. У Зот ҳар нарсани кўриб, эшитиб туради. Ундан бирон нарса яширин қолмайди. Дунёда қанча тирик жон бўлса ҳам, қанча одамлар кўп бўлса ҳам, уларнинг ҳолатидан Аллоҳ хабардор.

Банда жамоат ичида ҳам, ёлғиз қолганида ҳам Аллоҳ уни кўриб туради. Баъзилар одамлар орасида ёмон иш қилишдан сақланади. Аммо бир ўзи қолганида гуноҳдан тийила олмайди. Аллоҳ бандани доим кузатиб туради. Ҳеч ким кўрмайдиган жойга яшириниб олса ҳам Аллоҳ уни кўради. Шундай экан, ҳар қандай ҳолатда гуноҳ ишлардан, ёмонликдан узоқ бўлиш керак. Шунингдек, яхши ишларни фақат одамлар бор жойда қилиш тўғри эмас. Ҳеч ким билмаса ҳам, биров кўрмаса ҳам яхшилик қилинаверади. Чунки Аллоҳ кўриб турибди. Охиратда банда қилган амалларига яраша мукофот ёки жазони Ёлғиз Аллоҳ беради.

Демак, Аллоҳ кўриб-билиб тургани унутилмаса, мана шу ишонч қалбга маҳкам сингдирилса, банда ҳақиқий мўмин бўлади. Бу эътиқодни ҳар ким маҳкам ушласа, динига, эл-юртига фойдаси тегади. Шунда кўрикчига, текширувчига ҳожат қолмайди. Чунки, қалбида Аллоҳга имони бўлса, омонатга хиёнат қилмайди, бировнинг ҳақини емайди, ҳеч ким бўлмаса ҳам вазифасини инсоф билан, сидқидилдан бажаради.

АЛЛОҲНИНГ ГЎЗАЛ ИСМЛАРИ

Аллоҳни танишда, оламлар Парвардигори ҳақида кенгрок билимга эга бўлишда У Зотнинг гўзал исмлари, сифатлари муҳимдир. Ким уларни яхшилаб ўрганса, Аллоҳга муҳаббати ортади, имон-эътиқоди мустаҳкамланади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳнинг гўзал исмлари бор. Бас, Унга ўша (исмлар) билан дуо қилинлар!” (*“Аъроф” сураси, 180-оят*).

Аллоҳнинг барча исмлари гўзал. Мўмин-мусулмон инсон қўлини самога чўзиб дуо қилганида Аллоҳнинг гўзал исмларини, комил сифатларини тилга олади, “Ё Раҳмон!”, “Ё Раҳим!”, “Ё Ҳай!”, “Ё Қайюм!” деб Раббига юкинади.

Каломуллоҳда яна шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳ – Ундан бошқа (ибодатга муносиб) илоҳ йўқ (бўлган) Зотдир. Унинг гўзал исмлари бор” (*“Тоҳо” сураси, 8-оят*).

Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқ. Аллоҳ таоло исмларида, сифатларида, тасарруфида, ҳукмида Ягона. Унинг исмлари чиройли. Барча комил сифатлар, гўзал исмлар фақат Аллоҳга хос.

Бошқа оятда айтилади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам), “Аллоҳга дуо қиласизларми, Раҳмонга дуо қиласизларми, қайсисига дуо қилсангиз ҳам, бари бир. Гўзал исмлар Уникидир”, деб айтинг” (*“Исро” сураси, 110-оят*).

Ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни “Ё Аллоҳ! Ё Раҳмон!” деб дуо қилаётганларини мушриклар эшитиб қолиб, “Муҳаммад якка худоликка чақирарди. Ўзи бўлса иккита худога дуо қиляпти”, деб гап тарқатишибди. Уларнинг жоҳилона тушунчасига жавобан юқоридаги оят нозил бўлган экан (Ибн Жарир – Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан – ривоят қилган).

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Охиратга имон келтирмайдиганлар энг ёмон сифат эгаларидир. Аллоҳ эса энг юксак хислат Соҳибидир. У қудратли ва ҳикмат Эгасидир” (*“Наҳл” сураси, 60-оят*).

Аллоҳга, охират кунига, қиёматда ҳисоб-китоб бўлишига ишонмайдиган кимсалар энг ёмон сифат (куфр, ширк, жаҳолат) эгаларидир. Уларнинг нуқсон-камчиликлари кўп. Аллоҳ таоло энг юксак, улуғ сифатлар Сохибидир. Жумладан, Аллоҳ фарзанддан беҳожат. У Қудратли, ҳамма нарсани Билувчи, истаган ишини қилувчидир.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳнинг тўқсон тўққизта исми бор. Ким уларни ёдласа, жаннатга киради. Албатта, Аллоҳ тоқдир, тоқни яхши кўради” (Бухорий, Муслим, Термизий, Насоий, Ибн Можа ривояти).

Яна бир ривоятда айтилишича, ким мана шу исмларни санаса, жаннатга киради.

Демак, кимда-ким Аллоҳ таолонинг гўзал исмларини қалбига жойласа, уларнинг мазмун-моҳиятини яхшилаб ўрганса, асмоул ҳусна билан Аллоҳга дуо-илтижо этса, жаннатга киради.

Бунда қуруқ ёдлаш ёки санаш етарли эмас, балки Аллоҳнинг гўзал исмларини билиб, сидқидилдан амал ҳам қилиш лозим. Масалан, банда Аллоҳнинг Ар-Раҳим, Ал-Карим исмларини ўқиганида меҳрибон, саҳий бўлишга интилади. Ал-Жаббор, Ал-Азим, Ал-Мутакаббир исмларини ўқиганида кибрдан сақланади, камтар, мулойим бўлади. Ал-Ғафур, Ар-Рауф, Ал-Афув исмларини ўқиганида Аллоҳнинг раҳматидан умид қилади. Ал-Азиз, Ал-Мунтақим исмларини ўқиганида Аллоҳнинг азобидан қўрқади, У Зотга тақво қилади.

Набавий ҳадис матнида Аллоҳнинг гўзал исмларидан 99 таси зикр қилинган. Уларнинг шарҳини куйида кўриб чиқамиз:

1. Аллоҳ.

Ўз сифатида, зотида ягона, ибодат қилиш учун энг муносиб, ундан бошқа илоҳ йўқ Зот.

“Аллоҳ” исми Парвардигоримизнинг жами гўзал исмлари маъносини ўзида жамлаган.

2. Ар-Раҳмон.

Ўта Меҳрибон, карамли, барча махлуқотларга, жумладан, кофирга ҳам, мўминга ҳам ризқ берувчи Зот.

“Раҳмон” сифати фақат Аллоҳ таолонинг Ўзига хос. Бу сифат Ундан бошқасига ишлатилмайди.

3. Ар-Раҳим.

Меҳрибон, Раҳмли, қиёмат куни фақат мўминларга раҳм қилувчи, Ҳақиқий имон келтирганлар гуноҳини авф қилиб, жаннатга киритувчи.

“Ар-Раҳим” сифати “Ар-Раҳмон”дан хосроқ бўлиб, “Охиратда фақат мўминларга шафқат қилувчи” маъносини билдиради.

Юқорида “Ар-Раҳмон” сифатини Аллоҳ таолодан ўзгага қўллаб бўлмаслиги айтилди. Лекин “Раҳим” Аллоҳдан ўзгаларга, жумладан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатан қўлланилиши мумкин (Қаранг: “Тавба” сураси, 128-оят).

4. Ал-Малик.

Барча мулкларнинг ҳақиқий Эгаси, Ундан ўзга эга йўқ. Аллоҳ хоҳлаган ишини қила олади, хоҳлаган нарсасини яратиши мумкин.

5. Ал-Қуддус.

Ҳар қандай айб-нуқсондан пок, мукамал Зот. Мутлақ мукаддаслик фақат Аллоҳга хос.

6. Ас-Салом.

Нуқсонлардан саломат, пок, бандаларини ҳалокатлардан сақловчи, уларга омонлик ва хотиржамлик берувчи.

7. Ал-Мўъмин.

Дунёда исталган бандасига, охиратда жаҳаннам ўтидан фақат мўминларга омонлик берувчи; омонатга вафо қилувчи, бандаларига жаннат ҳақида башорат бериб, қиёмат куни бунинг тасдиғи ўлароқ уларни жаннатга киритувчи Зот.

8. Ал-Муҳаймин.

Барча нарсани кузатиб турувчи, махлуқотларни ҳимоя қилувчи, уларнинг ҳар бир ҳолатини билиб турувчи; ҳар бир нарсага шоҳид бўлувчи; махлуқотлар ишини тадбир қилувчи; амин, ишончли, ваъдасига вафо қилувчи.

9. Ал-Азиз.

Куч-қувват Эгаси, ҳеч қачон мағлуб бўлмайдиган; барча нарсадан ғолиб келувчи.

10. Ал-Жаббор.

Махлуқотлари устидан мутлақ Ғолиб, уларга Ўзи хоҳлаган амр-қайтариқларни жорий қилувчи.

11. Ал-Мутакаббир.

Улуғ, Азиз, кибриё Эгаси.

12. Ал-Холиқ.

Аввал йўқ бўлган нарсаларни Яратувчи, ҳар бир нарсани аниқ ўлчов билан халқ қилувчи.

13. Ал-Борӣ.

Йўқдан бор қилувчи.

14. Ал-Мусоввир.

Ҳар бир махлуқотига ўзига яраша, ўзга махлуқотлардан ажралиб турадиган даражада сурат берувчи; бандаларига оналари қорнида турган ҳолларида Ўзи хоҳлаган тарзда шакл берувчи.

15. Ал-Ғаффор.

Ҳақиқий тавба қилувчи бандалари хато-камчиликларини, гуноҳларини доим кечирувчи, нуқсонларини беркитувчи.

16. Ал-Қаҳҳор.

Барча махлуқотларидан устун, уларга Ўзининг адолатли ҳукмини юргизувчи.

17. Ал-Ваҳҳоб.

Бандаларига эвазни ният қилмаган ҳолда жуда кўп неъматлар берувчи.

18. Ар-Раззоқ.

Ризқларни яратиб, уларни махлуқотларига етказувчи, махлуқотларини доим ризқлантириб турувчи.

19. Ал-Фаттоҳ.

Бандаларига ризқ ва раҳмат эшикларини очувчи.

20. Ал-Алим.

Барча нарсанинг ботиний, зоҳирий, энг нозик, энг катта жиҳатларигача Билувчи, илми ҳамма нарсани тўлиқ қамраб олган Зот.

21. Ал-Қобиз.

Ўз ҳикмати билан баъзи бандалари ризқини тор қилувчи, ўлим чоғида бандалар руҳини олувчи.

22. Ал-Босит.

Ўз карами, раҳмати билан хоҳлаган бандаси ризқини кенг қилувчи, бандалар ҳаётлик чоғида жасадлари ичидаги руҳларини қўйиб юборувчи.

23. Ал-Хофиз.

Кофир, мушрик, осий бандалар мартабасини пасайтирувчи.

24. Ар-Рофиъ.

Мўмин бандалари мартабасини баланд қилувчи, авлиё бандаларини Ўзига яқинлаштирувчи.

25. Ал-Муиз.

Хоҳлаган бандасини имон йўлига бошлаб, азиз-мукаррам қилувчи.

26. Ал-Музил.

Бандаларидан кимни хоҳласа, хор қилувчи, улардан азизликни, мукаррамликни олувчи.

27. Ас-Самӣ.

Ҳар бир нарсани эшитиб турувчи. Бўлаётган ҳар қандай воқеа-ҳодиса Аллоҳнинг эшитишидан, илмидан холи эмас.

28. Ал-Басир.

Ҳар бир нарсани кўриб турувчи, бўлаётган ҳар қандай ҳолат Аллоҳнинг кўришидан четда қолмайди.

29. Ал-Ҳакам.

Мутлақ Ҳоким. Ҳеч ким Аллоҳнинг ҳукмига эътироз билдириб, қаршилик кўрсата олмайди.

30. Ал-Адл.

Адолатли, мутлақ адолат қилувчи.

31. Ал-Латиф.

Лутф кўрсатувчи, карамли, мулойим, меҳрибон; ҳар бир нарсанинг ўта нозик жиҳатларигача билиб турувчи.

32. Ал-Ҳабир.

Ҳар бир нарсанинг зоҳирий (ташқи), ботиний (ички) жиҳатларидан хабардор Зот.

33. Ал-Ҳалим.

Бандалари исёнига тезда ғазаб қилмайдиган, уларга имкон берувчи, осий бандаларига азоб беришга шошилмайдиган, фақат мавриди келгандагина жазоловчи.

34. Ал-Азим.

Инсон ақли, тафаккури тасаввур қила олмайдиган даражада улуғ Зот.

35. Ал-Ғафур.

Бандалар гуноҳларини кечириб, айб-камчиликларини беркитувчи.

36. Аш-Шакур.

Итоаткор, солиҳ амаллар қилувчи бандаларига ниҳоятда кўп мукофот берувчи, оз амал қилувчи бандаларига ҳам ниятларига, ихлосларига яраша ажр-савоб берувчи.

37. Ал-Алий.

Жуда олий мартабали; Унинг зотини, сифатини тасаввур қилишга ақллар ожизлик қилади.

38. Ал-Қабир.

Ўта улуғ, махлуқотларидан мутлақ устун, азалий, абадий Зот.

39. Ал-Ҳафиз.

Махлуқотларини Ўзи хоҳлаган муддат ҳалокатдан сақлаб турувчи.

40. Ал-Муқит.

“Ал-Муқит” сифатининг биринчи маъноси “Ал-Ҳафиз”ники билан бир хил. Иккинчи маъноси эса ҳар бир махлуқотига ўз насибасини берувчидир.

41. Ал-Ҳасиб.

Кифоя қилувчи, махлуқотларини кифоя қиладиган даражада ризқлантирувчи, қиёмат куни бандаларини ҳисоб қилувчи.

42. Ал-Жалил.

Улуғлик сифатини ўзида жамлаган Зот; буюк, улуғ, олий.

43. Ал-Карим.

Карами, саховати чексиз Зот. Инъом қилиш билан Аллоҳнинг хазинаси камайиб қолмайди.

44. Ар-Рақиб.

Ҳар бир нарсани кузатиб турувчи.

45. Ал-Мужиб.

Бандалар ихлос билан қилган дуоларини ижобат этувчи.

46. Ал-Восиъ.

Раҳмати барча нарсадан кенг, хоҳлаган бандаси ризқини кенгайтирувчи.

47. Ал-Ҳаким.

Ҳар бир тадбирини ҳикмат билан амалга оширувчи.

48. Ал-Вадуд.

Ўзининг солиҳ бандаларини яхши кўрувчи, улардан рози бўлувчи, бандалари томонидан севилувчи.

49. Ал-Мажид.

Шуҳрати ниҳоятда чексиз, қадри жуда баланд; карамининг чеки йўқ, ўта сахий Зот.

50. Ал-Боис.

Мазкур сифатнинг икки хил маъноси бор: 1. Тирилтирувчи. 2. Юборувчи.

Яъни, бандаларига пайғамбарлар юборувчи, барча махлуқотларини қиёмат куни қайта тирилтирувчи.

51. Аш-Шаҳид.

Бўлаётган ҳар бир нарса, ҳодиса устида ҳозир-шоҳид бўлиб турувчи. Бирон нарса Аллоҳнинг гувоҳлигидан четда қолмайди.

52. Ал-Ҳақ.

Мавжудлиги ҳақиқатан тасдиқланган, Ҳақ, Ҳақни юзага чиқарувчи Зот.

53. Ал-Вақил.

Бандалари ишларини амалга оширувчи, уларга манфаат етказишга кафил Зот.

54. Ал-Қавий.

Куч-қувват Эгаси, бирон амални бажаришдан ожиз қолмайдиган Зот. Аллоҳ мутлақ қудрат Соҳибидир.

55. Ал-Матин.

Ўта қувватли, матонатли Зот. Бирон ишни амалга оширгач, Аллоҳ чарчамайди, заифлашиб қолмайди.

56. Ал-Валий.

Ёрдам берувчи; валий бандаларини яхши кўрувчи; бутун оламдаги махлуқотлари ишларини бошқариб турувчи Зот.

57. Ал-Ҳамид.

Ҳар қандай ҳолатда, ҳар қандай замонда ҳамду саного энг муносиб, бандалари томонидан тинимсиз мақталадиган Зот.

58. Ал-Муҳсий.

Ҳар бир нарсани Ўз илми билан ҳисобга олувчи, илми барча нарсани қамраган, ҳар бир нарсанинг энг нозик жиҳатларини ҳам, эътиборга молик томонларини ҳам инобатга олувчи.

59. Ал-Мубдиъ.

Ҳар бир нарсани ўхшаши йўқ даражада аввалдан Яратувчи, йўқдан бор қилувчи.

60. Ал-Муид.

Махлуқотларини ўлимга қайтарувчи (яъни, ўлдирувчи), сўнг қиёмат куни уларни яна ҳаётга қайтарувчи.

61. Ал-Муҳйи.

Қиёматда ўликларни қайта тирилтирувчи, уларга жон ато этувчи.

62. Ал-Мумит.

Ўлимни яратувчи, хоҳлаган бандаси жонини хоҳлаган вақтида олувчи.

63. Ал-Ҳай.

Доим тирик, ҳеч қачон ўлмайдиган Зот.

Боқийлик фақат У Зотга хос. Ўлим, фонийлик эса махлуқотларга хос. Бундай сифатлар Аллоҳга нисбат берилмайди. Аллоҳ барҳаётлиги бандалар тириклигидан буткул фарқ қилади.

64. Ал-Қайюм.

Ўз-ўзидан қоим бўлувчи, бошқаларни ҳам қоим қилувчи, ҳар бир нарса устида гувоҳ бўлувчи.

65. Ал-Вожд.

Хоҳлаган нарсасини хоҳлаган вақтида топувчи, ҳеч қачон фақир бўлмайдиган даражада бой Зот.

66. Ал-Можид.

Шон-шухрат Эгаси, қадри баланд, карамли, сахий Зот.

67. Ал-Воҳид.

Ягона, Ёлғиз, шериги йўқ Зот.

Аллоҳ таолонинг азалда ҳам шериги бўлмаган, бундан кейин ҳам бўлмайди. У Зот ўз сифатида, зотида, илоҳликда, ибодатга муносибликда Яккаю Ягонадир.

68. Ас-Сомад.

Мазкур сифат бир неча маъноларни англатади. Жумладан, “мутлақ Ҳоким”, “доим барҳаёт турувчи”, “ҳеч кимга ҳожати тушмайдиган, аксинча махлуқотлари ҳожатини раво қилувчи Зот”.

69. Ал-Қодир.

Ҳар бир нарсага қодир Зот. Аллоҳ хоҳлаган ишини қилишдан ожиз эмас. Ҳар қандай иш Унга осон.

70. Ал-Муктадир.

Қудрати чексиз, ниҳоятда кучли Зот.

71. Ал-Муқаддим.

Хоҳлаган нарсасини олдинга суриб, уларни ўз жойига қўювчи. Ким ёки нима олдинга сурилишга муносиб бўлса, олдинга суради.

72. Ал-Муаххир.

Хоҳлаган нарсасини ортга суриб, уларни ўз жойига қўювчи. Ким ёки нима ортга сурилишга муносиб бўлса, ортга суради.

73. Ал-Аввал.

Бошланишининг аввали йўқ, барча нарсадан аввал бўлган Зот.

Аллоҳ таоло махлуқотлар яратилмасидан олдин ҳам мавжуд эди. Дунёдаги барча нарсалар, мавжудотлар “Ал-Аввал” сифатли Аллоҳ томонидан яратилган.

74. Ал-Охир.

Махлуқотлар ўлиб кетганидан сўнг ҳам боқий қолувчи, ҳеч қачон ўлмайдиган, мавжудлигининг охири йўқ Зот.

75. Аз-Зоҳир.

Барча нарсадан устун, олий Зот. Атроф-муҳитдаги нарсалар, ҳолатлар Аллоҳнинг зоҳирлигига далолат қилади.

Ҳақиқатан, ақл юритган киши Аллоҳнинг борлигини, Яккаю Ягоналигини билади. Зеро, У Зотнинг мавжудлиги очиқ-ойдин кўриниб туради.

76. Ал-Ботин.

Махлуқотлар назаридан беркинган, уларга кўринмайдиган Зот. Чунончи, кўз билан Аллоҳни бу дунёда кўриб бўлмайди.

77. Ал-Волий.

Барча нарсанинг Эгаси, уларни тасарруф этувчи Зот.

78. Ал-Мутаолий.

Кофирлар У Зотга нисбатан айб тақашларидан, мўминлар ҳамду саноларидан олий Зот.

Яъни, кофир ва мушрикларнинг Аллоҳ таолога нисбатан нолайиқ тухматлари У Зот шаънига путур етказмайди. Мўминлар ҳамду санолари эса У Зот улуғлигини зиёда қилмайди. Чунончи, бандалари тухматлари, ҳамду санолари Аллоҳ таолога зарар ҳам, фойда ҳам келтирмайди. У Зот бандалари қиладиган амалларидан, айтадиган гапларидан Олий ва Беҳожатдир.

79. Ал-Бар.

Бандаларига чексиз яхшиликлар қилувчи, лутф-карами, эҳсонининг чеки йўқ Зот.

80. Ат-Таввоб.

Бандалари ихлос билан қилган тавбаларини қабул қилувчи.

81. Ал-Мунтақим.

Ғазабини кўзгаган бандаларидан интиқом (қасос) олувчи, уларни жазоловчи. Лекин Аллоҳнинг жазолаши зулм эмас, адолатдир.

82. Ал-Афув.

Бандалари гуноҳларини кечириб юборувчи.

Мазкур сифат маъноси “Ал-Ғафур”никидан ҳам кучлироқ. Зеро “Ал-Ғафур” бандалар гуноҳларини беркитишни, “Ал-Афув” гуноҳларни ўчириб юборишни англатади.

83. Ар-Рауф.

Ўта Меҳрибон, ниҳоятда Шафқатли, Раҳмли Зот.

84. Моликул мулк.

Мулк эгаси, ишларни Ўзи хоҳлаган тарзда амалга оширади, Унинг ҳукмига қарши борувчи йўқ, мутлақ тасарруф қилувчи.

85. Зул жалоли вал икром.

Улуғлик ва карам Эгаси.

86. Ал-Муқсит.

Адолатли Зот.

Аллоҳ Ўз ҳукмида, жазо беришида, маҳрум этишида адолатлидир. Бандаларига зулм қилмайди, уларни гуноҳларига яраша жазолайди, яхши ишларини муносиб тақдирлайди.

87. Ал-Жомий.

Махлуқотларни ҳисоб қилиш учун қиёмат куни маҳшаргоҳга Жамловчи.

88. Ал-Ғаний.

Бой, Беҳожат Зот. Бошқаларнинг Аллоҳга ҳожати тушади, бироқ Аллоҳ ҳеч кимга, ҳеч нарсага муҳтож эмас.

89. Ал-Муғний.

Беҳожат-бой қилувчи.

Аллоҳ бандалари орасидан кимни хоҳласа, ўшани бой-беҳожат қилиб қўяди.

90. Ал-Мониъ.

Ўзига итоат этувчи мўмин бандаларини ҳар хил кулфатлардан, қийинчиликлардан асровчи, уларни балолардан қутқарувчи; хоҳлаган бандасидан кенг ризқни ман қилувчи.

91. **Аз-Зор.**

Зарарли нарсаларни ҳам яратувчи.

Аллоҳ яхшини ҳам, ёмонни ҳам, фойдалини ҳам, зарарлини ҳам яратади. Шу орқали хоҳлаган махлуқотига Ўз ҳикмати билан зарар етказади.

92. **Ан-Нофиъ.**

Хоҳлаган бандасига манфаат келтирувчи.

93. **Ан-Нур.**

Кўзи ожизлар Аллоҳнинг нури билан кўради. Маънавий сўқирлар Унинг ҳидояти ила тўғри йўлни топади. Аллоҳ Ўзи зоҳир бўлувчи, ўзгаларни ҳам зоҳир қилувчи Зотдир. У осмонлар ва Ернинг нуридир.

94. **Ал-Ҳодий.**

Хоҳлаган бандасини тўғри йўлга йўлловчи, ҳидоятга бошловчи.

95. **Ал-Бадийъ.**

Мислсиз нарсаларни йўқдан бор қилувчи.

96. **Ал-Боқий.**

Доим боқий турувчи, фонийлик сифатидан холи.

97. **Ал-Ворис.**

Барча махлуқотлар ўлиб кетганидан кейин ҳам мангу қолувчи.

98. **Ар-Рашид.**

Хоҳлаган бандасини тўғри йўлга бошловчи.

99. **Ас-Сабур.**

Ўта сабрли Зот.

Аллоҳ гуноҳкорларни жазолашга шошилмайди, балки ҳидоят йўлига юриб, ўзларини ислоҳ қилишларига имкон беради.

Савол-жавоблар

Савол: Аллоҳ таолонинг гўзал исмлари 99 тами ёки бошқа исм-сифатлари ҳам борми?

Жавоб: Аллоҳ таолонинг комил сифатлари ва гўзал исмларидан 99 таси Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам ҳадисларида келган. Лекин бу, “Аллоҳнинг тўқсон тўққизтадан бошқа исми йўқ”, дегани эмас. Аллоҳ таолонинг исмлари кўп. Уларнинг аниқ миқдорини фақат У Зот билади.

Савол: Аллоҳ таоло гўзал исмлари ичида бандаларга ҳам қўйиладигани борми?

Жавоб: Ҳа, бор.

Савол: Масалан, қайси исмларни қўйса бўлади?

Жавоб: Карим, Раҳим, Рауф, Рашид, Азиз, Ҳалим, Ҳаким.

ФАРИШТАЛАРГА ИМОН КЕЛТИРИШ

Фаришталар борлигига, Қуръони каримда, ҳадиси шарифларда келган сифатларига, хусусиятларига, вазифаларига ишониш имоннинг шартларидандир. Банда фаришталарга шубҳасиз ишонмагунича мўмин бўлмайди. Аллоҳнинг Каломи Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ким Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, пайғамбарларига, охират кунига куфр келтирса, батаҳқиқ, узоқ залолатга кетибди” (“Нисо” сураси, 136-оят).

Аллоҳ таолога, фаришталарга, илоҳий китобларга, пайғамбарларга, охират куни ҳақлигига имон келтирган одам мўмин ҳисобланади, инкор этган кимса кофир бўлади.

Аллоҳ таоло фаришталарни нурдан яратган. Улар кўзга кўринмайди, гуноҳ иш қилмайди, доим Аллоҳга итоат этади, У Зотнинг айтганига тескари иш қилмайди.

Фаришталар турли вазифаларни бажаради. Масалан, Аллоҳ таолонинг ҳукмларини бандаларга етказиш, Аршни кўтариб туриш, жаннат ва дўзах ишларини бажариш, одамлар амалларини саҳифаларига ёзиб бориш, инсонни турли шикастлардан ҳимоялаш, бандани қабрда савол-жавоб қилиш ва ҳоказо.

Фаришталар инсонлар каби еб-ичмайди, ухламайди. Уларда биздагидек моддий нарсаларга эҳтиёж, хоҳиш йўқ. Фаришталар куфрдан, исёндан покдир. Улар доим Аллоҳнинг тоат-ибодатида бўлишади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Осмонлар ва ердаги бор жонзот Уникидир. Унинг ҳузурдаги зотлар (яъни, фаришталар Аллоҳга) ибодат қилишдан орланиб-зорланмайдилар. (Фаришталар) туну кун сусткашлик қилмасдан (Аллоҳга) тасбеҳ айтадилар” (*“Анбиё” сураси, 19-20-оятлар*).

Фаришталарда эрлик, аёллик сифати йўқ. Фаришталар эркак, аёл деб жинсга ажратилмайди.

Фаришталар Аллоҳнинг изни билан турли шаклларда кўрина олади. Масалан, ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссалом Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамда саҳобалар олдида инсон суратида келиб, баъзи нарсаларни ўргатиб кетган.

Фаришталарнинг кўп қаноти борлиги Қуръонда айтилган. Уларнинг баъзиларида иккита, баъзиларида учта, тўртта, ҳатто ундан ҳам кўп қанот бўлиши мумкин.

Жаброил, Микоил, Исрофил, Азроил алайҳимуссалом фаришталарнинг улуғларидандир. Жаброил алайҳиссаломга ваҳийни олиб тушиш, Микоил алайҳиссаломга Аллоҳ берган ризқларни етказиш, Исрофил алайҳиссаломга қиёмат куни сур чалиш, Азроил алайҳиссаломга бандалар жонини олиш вазифаси юклатилган.

ФАРИШТАЛАР СИФАТЛАРИ

Қуръони карим оятларида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисларида фаришталар сифатлари келтирилган. Жумладан, Каломи мажидда айтилади:

"----- Арабий матн -----"

“Масих ҳам, муқарраб фаришталар ҳам Аллоҳга банда бўлишдан бош тортмайди” (*“Нисо” сураси, 172-оят*).

Яъни, Исо алайҳиссалом ҳам, Аллоҳга яқин фаришталар ҳам У Зотга банда бўлишдан кибр қилишмайди. Чунки улар Аллоҳнинг буюклигини билишади. Ибодат қилишдан бўйин товлаганларни Аллоҳ қаттиқ жазолайди, барчасини жаҳаннамда тўплайди.

Бу ўринда биз эътибор қаратишимиз лозим нарса: фаришталар Аллоҳга ибодат қилади. Улар ичида Аллоҳга жуда яқинлари ҳам бор. Ўша малоикалар мартабаси бошқа фаришталарникидан юқори.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Эй мўминлар, сизлар ўзларингизни, аҳли-оилангизни дўзахдан сақланг. Унинг ёқилғиси одамлар ва тошлардир. (Дўзах) устида қўпол, қаттиққўл, Аллоҳ буюрган нарсага итоатсизлик қилмайдиган, (фақат) ўзларига буюрилган нарсани қиладиган фаришталар туради” (*“Таҳрим” сураси, 6-оят*).

Бу оятда Аллоҳ таоло мўмин-мусулмон бандаларига ўзларини, оила аъзоларини жаҳаннам оташидан сақлашни буюрмоқда. Жаҳаннам азобидан сақланиш Аллоҳ буюрганини қилиш, қайтарганидан тийилиш, аҳли-оиласини ибодатга, зикрга, тақвога чақириш билан бўлади. Ким аҳлига Аллоҳ фарз қилган, қайтарган нарсаларни ўргатса, уларни Аллоҳга итоат этишга чорласа, ўзини ҳам, аҳлини ҳам жаҳаннам оловидан асрабди.

Оятда айтилишича, дўзах кўрикчилари, яъни азоб фаришталари қўпол, қаттиққўл, шафқатсиздир. Улар жаҳаннамийларнинг ҳеч бирига раҳм қилмайди. Азоб фаришталаридан ҳеч ким қочиб кутула олмайди. Ўша фаришталар Аллоҳга итоат этишади, буюрганини сўзсиз бажаришади. Улар “Забония” дейилади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Улар: “Раҳмоннинг (фаришталардан) боласи бор”, дедилар. У Зот (мушриклар бадгумонидан) Покдир. Йўқ, (фаришталар Аллоҳнинг болалари эмас, балки) улуғ бандаларидир. (Фаришталар) У Зотдан илгари бирон сўз айтмайдилар (яъни, Аллоҳ буюрмаган ишни қилмайдилар). Улар (Аллоҳнинг) амр-фармони билан амал қиладилар” (*“Анбиё” сураси, 26-27-оятлар*).

Ўтмишда ўтган халқлар Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқишган. Жумладан, Яҳудийлар: “Узайр Аллоҳнинг боласи”, дейишган. Насронийлар: “Исо Масих Аллоҳнинг боласи”, дейишган. Араб мушриклари эса: “Фаришталар Аллоҳнинг қизлари”, деб даъво қилишган. Аллоҳ таоло бундай

камчиликлардан Покдир. У Зот ўзига фарзанд тутмаган. Аллоҳнинг ота-онаси ҳам, фарзанди ҳам йўқ. У Яккаю Ягона Илоҳдир.

Мушриклар гапи нотўғри. Фаришталар Аллоҳнинг қизлари эмас, мукаррам бандаларидир. Фаришталар Аллоҳ буюрганини гапиради, У Зот амрини ўша заҳоти сўзсиз бажаради, Аллоҳнинг буйруғисиз бирон ишга қўл урмайди.

“Фотир” сурасида фаришталар хилқати ҳақида маълумот келтирилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳамду сано осмонлар ва Ерни Яратувчи, фаришталарни икки, уч, тўрт қанотли элчилар қилувчи Аллоҳ учундир. У Зот (яратган) махлуқотида Ўзи хоҳлаган нарсани зиёда қилади. Албатта, Аллоҳ барча нарсага Қодирдир” (“Фотир” сураси, 1-оят).

Дунё ва охирадаги барча мақтовлар осмонларни, Ерни йўқдан бор қилган, уларни тадбир этиб турувчи Аллоҳга хосдир. У Зот фаришталарни анбиёларга элчи қилди, улар орқали Ўзининг амр-қайтариқларини одамларга етказди. Аллоҳ таоло айрим фаришталарни икки қанотли, айримларини уч, тўрт қанотли қилиб яратган. Фаришталар ичида тўрттадан кўп қанотлилари ҳам бор. Аллоҳ истаса, ундан ҳам кўп қанотли қилиб яратиши мумкин. Зеро, Аллоҳ ҳар ишга Қодир.

Саҳиҳ ҳадисларда айтилишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссаломни ўзининг асл ҳолида ҳам кўрганлар. Илк бор Ҳиро ғоридан тушиб келаётганда, қанотлари билан осмонни тўсиб турганида кўрганлар. Пайғамбаримиз алайҳиссалом айтишларича, Жаброилнинг олти юз қаноти бор эди, ҳар бир қаноти мағриб билан машрикка етарди.

“Марям” сурасида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) ушбу Китобда Марям (қиссаси)ни зикр қилинг. У ўз аҳли-оиласидан четга – кун чиқар томонга бориб, улардан парда ортига беркиниб олган пайтида Биз унга Ўз Рухимизни (яъни, Жаброилни) юбордик. Шунда у (Марямга) бус-бутун одам бўлиб кўринди...” (“Марям” сураси, 16-17-оятлар).

Аллоҳ таоло суюкли Пайғамбарига хитобан шундай демоқда:

– Эй Муҳаммад, Қуръони каримда Марям қиссасини зикр қилинг. Ўшанда у яшаб турган жойидан шарқ томонга қараб узоқлашиб кетганди.

Марям оиласини ташлаб кетишига сабаб нима? У холи қолиб Аллоҳга ибодат қилмоқчи эди, Парвардигорига яқинлаштирадиган солиҳ амаллар қилишни дилига тукканди.

“У ўз аҳли-оиласидан четга – кун чиқар томонга бориб, улардан парда ортига беркиниб олган пайтида Биз унга Ўз Рухимизни (яъни, Жаброилни) юбордик. Шунда у (Марямга) бус-бутун одам бўлиб кўринди”.

Марям Байтул мақдиснинг шарқ томонидаги жойда ибодат қилиш учун оиласидан узоқлашди. Кейин Аллоҳ унинг олдига Жаброил алайҳиссаломни юборди. Жаброил Марямга қадди-қомати расо, чиройли инсон шаклида кўринди.

Жаброил шаъни улуғ эканини билдириш учун оятда “Рух” дейилмоқда. Мазкур фаришта ҳақиқий маънода рухдир. Инсоният ҳаётининг асоси рух. Жаброил қалбларга рух бағишловчи рисолатни етказгани учун ҳам шундай аталади. Зеро, жисм рух билан тирик.

Марям чўчимаслиги, хотиржам гаплашиши учун Жаброил алайҳиссалом унга инсон суратида кўринган. Агар асл ҳолида кўринганида Марям кўрқиб кетиб, у билан гаплаша олмасди⁷.

Бундан чиқди, фаришталар инсон шаклига кириши мумкин экан. Масалан, Жаброил алайҳиссалом Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига кўпинча “Дихятул Калбий” исмли саҳоба кўриниши келган. Бироқ ундан бошқа, саҳобалардан ҳеч ким танимайдиган киши шаклида ҳам келгани ҳақида ривоятлар бор.

Фаришталарнинг яна бир хусусияти ҳақидаги ҳадисни қуйида кўриб чиқамиз.

Оиша розияллоҳу анҳо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Фаришталар нурдан яратилган. Жинлар оловнинг тутунидан яратилган. Одам (эса) сизларга (Қуръонда) васф этилган нарсадан яратилган” (Муслим ривояти).

⁷ Манба: Муҳаммад Саййид Тантовий, “Пайғамбарлар тарихи”, 1-4-китоблар.

Демак, фаришталар нурдан, жинлар оловдан, инсониятнинг биринчи вакили Одам алайҳиссалом тупрокдан яратилган.

ФАРИШТАЛАР БАДБЎЙ НАРСАЛАРДАН ОЗОРЛАНАДИ

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Хайбар ғазотида: “Ким мана бу ўсимликдан, яъни саримсоқдан еса, масжидимизга зинҳор яқинлашмасин!” деганлар (Бухорий ривояти).

Абдулазиз ибн Сухайбдан ривоят қилинади: “Анасан саримсоқ ҳақида сўралди. Шунда у: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ким мана бу дарахтдан еса, бизга яқинлашмасин, биз билан намоз ўқимасин!” деганлар”, деб айтди” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Табароний ривоятида: “Сиз мана бу икки кўкатни (яъни, саримсоқ ва пиёзни) еган ҳолда масжидимизга кирманглар. Агар (ейиш) лозим бўлса, оловда яхшилаб ўлдириб (пишириб) енглар”, дейилган.

Бу гап терлаб, бадани ёки кийимидан бадбўй ҳид келиб турган ҳолда масжидга кирувчиларга ҳам тегишли. Мусулмон одам кўли билан, тили билан, ҳатто ҳиди билан ҳам ҳеч кимга озор етказмайди, кўлини зиён-заҳматдан, зулмдан, тилини беҳуда гаплардан тияди, ҳамиша ювиниб, озода бўлиб юради. Айниқса, масжидга бораётганида бунга кўпроқ аҳамият беради.

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Кимда-ким пиёз ёки саримсоқ еган бўлса, биздан (ёки масжидимиздан) узоқлашсин, уйда ўтирсин”, деганлар.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига қозон олиб келинди. Унда кўкатлар, сабзавотлар (солинган таом) бор эди. У зот (сабзавотлар) ҳидини сездилар. Кейин сўрадилар. Қозонда қанақа сабзавотлар борлиги айтилди. Шунда Расулуллоҳ уни айрим саҳобаларига олиб боришни буюрдилар. У зот уни кўриб, ейишни ёқтирмадилар, “Сен еявер. Зеро, сен муножот қилмайдиганлар (яъни, фаришталар) билан мен муножот қиламан”, дедилар (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Ибн Хузайма ва Ибн Ҳиббон – Абу Айюб Ансорий розияллоҳу анҳудан – келтирган ривоятга кўра, у зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Мен Аллоҳнинг фаришталаридан уяламан, лекин у (яъни, саримсоқ, пиёз каби сабзавотлар, кўкатлар) ҳаром эмас”, деганлар.

Мазкур икки муҳаддис келтирган бошқа ривоятга кўра, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Сизлар еяверинглар. Зеро, мен сизлардан биронтангиз каби эмасман. Мен соҳибимга азият етказишдан қўрқаман”, деганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам юқоридаги ҳадисларда ҳалол, аммо ҳиди ёқимсиз пиёз, саримсоқ еб масжидга келишдан қайтармоқдалар. Шундай экан, Аллоҳнинг ягоналигига шубҳасиз ишонган, охират куни нажот топишдан умидвор ҳар бир банда масжидга пок ҳолда келади, ноҳуш ҳидлардан, ёқимсиз нарсалардан йироқ юради, ёнида намоз ўқийдиган инсонларга ҳам, у ерда ҳозир бўладиган фаришталарга ҳам азият етказмайди.

Яна бир нарсани билиб олиш лозим: ит, сурат ёки ҳайкаллар бор уйга фаришталар кирмайди.

Абу Талҳа розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Фаришталар ит ва сурат бор уйга кирмайди” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Ҳадис мазмунига кўра, ит, жонли нарсалар сурати бор уйга ҳеч қандай фаришта кирмайди. Аммо баъзи уламолар айтишича, банда амалини ёзиб борувчи, уни ҳимоя қилувчи фаришталар бундан мустасно. Жумладан, имом Нававий “Саҳиху муслим” шарҳида шундай деган: “Ит ва сурат бор уйга кирмайдиган фаришталар раҳмат, барака, истиғфор айтадиган фаришталардир. Аммо ҳафаза (сақловчи) фаришталар ҳар бир уйга қиради. Улар одам боласи қилган амалларни ёзиб боришга буюрилган”.

АМАЛЛАРНИ ЁЗУВЧИ, БАНДАЛАРНИ ҲИМОЯ ҚИЛУВЧИ ФАРИШТАЛАР

Фаришталар ичида энг ҳурматлиси котиб (ёзувчи) фаришталардир. Улар ҳар бир одамнинг икки томонида бўлади. Ўнг томондаги фаришта яхши амалларни, чап томондагиси ёмон амалларни ёзиб боради. Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Зотан, ўнг ва чап (томон)да ўтирган икки қабул қилувчи (яъни, ёзиб турувчи фаришта инсон айтган барча яхши-ёмон сўзларини, қилган амалларини) қабул қилиб-ёзиб туради. (Инсон) бирон сўзни талаффуз қилмайди, магар (талаффуз қилса,) унинг олдида ҳозир нозир бир кузатувчи (фаришта у сўзни ёзиб олади)” (*“Қоф” сураси, 17-18-оятлар*).

Ҳеч бир иш фаришталар назаридан четда қолмайди. Бирон сўз уларнинг дафтарида тушиб қолмайди. Бу икки фаришта ҳамма ҳаракатимизни, ҳар битта гапимизни, ҳатто “Едим”, “Ичдим”, “Бордим”, “Келдим”, деган сўзларимизни ҳам ёзиб олади. Бу, бандога катта масъулият юклайди. Бунга имон келтирган инсон кўпроқ яхшилик қилишга, гуноҳлардан четланишга интилади.

Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳ юқоридаги оятни ўқиб туриб: “Эй, одам боласи! Сенинг саҳифанг очилди. Икки ҳурматли фаришта сенга вакил қилинди. Биттаси ўнг тарафингда. У яхшиликларингни ёзади. Иккинчиси чап тарафингда. Униси ёмонликларингни ёзади. Озми, кўпми, нима хоҳласанг қилавер. Вафот этганингда саҳифанг беркитилади, қабрда бўйнингга осиб қўйилади. Қиёмат куни шундай ҳолда қабрингдан чиқасан”, деб айтган экан.

Ривоят қилинишича, Аҳмад ибн Ҳанбал ўлим тўшагида ётганида Товус раҳматуллоҳи алайҳдан: “Фаришта ҳар бир нарсани, ҳатто инграшни ҳам ёзади”, деган ривоятни эшитганидан кейин ўша заҳоти инграшни тўхтатиб, жон таслим қилгунича инграмаган экан.

Бировни ғийбат қилсангиз, беҳуда гаплар гапирсангиз, гуноҳ ёзилади. Зикр-тасбеҳ, салавот, истиғфор айтсангиз, жуда кўп ажр-мукофот битилади. Айнан кўп истиғфор айтган одам охирадда хурсанд бўлади.

Абдуллоҳ ибн Буср розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Номаи аъмолида кўп истиғфорни кўрган бандога қандай яхши!” (Ибн Мож ва Байҳақий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳолбуки, сизларнинг устингизда (қилган ҳар бир амалингизни) ёд олиб, ёзиб турувчи улў (фаришта)лар бор. Улар қилаётган ишларингизни билади” (*“Инфитор” сураси, 10-12-оятлар*).

Аллоҳ ҳар бир бандога амалларни ёзиб турувчи икки фариштани бириктирган. Биз қаерга бормайлик, икки ёзувчи фаришта биз билан бирга боради. У ерда нима иш қилсак ёзиб олади. Аммо ким гуноҳ ишдан кейин тавба қилса, “Астағфируллоҳ”, “Астағфируллоҳ”, деб Аллоҳга чин дилдан истиғфор айтса, фаришталар унинг гуноҳини ўчиради.

Бундан ташқари, ҳар бир банданинг олд ва орқа тарафида турли шикаст-балолардан сақлайдиган яна икки фаришта бор. Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Ҳар бир инсон) олдида ҳам, ортида ҳам таъқиб қилувчи (фаришталар) бўлиб, улар Аллоҳнинг амри билан уни сақлаб-муҳофаза қиладилар” (*“Раъд” сураси, 11-оят*).

Фаришталар ҳар хил вазифаларни адо этишади. Айримлари бизнинг атрофимизни ўраб, кўриқлаб туради, Аллоҳнинг буйруғи билан бизни балолардан, зарарлардан сақлайди, шайтонлардан ҳимоя қилади. Бу фаришталар “ҳафаза” дейилади. Улар ҳар куни осмондан ерга навбат билан келиб-кетади. Кундузи учун алоҳида, кечаси учун алоҳида фаришталар бўлади. Кундузи тушган фаришталар кечқурун яна осмонга чиқиб кетади. Кечаси келган фаришталар тонг отганда осмонга кўтарилади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Орангизда кечаси бир хил фаришталар, кундузи бир хил фаришталар алмашиб туради. Улар бомдод ва аср намозида жамланади. Кейин орангизда тунаганлар кўтарилади. Парвардигорлари (яъни, Аллоҳ) – Ўзи билиб турса ҳам – улардан: “Бандаларимни қай ҳолда тарк этдингиз?” деб сўрайди. (Фаришталар): “Уларни намоз ўқиётган ҳолларида тарк этдик. Ҳузурларига борганимизда ҳам намоз ўқишаётган эди”, дейишади” (Бухорий, Муслим, Насоий ривояти).

Мазкур фаришталар доим бандо билан бирга бўлади, унинг амалларини ёзиб боради, ўзини зиёнлардан асрайди, ҳаққига дуо қилади, истиғфор айтади. Фақат ҳожатхонага кирганда, эр-хотин жинсий муомала қилганда инсонни тарк этади.

Демак, бандо доим тўрт томондан тўртта фаришта ўртасида бўлади. Улар кундузи ва кечаси алмашиб туради. Инсон бир лаҳзаям кузатувдан четда қолмайди. Буни чуқур англаб етганлар ёмон ишлардан узоқ юради.

ФАРИШТАЛАР ВАЗИФАЛАРИ

Банда амаллари икки фаришта томонидан ёзиб борилиши, яна икки фаришта тарафидан ҳимоя қилиниши юқорида айтилди. Фаришталарнинг бундан бошқа вазифалари ҳам бор. Жумладан, Аллоҳнинг ҳукмини бандаларга етказиш, Аршни кўтариб туриш, мўминлар ҳаққига дуо қилиш, жаннатийларга хизмат қилиш, дўзах аҳлини жазолаш, жон олиш ва ҳоказо.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Сиз (охират азобидан) огоҳлантирувчилардан бўлишингиз учун уни (яъни, Қуръонни) Рухул амин очиқ-равшан араб тили билан нозил қилди” (*“Шуаро” сураси, 193-195-оятлар*).

“Рухул амин” деганда ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссалом назарда тутилади.

Яъни: эй Муҳаммад, пайғамбарлардан бўлишингиз учун Аллоҳ Қуръонни нозил қилди. Уни Жаброил алайҳиссалом Сизнинг қалбингизга аниқ-равшан араб тилида олиб келиб, тиловат қилиб берди.

Бир тоифа фаришталар Аршни кўтариб туради. Каломи мажидда айтилади:

“----- Арабий матн -----“

“Фаришталар (осмоннинг) чор атрофида (Аллоҳнинг амрига мунтазир бўлиб) турадилар. Уларнинг устида Парвардигорингиз Аршини у кунда саккиз (фаришта) кўтариб туради” (*“Ҳоққа” сураси, 17-оят*).

Яъни, осмоннинг ҳар томонида фаришталар туриб, Ер аҳлига қарайди. Ўша қўрқинчли кунда саккизта ёки саккиз хил фаришта халойиқ боши тепасида Аллоҳнинг Аршини кўтариб туради.

Жаннатийларга хизмат қиладиган фаришталар ҳам бор. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Парвардигорларига тақво қилган зотлар эса тўп-тўп ҳолда жаннатга “ҳайдаладилар”. Қачон улар дарвозалари очилган ҳолдаги (жаннатга) етиб келганларида унинг қўриқчилари: “Сизларга тинчлик-омонлик бўлсин! Хуш келдингиз! Энди (жаннатга) мангу қолувчи бўлган ҳолингизда киринглар!”, деганларида (мўминлар беҳад шодланадилар)” (*“Зумар” сураси, 73-оят*).

Аллоҳ буюрган ишларни ихлос билан бажарган, қайтарганларидан қайтган тақводорлар жаннатга гуруҳ-гуруҳ бўлиб киришади. Жаннатга етиб боришганида унинг эшиклари очилади. Жаннат қўриқчилари уларни салом билан кутиб олади, “Хуш келдингиз! Сизларнинг амалларингиз ҳам, сўзларингиз ҳам покиза – куфрдан, ширкдан холи эди. Энди жаннатга киринглар. Сизлар унда абадий қоласиз”, деб хушхабар беради⁸.

Яна бир гуруҳ фаришталар жаҳаннамга тушганларни азоблайди. Улар “Забония” дейилади. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Сақар нималигини қаердан ҳам билардингиз. У (бирон кофирни) қолдирмайди, (балки куйдириб ҳалок этади. У беш юз йиллик масофадан) инсонларга яққол кўриниб турувчидир. Унинг устида ўн тўққиз (фаришта қўриқчилик қилади)” (*“Муддассир” сураси, 27-30-оятлар*).

Сақар – дўзах номларидан бири.

Жаҳаннам олови гўштни ҳам, суякни ҳам қолдирмай куйдириб, рангини ўзгартириб юборади. Жаҳаннамда қўриқчи фаришталар бўлади. Уларнинг сони ўн тўққизта. “Нега айнан ўн тўққизта?” деган саволга келаси оятларда жавоб берилган. Унга кўра, азоб фаришталари ўн тўққизта қилинишининг сабаблари қуйидагилар:

1. Кофирларни синаш.

Ҳақиқатан, бу иш содир бўлган. Абу Жаҳл: “Сизлардан юз киши ўша фаришталардан биттасини ушлаб олиб, дўзахдан қутулиб чиқишдан ожизмисиз?” деб масхара қилган. Яна шунга ўхшаш турли гап-сўзлар айтилган.

2. Аҳли китоблар ишонч ҳосил қилишлари.

⁸ Манба: Асъад Ҳавмад, “Айсарут тафосир”.

Яъни, яхудий ва насронийлар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақ пайғамбар эканига, Қуръони карим ҳақ китоблигига тўлиқ ишонч ҳосил қилишлари учун. Чунки айни шу гаплар уларга туширилган илоҳий китобларда ҳам бор эди. Унинг Қуръони каримда ҳам келиши Аҳли китоб ишончини оширади.

3. Мўминлар имони мустаҳкамланиши.

Зеро, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган хабарлар Таврот ва Инжил томонидан тасдиқланганини билган мўмин-мусулмонлар имони янаям мустаҳкамланади. Улар бу борада айтилган гап ёлғон эмаслигига амин бўлишади, қалбларида зиғирча ҳам шубҳа қолмайди.

4. Қалбида касали бор мунофиқлар, кофирлар: “Аллоҳ бу мисол билан нимани хоҳлади?” дейишлари.

Ҳақиқатан, шундай бўлди. Улар мана шу саволни қайта-қайта бераверишди, ҳозир ҳам беришмоқда.

Яна бир гуруҳ фаришталар руҳларни олишга тайинланган. Ўлим фариштаси араб тилида “малакул мавт” дейилади. Бизда “Азроил” дейиладиган фаришта Қуръонда, ҳадиси шарифларда “ўлим фариштаси” дея зикр этилган.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) **айтинг: “Сизларга вакил қилинган ўлим фариштаси (ажалларингиз битгач,) жонларингизни олади. Кейин Парвардигорингизга қайтариласизлар” (“Сажда” сураси, 11-оят).**

Тирик инсон борки, доим яшашни истайди, ўлишни хоҳламайди. Бироқ ҳамма нарса инсон истаганича бўлавермайди. Жумладан, ўлим ҳам, қайта тирилиш ҳам. Агар банда ризқ-насибаси тугаб, ажали етса, ўлим фариштаси унинг жонини олади. Шунда у вафот этади. Кейин вақти-соати етганида қайта тирилиб, Раббига қайтарилади. Шунда Аллоҳ уни бу дунёда қилган амаллари ҳақида сўроққа тутади: мукофот ёки жазо беради.

Жумхур уламолар айтишича, жон олувчи фаришта битта эмас, унинг ёрдамчилари бор. Қуръони каримнинг бошқа оятида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Улар (куфр йўлини танлаганлари учун) ўзларига зулм қилган ҳолларида (ўлим) фаришталари уларнинг жонларини оладилар...” (“Наҳл” сураси, 28-оят).

Фаришталар жонларни фақат Аллоҳнинг амри, изни билан олишади. Шунинг учун руҳларни олиш Аллоҳга ҳам нисбат берилади (Қаранг: “Зумар” сураси, 42-оят).

Ўлим фариштаси бандалар жонини олгач, уларни раҳмат ёки азоб фаришталари қабул қилиб олади. Кейин яхши ва ёмон руҳлар турадиган жойга олиб боришади. Бу ишларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг амри, изни, ҳукми, қазои қадари билан бўлади.

ФАРИШТАЛАР ИЛМ МАЖЛИСЛАРИДА, ҚУРЪОН ЎҚИЛГАН ЖОЙДА ҲОЗИР БЎЛАДИ

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Кимда-ким мўмин (биродари)дан дунё ташвишларидан бирини аритса, Аллоҳ ундан охират ташвишларидан бирини аритади. Ким мушкул аҳволда қолган киши(нинг оғири)ни енгил қилса, Аллоҳ унга дунёю охиратда осон қилади. Ким мусулмон банда(нинг айби)ни беркитса, Аллоҳ дунёю охиратда унинг айбини яширади. Агар банда биродарига ёрдам берса, Аллоҳ унга кўмак беради. Ким илм талаб қилинадиган йўлдан юрса, Аллоҳ унга жаннат йўлини осон қилиб қўяди. Агар бир гуруҳ (одамлар) Аллоҳнинг уйларида бирида йиғилиб, Каломуллоҳни ўқисалар, уни дарс қилиб ўргансалар, устларига сакинат тушади, уларни раҳмат ўраб олади, фаришталар қанотлари билан ўраб оладилар, Аллоҳ уларни Ўз даргоҳидагилар қошида эслайди. Кимни амали орқага тортса, насаби олдинга сура олмайди” (Муслим, Абу Довуд, Термизий ривояти).

Биз бу ҳадиснинг мавзуимизга тегишли қисмини бир оз шарҳлаймиз.

“Қуръонни дарс қилиш” деганда ҳарфларни тўғри талаффуз қилиш, Қуръон маъноларини, ҳукмларини ўрганиш тушунилади.

“Аллоҳ даргоҳидагилар”дан мурод пайғамбарлар, фаришталардир.

“Аллоҳнинг бандани эслаши” У Зотнинг бандага мақтов айтиши, гуноҳларини кечириши, ярлақашидир.

Қуръон ўқиган, Қуръон ўрганган киши Аллоҳнинг раҳматига эришади. Аллоҳ Каломини хулуси ният билан тиловат қилган инсон устига сакинат туширади. Қори қалбига тинчлик-хотиржамлик инади, қироат баракасидан ёмон ўй-хаёллардан йироқ бўлади.

Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Бир киши “Каҳф” сурасини ўқиди. Ҳовлида оти турганди. Шу пайт от бирдан хуркиди. Ҳалиги киши отини тинчлантирди. Қараса, булутга ўхшаш нарса отни қуршаб олган экан. Буни Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтганида, у зот: “Эй фалончи, ўқийвер! Бу Қуръон (тиловати) учун тушган сакинатдир”, дедилар” (Бухорий, Муслим, Аҳмад ривояти).

Усайд ибн Ҳузайр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, у:

– Ё Расулulloҳ, мен кечаси “Бақара” сурасини ўқиётганимда орқамда қандайдир овоз эшитдим. Отим ечилиб кетган бўлса керак деб ўйладим, – деди. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Эй Абу Атик, ўқийвер! – дедилар.

– Эътибор берсам, осмон билан ер ўртасида ёйилган чирокқа ўхшаш нарса экан.

– Ўқийвер, эй Абу Атик!

– Ё Расулulloҳ, мен (қироатни) давом эттиролмадим.

– Бу, “Бақара”ни ўқиганинг учун тушган сакинатдир. Агар қироатда давом этганингда ажойиб нарсаларни кўрардинг (Ибн Ҳиббон, Байҳақий, Табароний ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Абу Атик – Усайд ибн Ҳузайрнинг куняси.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Қуръон тиловат қилинадиган уйнинг аҳли учун кенглик бўлади, фаришталар ҳозир бўлиб, шайтонлар у ердан узоқлашади. Бундай хонадоннинг яхшиликлари кўпаяди. Қуръон ўқилмайдиган уйнинг аҳли учун танглик бўлади. У ерни фаришталар тарк этади. Ўрнига шайтонлар келади. Шунинг учун яхшиликлари камаяди” (Доримий саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Қуръон ўқиладиган хонадонда фаровонлик бўлади. Чунки у ерга раҳмат фаришталари киради. Фаришталар бор уйга Аллоҳнинг раҳмати, баракаси ёғилади. Уйи тинч, хонадони файзли бўлишини истаган инсон Қуръон тиловат қилади. Зеро, Қуръон ўқилмайдиган уйдан фаришталар чиқиб кетади, ўрнини шайтонлар эгаллайди. Шайтонлар ўрнашиб олган жойда хайр-барака бўлмайди.

Иброҳим Нахайй айтади: “Ким Қуръонни кундузи хатм қилса, фаришталар кечгача унинг ҳаққига салавот айтади. Агар кечаси хатм қилса, фаришталар тонггача қори ҳаққига салавот айтиб чиқади” (Доримий саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Демак, фаришталар Қуръон ўқиган, илм ва зикр мажлисларида қатнашганлар ҳаққига яхшилик сўраб дуо қилишади, истиффор айтишади.

САЛАВОТНИ РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМГА ЕТКАЗУВЧИ ФАРИШТАЛАР

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Уйларингизни қабристонга айланторманглар! Менинг қабримни (йиғилиб) байрам (ўтказадиган жой) қилиб олманглар! Балки менга салавот айтинглар! Зеро, қаерда бўлсангиз ҳам салавотингиз менга етиб келади” (Абу Довуд, Аҳмад, Байҳақий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Ҳар бир мўмин-мусулмон киши уйида намоз ўқийди, зикр-тасбеҳ, салавот айтади. Акс ҳолда ибодатдан холи уй қабристонга, ундаги одам майитга ўхшаб қолади. Инсон яшаш учун овқат ейди, сув ичади. Қалб ўлиб қолмаслиги учун эса имон, ихлос, ибодат, зикр-тасбеҳ зарур.

Мўмин киши ер юзининг қайси бурчагида бўлсаям ихлос билан салавот айтса, фаришталар уни Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламга етказди. Шунинг учун қуруқликдами, денгиздами, чўлдами, тоғ-тошдами, боғ-роғдами, қаерда бўлсаям салавот айтилаверади.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Менга кўп салавот айтинглар! Зотан, Аллоҳ қабрим олдида бир фариштани вакил қилиб қўйган. Умматимдан бирон киши салавот айтса, ўша фаришта: “Эй Муҳаммад, фалончи ўғли фалончи мана (шу) соатда сизга салавот йўллади”, дейди” (Дайламий “Фирдавс”да ҳасан санад билан ривоят қилган).

Йўллаган салавотимиз сабаб отамиз исми ҳам суюкли Пайғамбаримиз алайҳиссаломга зикр қилинар экан. Агар фарзандларимизга салавот айтишни ўргатсак, бунинг манфаатидан баҳраманд бўламиз. Яхшиликка йўллаганимиз учун келгуси авлодлар эзгу амаллари савоби бизга ҳам тегиб туради, иншааллоҳ!

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинган ҳадиси шарифда: “Ким қабрим тепасида (туриб) салавот айтса, уни эшитаман. Агар узоқдан салавот йўлласса, (салавоти фаришталар томонидан) менга етказилади”, дейилган (Байҳақий “Шуабул имон”да, Абу Шайх “Китобус савоб”да ривоят қилган. Ҳадис санади жайид).

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳнинг – ер юзини кезиб юрадиган – фаришталари бор. Улар менга умматим саломини етказди” (Насоий, Доримий, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Бир гуруҳ фаришталар курраи замин бўйлаб айланиб юради, бирон банда салавот ёки салом айтса, уни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга етказди.

Биз бировга салом берсак ёки кимдандир салом айтиб юборсак, саломимиз алиқсиз қолиши мумкин. Аммо пайғамбарлар Саййидига берган саломимиз у зотга, албатта, етказилади. Расули ақрам соллаллоху алайҳи ва саллам биз берган саломга жавоб қайтардилар. Қандай қилиб, дейсизми? Бу саволга қуйидаги ривоятдан жавоб оламиз.

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Бирон киши менга салом берса, Аллоҳ руҳимни қайтаради. Шунда мен унинг саломига алиқ оламан” (Абу Довуд, Аҳмад, Байҳақий ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

МЎМИНЛАР ҲАҚҚИГА ЯХШИЛИК СЎРОВЧИ, ДУОГА “ОМИН” ДЕБ ТУРУВЧИ ФАРИШТАЛАР

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

"----- Арабий матн -----"

“Аршни кўтариб турадиган, унинг атрофидаги (фаришталар) Парвардигорларига ҳамду сано билан (У Зотни ҳар қандай айб-нуқсондан пок, деб) тасбеҳ айтадилар, У Зотга имон келтирадилар, имон келтирганларни мағфират қилишини сўрайдилар: “Парвардигоро, Ўзинг раҳмат ва илм жиҳатидан барча нарсдан кенгсан. Шундай экан, тавба-тазарруъ қилган, Сенинг йўлингга эргашганларни мағфират қил, уларни дўзах азобидан сақла! Парвардигоро, уларни ҳам, ота-боболари, жуфтлари, зурриётлари орасидаги солиҳ бўлганларни ҳам Ўзинг уларга ваъда қилганинг мангу жаннатларга киргиз. Албатта, Сен қудрат ва ҳикмат Соҳибсан. Ўзинг уларни ёмонликлардан асра! Кимни ўша кундаги (яъни, қиёматдаги) ёмонликлардан асрасанг, ҳақиқатан, унга раҳм қилибсан. Мана шу буюк саодатдир” (“Ғофир” сураси, 7-9-оятлар).

Ушбу оятга кўра, Аршни кўтариб турадиган ҳамда Арш атрофидаги фаришталар Аллоҳ ҳар қандай нуқсон-камчиликлардан поклигини эътироф этишади, У Зотга ҳамду санолар айтишади. Шунингдек, мўминлар фойдасига дуо қилишади: гуноҳларини кечиритишни, жаҳаннам азобидан, маъсиятлардан сақлашни, имон келтириб, солиҳ амаллар қилган барча оила аъзолари билан жаннатга киритишини сўрашади.

Фаришталар мўминлар ҳаққига дуо қилиши, дуодан сўнг “омин” деб туриши ҳақида бир қанча ҳадиси шарифлар келтирилган.

Абу Ҳурайра розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар имом: “Ғойрил мағзуби алайҳим ва лаз-зооллийн”, деса, сизлар: “Аамийн!” денглар. Чунки, кимнинг (“омин”) дейиши фаришталарникига тўғри келиб қолса, ўтган гуноҳи кечиради” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Абу Ҳурайра розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар биронтангиз: “Аамийн!” деса, фаришталар ҳам осмонда: “Аамийн!” дейишади. Агар улардан бири бошқасига тўғри келиб қолса, ўтган гуноҳи кечиради” (Бухорий, Муслим, Насоий ривояти).

“Омин” сўзи “Эй Аллоҳ! Дуоларимизни ижоб эт!” деган маънони билдиради. Имом намозда “Ғотиха” сурасини ўқиганидан кейин иқтидо қилувчилар “омин” дейишади. Киши ёлғиз ўзи намоз

ўқисаям айтади. Агар шу сўз фаришталарнинг “омин” дейишига вақт жиҳатидан тўғри келиб қолса, Аллоҳ ўша банда гуноҳини кечиради.

Яна Абу Хурайра розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Бандалар тонг оттирадиган кунда икки фаришта тушади. Улардан бири: “Эй Аллоҳ, инфоқ қилган (банданг бойлиги ўрни)ни тўлдир!” дейди. Бошқаси эса: “Эй Аллоҳ, (садақа бермасдан, бойлигини ўзида) ушлаб турган (киши моли)га талофат етказ!” дейди” (Бухорий, Муслим, Аҳмад ривояти).

Ҳар куни осмондан икки фаришта тушади. Улардан бири: “Эй Аллоҳ, мол-дунёсини Сенинг розилигинг йўлида инфоқ қиладиганлар бойликлари ўрнини тўлдир, уларга кўпайтириб бер”, – деб дуо қилади. Бошқаси эса: “Эй Аллоҳ, бахиллик қилиб бойлигини керакли жойларга сарфламай, ўзида ушлаб турганлар молига нуқсон етказ!” – дейди.

Абу Дардо розияллоху анху Расулulloх соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қайси мусулмон банда биродари (ҳақи)га ғайбдан (узокда туриб) дуо қилса, бир фаришта: “Сенга ҳам шундай бўлсин”, дейди” (Муслим, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ривояти).

Бу ривоятга кўра, мусулмон кишининг биродари ҳаққига қиладиган дуоиси ижобат бўлади, фаришта унга ҳам биродари ҳаққига сўраган нарса берилишини сўрайди. Бунинг учун дуо – ҳаққига яхшилик сўралаётган – киши йўқлигида, у билмаган тарзда ихлос билан қилиниши керак.

Умму Дардо⁹ раҳматуллоҳи алайҳодан ривоят қилинади: “Хўжайиним ривоят қилишича, у Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам: “Ким биродари (ҳаққи)га ғайбдан дуо қилса, вакил қилинган фаришта: “Омин! Сенга ҳам шундай бўлсин!” деб туради”, деганлар” (Муслим ва Абу Довуд ривояти).

Демак, бир гуруҳ фаришталар мўминлар ҳаққига дуо қилишади, истиффор айтишади, банда биродари учун нимани сўраса, унинг ўзига ҳам ўша нарса берилишини Аллоҳдан сўрашади.

ФАРИШТАЛАРГА ИМОН КЕЛТИРИШ ФОЙДАЛАРИ

1. Фақат мўмин банда фаришталар борлигига, уларнинг сифатларига, вазифаларига ишонади. Аллоҳга имони бор инсон фаришталарга ҳам имон келтиради. Имонли банда ўзига фаришталар бириктирилганига, Аллоҳнинг изни билан уни муҳофаза қилишларига ишонади.

2. Ўзи билан фаришталар доим бирга юришига, қилаётган барча ишларини, айтаётган гапларини ёзиб боришига ишонган одам фақат яхшилик қилади, ёмонликдан йироқ бўлади. Бундай ҳис-туйғу ҳар бир инсон, ҳар бир жамият учун жуда зарур. Чунки қилаётган ишини фаришталар ёзиб бораётганини билган киши бировнинг ҳаққидан қўрқади, хиёнат қилмайди, ҳеч ким билмаса ҳам, кўрмаса ҳам қинғир ишларга қўл урмайди, вазифасини сидқидилдан адо этишга ҳаракат қилади.

3. Инсонни ҳайвондан ажратиб турадиган нарсалардан бири ғайбга, жумладан, фаришталарга имон келтиришдир. Фаришталар борлигига ишонган банда ҳис қилиш аъзолари чегарасида, тор қобикда ўралиб қолмайди, балки тасаввур доираси кенгрок бўлади.

Савол-жавоблар

Савол: Фаришталар макони қаерда?

Жавоб: Кўпроқ осмонда. Фақат Аллоҳ таолонинг буйруқларини бажариш учун ер юзига тушишади. Жумладан, маълум фаришталар ердаги бандалар қилаётган амалларини ёзиб боради, Аллоҳнинг амри билан уларни турли шикаст-балолардан сақлайди.

Савол: Ваҳий келтирувчи фаришта исми аслида қандай? Баъзилар “Жаброил” ёки “Жибрил”, айримлар “Жиброил” ҳам дейишади. Булардан қайси бири тўғри?

Жавоб: Юқорида келтирилган уччала исм ҳам манбаларда ишлатилади. Бироқ, бизда асосан “Жаброил” номи машҳур бўлган. Бу, талаффузга ҳам қулай. Шунинг учун ваҳий фариштаси номини бизда кўпчилик “Жаброил” деб қўллайди.

⁹ Ривоятда зикр қилинаётган Умму Дардо кичик Умму Дардодир. У тобеин аёллардан саналади. Исми – Хужайма бинти Хуяй Вассобия. У Абу Дардо розияллоху анхунинг завжасидир. Кичик Умму Дардо олима, фақиҳа бўлган, илми, амали, зухду тақвоси билан танилган. Маълумот ўрнида айтиб ўтамиз: катта Умму Дардо розияллоху анхонинг исми Хайра бинти Абу Ҳадрадир.

САМОВИЙ КИТОБЛАРГА ИМОН КЕЛТИРИШ

Аллоҳ таоло пайғамбарларга турли кўрсатмалар туширган. Уларнинг баъзилари китоб шаклида, баъзилари саҳифалар шаклида бўлган. Яъни, китоб даражасига етмаган. Масалан, Иброҳим алайҳиссаломга бир нечта саҳифалар нозил қилинган. Улар бизгача сақланиб қолмаган. Аммо Мусо, Довуд, Исо алайҳимуссаломга, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга китоб нозил қилинган. Улар “Илоҳий-самовий китоблар”, дейилади.

Мусо алайҳиссаломга Таврот, Довуд алайҳиссаломга Забур, Исо алайҳиссаломга Инжил, Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга Қуръони карим туширилган.

Қуйида мазкур китоблар ҳақида қисқача маълумот берамиз.

“Таврот” сўзи “таълим” ёки “шариат” маъносини билдиради. Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Биз Тавротни нозил қилдик. Унда ҳидоят ва нур бор” (“Моида” сураси, 44-оят).

Тавротни ҳам илоҳий китоб сифатида Аллоҳ туширган. Унда одамларга ҳидоят, икки дунё саодати йўлини кўрсатувчи нур, кишилар ҳаётини бошқариб турувчи таълимотлар, ҳукмлар бор. Бироқ, ушбу оятда зикр қилинган Таврот йўқолган. Унинг қаердалигини ҳеч ким билмайди.

“Забур” сўзи “мактуб”, яъни “ёзилган” деган маънони билдиради. Довуд алайҳиссаломга берилган Забур китоби мавъизалар, ибратлар, кўнгилни юмшатадиган зикрлардан иборат эди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) албатта Биз Нуҳга, ундан кейинги пайғамбарларга ваҳий юборганимиздек Сизга ҳам ваҳий юбордик. Яна Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва ўша уруғ-авлод, Исо, Айюб, Юнус, Ҳорун ва Сулаймонга ҳам ваҳий юборганмиз. Довудга Забурни ато этдик” (“Нисо” сураси, 163-оят).

Довуд алайҳиссалом овози ниҳоятда ширали бўлган. Чиройли овозлар унинг овозига ўхшатиш мумкин.

Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга: “Эй Абу Мусо! Сенга Довуд оиласи найларидан бири берилган экан!” деб айтганлар (Бухорий, Муслим, Термизий, Насоий, Ибн Можа ривояти).

Ривоят қилинишича, Довуд алайҳиссалом Забур ўқиганида ўзи ҳам йиғлаб, атрофдагиларни ҳам юм-юм йиғлатарди. Қуруқликдаги, денгиздаги барча жонзотлар қироатини эшитиб, кўз ёш тўқарди.

Довуд алайҳиссалом қироати ҳақида Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Тоғларни, қушларни Довуд билан бирга тасбеҳ айтадиган қилиб бўйсундириб қўйдик. Биз шундай қила олувчимиз” (“Анбиё” сураси, 79-оят).

Аллома Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳ айтади: “Довуд алайҳиссалом Забурни жудаям чиройли овозда ўқирди. Забурни тиловат қилса, осмонда учиб кетаётган қушлар жойида тўхтаб қолиб унга соме бўлар, пурвиқор тоғлар Довуд алайҳиссаломга ижобат этарди. Шунинг учун Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳу кечаси Қуръон ўқиётганини эшитиб: “Бу кишига Довуд оиласи найларидан (яъни, чиройли овозидан) берилган экан!” деб айтганлар¹⁰”.

“Инжил” сўзи “башорат” маъносини англатади. Исо алайҳиссаломга Инжил берилгани ҳақида Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Уларнинг изларидан ўзидан олдинги Тавротни тасдиқловчи Исо ибн Марямни эргаштирдик, унга ҳидоят ва нурни ўз ичига олган, ўзидан олдинги Тавротни тасдиқловчи, тақводорлар учун ҳидоят, панд-насихат бўлган Инжилни бердик” (“Моида” сураси, 46-оят).

Аллоҳ таоло Исо ибн Марямга Инжил китобини туширди. Унда ҳам кишиларни тўғри йўлга бошловчи кўрсатмалар, икки дунё йўлини ёритувчи нур бор эди. Инжил ўзидан олдинги Тавротни тасдиқловчи, ундаги айрим ҳукмларга ўзгартириш киритувчи китобдир. Бундай илоҳий китоблар фақат

¹⁰ Манба: “Тафсиру ибни касир”.

такводорлар учун ҳидоят, панд-насихатдир. Зеро, тақво бор қалбга ҳидоят киради, мавъиза таъсир қилади. Тақводан холи, ғафлат босган қалбларга нур ҳам, ҳидоят ҳам кирмайди.

Биз мўмин-мусулмонлар Исо алайҳиссалом Аллоҳнинг бандаси, пайғамбари эканига, унга Инжил китоби берилганига ишонамиз. Исо алайҳиссалом илоҳ эмас, Аллоҳнинг ўғли ҳам эмас.

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозим: Аллоҳ Исо алайҳиссаломга туширган илоҳий китобнинг асли ҳозир йўқ.

Мўмин одам юқорида зикр этилган китоблар Аллоҳ даргоҳидан туширилганига шак-шубҳасиз ишонади. Бу, имоннинг бир қисмидир. Уларга имон келтирамиз, аммо айтиш кунда мавжуд Инжил ва Таврот матнларини тасдиқламаймиз, ёлғонга ҳам чиқармаймиз. Чунки улар асли Аллоҳнинг каломидир, аммо бандалар томонидан қўшилган қўшимчалар бор. Агар тўлиқ тасдиқласак, одамлар томонидан киритилган хато фикрларни тасдиқлаган, ёлғонга чиқарсак, Аллоҳнинг ҳақ ҳукмини ёлғонга чиқарган бўлиб қолишимиз мумкин. Шунинг учун Қуръони каримдан аввалги илоҳий китобларга имон келтирамиз, уларнинг ҳукмини тасдиқламаймиз, ёлғонга ҳам чиқармаймиз.

Биз номини билмайдиган илоҳий китобларга ижмолий (умумий тарзда) имон келтирамиз. Сўзимиз далили сифатида “Шўро” сурасининг 15-оятини келтирамиз. Аллоҳ таоло: **“Мен Аллоҳ нозил қилган ҳар бир китобга имон келтирдим, сизларнинг ўртангизда адолат қилишга буюрилдим, деб айтинг”**, деган.

Самовий китобларнинг энг афзали Қуръони каримдир. Қуръон – энг охириги туширилган китоб. У ўзидан олдинги барча илоҳий китоблар ҳукмини бекор қилган, амалдан қолдирган. Бунга икки хил сабаб бор:

1. Аввалги самовий китоблардаги ҳукмлар маълум халқларга йўлланганди. Қуръони карим ҳукмлари эса ҳамма одамларга, жинларга қаратилган.

2. Уларга ўзгартиришлар, қўшимчалар киритиб юборилган. Қуръони каримнинг биронта ҳарфи зиёда ёки кам бўлмайди, тилларда ва дилларда сақланиб қолади.

Қуръони карим ҳукми бутун башариятга тегишли. У қиёматгача амалда бўлади. Охири замонгача дунёдаги ҳамма инсонлар Қуръони каримга амал қилишлари керак. Чунки бундан кейин бошқа самовий китоб тушмайди. Муҳаммад алайҳиссаломдан сўнг ўзга пайғамбар келмайди. Пайғамбаримиз рисолатлари ҳам, китоблари ҳам энг сўнггиси, энг мукаммалдир.

ҚУРЪОНИ КАРИМ – АЛЛОҲНИНГ КАЛОМИ

“Қуръон” сўзи “ўқиш”, “қироат қилиш” маъносини билдиради. Бу дунёда Қуръонга тенг келадиган мукаммал китоб йўқ. Чунки Қуръон Аллоҳнинг сўзидир. Бу оламда Аллоҳга тенг келадиган ҳеч ким йўқ. Демак, Унинг Китобига тенг келадиган китоб шу вақтгача бўлмаган, бундан кейин ҳам бўлмайди.

Аллоҳ таоло Қуръонни Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламга туширган. Бу Китобни энг улуғ фаришта Жаброил алайҳиссалом олиб келган. Аллоҳ Қуръонда ер юзида яшайдиган ҳамма инсонларга насихат қилган, Ўзининг амр-қайтариқларини баён этган.

Ҳозирги кунда бузилмай, Аллоҳ қандай туширган бўлса, шундайлигича, ўзгартирилмасдан сақланиб қолган ягона илоҳий китоб Қуръони каримдир. Бу ҳақида Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Албатта, Зикрни Биз туширдик. Албатта, уни Ўзимиз муҳофаза қиламиз” (“Ҳижр” сураси, 9-оят).

Биз “Қуръоннинг маъноси ҳам, лафзи ҳам Аллоҳдандир. Қуръонни турли ўзгартиришлардан Аллоҳнинг Ўзи сақлайди”, деб эътиқод қиламиз. Каломуллоҳдаги бирон ҳарф ўзгармаган, алмашмаган. Зеро, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ. Аллоҳ таоло Уни муҳофаза қилишни Ўз зиммасига олган.

Қуръонда айтилган барча нарса ҳақиқатдир. Бунга шубҳа қилган одам диндан чиқади. Яъни, Қуръонда айтилган бирон нарса ёлғон деган ёки ростлигига шубҳа билан қараган одам имонидан айрилади.

Қуръонда ҳалол дейилган нарсаларни ҳалол, деймиз, ҳаром қилинган нарсалар ҳаром, деб эътиқод қиламиз. Унда келган буйруқларга бўйсунамиз, қайтариқларидан қайтамиз.

Қуръонда нималар айтилган? Қуръонда қадимда ўтган пайғамбарлар, уларнинг қавми ҳақида қизиқарли қиссалар бор. Иброҳим алайҳиссалом қандай қилиб бутларни синдирган, оловдан қандай соғ чиққан? Нима учун Мусо пайғамбарни чақалоқлигида сандиққа солиб, дарёга оқизиб юборишган? Фиръавн, деган кимса нима учун ёш болаларни ўлдирган? Аллоҳ уни қандай қилиб дарёга чўктириб ҳалок этган? Аллоҳ мўминларни кофирлар зулмидан қандай қутқарган? Ҳайвонлар, қушлар ҳам ибодат қиладими? Улар қандай гапиради? Ўликлар қандай қилиб тирилади?.. Қуръонда мана шулар ҳақида ажойиб суралар, қизиқарли маълумотлар бор.

Одамлар Аллоҳга қандай ибодат қилишлари керак? Дунёда қандай яшашлари лозим? Ота-онага қандай яхшилик қилинади? Қўшнилари, қариндошлари билан қандай муомала қилинади? Буларнинг ҳаммасига Қуръонда жавоб бор. Ҳа, Қуръон жуда кўп илмларни ўз ичига олган. Ким Қуръонни кўп ўқиса, шунча кўп илмли бўлади. Мусулмонлар Қуръонни ўқиб, ундаги қоидаларга амал қилишса, бу дунёда адашишмайди. Чунки, Аллоҳ: “Бу Қуръон энг тўғри йўлга бошлайди”, деб айтган.

Қуръонга имон келтирган инсонларга Аллоҳ бу дунёда бахтли ҳаёт беради, охиратда жаннатга киритади. Қуръонга ишонмаган, амал қилмаган одамларга бу дунёда ҳам, охиратда ҳам азоб бўлади.

Қуръон тиловат қилинганда осмондан раҳмат, файз, барақа, нур ёғилади, беҳисоб ажр-савоблар қозонилади. Қуръон ўқиладиган уйда фаришталар бўлади. Қуръон маънавий ва моддий касалликларга шифодир. У қалбларга хурсандчилик олиб киради.

Савол-жавоблар

Савол: Қуръони карим қандай Китоб?

Жавоб: Қуръон Аллоҳнинг Қаломидир. Бу Китоб бандаларни энг тўғри йўлга бошлайди, нима ҳақ, нима ноҳақ, нима ҳалол, нима ҳаромлигини баён этади. Қуръон ҳукмлари ҳеч қачон эскирмайди, ўзгармайди, қиёматгача амалда бўлади. Қуръон ҳам қалбимиз, ҳам танамиз учун шифодир. Қуръон қалбни ислоҳ қилади. Қаломуллоҳ фақат айрим маросимларда, йиғинларда ўқиш ёки дам солиш учун эмас, инсонларни огоҳлантириш учун туширилган. Қуръон билан ҳамнафас инсон икки дунё саодатига эришади.

Савол: “Қуръон” сўзининг маъноси нима?

Жавоб: Қироат қилиш, ўқиш.

Савол: Қуръоннинг яна қандай номлари бор?

Жавоб: Мусҳаф, Фурқон, Қаломуллоҳ, Бурҳон, Зикр, Китоб, Ҳақ, Нур, Танзил ва ҳоказо.

Савол: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръонни қайси фаришта орқали қабул қилиб олганлар?

Жавоб: Жаброил алайҳиссалом.

Савол: Қуръондан илк бор нозил қилинган оятлар қайси?

Жавоб: “Алақ” сурасининг аввалги 5 ояти.

Савол: Қуръони карим неча йил давомида нозил қилинган?

Жавоб: Йигирма уч йил давомида оятма-оят, бўлиб-бўлиб туширилган.

Савол: Қуръон қайси тилда нозил қилинган?

Жавоб: Араб тилида.

Савол: Қуръон неча порадан иборат?

Жавоб: 30 порадан.

Савол: Бир пора неча бет?

Жавоб: Бир пора 10 варақ – 20 бетдан иборат.

Савол: Қуръони каримда неча сура бор?

Жавоб: 114 та.

Савол: Энг узун сура қайси?

Жавоб: “Бақара”.

Савол: “Бақара” неча оятдан иборат?

Жавоб: 286 оятдан.

Савол: Энг қисқа сура қайси?

Жавоб: “Кавсар”.

- Савол:** “Кавсар” сураси нечта оятдан иборат?
- Жавоб:** 3 оятдан.
- Савол:** Қуръондаги энг фазилатли сура қайси?
- Жавоб:** “Фотиҳа”.
- Савол:** Нима учун “Фотиҳа” дейилади?
- Жавоб:** Чунки у Қуръони каримнинг биринчи сураси, Қуръонни очувчи сурадир.
- Савол:** “Фотиҳа” сурасининг яна қандай номлари бор?
- Жавоб:** Уммул Қуръон, Асос, Сабъул масоний, Суратул ҳамд, Шифо, Руқя, Канз ва ҳоказо.
- Савол:** Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам “Икки ёритувчи нур”, деганда қайси сураларни назарда тутганлар?
- Жавоб:** “Бақара” билан “Оли Имрон” сурасини.
- Савол:** Қайси сура ўқилган уйдан шайтон чиқиб кетади?
- Жавоб:** “Бақара” сураси.
- Савол:** Одатда, жума куни қайси сура тиловат қилинади?
- Жавоб:** “Каҳф” сураси.
- Савол:** Қайси сура – Аллоҳнинг изни билан – бандани қабр азобидан сақлайди?
- Жавоб:** “Таборақ” сураси.
- Савол:** Қайси сура Қуръоннинг учдан бирига тенг?
- Жавоб:** “Ихлос” сураси.
- Савол:** Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, одатда, қайси сураларни ўқиб шикаст-балолардан паноҳ сўраганлар?
- Жавоб:** “Фалақ” билан “Нос” сурасини.
- Савол:** Қуръони каримда нечта оят бор?
- Жавоб:** 6236 та.
- Савол:** Қуръони каримда нечта сўз, нечта ҳарф бор?
- Жавоб:** 77.437 та сўз, 323.671 та ҳарф.
- Савол:** Энг узун оят қайси?
- Жавоб:** “Бақара” сурасининг 282-ояти. Бу оят қарз олди-бердиси ҳақида бўлиб, тўлиқ бир бетдан иборат.
- Савол:** Энг қисқа оят қайси?
- Жавоб:** “Ёсин” сураси ва “Ҳаа мим” билан бошланувчи сураларнинг биринчи ояти. Улар икки ҳарфдан иборат.
- Савол:** Қуръондаги энг фазилатли оят қайси?
- Жавоб:** “Оятул курсий”.
- Савол:** “Оятул курсий” қайси сурада келган?
- Жавоб:** “Бақара” сурасининг 255-оятида.
- Савол:** Нима учун “Оятул курсий” дейилади?
- Жавоб:** Чунки бу оятда “курсий” сўзи бор.
- Савол:** Қуръон ўқиган одамга қанча савоб берилади?
- Жавоб:** Қори ҳар бир ҳарф учун 10 та савоб олади.
- Савол:** Қуръонни бир марта тўлиқ ўқиб чиққан одам қанча савобга эришади?
- Жавоб:** Уч миллиондан ортиқ. Банда ихлосига қараб савоб миқдори яна кўпайиши мумкин.
- Савол:** Қуръонни неча кунда хатм қилган маъқул?
- Жавоб:** Қуръонни хатм қилишнинг ўртача муддати 40, 30 ёки 20 кун. Энг оз муддати 7, 5 ёки 3 кун.
- Савол:** Қуръонни бир-икки кунда хатм қилса ҳам бўладими?
- Жавоб:** Уч кундан кам муддатда хатм қилишга руҳсат берилади, аммо тавсия этилмайди.
- Савол:** Қуръон жумлаларига ўхшаш жумлани одамзот туза оладими?
- Жавоб:** Йўқ. Бутун дунёдаги одамлар ва жинлар бир ерга тўпланишса-да, Қуръонга ўхшаш мўъжизавий китобни келтира олишмайди. Қуръон жумласига ўхшаш жумла тузиш бандалар қўлидан келмайди.

ПАЙҒАМБАРЛАРГА ИМОН КЕЛТИРИШ

“Пайғамбар” сўзи “хабар етказувчи” маъносини билдиради. “Пайғамбар”нинг арабча шакли “расул”дир.

Аллоҳ таоло одамларни тўғри йўлга бошлаш, яхшиликка чақириш, ёмон ишлардан қайтариш учун пайғамбарларни юборган. Улар Аллоҳнинг ҳукмларини инсониятга ўргатишган, тоат-ибодат қилган мўминларга жаннат хушхабарини беришган, куфр йўлини танлаганларни дўзах азобидан огоҳлантиришган, дунё ва дин ишларида зарур масалаларни тушунтиришган.

Пайғамбарларнинг барчаси одам наслидандир. Улар ҳам бизга ўхшаб ҳаёт кечиришган, таом ейишган, ичимлик ичишган. Бошқалардан фарқи: улар гуноҳ қилишмаган, Аллоҳ уларни куфрдан, тугъндан асраган. Улар ўта ақлли, идрокли, тоат-ибодатда комил бўлишган.

Пайғамбарлар фақат эркак кишилардан чиққан. Улар ғайбни билишмаган. Магар Аллоҳ пайғамбарлар ичидан хоҳлаганига Ўзи истаган нарсани билдирган.

Пайғамбарлар (уларга Аллоҳнинг саломи бўлсин!) яхшилик, фазилат бобида инсоният учун ўрнақдирлар. Уларнинг ҳар бири ҳидоят маёғидир.

Ўтмишда ўтган пайғамбарларнинг барчаси ўз қавмини фақат Аллоҳгагина ибодат қилишга, Унга бирон нарсани шерик қилмасликка чақирган. Улар Аллоҳ томонидан зиммаларига юклатилган вазифаларни тўлиқ бажаришган, бу ишда камчиликка йўл қўйишмаган, Аллоҳнинг ҳукмларига ўзларидан бирон нарса кўшишмаган, Аллоҳдан қандай ҳукм келса, ҳаммасини мукамал етказишган.

Барча пайғамбарлар ростгўй, тақводор, гуноҳлардан маъсум, ёмон хулқлардан, разолатдан холи, омонатдор бўлишган. Биз барча пайғамбарларга бирдек имон келтирамиз, биронтасини инкор этмаймиз. Агар кимдир айрим пайғамбарларни тан олмаса, у Аллоҳнинг пайғамбари эканига ишонмаса, имони тўғри бўлмайди.

Пайғамбарлар инсоният ичида энг афзал кишилар, ақл-заковатда, зехнда, қобилиятда ҳам устун бўлишган. Аллоҳ уларни ақлий ва руҳий қобилият билан хослаган.

Пайғамбарларнинг энг биринчи вакили Одам алайҳиссалом, охиригиси Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдирлар. Ушбу икки пайғамбар ўртасида жуда кўп пайғамбарлар ўтган. Уларнинг сони аниқ эмас. Шунинг учун пайғамбарлар ададини маълум сон билан чегараламаган маъқул.

ПАЙҒАМБАРЛАР ДИНИ БИР, ШАРИАТИ ҲАР ХИЛ БЎЛГАН

Барча пайғамбарлар дини Ислом бўлган. Уларнинг ҳаммаси Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигини тан олишга, фақат У Зотга ибодат қилишга, итоат этишга чақиришган. Лекин, шариат ҳукмларида – буйруқларда, қайтариқларда, ҳалол-ҳаромда фарқ бўлган.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Сизлардан ҳар бирингиз учун (алоҳида) шариат, йўл қилиб қўйдик. Агар Аллоҳ хоҳласа, ҳаммангизни бир миллат қилиб қўйган бўларди. Лекин У Зот Ўзи ато этган нарсаларда сизларни имтиҳон қилиш учун (ҳар бир миллатга алоҳида шариат, йўл қилиб қўйди)” (“Моида” сураси, 48-оят).

Аллоҳ таоло ҳар бир уммат учун алоҳида шариат, суннат жорий қилган. Замон ўзгаришига, ҳолатга, одамлар табиатига қараб шариат ҳукмлари ҳам ўзгариб, такомиллашиб борган. Ана шу шариатларнинг ҳаммаси ўз даврида энг адолатли, тўғри шариат саналган. Аллоҳ таоло ҳар бир замон, макон учун мос шариатни туширган. Агар Аллоҳ хоҳласа, инсониятнинг илк вакилидан то охири замонгача битта шариатни жорий этарди, бироқ У Зот бандалар қандай амал қилишларини синайди. Кейин Ўзига итоат этганларни мукофотлайди, осий бўлганларни жазолайди.

ПАЙҒАМБАРЛАР ВАЗИФАЛАРИ

Пайғамбарлар юборилиши ҳикмати, уларнинг вазифаси нималиги ҳақида Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Одамлар бир миллат (яъни, бир динга амал қилиб иттифоқ яшар) эдилар. Сўнг (ораларида келишмовчиликлар пайдо бўлгач,) Аллоҳ (мўминларга) хушхабар берувчи, (кофирларни жаҳаннам

азобидан) огоҳлантирувчи пайғамбарлар юборди, у (пайғамбарлар) билан одамлар орасида чиққан тортишувларга ҳакам бўлсин, деб Ҳақ Китобни (Таврот ва Инжилни) нозил қилди...” (“Бақара” сураси, 213-оят).

Инсоният Одам алайҳиссалом ва унинг жуфти Ҳавводан, уларнинг фарзандларидан иборат эди. Барчалари Одам алайҳиссалом динига амал қилиб яшардилар. Вақт ўтиши билан уларнинг сони кўпайиб борди. Шу билан бирга фикрлари, эътиқодлари ҳам ҳар хил кўриниш олди. Шундан кейин турли ихтилофлар, келишмовчиликлар пайдо бўлди. Чунки ҳар кимнинг ўз қараши, қизиқиши бор. Ҳар ким ўзини ҳақ деб билади, ўзиникини маъқуллайди. Бундай вазиятда ким аслида ҳақлигини қаердан билса бўлади? Бунинг учун ҳамма нарсани қамраб олувчи илм эгаси, ҳеч нарсага ҳожати тушмайдиган, бекаму кўст, нуқсонсиз, баркамол сифатларга эга зот керак бўлади. Ана ўша Зот Аллоҳ таолодир! У Ўзи яратган бандалар ихтилоф қилган ва қиладиган масалалар ечими қандайлигини, бу борада қандай ҳукм чиқаришни ҳам билади. Аллоҳ таоло бандаларига лутф кўрсатиб, уларга пайғамбарлар юборди, илоҳий китоблар нозил қилди. Пайғамбарлар мўминларга дунё ва охират саодати, ажр-савоб, жаннат башоратини етказдилар, кофирларни гуноҳ-маъсиятлар оқибатидан, жаҳаннам азобидан огоҳлантирдилар, одамлар орасида чиққан ихтилофларни ҳақ китоб билан ҳал этиб, ҳақни ҳаққа, ботилни ботилга ажратдилар. Мана шу анбиёлар вазифасидир. Улар инсониятни икки дунё саодатига бошлашган, ёмон иллатлардан покланишга, Аллоҳга ҳақиқий қуллик қилишга чақиришган. Пайғамбарлар инсоният тарихида мисли кўрилмаган буюк ишларни бажаришган.

Бошқа ўринда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Биз Сиздан илгари юборган ҳар бир пайғамбарга: “Албатта, Мендан ўзга илоҳ йўқ. Шундай экан, Менга ибодат қилинг!” деб ваҳий юборганмиз” (“Анбиё” сураси, 25-оят).

Ўтмишда ўтган барча пайғамбарлар Ёлғиз Аллоҳ ибодатга муносиб эканини, Ундан ўзга ҳақ маъбуд йўқлигини тушунтиришган, фақат Аллоҳга ибодат қилишга, итоат этишга чақиришган. Буни “тавҳид” дейилади. Ҳамма пайғамбарлар ақидаси шундай бўлган.

Аллоҳ таоло Ўзининг охирги Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга марҳамат қилиб айтган:

“----- Арабий матн -----“

“Эй Пайғамбар, Сизга Парвардигорингиз томонидан нозил қилинган нарсани етказинг! Агар (бу фармонга амал) қилмасангиз, Унинг рисолатини (бандаларга) етказмаган бўласиз. Аллоҳ сизни одамлардан (яъни, уларнинг зараридан) сақлайди. Албатта, Аллоҳ кофир қавмни ҳидоят қилмайди” (“Моида” сураси, 67-оят).

Яъни, эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Аллоҳнинг буйруқларини, қайтариқларини одамларга билдиринг! Агар Раббингиздан нозил қилинган нарсаларни етказмасангиз, пайғамбарлик вазифасини бажармаган бўласиз. Даъват йўлида бирон азият етишидан кўркманг. Аллоҳнинг Ўзи Сизни турли иғволардан, маломатлардан, суиқасдлардан сақлайди. Сиз Аллоҳнинг паноҳидасиз. Агар одамлар тўғри йўлга юрмасалар, тушқунликка тушманг. Зеро, Аллоҳ хоҳлаган бандасини ҳидоят қилади, хоҳлаган бандасини залолатга кетказди. У Зот кофирларни ҳақ йўлга бошламайди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг амрига итоат этдилар, Аллоҳдан келган барча топшириқларни мукамал етказдилар, ўз вазифаларини тўлиқ бажардилар. У Зотга, қолаверса, барча пайғамбарларга Аллоҳнинг салавати ва саломи бўлсин!

ПАЙҒАМБАРЛАР МЎЪЖИЗАЛАРИ

“Мўъжиза” сўзи “ожиз қолдирувчи” деган маънони билдиради. Аллоҳ таоло томонидан пайғамбарларга берилган одатдан ташқари, бошқалар қўлидан келмайдиган иш мўъжизадир. Мўъжиза фақат пайғамбарларга берилган, уларнинг ростгўйлигини, Аллоҳ тарафидан юборилганини тасдиқлаган. Аллоҳ таоло Ўзининг пайғамбарлари ҳақлигини тасдиқлаш, кофирларни ожиз қолдириш, мўминлар имонини мустаҳкамлаш учун анбиёларга – ўша замонга, маконга, шароитга мос қилиб – мўъжиза ато этган. Масалан, сеҳргарлик авж олган замонда юборилган Мусо алайҳиссаломга ўша қавм сеҳридан бир неча баравар афзал мўъжизалар берган. Моддапарастлик авж олган, ҳар бир нарса моддий асосга эга,

деган эътиқоддаги қавмга юборилган Исо алайҳиссаломга тузалмайдиган касалликларни тузатиш, ўликларни тирилтириш каби мўъжизалар берилган.

Ўтган пайғамбарлар ўзларига берилган мўъжизаларни ўз ўрнида кўрсатишган. Уларнинг вафотлари билан барча мўъжизалари амалдан қолган. Чунки улар маълум қавмга, маълум маконга, замонга пайғамбар этиб юборилган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга эса қиёматгача боқий турадиган улкан мўъжиза қилиб Қуръони карим нозил этилган. Зеро, у зот алайҳиссалом пайғамбарликлари қиёмат қоим бўлгунча барча халқлар, замонлар, маконларга тегишлидир. Шунинг учун у зотга моддий мўъжизалардан ташқари энг катта мўъжиза ўларок Қуръон туширилган.

Осмон хабари бўлмиш ваҳийни қабул қилиб олиш, Аллоҳнинг Каломини одамларга етказиш, уни татбиқ этиш Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буюк мўъжизалари эди. Одамлар мўъжиза кўрсатишни сўраганларида ҳам уларга Қуръон рўкач қилинарди. “Анкабут” сурасида бу ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Улар (яъни, кофирлар): “Унга (Муҳаммадга) ҳам Парвардигори томонидан оят-мўъжиза тушганида эди”, дедилар. Айтинг: “Оят-мўъжиза Ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридан дир. Мен эса фақат (осийларни Аллоҳнинг азобидан) очик огоҳлантирувчиман холос”. Ахир уларга тиловат қилинаётган шу Китобни Биз Сизга нозил қилганимиз улар учун етарли эмасми?! Албатта, бунда имон келтирадиган қавм учун раҳмат ва эслатма бор” (“Анкабут” сураси, 50-51-оятлар).

Кофирлар ўйламасдан гапираверади, хаёлига нима келса, тилига чиқаради. Улар Пайғамбаримиз алайҳиссаломга бирон мўъжиза тушишини сўрашди. Бунга жавобан Аллоҳ таоло Ўз Расулига: “Мўъжиза Ёлғиз Аллоҳ ҳузуридан дир. Мен эса фақат очик огоҳлантирувчиман”, деб айтишни ўргатган.

Мўъжиза фақат Аллоҳ ҳузуридан келади: қачон керак бўлса, ўшанда туширади. Кимга керак бўлса, ўшанга туширади. Пайғамбар эса огоҳлантирувчи холос. У Парвардигори топшириғини бажаради, одамларни огоҳлантиради.

Улар нима учун мўъжиза талаб қилишади? Ваҳоланки, қаршиларида энг катта мўъжиза – Қуръон турибди. Қуръондан ҳам ортиқ мўъжиза борми?!

Ҳақиқатан, Қуръоннинг ҳар бир ояти, ҳар бир сўзи мўъжиза! Аллоҳнинг ягоналигига, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақ пайғамбар эканлигига бундан ортиқ яна қандай мўъжиза керак?!

ПАЙҒАМБАРЛАР ОДДИЙ ИНСОН ФАРЗАНДИДИРЛАР

Пайғамбарлар алайҳимуссалом Аллоҳ таоло танланган элчилар бўлишлари билан бирга оддий инсон фарзанди ҳисобланишади. Лекин ҳаммаям бу ҳақиқатни англаб етавермайди. Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Одамларга ҳидоят келганида “Аллоҳ (фаришталарни эмас,) одамзотни пайғамбар қилиб юбордимми?!” деган сўзлари уларни имон келтиришдан тўсди” (“Исро” сураси, 94-оят).

Аллоҳ ҳидоятга бошлаш учун инсон наслидан пайғамбар юборганида кўп одамлар бундан ажабланишди, “Аллоҳ одамзотдан пайғамбар юбордимми?!” деб ҳайрон бўлишди. Мана шу таажжуб уларни имондан айирди. Улар ўзларига ўхшаган кишига эргашишдан бош тортишди, инсон боласи Аллоҳ ҳузурида нақадар олий мартабага эғалигини, энг пок, содиқ зотлар пайғамбар қилиниши одамзот учун шарафлигини тушуниб етишмади.

Келаси оятда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) **айтинг: “Агар бу Ерда (одамлар эмас,) фаришталар хотиржам юрганларида Биз уларга осмондан фаришта пайғамбар туширган бўлардик”** (“Исро” сураси, 95-оят).

Яъни, агар фаришталар Ер юзида худди одамлардек юрганида, яшаганида, уларнинг бир ерда тўпланиб, гаплашиши осон бўлганида бандаларни тўғри йўлга бошлаш учун осмондан фаришта пайғамбар туширган бўлар эдик.

Бошқа тарафдан олиб қаралса, пайғамбар Аллоҳнинг амр-қайтарикларини ўз тимсолида кўрсатиб, шариат ҳукмларига амал қилишда ўрнак бўладиган инсондир. Агар одамларга фаришта пайғамбар қилиб юборилганида, “Бу пайғамбар фаришта. Шунинг учун шариатга амал қилиши осон. Биз оддий инсонлармиз. Унинг амалини қила олмаймиз”, деб баҳона излашлари мумкин эди. Агар пайғамбар ўзларига ўхшаган инсон наслидан чиқарилса, бундан даъвога ўрин қолмайди.

Яна айримлар: “Пайғамбар инсон бўлса ҳам, ғайриоддий хусусиятларга эга бўлиши, биздан фарқланиб туриши керак”, деб тушунишган. Бу ҳақида Каломи мажидда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Яна улар (масхара қилиб): “Нега бу пайғамбар (оддий одамлардек) таом ейди, бозорларда юради?! Унга (пайғамбарлигини тасдиқлайдиган) бирон фаришта туширилиб, у билан огоҳлантирувчи бўлса эди. Ёки унга (осмондан) хазина ташланса эди ёхуд унинг учун бир боғ бўлиб, у (фақат ўша боғдан) еса эди”, дедилар. Бу золимлар (мўминларга): “Сизлар фақат бир сеҳрланган – ақлдан озган кишига эргашяпсиз”, дедилар” (“Фурқон” сураси, 7-8-оятлар).

Ўзларига ўхшаган пайғамбар юборилиши айрим одамларга ғалати туюлган. Шунинг учун: “Нега бу пайғамбар таом ейди, бозорларда юради?!” деб савол беришган. Аслида пайғамбар ҳам оддий одам. У ҳам овқат ейди, ичимлик ичади, бозорларда юриб савдо-сотик қилади, тирикчилик ишларини бажаради. Мушриклар буни ўзларича пайғамбарлик шаънига тўғри келмайдиган камчилик, деб билишган. Уларнинг фикрича, одамдан кўра фаришта пайғамбар бўлишга муносиброқ. Лекин улар Аллоҳ таоло одамни азиз-мукаррам қилиб қўйганини эсдан чиқаришган.

Юқоридаги даъволарга жавобан Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Биз Сиздан илгари юборган барча пайғамбарлар таом ейишарди, бозорларда юришарди. Биз баъзиларингизни баъзиларингиз учун фитна – синов қилиб қўйдик (яъни, Сизнинг оддий одамлар каби фақирона кун кечиришингиз бошқалар учун имтиҳондир. Чунки, Сизни бой-бадавлат қилиб қўйганимизда улар Сизга бойлик учун итоат этган бўлардилар). Сизлар (Бизнинг бу синовимизга) сабр қила оласизми? Парвардигорингиз кўриб турувчидир” (“Фурқон” сураси, 20-оят).

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга ўхшаб таом ейдиган, бозорларда юрадиган инсонни пайғамбар қилиши янгилик ёки ажабланадиган иш эмас, пайғамбарлик ҳолатига зид ҳам эмас, қадимдан жорий бўлиб келган. Лекин айримлар: “Оддий одам ҳам пайғамбар бўладими?” деб йўлдан адашишган. Ҳақиқий мўмин банда Аллоҳ ирода этган ишни муҳокама қилмайди, унга тўлиқ бўйсунди, амрини сўзсиз бажаради. Зеро, мўминлик шуни тақозо этади.

ПАЙҒАМБАРЛАР МАЪСУМДИРЛАР

Барча пайғамбарлар алайҳимуссалом маъсумдирлар. Яъни, гуноҳга қўл уришдан, шаҳватларга берилишдан, инсон кадрини туширадиган камчиликлардан йироқ бўлишган. Улар инсонлар ичидаги ахлоқи энг гўзали, амали энг поки, юраги энг тозаси, қиладиган иши энг тўғриси саналишган. Аллоҳ таолонинг Ўзи пайғамбарларни гуноҳ-маъсиятдан, ҳаром ишлардан, одамлар нафратини келтирадиган касалликлардан сақлаган. Чунки Аллоҳ таоло одамларни пайғамбарларга эргашишга, улар юрган йўлдан юришга буюрган. Агар улар томонидан ножоиз, ҳаром амаллар содир этилганида ўша ишлар шариатда бор нарсага айланиб қоларди. Зеро, пайғамбарлар инсонларга ҳар соҳада ўрнаклар. Шунинг учун ҳам Аллоҳ таоло уларни маъсум қилган.

ПАЙҒАМБАРЛАР ОМОНАТЛИДИРЛАР

Пайғамбарлар алайҳимуссалом Аллоҳ таолодан берилган рисолатнинг бирон ҳарфини ҳам ўзгартирмасдан, ўзларидан бирон нарса қўшмасдан ёки камайтирмасдан омонат билан умматларига етказишган. Жумладан, анбиёлар сўнгги вакили, муаллим Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръони каримни омонат ила саҳобаларга етказганлар. Агар, фаразан, у зот бу борада бирон хатога йўл қўйсалар, Аллоҳнинг Ўзи у зотни жазоларди. Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Бас, Мен сизлар кўрадиган нарсаларга ҳам, сизлар кўра олмайдиган нарсаларга ҳам қасам ичаманки, у (Қуръон), шак-шубҳасиз, улуғ Пайғамбарнинг (Аллоҳ даргоҳидан келтирган) Сўзидир! У бирон шоирнинг сўзи эмас. Сизлар (ушбу Қуръон Аллоҳнинг Каломи эканига) камдан-кам имон келтирасиз! (Қуръон) бирон коҳин-фолбиннинг сўзи ҳам эмас. Сизлар камдан-кам панд-насихат оласиз! (У) барча оламлар Парвардигори томонидан нозил қилинган (Китобдир). Агар (Пайғамбар) Бизнинг шаънимизга (Биз айтмаган) айрим сўзларни тўқиб олганида унинг ўнг қўлидан ушлаган, сўнг шохтомирларини узиб ташлаган бўлардик! У ҳолда сизлардан бирон киши ундан (яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳалокатни) тўса олувчи бўлмасди” (*“Ҳоққа” сураси, 38-47-оятлар*).

Яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг Каломига ўздан бирон сўз кўшмагани, зиммасидаги омонатни тўлиқ адо қилаётгани учун ҳам орангизда соғ-омон яшамокда. Акс ҳолда Аллоҳ уни ҳалок қиларди. Бу Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳақ пайғамбар эканининг яна бир ёрқин далилидир¹¹.

Нега бу ўринда “(Қуръон) улуғ Пайғамбарнинг Сўзидир”, дейилмоқда? Чунки у зот Қуръон оятларини Жаброил алайҳиссалом воситасида қабул қилиб, одамларга ўқиб берганлар, Аллоҳнинг Каломини етказганлар. Келаси оятларнинг бирида “(У) барча оламлар Парвардигори томонидан нозил қилинган (Китобдир)”, дейиш билан Қуръон Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзи эмаслиги, оламлар Парвардигори томонидан туширилгани таъкидланмоқда. Пайғамбаримиз алайҳиссалом уни етказувчилар холос. Агар у зот Қуръоннинг ҳаммасини ёки бирон сурасини, ҳатто оятини ўзларидан тўқиб, “Мана шу Аллоҳнинг каломи”, деганларида соғ қолмасликлари аниқ эди. Ваҳоланки, Ҳабибимиз одамларга турли мўъжизалар кўрсатдилар, гуноҳлардан маъсум бўлдилар, турли ёмонликлардан сақландилар. Бу, Пайғамбаримиз алайҳиссалом етказган нарсалар ҳақлигини кўрсатади¹².

ПАЙҒАМБАРЛАР ЭРКАК КИШИЛАРДАН БЎЛГАН

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Биз Сиздан илгари ҳам (фаришталарни эмас,) фақат шаҳар аҳлларида бўлган кишиларни пайғамбар қилиб, уларга ваҳий юборганмиз...” (*“Юсуф” сураси, 109-оят*).

Аввалги пайғамбарларнинг ҳаммаси шаҳарлик бўлган. Чунки шаҳар аҳолиси тарбияли, даъват ишларини олиб боришда сабр-бардошли бўлади, муомалани яхши билади. Шунингдек, аввал ўтган пайғамбарларнинг ҳаммаси эркак кишилар бўлган, аёллар ёки фаришталар пайғамбар этиб юборилмаган. Чунки аёл кишининг табиий ва жисмоний тузилиши пайғамбарликдек оғир вазифага мос келмайди. Фаришталар ҳам одамларга пайғамбар бўлишлари мақсадга мувофиқ эмас.

Бунда зинҳор аёл кишини пастга уриш маъноси йўқ. Балки аёлнинг аёллигини эътиборга олиб, уни машаққатга солмаслик риояси бор. Шу ўринда бир нарсани таъкидлаб ўтиш лозим: аёллардан пайғамбар чиқмаган, лекин барча пайғамбарларни аёллар туккан.

ПАЙҒАМБАРЛАР ЎЗ ҚАВМИ ТИЛИДА ЮБОРИЛГАН

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Биз ҳар бир пайғамбарни (ҳукмларимизни) баён қилиб бериши учун ўз қавми тили билан (сўзлайдиган қилиб) юборганмиз...” (*“Иброҳим” сураси, 4-оят*).

Барча пайғамбарлар ўз қавми тилида гапирадиган қилиб юборилган, уларга ўз она тилида ваҳий келган. Бутун оламларга пайғамбар бўлган Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳам араб тилида ваҳий келган. У зот алайҳиссалом Аллоҳнинг Динини қавмларига етказганлар. Қавмлари: издошлари, саҳобалари эса бу таълимотни бутун дунёга тарқатган.

¹¹ Манба: Шайх Алоуддин Мансур, “Қуръони каримнинг ўзбекча изоҳли таржимаси”.

¹² Манба: Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, “Сунний ақидалар”.

Дунёда ҳар хил тиллар бор. Ҳозирги тиллар ичида Қуръони карим туширилганидан кейин пайдо бўлганлари ҳам йўқ эмас. Қолаверса, тилларнинг имкониятлари ҳам турлича. Шунинг учун Аллоҳ таоло энг бой, энг фасоҳатли араб тилини танлаб, қиёматгача боқий қоладиган Қуръони каримни ўша тилда нозил қилди. Замонлар, қавмлар, тиллар, лаҳжалар алмашаверади, аммо Қуръони карим мўъжиза бўлиб тураверади. Ундан ҳамма: араб ҳам, ажам ҳам, оқ танли ҳам, қора танли ҳам бирдек фойдаланаверади.

ПАЙҒАМБАРЛАРГА ИМОН КЕЛТИРИШ ФОЙДАЛАРИ

1. Пайғамбарларга ишонган банда Аллоҳ инсониятга раҳматини туширганини, лутф кўрсатганини билади. Зеро, анбиёлар одамзотни жаҳолат зулматидан нурга олиб чиқишган, Аллоҳга қандай ибодат қилишни, дунёю охиратда саодатга қандай эришишни ўргатишган. Одам боласи ўз ақли билан буларни билиш имконига эга эмас.

2. Анбиёларга имон келтирган инсон Аллоҳ таолонинг улуғ неъматига шукр қилган бўлади.

3. Пайғамбарларга ишонган киши уларни яхши кўради, ҳурмат бажо келтиради, уларни чиройли сифатлар билан эслайди.

Савол-жавоблар

Савол: Жами расуллар ва набийлар сони қанча?

Жавоб: Айтилишича, 124.000 нафар¹³.

Савол: Фақат расул пайғамбарлар сони қанча?

Жавоб: 313 нафар.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керак: кўпчилик уламоларга кўра, пайғамбарлар сонини маълум адад билан чекламаган маъкул. Чунки бу миқдор аниқ эмас. Пайғамбарлар сони ундан ҳам кўп бўлиши мумкин.

Савол: Аллоҳ таоло пайғамбарларни нима учун юборган?

Жавоб: Одамларни тўғри йўлга бошлаш, яхшиликка чақириш, ёмон ишлардан қайтариш учун.

Савол: Одам боласи изланиб, ўқиб-ўрганиб, тажриба ошириб пайғамбар бўлиши мумкинми?

Жавоб: Йўқ. Инсон ўз ихтиёри билан пайғамбар бўла олмайди. Пайғамбарларни фақат Аллоҳ танлайди, Ўзи истаган бандаларини элчи қилади. Аллоҳ таоло айтади: **“Аллоҳ фаришталардан ҳам, инсонлардан ҳам элчилар танлайди. Ҳақиқатан, Аллоҳ Эшитувчи, Кўрувчидир”** (*“Ҳаж” сураси, 75-оят*).

Савол: Биз мусулмонлар ҳеч бир пайғамбарни ажратмасдан барчаларига бирдек имон келтирамиз. Бунинг сабаби нима?

Жавоб: Чунки барча пайғамбарларни Яккаю Ёлғиз Аллоҳ юборган. Улар бир-бирини тасдиқлаб келишган. Барча пайғамбарлар чақирган Дин битта. Шунинг учун Аллоҳ уларнинг орасини ажратмасдан, барчаларига имон келтиришга буюрган.

Савол: Қуръони каримда номи зикр қилинган пайғамбарлар кимлар?

Жавоб: Қуръони каримда 25 нафар пайғамбар номи келтирилган. Булар: Одам, Идрис, Нух, Ҳуд, Солих, Иброҳим, Лут, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб, Юсуф, Айюб, Зулқифл, Шуайб, Мусо, Ҳорун, Довуд, Сулаймон, Илёс, ал-Ясаъ, Юнус, Закариё, Яхё, Исо, Муҳаммад. Уларга Аллоҳнинг салавоти ва саломи ёғилсин!

Савол: Қиссалари Қуръонда келмаган пайғамбарлар ҳам борми?

Жавоб: Ҳа, бор. Аллоҳ таоло айтади:

1. **“Айрим пайғамбарлар ҳақида Сизга илгари ҳикоя қилдик. Айрим пайғамбарларни эса Сизга ҳикоя қилганимиз йўқ”** (*“Нисо” сураси, 164-оят*).

2. **“Аниқки, Биз Сиздан илгари (кўп) пайғамбарлар юборганмиз. Улардан Биз Сизга ҳикоя қилиб берган кишилар ҳам бор. Яна улардан Биз Сизга ҳикоя қилмаган кишилар ҳам бор”** (*“Ғофир” сураси, 78-оят*).

¹³ Бу ҳақида ворид бўлган ҳадислар санадини “сахих” ёки “ҳасан” деб ҳисоблаган уламолар пайғамбарлар ададини 124.000 дейишган. Уларни “заиф” деган уламолар эса ададлари аниқ эмас, дейишган (Манба: Абдул Азим Зиёуддин, “Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам ва аҳли байт”).

Савол: Энг биринчи пайғамбар ким?

Жавоб: Одам алайҳиссалом.

Савол: Энг охирги пайғамбар-чи?

Жавоб: Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам.

Савол: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин бошқа пайғамбар келмаганми?

Жавоб: Келмаган, келмайди ҳам. Чунки Аллоҳ таоло Қуръонда у зотни “охирги пайғамбар”, деган. Биз Аллоҳнинг сўзига шак-шубҳасиз ишонамиз. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин то қиёматгача ҳеч қандай пайғамбар келмайди. Агар кимдир пайғамбарлик даъвоси билан чиқса, унинг гапи ёлғондир.

Савол: Улул азм пайғамбарлар кимлар?

Жавоб: Нух, Иброҳим, Мусо, Исо алайҳимуссалом, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам улул азм пайғамбарлар, дейилади.

Аллоҳ таоло шундай деган: “**Эсланг, Биз (барча) пайғамбарлардан, (хусусан) Сиздан, Нухдан, Иброҳимдан, Мусодан, Исо ибн Марямдан пухта аҳду паймон олгандик...**” (“*Аҳзоб*” сураси, 7-оят).

Бошқа ўринда айтилади: “**Бас, (эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Сиз ҳам (ўтган) пайғамбарлар орасидаги улул азм эгалари сабр қилганидек (мушриклар озорига) сабр қилинг, уларга (тушадиган азобни) шошилтирманг!**” (“*Аҳқоф*” сураси, 35-оят).

Савол: Улул азм нима дегани?

Жавоб: Сабот-матонат эгалари.

Савол: Нима учун “улул азм” дейилади?

Жавоб: Чунки, дин-диёнат йўлида мазкур пайғамбарлар бошига жуда кўп машаққатлар тушган. Улар сабр-тоқат бобида зарбурмасал бўлишган.

Савол: Ҳазрат Хизр пайғамбарми ёки валий?

Жавоб: Хизр Аллоҳ таолонинг солиҳ бандаларидан бири. У маълум умматга юборилган пайғамбар эмас. “Хизр алайҳиссалом ҳозир ҳам тирик, айрим одамларга кўринади”, деган гап ҳақиқатдан йироқ. Валлоҳу аълам!

ПАЙҒАМБАРИМИЗ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ

Пайғамбарларнинг сўнгги вакили, энг афзали Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абдулмутталиб ибн Ҳошим ибн Абдуманоф фил йилида, рабиул аввал ойининг 12-кечасида туғилганлар. Бу, милодий 571-йилнинг 23-апрелига тўғри келади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам оталари исми Абдуллоҳ, оналариники эса Оминадир. У зот оталари тижорат қилиш учун Шом юртига борган. Қайтишда Мадинада вафот этган. У вақтда ҳали Пайғамбаримиз дунёга келмагандилар.

Расулуллоҳ алайҳиссалом туғилганларидан сўнг боболари Абдулмутталиб у зотга “Муҳаммад”, деб исм кўйган. Ўша давр одатига кўра, чакалоқни Саъд қабиласидан бўлган “Ҳалима” исмли аёл эмизган. Ҳалиманинг хонадонидан “Шаққи садр” – Муҳаммаднинг кўксини ёмонликлардан тозалаш ҳодисаси рўй берган. Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтаемиз: Муҳаммад алайҳиссалом гуноҳ иш қилмаганлар, бут-санамларга сиғинмаганлар.

Расулуллоҳ олти ёшга кирганларида оналари вафот этган. Шунинг учун боболари Абдулмутталиб тарбиясида қолганлар. Уч йилдан сўнг боболари ҳам вафот этгач, амакилари Абу Толибнинг тарбиясига ўтганлар.

Болаликда амакиларининг қўй-эчкиларини боққанлар, ҳатто тижорат сафари билан ўзга юртларга борганлар. Кейинчалик Макканинг бой-бадавлат аёлларидан бири Хадижанинг тижорат молларини Шом диёрига олиб борганлар. Пайғамбаримиз ишончли, одобли бўлганлари учун Хадижа онамиз ўзлари совчи қўйиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан турмуш қуришган. Ўша вақтда Пайғамбаримиз 25, Хадижа онамиз 40 ёшда эдилар.

Милодий 610-йилда, муборак рамазон ойининг кадр кечасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳиро ғорида ибодат қилаётганларида Аллоҳ таоло Жаброил орқали ваҳий юборди, “Иқроъ” сурасининг аввалги беш ояти туширилди.

Аллоҳ Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни “Расулуллоҳ” (яъни, Аллоҳнинг элчиси), деб атади. Аллоҳ у кишига аввал ўз яқинларини Исломга чақиришни буюрди. Кейин Қурайш қабиласини, ундан сўнг ҳаммани Исломга даъват қилиш кераклигини айтди. Расулуллоҳ одамларни имонга чақиришни бошлади. Аввалига озгина одамлар мусулмон бўлди. Кўп кишилар Расулуллоҳга қарши чиқди. Мушриклар у зотни масхара қилишди, ҳақоратлашди. Қолаверса, улар мусулмонларни азобладилар, баъзиларини ўлдирдилар. Шундан сўнг мўминлар Пайғамбаримиз билан Маккадан Мадина шахрига кўчиб кетдилар. Расулуллоҳ яна сабр билан барча одамларни Исломга даъват қилдилар. Мусулмонлар борган сайин кўпайиб борди. Кофирлар бундан аччиқланиб, мусулмонларга қарши уруш бошлади. Пайғамбаримиз ва мусулмонлар дин ривожини йўлида курашишди. Аллоҳ уларга ёрдам берди. Мусулмонлар кофирлар устидан ғалаба қозонишди. Ниҳоят, араблар, жуда кўп халқлар Ислом динига кирди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам 23 йил пайғамбарлик қилдилар, Аллоҳ зиммаларига юклаган вазифани бекаму кўст бажардилар.

Расулуллоҳ 63 ёшларида Мадина шахрида ҳижрий ўн биринчи йилнинг рабиул аввал ойи ўн иккинчисида, душанба куни вафот этдилар. Хужраи саодатга – Оиша розияллоҳу анҳо онамиз хужраларига дафн этилдилар. У Мадинадаги “Масжидун набавий” ичидадир. Аллоҳ таоло у кишига, оила аъзоларига, саҳобаларига салавоглар, саломлар ёғдирсин!

МУҲАММАД СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ХОТАМУЛ АНБИЁДИРЛАР

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин пайғамбарлар келиши тўхтади. У зот пайғамбарлик қасрининг охириги ғиштидилар. Аллоҳ таоло Расулуллоҳ билан рисолат силсиласини камолга етказди. Қуйидаги оят сўзимизни қувватлайди:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй мўминлар,) Муҳаммад сизлардан бирон кишининг отаси эмас, балки Аллоҳнинг элчиси, пайғамбарлар сўнггисидир. Аллоҳ барча нарсани билувчи Зотдир” (“Аҳзоб” сураси, 40-оят).

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Албатта, менинг бир нечта исмларим бор. Мен Муҳаммадман, Аҳмадман, Моҳий – ўчирувчиман. Аллоҳ мен билан куфрни ўчиради. Мен Ҳошир – тўпловчиман. Одамлар қадамим остида тўпланишади. Мен Оқиб – ортидан бирон набий келмайдиган зотман” (Бухорий ва Муслим – Жубайр ибн Мутъим розияллоҳу анҳудан – ривоят қилган).

Яна бир ҳадисда шундай дейилган: “Мен билан (қолган) анбиёлар мисоли худди гўзал қилиб қурилган қасрга ўхшайди. Унда бир ғишт ўрни қолдирилган. Томошабинлар (ўша бинони) айланиб кўриб, унинг гўзаллигидан ажабланишади, фақат халиги ғишт ўрнидан бошқа айб топа олишмайди. Бас, мен ўша ғишт ўрнини тўлдирдим. Мен билан бино (қурилиши) яқунланди, пайғамбарлар охирига етди” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Савбон розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Умматимдан (бўлган) қабилалар мушрикларни қувиб етмагунича, бут-санамларга сиғинмагунича қиёмат қоим бўлмайди. Албатта, умматимдан ўттиз нафар каззоб (алдоқчи, фирибгар) чиқади. Уларнинг ҳаммаси пайғамбарликни даъво қилади. Ваҳоланки, мен пайғамбарларнинг сўнггисиман. Мендан кейин пайғамбар бўлмайди” (Термизий саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Бу ҳадисда ўзини мусулмон санаган кишилардан содир бўладиган айрим ишлар айтилиб, уларни инкор этишга, муолажа қилишга чақирилмоқда. Зеро, ҳақиқий мўмин одам ширкка рози бўлмайди, бирон кимса пайғамбарлик даъвоси билан чиқса, уни маъқулламайди, балки қаршилик кўрсатади.

Кимда-ким Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин пайғамбарлик даъвосини қилса, бу залолат, ҳавойи нафсга эргашишдан бошқа нарса эмас. Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбарлар сўнггиси эканлари аниқ собит бўлган. У зотдан сўнг пайғамбарман, деб чиққан кимсанинг гапи ёлғондир.

НАБИЙ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ БОШҚА ПАЙҒАМБАРЛАРДАН АФЗАЛЛИКЛАРИ

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам бир неча жиҳатдан бошқа анбиёлардан афзалдирлар. У зот айтадилар: “Мен (бошқа) анбиёлардан олти жиҳат билан афзал қилиндим: менга жамловчи калималар берилди, менга қўрқинч билан нусрат берилди, ўлжалар ҳалол қилинди, ер масжид ва покловчи қилинди, барча халойикқа пайғамбар этиб юборилдим, мен билан набийлар (келиши) тугатилди” (Бухорий ва Термизий – Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан – ривоят қилган).

Бу ҳадисда Муҳаммад алайҳиссаломга берилган олти хусусият ҳақида сўз кетмоқда. Булар:

1. “Менга жамловчи калималар берилди”. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламга қисқа жумлалар билан олам-олам маъноларни ифодалаш қобилияти берилганди. У зот масалани қисқа, лўнда баён этардилар. Ҳатто бир-икки оғиз сўзларига ҳам бир неча бет шарҳлар ёзилган.

2. “Менга қўрқинч билан нусрат берилди”. Бошқа ривоятда: “Менга бир ойлик масофадаги кучли қўрқинч билан нусрат берилди”, дейилган. Яъни, Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз алайҳиссаломга бир ойлик масофада турган душман қалбига ваҳима солиш билан ғалаба ато этган. Оз сонли мўминлар жуда кўп жангларда Аллоҳнинг мадади билан зафар қучишган.

3. “Ўлжалар ҳалол қилинди”. Олдин ўтган пайғамбарларга жангда тушган ўлжалар ҳалол қилинмаганди, улардан фойдаланиш мумкин эмасди. Аллоҳ таоло бу борада ҳам Расулуллоҳга лутф кўрсатган.

4. “Ер масжид ва покловчи қилинди”. Уммати муҳаммадия учун ернинг ҳар қандай пок жойида намоз ўқишга рухсат берилган. Фақат масжидда ўқиш шарт эмас, чўлдами, тоғдами, денгиздами, қаерда бўлсаям, намоз вақти кириши билан покиза ерда ибодат қилинаверади. Бошқа умматларда бундай имконият йўқ эди. Бундан ташқари, сув йўқлигида ёки сув ишлатишга қодир бўлмаганимизда покиза ер жинси покловчи қилинди. Яъни, маълум вақтларда тоза ер жинси билан таҳорат қилиб – покланиб намоз ўқишимиз мумкин.

5. “Барча халойикқа пайғамбар этиб юборилдим”. Аввалги пайғамбарлар маълум қавмларга, халқларга юборилганди. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам эса бутун олам аҳлига: инсонларга, жинларга пайғамбар қилиб юборилганлар. Шунинг учун ким бўлишидан қатъий назар ҳамма у зотга эргашиши лозим. Акс ҳолда унинг эътиқоди нотўғри, амали номақбул ҳисобланади.

6. “Мен билан набийлар (келиши) тугатилди”. Юқорида таъкидланганидек, Муҳаммад алайҳиссалом энг охирги пайғамбардирлар. У кишидан кейин бошқа пайғамбар келмайди.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам пайғамбарлар саййиди, барча набийлардан, расуллардан шарафлидирлар. Бир ҳадис шарифда: “Қиёмат куни мен одам фарзанди саййидиман. Устидан қабр биринчи ёриладиган шахсман. Биринчи шафоат сўровчиман, шафоати биринчи қабул қилинувчиман”, деганлар (Муслим – Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан – ривоят қилган).

Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламни жами инсонларга, жинларга пайғамбар қилиб юборди. У зот бандаларга Қуръонни, ҳикматни ўргатдилар, турли ақидавий, ахлоқий иллатларни бартараф этдилар.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Биз Сизни барча одамларга фақат хушхабарчи, огоҳлантирувчи қилиб юбордик” (“Сабаъ” сураси, 28-оят).

Бошқа ўринда:

“----- Арабий матн -----“

“Оламларга огоҳлантирувчи бўлиши учун бандасига Фурқонни нозил қилган Зот баракотли, улугдир”, дейилган (“Фурқон” сураси, 1-оят).

Фурқон – Қуръони карим, оламлар инс ва жинлардир.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам айтадилар: “Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Зотга қасамки, ушбу умматдан биронтаси: хоҳ яхудий бўлсин, хоҳ насроний бўлсин, мен ҳақимда эшитса-ю, кейин менга имон келтирмаса, албатта, дўзахга киради” (Муслим – Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан – ривоят қилган).

“Уммат” сўзи Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламга нисбатан икки хил бўлади. Биринчиси – умумий маънодаги уммат. Уни “Уммати даъват”, дейилади. Яъни, Расулуллоҳ даъватлари қаратилган уммат. Бунга Ер юзининг барча аҳолиси киради. Чунки Пайғамбаримиз алайҳиссалом даъватлари уларнинг ҳаммасига қаратилган.

Иккинчиси – хос маънодаги уммат. Уни “Уммати ижобат”, дейилади. Яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам даъватларига ижобат этган, динларини қабул қилган уммат. Булар барча мўмин-мусулмонлардир. Юқорида гап “Уммати даъват” – бутун Ер юзи аҳолиси ҳақида бормоқда¹⁴.

Демак, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ер юзидаги барча инсонларга, жинларга пайғамбар этиб юборилиш билан ҳам бошқа анбиёлардан ажралиб турадилар. Шундай экан, кимда-ким Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёки у кишининг динлари ҳақида эшитса, мусулмон бўлиши, Пайғамбаримизга имон келтириши шарт. Агар Ислом динига кирмаса, дўзахга тушади. Мусулмон бўлмасдан жаннатга кириш имкони йўқ.

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ МЎЪЖИЗАЛАРИ

Юқорида айтиб ўтганимиздек, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбарликларини тасдиқловчи энг катта мўъжиза Қуръон каримдир. Бу илоҳий Калом қиёматгача боқий қолади, амалда бўлади. Бундан ташқари, у зотга моддий мўъжизалар ҳам берилган. Жумладан:

1. У зот панжалари орасидан сув чиққан.
2. У зот баракаларидан кам миқдордаги сув кўпайган.
3. У зот ҳузурларида таом тасбеҳ айтган.
4. Оз хурмони кўпайтириб, ҳақдорларга етказганлар.
5. Хурмо у зотга зорланган.
6. Дарахт у зотга бўйсунган...

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Заврода саҳобалар билан турганларида у зотга бир идиш келтирилди. Шунда Расулulloҳ қўлларини идишга тикқандилар, панжалари орасидан сув отилиб чиқа бошлади. Қавм таҳорат қилди”. Қатода айтади: “Мен Анасдан: “Нечта эдинглар?” деб сўрадим. “Уч юз ёки уч юз атрофида”, деди” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Абу Хурайра ёки Абу Саид розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Табук ғазотида кишилар очликдан қийналишди. Улар: “Эй Расулulloҳ! Изн берсангиз, сувчи туяларни сўйиб, гўштини еб, мойини суртсак”, дедилар. У зот: “Шундай қилинглар”, дедилар. Шунда Умар (ибн Хаттоб) келиб: “Эй Аллоҳнинг Расули! Бундай қилсангиз, улов камаяди. Лекин сиз уларнинг ортиб қолган озуқаларини келтиришни буюринг. Кейин уларни баракали қилишни Аллоҳдан сўраб дуо қилинг. Шояд Аллоҳ ўшанда бир нарса қилса”, деди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Хўп”, дедилар-да, бир тери дастурхон келтиришни сўрадилар. Уни олдиларига ёздилар. Сўнг ортиб қолган озуқаларни олиб келишни буюрдилар. Шунда бир киши бир сиқим жўхори, бошқаси бир сиқим хурмо, яна бошқаси бир бурда нон келтира бошлади. Шундай қилиб, тери дастурхонга озгина нарса йиғилди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам барака сўраб дуо қилдилар-да, “Идишларингизга олинглар”, дедилар. Улар идишларига олишди. Ҳатто жанггоҳда биттаям идиш кўймай тўлдиришди. Тўйгунарлича едилар, ортиб ҳам қолди. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ашҳаду аллаа илааҳа аллаллоҳ, ва анний Расулulloҳ. Қайси банда шу икки (калима) билан шак қилмаган ҳолда Аллоҳга рўбарў бўлса, зинҳор жаннатдан тўсилмайди”, дедилар” (Муслим ривояти).

Абул Алодан ривоят қилинишича, Самура ибн Жундуб розияллоҳу анҳу: “Биз Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бир лагандаги таомни эрталабдан кечгача еярдик. Ўн киши турса, ўнтаси келиб ўтирарди”, деганида улар: “У (лаган) мададни нимадан оларди (яъни, қандай қилиб кўпаярди)”, дейишган. Шунда Самура: “Нимадан ажабланасан?! Анави ердан бошқадан мадад олмасди”, деб қўли билан осмонга ишора қилган (Термизий, Доримий, Аҳмад ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Биз мўъжизаларни барака деб билардик. Сиз уларни қўрқитиш деб ҳисоблайсиз. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан сафарда эдик. Сув камайиб қолди. Шунда у зот: “Ортиб қолган сув бўлса, олиб келинглар”, дедилар. Озгина суви бор идишни олиб келишди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини идишга тикиб туриб: “Муборак таҳорат сувига шошилинглар!” дедилар. Мен у зот панжалари орасидан сув

¹⁴ Манба: Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, “Сунний ақидалар”.

отилиб чиқаётганини кўрдим. Шубҳасиз, биз ейладиган таом тасбеҳ айтаётганини эшитардик” (Бухорий ва Термизий ривояти).

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анху ривоят қилади: “Масжид устунлари хурмо поясидан қилинганди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша поялардан бирига суяниб хутба қилардилар. У зотга минбар қилиб берилди. Расулуллоҳ минбар устига чиққанларида ҳалиги поянинг – хомиласи ўн ойлик – туя овозига ўхшаш овозини эшитдик. Шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам келиб хурмо пояси устига қўлларини қўйгандилар жим бўлиб қолди” (Бухорий ва Насоий ривояти).

Яна Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан юриб бориб кенг водийга тушдик. У зот қазои ҳожат учун кетдилар. Мен ортларидан бир идишда сув олиб бордим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (атрофга) назар солиб, ўзларига тўсиқ бўладиган нарса кўрмадилар. Водий четида икки дарахт кўзга ташланди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларнинг бири томон юрдилар. Кейин шохларидан бирини ушлаб, “Аллоҳнинг изни билан менга эргаш”, дедилар. Шунда (дарахт) у зотга – худди бурнидан ҳалқа ўтказилган туя ўз етакчисига эргашгандек – эргашди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа дарахт олдига келиб, унинг шохларидан бирини ушлаб, “Аллоҳнинг изни билан менга эргаш”, дедилар. У (дарахт) ҳам Расулуллоҳ ортларидан юрди. Кейин икковини ушлаб туриб, “Икковингиз Аллоҳнинг изни билан мени тўсинглар!” дедилар. Улар бир-бирига киришди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менинг яқиндалигимни сезиб узоклашмасинлар, деб тезда у ердан нари кетдим. Ўтириб ўзимга-ўзим гапириб, бир оз вақт ўтказибман. Қарасам, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мен томон келяптилар. Икки дарахт эса ажраб, ҳар бири ўз жойига ўрнашибди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларини қимирлатиб, бундай-бундай, деганларини кўрдим. Сўнг юриб олдимга келдилар-да, “Эй Жобир, менинг мақомимни кўрдингми?” дедилар. Мен: “Ҳа”, дедим” (Муслим ривояти).

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИ ЯХШИ КЎРИШ ИМОН КОМИЛЛИГИДАНДИР

Ҳар бир мўмин-мусулмон банда Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни яхши кўриши вожибдир. Бунга ҳадиси шарифларда алоҳида урғу берилган.

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ.

Анас ибн Молик розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “**Мен унга ўз отасидан, боласидан, жами одамлардан севимлироқ бўлмагунимча биронтангиз (комил) мўмин бўла олмайди**” (Бухорий, Муслим, Насоий ривояти).

Бу ҳадисга кўра, банда Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўз ота-онасидан, бола-чақасидан ҳам яхши кўрмагунича етук мўмин даражасига эриша олмайди. Бошқа ривоятларда “аҳли-оиласидан, мол-дунёсидан ҳам” дейилган. Бундан чиқди, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳақлари ота-онамиз ҳақидан ҳам устун экан. Зеро, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизни жаннатга киритувчи, жаҳаннам азобидан халос этувчи амалларни ўргатганлар, ҳидоят йўлини кўрсатганлар.

Уламолар айтишича, бу ерда табиий эмас, ақлий муҳаббат ҳақида сўз кетмоқда. Зеро, ҳар қандай инсон ота-онасини, фарзандларини, яқинларини яхши кўриши, уларга меҳр-шафқатли бўлиши табиий. Ихтиёридан ташқари нарсаларда ҳеч ким маломат қилинмайди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳаммадан яхши кўриш у зотни ҳурмат қилиш, ҳақларига салавоглар айтиш, шариатларини, ҳаётларини ўрганиш, суннатларига оғишмай амал қилиш билан бўлади. Шунда Аллоҳ бизларни яхши кўради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни чиндан яхши кўриш бахтига эришганлардан бири ичию, таши бир зот – Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхудир. Ривоят қилинишича, ҳазрат Умар бир куни: “Эй Расулуллоҳ, сиз мен учун ўзимдан бошқа ҳамма нарсдан севимлироқсиз (яъни, сизни яхши кўраман, лекин ўзимни сиздан ҳам яхши кўраман)”, деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, мен сен учун ўзингдан ҳам севимлироқ бўлмагунимча (имонинг комил)

бўлмайди”, дедилар. Умар: “Аллоҳга қасамки, сиз энди мен учун ўзимдан ҳам сеvimлироқсиз!” деди. Шунда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам: “Эй Умар! Ана энди (имонинг комил бўлди)”, деб марҳамат қилдилар (Бухорий ривояти).

Бу имоний, ақлий муҳаббат дейилади. Хуллас, инсон Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламни чин қалбдан яхши кўрамагунича, ҳатто ўзидан ҳам, ота-онаси, бола-чақасидан ҳам афзал билмагунича етук мўминлик мартабасига кўтарилмайди.

Савол-жавоблар

Савол: Набий соллalloҳу алайҳи ва саллам қачон туғилганлар?

Жавоб: Ҳижратдан аввалги 53-йилда, фил йилида, баҳор фаслида, рабиул аввал ойининг (8-, 9- ёки) 12-куни, душанба тонгида.

Савол: Бу, милодий қайси санага тўғри келади?

Жавоб: 571-йилнинг (19-, 20- ёки) 23-апрелига.

Савол: Пайғамбаримиз алайҳиссалом қаерда туғилганлар?

Жавоб: Макка шаҳрида, Сафо тепалигининг шарқий қисмида, Бани Ҳошим маҳалласида, амакилари Абу Толибнинг уйида.

Савол: Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи ва салламнинг машҳур исмлари қайсилар?

Жавоб: Муҳаммад ва Аҳмад.

Савол: “Муҳаммад” исмининг маъноси нима?

Жавоб: 1. Тинимсиз мақталадиган. 2. Мақтовга муносиб. 3. Барча гўзал фазилатлар эгаси.

Савол: “Аҳмад” исмининг маъноси нима?

Жавоб: Аллоҳ таолога жуда кўп ҳамд айтувчи.

Савол: Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг пайғамбар бўлишдан олдинги лақаблари қандай бўлган?

Жавоб: Амин.

Савол: “Амин” нима дегани?

Жавоб: Ўта ишончли, ростгўй, омонатдор.

Савол: Кунялари-чи?

Жавоб: Кунялари “Абулқосим” бўлган.

Савол: Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи ва салламнинг саҳиҳ (яъни, энг тўғри, ишончли) шажаралари қандай?

Жавоб: Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абдулмутталиб ибн Ҳошим ибн Абдуманоф ибн Қусай ибн Килоб ибн Мурра ибн Каъб ибн Луай ибн Ғолиб ибн Фихр ибн Молик ибн Назр ибн Кинона ибн Ҳузайма ибн Мудрика ибн Илёс ибн Музар ибн Низор ибн Маъд ибн Аднон.

Савол: Аднон кимнинг авлоди?

Жавоб: Аднон Исмоил алайҳиссаломнинг қирқинчи авлодидир¹⁵.

Савол: Пайғамбаримиз алайҳиссалом оталари исми нима?

Жавоб: Абдуллоҳ.

Савол: Оналари исми-чи?

Жавоб: Омина.

Савол: Ота тарафдан боболари ким?

Жавоб: Абдулмутталиб ибн Ҳошим.

Савол: Ота тарафдан бувилари ким?

Жавоб: Фотима бинти Амр.

Савол: Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи ва салламнинг она тарафдан боболари ким?

Жавоб: Ваҳб ибн Абдуманоф.

Савол: Она тарафдан бувилари ким?

Жавоб: Барра бинти Абдулғуззо.

¹⁵ Аржаҳ (кучлироқ, эҳтимоли кўпроқ, ҳақиқатга яқинроқ) қавлга кўра шундай (Абдул Азим Зиёуддин, “Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам ва аҳли байт”).

Савол: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қайси миллатга мансублар?

Жавоб: Араб.

Савол: Қайси қабилага мансублар?

Жавоб: Қурайш қабиласининг Бани Ҳошим уруғига.

Савол: Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбар бўлмасларидан олдин қандай ишлар қилганлар?

Жавоб: Ёшлиқларида қўй боққанлар, ўспиринлик ёшидан то қирқ ёшларигача тижорат билан шуғулланганлар. Пайғамбар бўлганларидан кейин фақат Аллоҳнинг амр-қайтариқларини одамларга етказиш билан банд бўлганлар.

Савол: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қаерларда яшаганлар?

Жавоб: Ҳижратдан аввал Маккаи мукаррамада, Масжидул ҳаромга яқин маҳаллада. Ҳижратдан кейин Мадинаи мунавварада, Масжидун набавийнинг шарқий деворига туташ ҳужраи саодатда.

Савол: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қачон пайғамбар бўлганлар?

Жавоб: Ҳижратдан аввалги 13-йил, рамазон ойида. Бу, милодий 610-йилнинг август ойига тўғри келади.

Савол: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қаерда пайғамбар бўлганлар?

Жавоб: Маккаи мукаррамада, Нур тоғининг Ҳиро ғорида.

Савол: Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам қачон набий бўлганлар?

Жавоб: “Алақ” сурасининг аввалги беш ояти нозил бўлганда.

Савол: Қачон расул бўлганлар?

Жавоб: “Муддассир” сурасининг аввалги етти ояти нозил бўлганда.

Савол: Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбарликлари қандай бошланган?

Жавоб: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қирқ ёшга тўлганларида дунё ишларини тарк этдилар, Макка четидаги Ҳиро ғорида таҳаннус ибодати билан машғул бўлдилар. Бир куни ўша ердаликларида фаришта Жаброил алайҳиссалом “Алақ” сурасини келтирди. Бир муддат ўтгач, Аллоҳ таоло у зотни пайғамбар этиб тайинлагани, одамларни Исломи динига чақириш лозимлиги билдирилди.

Савол: Таҳаннус қандай ибодат эди?

Жавоб: Руҳий покланиш, гуноҳлардан сақланиш, бут-санамлардан узоклашиш.

Савол: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг устозлари бўлганми?

Жавоб: Йўқ.

Савол: Унда шунча илмни кимдан ўрганганлар?

Жавоб: У зот уммий (яъни, ўқиш-ёзишни билмайдиган) бўлганлар. Шунга қарамай, ҳеч бир инсондан илм олмаганлар. Аллоҳ таоло у зотга Жаброил алаҳиссалом орқали ваҳий юбориб, илоҳий таълим берган.

Савол: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хато қилишлари мумкинми?

Жавоб: Йўқ. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳдан келтирган хабарларда маъсумдирлар, хатога йўл қўйишлари мумкин эмас.

Савол: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга дастлаб кимлар имон келтирди?

Жавоб: Эрақлардан Абу Бакр Сиддиқ, хотинлардан Ҳадижаи кубро, ёш болалардан Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳум.

Савол: Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ташқи кўринишлари қандай бўлган?

Жавоб: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда чиройли кўринишга эга эдилар: юзлари кўркам, бўйлари ўртача, қоматлари келишган, елкалари кенг, ранглари оққа мойил буғдойранг, чеҳралари нурли, жиддий, айни пайтда табассумли, қошлари ингичка, ёйсимон, киприклари узун, пешоналари кенг, бошлари ўртачадан каттароқ, оғизлари ўртачадан кенг, бўйлари ўртачадан сал узун, кўкраклари кенг, қоринлари кўкраклари билан бир текис, ҳидлари мушқу анбар ҳидидан-да хушбўйроқ, сочлари жингалак ҳам, силлиқ ҳам эмас, қоп-қора, соқоллари қалин ва қора, қўллари мулоим, кафтлари гўштдор, юришлари салобатли (шаҳдам қадам ташлаб, енгил, тез, хотиржам юрардилар), терлари маржондек бўлган.

Савол: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам хулқлари қандай бўлган?

Жавоб: У зотнинг хулқлари Қуръон эди. Яъни, Қуръонда буюрилган ишларни қилардилар, Қуръонда қайтарилган гуноҳлардан сақланардилар.

Савол: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг динлари қайси?

Жавоб: Ислом.

Савол: Шариатлари-чи?

Жавоб: Шариати муҳаммадия.

Савол: Йўллари-чи?

Жавоб: Сиротул мустақим (яъни, энг тўғри йўл).

Савол: Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга қайси китоб нозил қилинган?

Жавоб: Қуръони карим.

Савол: Пайғамбаримиз алайҳиссалом қаерда вафот этганлар?

Жавоб: Мадинаи мунавварада, Масжидун набавийнинг шарқий деворига туташган хужраи саодатда.

Савол: Қачон вафот этганлар?

Жавоб: Ҳижрий 11-йил, рабиул аввал ойининг 12-куни, душанбада, чошгоҳ пайтида. Бу, милодий 632-йилнинг 6-июн кунига тўғри келади.

Пайғамбаримиз, Ҳабибимиз Муҳаммад Мустафога, у зотнинг оила аъзоларига, саҳобаларига Аллоҳ таолонинг салавати, саломлари ёғилсин!

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ САҲОБАЛАРИ

Биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларини яхши кўрамиз, бироқ бунда ҳаддан ошмаймиз – улар гуноҳдан маъсумлигини, илоҳлигини даъво қилмаймиз, уларнинг биронтасидан воз кечмаймиз. Ким улардан нафратланса, саҳобаларни яхшилиқдан бошқа нарса билан зикр қилса, уни ёмон кўрамиз. Саҳобаларни фақат яхшилиқ билан ёд этамиз. Саҳобаларни яхши кўриш дин, имон, эҳсондир. Улардан нафратланиш куфр, нифок, тугъндир.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Саҳобаларимдан биронтасини сўкманлар! Чунки биронтангиз Уҳуд тоғидек олтин садақа қилса ҳам, уларнинг бир муддига, унинг ярмига ҳам ета олмайди”, деганлар (Бухорий ва Муслим ривояти).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам номларини айтиб, жаннат башоратини берган ўн киши жаннатий эканига гувоҳлик берамиз. Улар: Абу Бакр Сиддиқ, Умар ибн Хаттоб, Усмон ибн Аффон, Али ибн Абу Толиб, Талҳа ибн Убайдуллоҳ, Зубайр ибн Аввом, Саъд ибн Абу Ваққос, Саид ибн Зайд, Абдурахмон ибн Авф, Абу Убайда ибн Жарроҳдир. Аллоҳ барчаларидан рози бўлсин!

Абдурахмон ибн Авф розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Абу Бакр жаннатдадир. Умар жаннатдадир. Усмон жаннатдадир. Али жаннатдадир. Талҳа жаннатдадир. Зубайр жаннатдадир. Абдурахмон ибн Авф жаннатдадир. Саъд (ибн Абу Ваққос) жаннатдадир. Саид ибн Зайд жаннатдадир. Абу Убайда ибн Жарроҳ жаннатдадир” (Термизий саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари, ахлоқий, эътиқодий разолатдан пок жуфти ҳалоллари, зурриётлари ҳақида яхши сўзлар айтса, ўша одам нифокдан саломатдир. Кимда-ким мазкур инсонлар ҳақида нолайиқ сўзлар айтса, демек, у нифокдан холи эмас.

ОХИРАТ КУНИГА ИМОН КЕЛТИРИШ

Охиратга имон келтириш қабрда икки фаришта савол-жавоб қилишига, қабр азобига, роҳатига, охири замон аломатларига, сурга пуфланишига, қиёматда халойиқ (инсонлар, жинлар, ҳайвонлар) қайта тирилиб, бир ерга тўпланишига, номаи аъмоллар берилишига, ҳар бир банда амаллари ҳисоб қилинишига, мезонда тортилишига, ҳавзга, сирот кўпригига, шафоатга, жаннатдаги неъматларга, дўзах азобларига шак-шубҳасиз ишонишдир.

Охиратга ишонмайдиган одамлар дунё ташвишларига ўралашиб қолади, майда ишлар атрофида айланиб юраверади, қиёмат ҳақида ўйламайди, охират ғамини емайди. Қуръонда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, Бизга рўбарў бўлишни умид қилмайдиган, дунё ҳаётининг ўзигагина рози бўлиб, ўша билан хотиржам бўлган, оятларимиздан ғофил қолган кимсалар, ана ўшаларнинг жойлари – касб қилган гуноҳлари сабаб – дўзахдир!” (“Юнус” сураси, 7-8-оятлар).

Қиёмат куни Аллоҳга ҳисоб беришга ишонмайдиган, мана шу ўткинчи ҳаёт билан овуниб, моддий ютуқлардан маст кимсалар жаҳаннам азобига дучор бўлади. Чунки улар гуноҳ-маъсият ботқоғига ботиб, фақат дунё ташвишида яшади, Аллоҳга ибодат қилмади.

Бундай кимсалар фақат дунё учун борини беради, ўткинчи ҳаётда маза қилиб қолиш пайида бўлади, ҳалол нима, ҳаром нима, дин-диёнат нима, парво қилмайди. Улар лаззатларга берилади, охиратни ўйламайди, ўлимни эсламайди. Мўминлар Аллоҳни ёд этиб маза қилишса, улар моддият олаmidан ҳузурланишади, фикру хаёлларида фақат беш кунлик дунё. Бошқа ташвишлари йўқ уларнинг. Қуръон мана шундай манкурт одамларга ўхшаб қолмасликка чақиради.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Албатта, (қиёмат) соати келувчидир. У ҳақида шак-шубҳа йўқ. Лекин кўп одамлар (унинг келишига) ишонмайди” (*“Ғофир” сураси, 59-оят*).

Бошқа ўринда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Сизларга ваъда қилинаётган нарса (қайта тирилиш) шак-шубҳасиз ҳақдир. Албатта, (қиёмат куни ҳисоб-китоб қилинганидан кейин) мукофот (ёки жазо) воқеъ бўлувчидир” (*“Зориёт” сураси, 5-6-оятлар*).

“Охират куни” охирги кун дегани. Яъни, дунё ҳаётининг сўнгги куни охират кунидир. Исрофил алайҳиссалом биринчи сур чалиши билан қиёмат бошланади. Шу билан дунё ҳаёти тугайди.

ОХИРАТГА ИМОН КЕЛТИРИШ ФОЙДАЛАРИ

1. Охиратга ишонадиган банда кўпроқ тоат-ибодат қилади, савобли амалларга бел боғлайди, тириклигида тезроқ солиҳ амаллар қилиб қолишга интилади.

Охират кунига ишонмайдиган кимса дунё ҳаёти моҳиятини тушунмайди, нима учун яшаётганини билмайди. Шунинг учун истаганини қилади, ҳалол-ҳаромнинг фарқига бормади, шаҳватларга кул бўлади, умрини мақсадсиз совуради, вақтини беҳуда кетказди. Охиратга ишонадиган банда эса бу дунё ўткинчилигини, ҳали қиёмат борлигини яхши билади, охиратга тайёргарлик кўради, дунёга берилмайди, имкон қадар кўпроқ эзгу ишлар қилиш пайида бўлади.

2. Охиратга имони бор одам маъсиятга муккадан кетмайди, ёмон ишдан рози ҳам бўлмайди, қиёматда азобга қолишидан қўрқиб гуноҳларни тарк этади.

3. Одам дунёда бирон нарсани қўлдан бой берса, неъматлардан ўзи истаган тарзда фойдалана олмаса, охират саодатидан умид қилади, “Жаннатда Аллоҳ ноз-неъматлар билан сийлайди”, деб ўзига таскин беради, ўткинчи дунё матоҳлари учун ортиқча куйинмайди, хотиржам яшайди.

ТАҚДИРГА ИМОН КЕЛТИРИШ

“Тақдир” сўзи “белгилаш”, “тайинлаш” маъносини билдиради. Яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам Аллоҳнинг иродасига боғлиқ. Бу ишлар У Зотнинг хоҳиши, яратиши билан бўлади. Яъни, барча нарсалар, ҳаракатлар, ҳодисалар қачон, қаерда бўлиши Аллоҳнинг иродаси, илми билан содир бўлади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

1. “Албатта, Биз ҳар бир нарсани (аниқ) ўлчов билан яратдик” (*“Қамар” сураси, 49-оят*).

“----- Арабий матн -----“

2. “Аллоҳнинг амри (иродаси) тақдири азалий бўлди” (*“Аҳзоб” сураси, 38-оят*).

“----- Арабий матн -----“

3. “Ҳақиқатан, Аллоҳ барча нарса учун миқдор-ўлчов қилиб қўйган” (*“Талоқ” сураси, 3-оят*).

Биз барча яхшиликларни, ёмонликларни Аллоҳ таоло яратади, деб эътиқод қиламиз. У Зотдан ўзга яратувчи йўқ. “Нисо” сурасининг 78-оятда “Ҳамма нарса Аллоҳдан, денг”, дея марҳамат қилинган.

Аллоҳ мавжудотларини яратишидан олдин уларнинг ҳар бирини биларди. Шунингдек, Аллоҳ улар дунёга келганларидан кейин нима иш қилишларини ҳам биларди. Чунки Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло бўлган, бўладиган нарсаларни биларди. Қуръонда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“У сизларни яратган Зотдир. Бас, сизлардан (айримларингиз) кофир, сизлардан (айримларингиз) мўминдир. Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчидир” (*“Тағобун” сураси, 2-оят*).

Барча ишлар Аллоҳнинг даргоҳида ёзилган. Аллоҳ бандалари нима иш қилишини биларди. Дарахт барги ҳам Аллоҳнинг изни билан тўкилади. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотдир.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Аллоҳ халойиқ тақдирини осмонлару ерни яратишидан 50.000 йил олдин белгилади. Ўшанда Унинг Арши сув устида эди” (Муслим, Термизий, Аҳмад ривояти).

Уламолар айтишича, ҳадисда айтилган тақдир ёзилиш вақти тақдирнинг асли эмас, Лавҳул маҳфузга ёки бошқасига ёзилиши вақтини англатади. Зеро, (тақдирнинг асли) азалийдир. Унинг аввали йўк¹⁶.

Ҳар бир нарса – фойдаю зарар, хурсандчилигу ғам-ташвиш, мусибату роҳат, иззату хорлик, камбағаллигу бойлик, ўлиму ҳаёт, қаҳатчилигу серобчилик ва ҳоказолар Аллоҳ тақдири, хоҳиши билан бўлади. Бандалар хоҳиши билан ҳеч нарса юз бермайди. Мабодо бўлсаям, унга Аллоҳнинг хоҳиши боғланганидан кейин бўлади. Аллоҳ бандалар учун нимани хоҳласа, ўша бўлади, нимани хоҳламаса, бўлмайди.

Аллоҳ Ўз фазли билан истаган бандасини тўғри йўлга бошлайди, муҳофаза қилади, авф этади. Ўз адолати билан истаган бандасини адаштиради, ёрдамсиз ташлаб қўяди, синовга дучор этади.

Қуръонда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

1. “(Эй Муҳаммад, соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) аниқки, Сиз ўзингиз суйган кишиларни ҳидоят қила олмайсиз, лекин Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишиларни ҳидоят қилади. У ҳидоят топувчиларни яхшироқ Билувчидир” (*“Қасас” сураси, 56-оят*).

"----- Арабий матн -----"

2. “Агар Биз хоҳласак, ҳар бир жонга ўз ҳидоятини ато этган бўлардик...” (*“Сажда” сураси, 13-оят*).

"----- Арабий матн -----"

3. “Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишини адаштиради, Ўзи хоҳлаган кишини тўғри йўлда (барқарор) қилади” (*“Анъом” сураси, 39-оят*).

Халойиқнинг барчаси Аллоҳнинг хоҳиши доирасидадир: баъзиларга нисбатан У Зотнинг ҳидояти, муҳофазаси, авфи бўлади. Бошқаларга нисбатан эса У Зотнинг залолатга кетказиши, ёрдамсиз ташлаб қўйиши, синови, жазоси бўлади. Бандалар Аллоҳнинг фазли, адолати орасида ҳаёт кечирадилар.

Аллоҳнинг қазосини ҳеч ким рад этиб, бекор қила олмайди. Унинг ҳукмини ҳеч ким ёки ҳеч нарса ортга сура олмайди. Ҳеч ким ёки ҳеч нарса Аллоҳнинг амридан ғолиб кела олмайди. Аллоҳ Яккаю Ягонадир, истаганича ҳукм қилади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

1. “Аллоҳ одамлар учун қандай раҳмат-марҳаматни очиб қўйса, уни ушлаб қолувчи йўк. Нимани ушлаб қолса, У Зотдан сўнг у (нарсани бандаларга) юборувчи йўк” (*“Фотир” сураси, 2-оят*).

"----- Арабий матн -----"

2. “Аллоҳ ҳукм қилади. Унинг ҳукмини текширувчи бўлмайди. (Аллоҳ) тез ҳисоб-китоб қилувчидир” (*“Раъд” сураси, 41-оят*).

¹⁶ Манба: Имом Нававий, “Шарҳу саҳиҳи муслим”.

Бир нарсани эслатиб ўтиш керак: тақдир бандани бирон ишга мажбурлаш эмас. Бандага танлаш имкони берилган. Киши хоҳласа, яхши ишлар қилиб мукофот олади, хоҳласа, ёмон ишлар қилиб жазоланади.

Аллоҳ таоло мавжудотларни яратиб, ажалларини, тақдирларини белгилаганидан кейин беҳуда ташлаб қўймади, уларни Ўзига итоат этишга, ибодат қилишга буюрди, гуноҳ-маъсиятлардан қайтарди.

Аллоҳ таоло Каломи мажидда шундай марҳамат қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Жин ва инсни фақат Ўзимга ибодат қилишлари учун яратдим” (“Зориёт” сураси, 56-оят).

Яна бошқа ўринда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Наҳотки, сизни яратишимиз беҳуда бўлган, сиз Бизга қайтарилмайсиз, деб ҳисоблайсиз?!” (“Мўминун” сураси, 115-оят).

Яъни, Биз сизларни бекорга яратганмиз, амалларингиз ҳисоб қилиниши учун охиратда Бизнинг ҳузуримизга қайтарилмайсиз, деб ўйлайсизми? Йўқ, ундай эмас! Сизларни беҳуда яратмадик, балки Аллоҳга ибодат қилишингиз, буйруқларини бажаришингиз учун яратдик.

Банда қилаётган ҳаракатларини Аллоҳ яратади. Биз Аллоҳнинг қудрати билан ҳаракатланамиз¹⁷. Аммо нима иш қилиш ўз ихтиёримизда. Шунга қараб бандалар икки гуруҳга ажралади: солиҳ амал қилган одам савоб олади, ёмон иш қилган гуноҳга ботади, жазога тортилади.

Демак, биз мўмин-мусулмонлар борлиқдаги ҳар бир нарсани Аллоҳнинг ҳузуридан эканига, Унинг тақдири, иродаси билан юз беришига шак-шубҳасиз ишонамиз.

Тақдир масаласи Аллоҳнинг Ўзига хос илмдир. Бу ҳақида аввал кўп тортишувлар бўлган. Ҳозир ҳам баҳс-мунозаралар қилинади. Ҳақиқий мўмин киши тақдир масаласида чуқур кетмайди, балки Қуръони каримда, ҳадиси шарифларда келган кўрсатмаларга сўзсиз ишонади, амал қилади, бу борада ортиқча савол бермайди.

Ривоят қилинишича, бир киши Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳуга: “Менга тақдир ҳақида хабар бер”, деди. Амирул мўминин: “(Тақдир масаласи) қоронғи йўлдир. Унга кирма!” деб тайинлади. Ҳалиги киши саволини такрор берди. Али розияллоҳу анҳу: “(Тақдир) чуқур денгиздир. Унга тушма!” деди. Савол учинчи бор қайтарилганида Али ибн Абу Толиб: “(Тақдир –) Аллоҳнинг сири. У сенга махфийдир. Шундай экан, у ҳақида кўп сўрама (масаланинг тагига етаман, дема)”, деб таъкидлади¹⁸.

Тақдир яхшилик ва ёмонлик, раҳмат ва мусибат, хурсандчилик ва ташвиш, ҳаёт ва ўлим, имон ва куфр, бойлик ва камбағаллик, ҳидоят ва залолат Аллоҳ тарафидан белгиланишидир. Тақдир ҳикматини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди. Бироқ, Аллоҳ таолонинг тақдиридаги ҳикматини билмаслигимиз ўша ишда ҳикмат йўқлигини англамайди. Кўзимизга зарарли кўринган илон, сичқон, чаён, турли ҳашаротларда ҳам Аллоҳнинг ҳикмати бор.

Муҳаммад Анвар Бадахшоний “Ақидатут таҳовия шарҳининг талҳиси” китобида шундай деган: “Илм икки хилдир. Бири халойиқда бор илм. Иккинчиси халойиқда йўқ илм. Мавжуд илмни инкор қилиш куфрдир. Йўқ илмни даъво қилиш ҳам куфрдир. Имон мавжуд илмни қабул этиш, йўқ илмни талаб қилмаслик билан собит бўлади.

Бор илм – шариат асли ва фаръига тегишли илм.

Йўқ илм – Аллоҳ таоло бандаларидан махфий тутган, уни талаб қилишдан қайтарган илм.

Демак, кимда-ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган нарсаларни инкор этса ёки ғайб илмини даъво қилса, кофир бўлади”.

Тақдир Аллоҳ таолонинг сиридир. Яъни, Аллоҳнинг тақдири ҳикмати сирдир. У сирдан муқарраб фаришта ҳам, юборилган пайғамбар ҳам хабардор бўлмаган. Тақдир масаласида чуқур кетиш, баҳс-мунозара қилиш, ўзича турли гапларни гапириш хорликка олиб боради. Шунинг учун мўмин банда тақдир масаласида тафаккур қилишга киришмасдан, барча нарсани Аллоҳданлигига имон келтиради, қалбига келган ёмон ўй-хаёлларни, васвасаларни қайтаради.

¹⁷ Ҳаракат қилиш бандадан, ўша ҳаракатни яратиш Аллоҳдандир. Иш-ҳаракат бандага нисбат берилса, “қилди”, дейилади. Аллоҳ таолога нисбат берилса, “яратди”, дейилади (Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талҳиси”).

¹⁸ Мулла Али Қори, “Мирқотул мафотих”.

ТАҚДИРГА ИМОН КЕЛТИРИШ ФОЙДАЛАРИ

1. Тақдирга ишонган одам бир иш қилаётганида Аллоҳга суянади, фақат воситаларнинг ўзига ишониб қолмайди. Чунки ҳамма нарса Аллоҳнинг тақдири билан бўлади.

2. Тақдирга имони бор банда ютуққа эришса, ўзига бино қўймайди, нафсидан ажабланмайди. Зеро, у эришган натижа Аллоҳнинг неъматидир. Аллоҳ унга куч-қувват, салоҳият бергани учун шундай натижани қўлга киритди.

3. Тақдирга ишонган одамнинг кўнгли хотиржам бўлади. Ҳамма нарса Аллоҳнинг иродаси, хоҳиши билан бўлишини билса, севган нарсасидан айрилганида, мусибат чоғида жазавага тушмайди, Аллоҳнинг ҳукмига бўйсунди, сабр-тоқат билан иш тутди.

ТАҚДИРГА ИШОНГАН ОДАМ ХОТИРЖАМ БЎЛАДИ

Мўмин-мусулмон банда “Дунёдаги барча нарса Аллоҳнинг мулки. Аллоҳ хоҳлаган иш бўлади, хоҳламагани бўлмайди”, деб ишонади. Шунинг учун ҳар қандай ҳолатда: фаровонлик вақтида ҳам, бошига мусибат тушганида ҳам Аллоҳнинг ҳукмига рози бўлади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“На ерга, на ўзларингизга бирон мусибат етмайди, магар (етса,) Биз уни пайдо қилишимиздан олдин Китобда (яъни, Лавҳул маҳфузда битилган) бўлади. Албатта, бу Аллоҳга осондир. Токи сизлар қўлларингиздан кетган нарсага қайғурмагайсизлар, (Аллоҳ) сизларга ато этган нарса билан шодланиб кетмагайсизлар. Аллоҳ ҳеч бир кибр-хаволи, мақтанчоқ кимсани сўймайди” (“*Ҳадид*” сураси, 22-23-оятлар).

Яъни: Эй одамлар, ерда қурғоқчилик, қаҳатчилик, озуқа танқислиги, zilзила, тўфонлар юз берса, танангизда бирон касаллик, дард, ғам-алам бўлса, буларнинг ҳаммаси коинот ва тирик мавжудотлар яратилмасидан аввал Аллоҳ даргоҳидаги Лавҳул маҳфузда ёзилган. Аллоҳ таоло келажакда ерда, осмонларда қандай ҳодисалар рўй беришини билади. Мана шу нарсаларни бир Китобга битиб қўйиш Аллоҳга осон. Аллоҳнинг қудрати чексиз, илми ҳамма нарсани қамраб олган.

Бўладиган ҳар бир иш тақдирда ёзиб қўйилган экан, энди банда бошига бир иш тушса, қўлидан неъмат кетса, бунинг учун ортиқча хафа бўлиш, ғамга ботиш, “Бундай қилганимда ундай бўларди”, “Бу ишни қилмаганимда шунча ташвишга қолмасдим”, деб надомат чекиш тўғри эмас. Аллоҳ банда пешонасига ёзган нарсдан қочиб-қутулиш иложи йўқ.

Шунингдек, Аллоҳ банда бирон неъматга эришишини, ютуқни қўлга киритишини тақдир қилганми, демак, бу иш ҳам аниқ бўлади. Бу, банданинг саъй-ҳаракати, жидду жаҳди билан эмас, Аллоҳнинг фазли, тақдири, ризқлантириши билан юз беради. Шунинг учун фаровонликка етишганда ҳадидан ошиш, ўзини йўқотиб қўйиш маъкул эмас.

Бошига мусибат тушганида “Агар ундай қилганимда бундай бўларди” ёки “Ундай қилмаганимда бундай бўлмасди”, деб афсусланадиганлар ҳам бор. Бу борада мўмин банда қандай йўл тутиши кераклиги қуйидаги ривоятда айтилган.

Абу Ҳурайра розияллоху анҳу Расулуллох соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Кучли мўмин Аллоҳ учун заиф мўминдан яхшироқ, севимлироқдир. Икковида ҳам яхшилик бор. (Шундай экан,) ўзингга фойдали нарсаларга ташна бўл, Аллоҳдан ёрдам сўра, ожиз қолма! Агар сенга бирон (кор-ҳол) етса, “Агар ундай қилганимда...” дема, балки “Қодаруллоҳи ва маа шаа-а фа-ъал” (яъни, Аллоҳнинг тақдири экан. У Зот нимани истаса, ўшани қилади) деб айт. Зеро, “агар” (сўзи) шайтон амалини очиб беради” (Муслим ривояти).

Метин иродали, жисмонан бақувват мўмин кучсиз мўминдан яхшироқдир. Чунки кучли мўмин солиҳ амалларда (жумладан, намоз, рўза, зикр-тасбеҳларда), динини, юртини, ор-номусини ҳимоя қилишда кўпроқ жидду жаҳд қилади, одамларни яхшиликка чақиришда, ёмонликдан қайтаришда ҳам шижоат кўрсатади, улардан етган озорларга сабрли бўлади, қийин паллаларда матонат билан тура олади. Аслида кучли мўминда ҳам, заиф мўминда ҳам яхшилик бор. Чунки икковиям имон-эътиқодли банда. Қалбида имони бор инсон Аллоҳнинг тоатига ташна бўлади, бу йўлда Раббидан мадад сўрайди, зинҳор ожиз қолмайди, тоат-ибодатларга дангасалик қилмайди. Агар мўмин киши бошига бирон юмуш тушса,

“Бу ишни бекор қилибман. Агар бундай қилганимда ундай бўларди” демайди, балки “Аллоҳнинг тақдири экан, шундай бўлди”, деб Аллоҳнинг ҳукмига таслим бўлади, бошига тушган мусибатларни аритишни сўраб У Зотга дуо-илтижолар қилади. Зеро, “агар” сўзи билан қалбга тақдирдан норозилик кайфияти тушади. Шайтон мана шу йўл билан бандани васваса қилади. Мусибат чоғида “Ундай қилганимда бундай бўларди”, деб гапирилса, шайтон учун йўл очилади.

Ҳаётдаги ҳар бир яхши-ёмон, катта-кичик воқеа-ходисалар Аллоҳ таолонинг тақдири азалийсида битилган. Яратганнинг амрисиз бировнинг баданига тикан ҳам кирмайди. Кимда-ким мана шу ҳақиқатни англаб етса, мусибатни енгиш осон кечади, ғам-андуҳ пайтида сабрли, фаровонлик чоғида шукрли бўлади. Аллоҳ таоло неъматларга шукр қилмайдиган, кибри баланд, мол-дунёси, бола-чақаси билан мақтанадиган кимсаларни ёқтирмайди, камтар, мулойим, шокир бандаларни яхши кўради.

Мўмин киши ҳар бир ҳолатда ўзини қандай тутишни билади, ишлари юришиб турганидаям, қийинчилик пайтидаям Аллоҳ рози бўладиган сўзларни айтади, ишларни қилади.

Суҳайб розияллоху анҳу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Мўминнинг ҳолати ажойиб. Унинг ҳар қандай иши хайрли. Бу фақат мўмингагина хос. Агар унга хурсандчилик етса, шукр қилади. (Бу ҳолат) унинг учун яхши бўлади. Агар бандага бирон зарар етса, сабр қилади. Бу ҳам унинг учун яхши бўлади” (Муслим, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ривояти).

Дунёда бўладиган ҳар қандай ҳолат, хоҳ яхши, хоҳ ёмон бўлсин, буларнинг бари мўмин учун хайрлидир. Мўмин кишининг бахти ҳам шунда. Яхшилик ҳам, мусибат ҳам унинг фойдасига ишлайди. Неъматга шукр, машаққатга сабр қилиш билан шундай даражага эришади.

БАНДАЛАР АМАЛИ

Аллоҳ таоло жаннатга кирадиганлар, дўзахга тушадиган сонини азалдан билган. Ўша сондан ортмайди ҳам, камаймайди ҳам. Шунингдек, уларнинг амалларини, нима иш қилишларини ҳам азалдан билган. Яъни, жаннатийлар аҳли жаннат амалини қилишлари, дўзахийлар аҳли жаҳаннам амалини қилишлари Аллоҳга аён.

Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчидир” (“Анфол” сураси, 75-оят).

Бошқа ўринда айтилади:

“----- Арабий матн -----“

“У сизларни яратган Зотдир. Бас, сиздан кофир бор, мўмин бор. Аллоҳ нима амал қилаётганингизни кўриб турувчидир” (“Тағобун” сураси, 2-оят).

Али розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам:

– Сизлардан бирон яратилган жон йўқки, Аллоҳ унинг жаннатдаги ёки дўзахдаги ўрнини, саодатмандлиги ёки бахтсизлигини ёзмаган бўлса, – дедилар. Шунда бир киши:

– Эй Расулуллоҳ, битигимизга (яъни, ёзилган тақдиримизга) таяниб, амални тарк этаверайликми? Орамиздан ким саодат аҳлидан бўлса, саодат аҳли амали томон боради, ким бахтсиз бўлса, бахтсизлар амали томон боради-ку? – деб сўради. У зот соллаллоху алайҳи ва саллам қуйидагича жавоб бердилар:

– Ким саодатмандлардан бўлса, саодатмандлар амалига қараб боради. Ким бахтсизлардан бўлса, бахтсизлар амалига қараб боради (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Аллоҳ таоло ҳар бир одамга азалдан у бажаришини билган ишларни осон қилиб қўяди. Гўё у ўшалар учун яратилгандек, Аллоҳ ўша амалларни адо этишни бандага енгил қилади.

Имрон ибн Ҳусойн розияллоху анҳу Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади “Ҳамма ўзи учун яратилган нарсага муяссардир” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Амаллар хотимасига қараб эътиборга олинади. Агар киши умри охирида аҳли жаннат амалини қилган бўлса, аҳли жаннатдан бўлади. Агар аҳли жаҳаннам амалини қилган бўлса, дўзах аҳлидан бўлади.

Саҳл ибн Саъд розияллоху анҳу Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади “Албатта, бир киши одамлар наздида жаннат аҳли амалини қилади. Ҳолбуки, ўзи дўзах аҳлидан бўлади. Албатта, бир киши одамлар наздида дўзах аҳли амалини қилади. Ҳолбуки, ўзи жаннат аҳлидан бўлади” (Бухорий ва Муслим ривояти. Бухорий “Албатта, амаллар хотимасига қараб (эътиборга олинади)” деган жумлани зиёда қилган).

САВОБ ВА ЖАЗО

Аллоҳ таоло банда қилган яхшилиги, тоат-ибодати учун Ўз фазлидан ажр-савоб беради. Агар гуноҳ-маъсиятга қўл урса, Ўз адолати билан жазолайди. Борликдаги барча нарсалар, жумладан эзгу амаллар учун савоб, гуноҳларга жазо бериш ҳам Аллоҳ тасарруфидадир. Аллоҳ таоло нимани хоҳласа, ўшани қилади. У Зот қилган ишидан сўралмайди. Яъни, нима қилгани ҳақида бировга ҳисобот бермайди.

Солиҳ амаллар мукофотланиши, гуноҳларга азоб борлиги Қуръони карим оятларида бот-бот таъкидланган. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Бас, Аллоҳ уларга ҳам бу дунё савобини (ғалаба, мол-давлатни), ҳам охирадаги гўзал ажрни (жаннатни) ато этди. Аллоҳ чиройли амал қилувчиларни севади” (*“Оли Имрон” сураси, 148-оят*).

Яъни, Аллоҳ уларга душманлари устидан ғалаба қозонишни, ўлжалар олишни насиб этди. Шунингдек, охиратнинг чиройли савобини – Ўзининг розилигини, раҳматини берди. Аллоҳ амални камолига етказиб бажарадиганларни: Холикқа гўзал суратда ибодат қиладиган, халққа чиройли муомалада бўладиганларни яхши кўради.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Пайғамбарларни ёлғончи қилганлари учун барчаларига Менинг азобим ҳақ бўлди” (*“Сод” сураси, 14-оят*).

Аввал яшаб ўтган Нух, Од, Самуд, Лут қавми, Миср подшоҳи Фиръавн пайғамбарларни ёлғончига чиқарди. Улар куч-қувват, салтанат, бойлик эгалари эдилар. Шундай бўлса-да, Аллоҳ уларни ҳалок этди. Мазкур қавмлар ўзлари қилган гуноҳлар сабаб азобга дучор бўлишди.

Савоб ҳам, жазо ҳам амаллар туфайли бўлади. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Қилган амалларингиз сабаб сизларга мерос қилиб берилган жаннат мана шудир” (*“Зухруф” сураси, 72-оят*).

Жаннатийларга: “Раббингизга имон келтирганингиз, солиҳ амаллар қилганингиз учун Аллоҳ сизларга мана шу жаннатга мерос қилиб берди”, деб марҳамат қилинади.

Эътибор берсак, бу ерда жаннат шунчаки бир оғиз сўз билан эмас, мустаҳкам имон-этикод, солиҳ амаллар билан қўлга киритилиши айтилмоқда. Инсон қалбига имон ўрнашса, эзгу амалларга хоҳиш туғилади. Қалби пок, имонли киши Аллоҳ буюрганидек яшайди, қайтарганларидан қайтади. Тил учуда мусулмон бўлганлар эса ҳалол-ҳаромнинг фарқига бормайди, Аллоҳнинг буйруқларига парво қилмайди. Жаннатий ёки дўзахий бўлиш банда этикодида, қиладиган амалига боғлиқ. Қуйидаги оятда ҳам шу маънога урғу берилган:

“----- Арабий матн -----“

“Бас, (эй кофирлар,) ушбу кунингиздаги учрашувни унутиб қўйганингиз сабаб (аламли азобни) тотинглар! Дарвоқеъ, Биз ҳам (бугун) сизларни “унутдик”. Қилиб ўтган амалларингиз сабаб мангу азобни тотинглар!” (*“Сажда” сураси, 14-оят*).

Яъни, дунёга қайтиб, солиҳ амаллар қилиб олишни сўраган жаҳаннамийларга: “Сизлар қиёмат кунига ишонмасдингиз, қайта тирилишни амримаҳол санардингиз. Ана энди қилмишингиз жазосини оласиз. Тириклигингизда Раббингиз Аллоҳни, У Зот билан учрашишни унутдингиз, эслатмалардан юз ўгирдингиз, амал қилмадингиз. Энди Аллоҳ ҳам сизларни “унутади”, азобда қолдиради. Шундай экан, дўзахда абадий азоб-уқубат тортинглар. Куфрингиз, фисқу фужур ишларингиз, гуноҳ-маъсиятларингиз жазоси шу!” деб айтилади.

Савол-жавоблар

Савол: “Қадар” билан “қазо” орасида қандай фарқ бор?

Жавоб: Қадар, яъни тақдир содир бўладиган барча ишларни олдиндан белгилаб қўйилиши, қазо эса тайин қилинган ўша ишнинг бажарилишидир.

Савол: Оламда бўладиган нарсалар, қилинадиган ишларнинг муддати аввалдан белгилаб қўйилганми?

Жавоб: Ҳа. Ҳар бир ишнинг қачон, қаерда, қай тарзда, қандай сабаблар билан қилиниши Лавҳул маҳфузда ёзиб қўйилган.

Савол: Лавҳул маҳфуз нима?

Жавоб: Аллоҳ таоло махлуқотлари тақдирини ёзган нарса. Тақдирлар Лавҳул маҳфузга битилган.

Савол: Бандалар савобли ишлар қилиши ёки гуноҳга ботиши ҳам Лавҳул маҳфузда битилганми?

Жавоб: Ҳа.

Савол: Одамлар Лавҳул маҳфузда ёзилгани учун савоб ёки гуноҳ иш қиладими?

Жавоб: Йўқ, ундай эмас. Банда нима амал қилишини Аллоҳ Ўзининг азалий илми билан билади. Банда ўз ихтиёрига қўйилса, қандай амаллар бажариши Аллоҳга маълум. Ана шу нарса Лавҳул маҳфузда битилган.

Савол: Яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам Аллоҳдан бўлса, унда гуноҳлар учун жазо бериш адолатсизлик эмасми?

Жавоб: Йўқ. Чунки Аллоҳ бизни яхшиликка буюрган, ёмонликдан қайтарган. Биз Аллоҳ қодир қилиши билан бирон ишни бажарамиз. Амалларимизни Аллоҳ яратади, лекин нима иш қилиш ўз ихтиёримизда. Агар савобли амаллар қилсак, ажр оламиз, гуноҳга ботсак, жазоланамиз. Биз Аллоҳга исён қилганимиз, амрига бўйсунмасдан, ўз ихтиёримиз билан ёмонлик қилганимиз учун жазо оламиз. Бу айна адолатдир.

Савол: “Ҳар бир инсон тақдири олдиндан ёзиб қўйилган-ку”, деб охиратга тайёрланмасдан, гуноҳ-маъсиятдан сақланмасдан юраверса бўладими?

Жавоб: Йўқ, бўлмайди. Ҳар бир ишни тақдирга ҳавола қилавериш, хато-камчиликларига, гуноҳларига тақдирни рўқач қилиш тўғри эмас. Тақдир Аллоҳ белгилаб қўйган ўлчовдир. Бу дунёда инсоннинг ўзига боғлиқ жиҳатлар ҳам бор. Масалан, тоат-ибодат қилиш, эзгу амаллар бажариш, гуноҳлардан сақланиш.

Савол: Кофирлар Аллоҳни инкор этишади, мушриклар У Зотга бошқа нарсаларни шерик қилишади. Бу, Аллоҳ уларнинг ишидан розилигини билдирадими?

Жавоб: Йўқ, ундай эмас. “Аллоҳ кофирдан имонни хоҳлаган эди. Кофир эса куфрни хоҳлади. Кофирнинг хоҳиши Аллоҳнинг хоҳишидан устун келди”, деб ўйлаш жудаям нотўғри. Умуман олганда, куфр ёки ширк амалларни, гуноҳ-маъсиятни Аллоҳнинг хоҳишига боғлаш дуруст эмас. Зеро, Каломи мажидда: “У Зот бандалари кофир бўлишига рози эмас”, дейилган (“Зумар” сураси, 7-оят). Агар Аллоҳ куфрга, ширкка рози бўлганида пайғамбарлар юбормасди, самовий китоблар туширмасди. Анбиёлар орқали Ўз амр-қайтариқларини бандаларга етказиши Аллоҳ куфрга, ширкка рози эмаслигини кўрсатади.

Савол: Куфр, ширк ҳам Аллоҳнинг хоҳиши билан содир бўладими?

Жавоб: Ҳа, ҳамма нарса Аллоҳнинг хоҳиши билан юз беради, бироқ Аллоҳ бандалари куфр келтиришларига рози бўлмайди. Хоҳиш билан розилик ўртасида фарқ бор.

Савол: Қилган гуноҳига тақдирни пеш қиладиганларга қандай жавоб бериш керак?

Жавоб: Ундайларга: “Тўғри, барча нарса Аллоҳ тарафидан тақдир қилинган, лекин сенга ихтиёр берилган. Хоҳласанг, тўғри бўл. Хоҳласанг, эгри йўлдан юр. Истасанг, имон келтир, истасанг, куфр йўлини танла”, дейилади.

Ривоят қилинишича, бир ўғри: “Тақдир экан, шунинг учун ўғрилиқ қилдим”, деганида амирул мўминин Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху: “Мен ҳам тақдирда ёзилгани учун ўғрининг қўлини кесаман”, деган экан¹⁹.

Тақдир масаласи фақат яхшилик қилишга, ёмонликларни тарк этишга туртки бўлиши керак. Ҳеч ким қазои қадарни баҳона қилиб, масъулиятдан ўзини олиб қоча олмайди.

ЎЛГАНДАН СЎНГ ҚАЙТА ТИРИЛИШГА ИМОН КЕЛТИРИШ

¹⁹ Манба: Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”.

Қиёмат куни Аллоҳнинг амри билан Исрофил алайҳиссалом иккинчи марта сур чалганидан кейин барча жонзотлар, жумладан, инсонлар тирилади. Уларнинг руҳи таналарига қайтади. Одамлар қабрдан чиқиб, маҳшаргоҳга тўпланишади. Кейин ҳисоб-китоб бўлади.

Инсон ўлиши билан унинг охират ҳаёти бошланади. Мўминлар ўлимдан кейин тирилиб, маҳшаргоҳда тўпланишга, яхши ва ёмон амаллар ҳақида ҳисоб қилинишга имон келтиришлари шарт. Мўмин билан кофир айнан шу масалада бир-биридан фарқланади.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Биз сизларни (ердан) яратдик, яна унга қайтарамиз. (Қиёмат куни) сизларни яна бир бор ундан чиқарамиз” (“Тоҳо” сураси, 55-оят).

Ўша куни амаллар мезонда тортилиб, яхши амал қилганлар, чин мўминлар абадий роҳат-фароғат маскани жаннатга киришади. Имонсизлар, айрим гуноҳкорлар эса дўзахга ташланади. Охиратдаги бахтли, осойишта ҳаёт бу дунёда қилган солиҳ амалларимизга, савобли ишларимизга боғлиқ. Зеро, ўтқинчи ҳузур-ҳаловатга эришиш учун ҳам анча машаққат чекиш талаб этилар экан, абадий роҳатга “Менинг қалбим тоза”, “Қалбда бўлса бўлди, амал қилиш шартмас”, деган бир оғиз сўз билан, “Мусулмонман”, деган қуруқ даъво билан эришиш амримаҳол. Банда “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб мўмин-мусулмон бўлдими, ҳаёти ҳам мана шу калимага мос тарзда ўтиши керак.

Мўмин одам охиратда қайта тирилишга қатъий, шак-шубҳасиз ишонади. Ким қайта тирилишни инкор этса, уни “мўмин” дейилмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Кофир бўлган кимсалар: “Ўзимиз ҳам, ота-боболаримиз ҳам тупроққа айланиб кетган вақтимизда (қайта тирилиб, қабрларимиздан) чиқарилувчимизми?! Ҳақиқатан, бизларга ҳам, илгари ота-боболаримизга ҳам мана шу ваъда қилинганди. (Лекин, ҳеч ким ўлганлар қайта тирилганини кўргани йўқ. Демак,) бу фақат ўтганлар афсонасидир”, дейдилар” (“Намл” сураси, 67-68-оятлар).

Аллоҳ борлигини инкор этадиган, пайғамбарларга, охиратда қайта тирилишга ишонмайдиган кимсалар: “Тупроққа айланганимиздан кейин тирик одам шаклига қайтариларми?! Ўлганимиздан кейин тирилиб, қабримиздан чиқиб келарми?! Бу гапни биз ҳам, аввал яшаган аجدодларимиз ҳам эшитган, бизга шу иш бўлиши айтилган, лекин унинг содир бўлганини ҳеч кўрмадик. Ўлимдан кейин қайта тирилиб, қабрлардан чиқиб келиш ҳақидаги гап аввалгилардан қолган, тилдан тилга, авлоддан авлодга ўтиб келаётган чўпчак холос. Агар рост бўлганида қайта тирилиш шу пайтгача рўй берарди”, дейишди.

Кофирлар ўзларига юқори баҳо беришган, ҳамма нарсани моддият кўзойнаги орқали кўриб, калта ақллари, бузуқ мезонлари билан ўлчашган. Шунинг учун пайғамбарлар келтирган хабарларни ақлбовар қилмас гаплар, деб ҳисоблаб инкор этишган. Аслида Аллоҳ тарафидан келтирилган нарсаларни сўзсиз қабул қилишганида ўзларига яхши бўларди.

Қуръони каримда қиёматга ишонмайдиган кимсалар оқибат қандай бўлиши қуйидагича ифодаланган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) агар ажаблансангиз, у ҳолда (кофирларнинг:) “Тупроқ бўлиб кетгач, биз яна янгитдан яратилар эканми?” деган гаплари ажабланарлидир. Улар (ўзларини яратган) Парвардигорларига кофир бўлган кимсалардир. (Қиёмат кунида) уларнинг бўйинларида кишанлар бўлади. Улар дўзах эгалари бўлиб, ўша ерда абадий қоладилар” (“Раъд” сураси, 5-оят).

Яъни: Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Аллоҳ борлигига, улуғлигига, ёлғизлигига ҳужжат-далил келтирилганидан кейин манави мушриклар тариқча зиён ҳам, фойда ҳам бера олмайдиган бутларга топинишларидан ажаблансангиз, улар қайта тирилишни ёлғонга чиқаришлари, “Бўлиши мумкин эмас. Суяқларимиз тупроққа айланиб кетганидан кейин Аллоҳ бизни тагин ҳаётга қайтарарми?!” дейишлари бундан ҳам ажабланарлидир. Мана шу гапларни айтаётган кимсалар Аллоҳ таолога, У Зотнинг қудратига куфр келтиришган. Жаҳаннамда кофирлар бўйнига кишан солинади. Улар дўзахда абадул абад азобланишади, ҳеч қачон у ердан чиқиб кета олишмайди.

Яна бир оятда айтилади:

“----- Арабий матн -----”

“Кофир бўлган кимсалар ўзларининг ҳеч қачон қайта тирилмасликларини даъво қилдилар. (Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, уларга:) **“Йўқ, Парвардигоримга қасамки, албатта, қайта тириласизлар. Сўнг сизларга қилган амалларингиз хабари берилади. Бу Аллоҳга осондир”, деб айтинг**” (*“Тағобун” сураси, 7-оят*).

Яъни, мушриклар, кофирлар “Қиёматда қайта тирилиш, ҳисоб-китоб, мукофот ёки жазо йўқ!” деган гапни маҳкам ушлаб, куфрда оёқ тираб олишди, “Инсон танаси тупроққа айланиб кетганидан кейин янгитдан ҳаётга қайтиши мумкин эмас”, деб таъкидлашди. Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Раббингиз номи билан қасам ичиб айтинг, “Қиёматда шак-шубҳасиз қайта тириласиз, қилган ҳамма ишларингизга жавоб берасиз. Одамзотни ҳаётга қайтариш, уларни бир ерга жамлаш, ҳисоб-китоб қилиш Аллоҳга жуда осон. Аллоҳнинг қудрати чексиз. У Зотнинг қўлидан келмайдиган иш йўқ”.

Шу ерда савол туғилади: Қиёматда ҳайвонлар ҳам қайта тириладими?

Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

“----- Арабий матн -----”

“Ваҳший (ҳайвонлар) тўпланилса...” деган (*“Таквир” сураси, 5-оят*).

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, ҳатто пашша каби кичик ҳашаротлар ҳам ҳашр қилинади. Яъни, бир ерга жамланади (Ибн Мунзир ва Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----”

“Ерда судралиб юрган ҳар бир жонивор, осмонда қанот қоқаётган ҳар бир қуш худди сизлар каби умматдир. Биз Китобда (яъни, тақдири азал Китоби бўлмиш Лавҳул маҳфузда) бирон нарсани қўймай (ёзганмиз). Кейин ҳаммалари Парвардигорлари даргоҳига тўпланадилар” (*“Анъом” сураси, 38-оят*).

Қиёмат куни барча ҳайвонот олами (жумладан, ёввойи ҳайвонлар, қушлар, судралиб юрувчилар) бир жойга тўпланади, бир-биридан қасос олиб берилади. Ҳатто шохдор қўчқордан шохсиз қўчқор қасоси олиб берилади. Ўша куни бандалар Аллоҳ нақадар адолатли ҳукм чиқаришини кўришади. Ҳайвонлар ўртасида ўзаро ўч олиб берилгач, уларга: “Тупроққа айлан!” дейилади. Шунда кофир кимса: “Қанийди мен ҳам тупроққа айланиб қолсам!..” деб орзу қилади²⁰.

ЎЛИМ ВА УНГА БОҒЛИҚ НАРСАЛАР

Юқорида ўлгандан сўнг қайта тирилиш ҳақида гапирилди. Бунинг моҳиятини англаш учун ўлим билан боғлиқ масалаларни ҳам кўриб чиқиш лозим.

Ўлим ҳақлигини ҳаммамиз биламиз. Кечагина тирик юрган инсонлар вафот этиб, орамиздан кетади. Биз ҳам вақти-соати етиб дунёни тарк этамиз. Ўлим билан боғлиқ нарсалар ғайб (яъни, кўз билан кўриб, қулоқ билан эшитиб бўлмайдиган) ҳисоблангани учун у ҳақидаги маълумотни фақат Қуръони каримдан, ҳадиси шарифлардан оламиз.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----”

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) айтинг: “Сизларга вакил қилинган ўлим фариштаси (ажалларингиз битгач,) жонларингизни олади. Сўнг Парвардигорингизга қайтариласизлар” (*“Сажда” сураси, 11-оят*).

Инсон ажали етганида, ризқ-насибаси тугаганида жонларни олишга тайинланган фаришта унинг жонини олади. Шу билан умр дафтари ёпилади. Кейин қиёмат куни ҳар бир банда қайта тирилиб, Аллоҳ таоло ҳузурига боради, қилган амаллари ҳақида бирма-бир ҳисоб беради.

Бошқа ўринда айтилади:

“----- Арабий матн -----”

“Ҳар бир жон ўлим (шарбати)ни тотувчидир. Кейин Бизга қайтариласиз” (*“Анкабут” сураси, 57-оят*).

²⁰ Манба: “Тафсирут табарий”, “Тафсирул куртубий”, “Тафсирул жалолойн”.

Ҳар бир тирик жон куни келиб ўлади. Ўлим вақтини тезлаштириш ёки ортга суриш имкони йўқ. Аллоҳ белгилаб қўйган вақтда банда оламдан ўтади. Бироқ, ҳеч бир банда фоний дунёни қачон тарк этишини билмайди. Ким қачон, қаерда, нима сабаб билан оламдан ўтиши фақат Аллоҳга аён.

Бу ерда ўлимни эслатишдан мақсад нима? Мақсад бандаларни тоат-ибодатга чақириш, охиратга ҳозирлик кўришга ундаш. Ўлим бир куни бандани дунёдан олиб кетар экан, демак, ҳар бир одам қиёматда нажот топиши учун Аллоҳ буюрганидек яшаши керак. Ана шунда Аллоҳ олдига борганида юзи ёруғ бўлади.

Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига хитоб қилиб шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Биз Сиздан аввал бирон одамзотга абадий ҳаёт бермаганмиз. Шундай экан, агар Сиз ўлсангиз улар абадий қоладиларми?! (Улар ҳам мангу қолмайдилар)” (“Анбиё” сураси, 34-оят).

Одам боласи пешонасига дунёда боқийлик ёзилмаган. Балки ёруғ оламга келган ҳар бир тирик жон куни келиб ўлим билан юзлашади. Ҳатто пайғамбарлар, валийлар, сиддиқ зотлар бу дунёни тарк этишган экан кофирлар, мушриклар абадий яшаб қолармиди?

Демак, инсон боласи дунёда абадий қолмайди, вақти-соати етганда охиратга сафар қилади. Биз яшаб турган бу дунё ўткинчи, вақтинчалик диёр. Бир кунмас-бир кун бу ердан кетишимиз бор. Шунинг учун дунёга қаттиқ ёпишиб олмасдан, бойликка, зеб-зийнатларга ружуъ қўймасдан, ўлимни кўпроқ эслаб турилса, одамнинг қалби юмшайди, охират эсланади. Бу ўзини ҳисоб қилишга чақиради, ёмон йўлларга кириб кетишдан сақлайди.

Ўлим нима? Инсон ўлганидан кейин нималар содир бўлади? Инсон ўлди, ювилиб-кафанланиб қабрга қўйилди, шу билан тугадими ёки бошқа ишлар ҳам содир бўладими? Қабрда нималар юз беради? Инсон вафотидан кейин тупроққа айланиб кетиши билан ҳаммаси ниҳоясига етадими ёки бу дунёдан бошқа ҳаёт ҳам борми? каби саволларга динимиз Исломда мукамал жавоб берилган. Бу ҳақида қуйида тўхталиб ўтамиз.

ҚАБРДАГИ САВОЛ-ЖАВОБ

Инсон руҳи танасини бутунлай тарк этганида бу фоний дунёдан боқий дунёга кўчган бўлади. Жон олиш, бандани савол-жавоб қилиш каби ишлар фаришталарга топширилган.

Инсон танаси қабрга қўйилганидан кейин (сувга чўкиб ёки бирон нарса еб кетган бўлсаям) “Мункар” ва “Накир” исмли икки фаришта ундан “Раббинг ким? Дининг нима? Пайғамбаринг ким?” деб сўрайди. Саволга тўғри жавоб берганлар роҳатда бўлади. Жавоб бера олмаганлар азобда қолади.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам маййит дафн этилганидан кейин қабр бошида туриб: “Биродарингиз ҳаққига истиғфор айтинг, унга сабот тиланг! Чунки у ҳозир сўроқ қилинмоқда”, дедилар” (Абу Довуд ва Баззор ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Бундан чиқди:

1. Маййитга тириклар дуоси фойда беради. Жанозага келганлар маййит дафн этилганидан кейин унга сабот тилайдилар, “Эй Аллоҳ! Унинг савол-жавобини осон қил, қабр азобидан, дўзах азобидан сақла!” деб дуо қилишади.

2. Банда қабрда савол-жавоб қилинади.

3. Маййит қўмилган заҳоти сўроқ қилина бошлайди. Маййит ҳатто кўмиб, ортига қайтиб кетаётганлар оёқ кийими овозини эшитади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Агар биронтангиз ёки бир инсон қабрга қўйилса, унинг олдида қора-зангори рангдаги икки фаришта келади. Улардан бири “Мункар”, бошқаси “Накир” дейилади” (Термизий ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Банда қабрига қўйилса, соҳиблари (уни дафн қилиб) қайтиб кетишса, (маййит) уларнинг кавушлари тақиллаганини эшитиб турганида олдида икки фаришта келиб, уни ўтқазишади. Кейин (Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни назарда тутиб): “Бу одам ҳақида нима дердинг?” дейишади. (Агар у)

мўмин бўлса: “Тувохлик бераман, албатта (Муҳаммад) Аллоҳнинг бандаси ва Расулидир”, дейди. Шунда унга: “Дўзахдаги ўрнингга қара. Албатта, Аллоҳ сенга уни жаннатдаги ўринга алмаштириб берди”, дейилади. (Банда) икковини ҳам кўради. Кофир ёки мунофиққа: “Бу киши ҳақида нима дердинг?” дейилади. “Билмадим. Одамлар айтадиган нарсани айтардим”, дейди. Шунда унга: “Билмадинг, эргашмадинг”, дейилади. Кейин темир гурзи билан бир урилганида шундай қичқиради, (унинг овозини) инсу жиндан бошқа ҳамма (мавжудотлар) эшитади” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Бу дунёда имон-эътиқод билан ўтган, шариат ҳукмларига бўйсунган, ҳалол-ҳаромнинг фаркига борган мўмин инсон қабрдаги саволларга бурро-бурро жавоб беради. Кофирлар, мунофиқлар эса қабрда сўроқ қилинганида жуда танг аҳволда қолади. Тилида мусулмонликни даъво қилиб юрганлар, аслида Аллоҳ таолони, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни танимасдан ўтган кишилар ҳам қийин вазиятда қолади. Саволга жавоб бера олмаса, бошига темир гурзи билан урилади. Бу, қабр азобининг бир кўринишидир.

Қабрда саволларга тутилмасдан жавоб бериш учун нима қилиш керак? Имон-эътиқодли, Аллоҳнинг айтганини қилган, ибодатда, солиҳ амалларда бардавом бўлган бандани Аллоҳ қабрда қўллайди, собитқадам қилади.

Парвардигоримиз азза ва жалла шундай марҳамат қилган:

"----- Арабий матн -----"

“Аллоҳ имон келтирганларни дунё ҳаётида ҳам, охиратда ҳам устивор сўз (яъни, имон калимаси) билан собитқадам қилади. Золимларни эса Аллоҳ (ҳақ) йўлдан адаштиради. Аллоҳ Ўзи хоҳлаган ишни қилади” (*“Иброҳим” сураси, 27-оят*).

Аллоҳ таоло покиза сўзни – тавҳид калимасини васф қилганидан кейин “Лаа илааҳа иллаллоҳ, муҳаммадур росувлуллоҳ” калимасини ихлос билан айтган, шариат ҳукмларига риоя этган, Аллоҳ розилиги йўлида жидду жаҳд қилган бандалар дунёю охиратда эришадиган ютуқни эслатмоқда. Ҳа, Аллоҳ таоло мўминларни тириклик чоғларида шаҳодат калимасида собитқадам қилади, вафотларидан кейин қабрда уларга сабот беради, тилларига тавҳид калимасини келтиради. Бу дунёда залолатда, куфр-исёнда яшаган золимларни ҳақдан адаштиради. Улар ҳаётда безовта, беҳаловат эдилар. Энди қабрда ҳам жуда мушқил аҳволда қолишади.

Айримлар: “Қабрда қандай саволлар берилишини, унга қанақа жавоб қайтаришни менга ўргатинг. Ёдлаб оламан”, деб сўрайди. Хўп, ўргатамиз. Бироқ, агар имон-эътиқодда, солиҳ амалларда бардавом бўлсак, Аллоҳ бизни дунёда, ўлим чоғида, қабрда, қиёматда ёрдамсиз қолдирмайди, мадад беради. Дин-диёнатдан узоқ юрганлар, Аллоҳ айтганини қилмаганлар қабрдаги саволга “Билмайман”, деб жавоб қайтаради. Кейин қабр азобига гирифторм бўлади. Аллоҳнинг айтганини қилмай юрганлар тилига тавҳид калимаси келмайди...

Оят мазмунини чуқурроқ англаш учун қуйидаги ривоятни кўриб чиқамиз.

Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар мўмин қабрида ўтказиб қўйилса, унинг олдида келинади. Сўнг “Ашҳаду аллаа илааҳа иллаллоҳ, ва анна муҳаммадан росувлуллоҳ”, деб тувохлик беради. Ана ўша Аллоҳнинг “Аллоҳ имон келтирганларни дунё ҳаётида ҳам, охиратда ҳам устивор сўз билан собитқадам қилади” деган сўзидир” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Яъни, мўмин банда дафн этилганидан кейин уни савол-жавоб қилиш учун қабрида ўтказиб қўйилади. Сўнг олдида қорамтир-кўк рангдаги икки фаришта келади. “Мункар” ва “Накир” номли бу фаришталар мўминни сўроққа тутганида Аллоҳ уни тавҳид калимаси билан қўллайди. Мўмин қабрида шаҳодат калимасини айтишга муяссар бўлади.

ҚАБР АЗОБИ ВА РОҲАТИ

Аҳли сунна вал жамоа ақидасига кўра, барча кофирлар, шунингдек, гуноҳларига тавба қилмай ўтиб кетган мусулмонлар қабрда азобланишади. Умрларини тоат-ибодатда, Аллоҳга итоатда ўтказган мўминлар эса қабрда роҳатда бўлишади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтишларича, қабр жаннат боғларидан бир боғ ёки дўзах чоғларидан бир чоғдир.

“Ақидатут таҳовия” китоби шарҳида шундай дейилган: “Қабр азоби барзах азобидир. Азобланишга муносиб ҳар бир майит азобдан ўз улушини олади. У дафн этилган-этилмаган, йиртқичлар еб кетган,

ўтда куйдирилган, дорга осилган ёки сувга чўкиб кетган бўлса ҳам фарқи йўқ, барибир унинг руҳига, танасига азоб етаверади”.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(У азоб бир) оловки, улар эртаю кеч ўшанга кўндаланг қилиниб (куйдириладилар. Қиёмат) соати қоим бўладиган кунда эса (дўзах фаришталарига:) **“Фиръавн хонадонини энг қаттиқ азобга киритинглар”**, (дейилади)” (*“Фофир” сураси, 46-оят*).

Ушбу оят барча уламолар томонидан қабр азоби ҳақ эканига далил деб тафсир қилинган. Чунки унда ҳали қиёмат қоим бўлмасдан туриб Фиръавн ва унга эргашган кофирлар эртаю кеч олов азобига гирифтор қилинишлари очиқ-ойдин баён этилган. Яна бир неча муборак ҳадислар ҳам ушбу ояти карима мазмунини – қабрда азоб бўлишини тасдиқлайди²¹.

Қабр азоби ҳақидаги ривоятлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан мутавотир тарзда бизгача етиб келган. Шунинг учун қабр азоби ёки роҳатиға имон келтириш вожибдир.

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадр жангида ўлдирилган мушриклар жасади олдиға бориб, “Раббингиз ваъда қилган (азоб) ҳақлигини билдингизми?!” дедилар. Шунда у зотға: “Ўликларға хитоб қиялпсизми?” дейилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Сизлар улардан яхшироқ эшитувчи эмассиз (яъни, улар ҳам сизлардан кам эшитишмайди). Бироқ (саволға) жавоб бера олишмайди”, дедилар (Бухорий ривояти).

Асмо бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни хутба қилдилар, қабр фитнасини, киши қабрда тортадиган азоб-укубатларни зикр қилдилар. Буни эшитган мусулмонлар қаттиқ овоз чиқариб йиғлашди (Бухорий ривояти).

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам икки қабр олдидан ўтагуриб, “Мана шу икки (қабрдаги маййит) азобланмоқда. Лекин катта (гуноҳ) учун азобланаётганлари йўқ. Уларнинг бири сийдикдан эҳтиёт бўлмас, бошқаси ғийбат-чақимчилик қилиб юрарди”, дедилар. Кейин бир ҳўл навда олиб иккиға бўлдилар, ҳар бир қабрға биттадан тиқиб қўйдилар. Шунда: “Эй Расулуллоҳ, нега бундай қилдингиз”, дейилди. У зот: “Шояд икки (навда) қуригунича (азобларини) енгиллатса”, деб марҳамат қилдилар” (Бухорий, Муслим, Аҳмад ривояти).

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам икки қабр олдидан ўтаётиб улардаги маййитлар азобланаётганини эшитдилар, буни саҳобаларға маълум қилдилар. Кетидан азобға сабаб бўлган нарсани баён этдилар. Уларнинг бири сийдикдан покланмас, иккинчиси одамлар орасида гап ташиб, ғийбат, бўҳтон қилиб юрарди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хурмонинг ҳўл навдасини олиб, иккиға бўлдилар, ҳар бир қабрға биттадан тиқиб қўйдилар. Одамлар бунинг сабабини сўрашганида навдалар қуригунча қабрдагилар азоби енгиллатилишидан умид қилишларини айтдилар.

Яна Ибн Аббос розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта, қабр азобининг кўпи сийдик туфайлидир. Шундай экан, ундан эҳтиёт бўлинглар!” деганлар” (Баззор, Ҳоким, Дароқутний, Табароний ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Ибн Умар розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қачон биронтангиз ўлса, эртаю кеч унга жойи кўрсатиб турилади. Агар жаннат аҳлидан бўлса, жаннат аҳлидан, дўзах аҳлидан бўлса, дўзах аҳлидандир. Унга: “Аллоҳ қиёмат куни қайта тирилтиргунича мана шу сенинг жойинг бўлади”, деб айтилади” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Қабрда эртаю кеч шу гапларни эшитиш мўмин бандаларға роҳат бағишлайди. Кофир, мушрик, мунофиқлар учун қабр азобининг бир кўриниши бўлади.

Усмон розияллоҳу анҳунинг мавлоси Ҳонеъдан ривоят қилинишича, Усмон қачон қабр тепасиға келса, йиғларди, ҳатто соқоли ҳўл бўлиб кетарди. (Бир куни) унга: “Жаннат ва жаҳаннамни эсаялпсизми? Йиғламанг! Шунга ҳам йиғлайсизми?” дейилди. Усмон ибн Аффон эса: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Қабр охират манзилларининг аввалгисидир. (Банда қабр азобидан) нажот топса, ундан кейингилари осонроқ (кечади). Агар ундан нажот топмаса, кейингиси шиддатлироқ (бўлади)”, деганлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна: “Қанча даҳшатли манзараларни кўрган бўлсам, қабр ҳаммасидан даҳшатлироқдир”, деганлар”, деб айтди” (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

²¹ Манба: Шайх Алоуддин Мансур, “Қурьони каримнинг ўзбекча изоҳли таржимаси”.

Қабр азоби ҳақида ҳадис кимни йиғлатган? Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуни. Усмон қандай зот эди? Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг энг яқин саҳобаларидан бўлган. Қолаверса, Ҳабибимиз унинг жаннатга киришини айтганлар, “Усмон ибн Аффон жаннатийдир”, деб хушхабар берганлар. Лекин, бу башорат Усмонни хотиржам қилиб қўймади. У зот қабр бошига борса, унда бўладиган азоб-уқубатларни, қоронғи қабрда ёлғиз қолишни эслаб кўзи намланарди. Қаттиқ йиғлаганидан соқоли жикка хўл бўлиб кетарди. Энди ўзимизнинг ҳолатимиз ҳақида фикр юритайлик. Бизга ким жаннат башоратини берган? Ким қабр азобидан нажот топишимизни ваъда қилган?! Лекин, биз кўпинча ғафлатда қоламиз, “хотиржамлик” ҳиси вужудимизни қамраб олади, қабрдаги ҳолатни, охиратни ўйласак-да, ҳис-туйғуларимиз ғунбишга келмайди, сезги аъзоларимиз унча таъсирланмайди...

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қабр азобидан паноҳ сўрардилар, умматларини ҳам шу ишга тарғиб этганлар.

Қуйида қабр азобидан паноҳ сўраб ўқиладиган дуони келтирамиз:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ.

Дуо ўқилиши: “Аллоҳумма инний аувзу бика мин ъазаабил қобр, ва мин ъазаабин наар, ва мин фитнатил маҳя вал мамаат, ва мин фитнатил масийҳид дажжаал”.

Дуо маъноси: “Эй Аллоҳ! Қабр азобидан, жаҳаннам азобидан, тириклик ва ўлим фитнасидан, масих дажжол фитнасидан паноҳ беришингни сўрайман!”

Қабр азоби – банда дафн этилганидан кейин қабрда бўладиган азоб-уқубатлар.

Жаҳаннам азоби – жаҳаннамдаги турли қийноқлар, машаққатлар.

Тириклик ва ўлим фитнаси – дунёда турфа синовларга сабр қила олмаслик, тўғри йўлдан адашиб кетиш, қабрдаги қўрқинчлар, икки фаришта савол-жавоби, қабрдаги оғир ҳолатлар.

Масих дажжол фитнаси – қиёматга яқин дажжол чиққанида унинг фитнасига алданиш, пуч ваъдаларига ишониб қолиш.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам “Аллоҳумма инний аувзу бика мин ъазаабил қобр, ва мин ъазаабин наар, ва мин фитнатил маҳя вал мамаат, ва мин фитнатил масийҳид дажжаал”, деб дуо қилардилар (Бухорий ривояти).

Оиша розияллоҳу анҳо онамиздан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқиб бўлганларидан кейин қабр азобидан паноҳ тилардилар (Бухорий ривояти).

ҚАНДАЙ ГУНОҲЛАР ҚАБР АЗОБИГА САБАБ БЎЛАДИ?

Қуйидаги гуноҳлар қабр азобига сабаб бўлади:

1. Аллоҳга ширк келтириш, Уни танимаслик.
2. Аллоҳ таоло айтганини қилмаслик, гуноҳ-маъсиятга ботиш.
3. Мунофиқлик: тил учида “Мусулмонман”, деб, дилида Исломга, мусулмонларга душманлик қилиш, уларнинг зарарига ишлаш.
4. Сийдикдан покланмаслик.
5. Гийбат – бировларни ёмонлаш (Ривоятларда айтилишича, сийдикдан эҳтиёт бўлмаслик, яъни, ҳожатхонада танасига, кийимларига сийдик томчилари тегишига эътиборсиз бўлиш, одамлар орқасидан гапириш, чақимчилик қилиш, гап ташиш қабр азобига энг кўп сабаб бўладиган гуноҳлардир).
6. Фарз намозларига бепарво бўлиш, намозларни вақтида ўқимаслик, ибодатга дангасалик қилиш.
7. Қуръон ўрганганидан кейин кироатни, Қуръонга амал қилишни ташлаб қўйиш.
8. Ёлғончилик, бировлар ҳақини ейиш, тарозидан уриш.
9. Сўдхўрлик қилиш (фоизга пул бериш).
10. Зино, бузуклик, фахш ишлар.
11. Рамазон ойида узрсиз рўза тутмаслик.
12. Аллоҳнинг зикридан, эслатмасидан юз ўгириш.
13. Иштонини кибр билан судраб юриш.
14. Фарзандини бирон узрсиз кўкрак сутидан маҳрум қилиш, боласини эмизиш ўрнига – узри бўлмай туриб – сунъий сутлар бериш.

15. Ўғрилик (Бировнинг мол-мулкани ўғрилайдиган кимсалар учун дунёда ҳам, охиратда ҳам жазо тайинланган).

16. Ҳайвонларни бир жойга қамаб қўйиб озор бериш, жониворларга раҳм-шафқат қилмаслик.

17. Бир нарсани айтиб, унга ўзи амал қилмаслик ва ҳоказо.

Ҳаётлигида мана шу ишларга қўл урса-ю, тавба қилмаса, қилмишига пушаймон бўлмаса, мўмин-мусулмонлигига қарамай банда қабрида азобланади. Катта гуноҳлар кечирилиши учун тавба қилиш, қилмишига пушаймон бўлиш, уни қайта такрорламасликка аҳд қилиш шарт. “Кичик” гуноҳлар таҳорат, намоз, рўза, закот, ҳаж каби солиҳ амаллар билан кечирилади. Бу ҳам Аллоҳнинг марҳаматидир.

ҚАБР АЗОБИДАН ХАЛОС БЎЛИШГА САБАБЧИ АМАЛЛАР

Бундай амаллар сирасига қуйидагилар киради:

1. Шаҳодат калимасини ихлос билан айтиш, Аллоҳни таниш, охират кунига тайёргарлик кўриш.

2. Фарз ибодатларни вақтида бажариш. Хусусан, беш маҳал намозни кечиктирмасдан, ихлос билан адо этиш.

3. Нопок нарсалардан йироқ юриш, намоз ўқишдан олдин таҳоратни шошилмасдан, маромига етказиб қилиш.

4. Одамларни яхшиликка, солиҳ амалларга чақириш, ёмон ишлардан, гуноҳ-маъсиятлардан қайтариш.

5. Жони, моли билан Аллоҳ йўлида жидду жаҳд қилиш.

6. Қуръонни, жумладан, “Таборақ” сурасини қўп қироат қилиш.

7. Қабр азобидан, фитналаридан, у ердаги машаққатлардан паноҳ беришини сўраб Аллоҳга дуо қилиш ва ҳоказо.

Қуйидаги ҳадиси шарифни ўқисак, имон-эътиқод, ихлос, солиҳ амаллар қабрда қанчалик фойда беришини, имонсиз, ҳеч қандай солиҳ амали йўқ одам жуда қийин аҳволда қолишини билиб оламиз.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Маййит қабрига қўйилса, (уни кўмганлар) ортларига қайтиб кетаётганларида пойафзаллари овозини эшитади. Агар у мўмин бўлса, намоз боши устида, рўза ўнг тарафида, закот чап тарафида, садақа, силаи раҳм, яхшилик, одамларга эзгулик қилиш каби солиҳ амаллари икки оёғи томонида бўлади. Унинг олдида бош томонидан келинганида намоз: “Мен тарафдан йўл йўқ!” дейди. Кейин маййитнинг ўнг томонидан келинади. Шунда рўза: “Мен тарафдан йўл йўқ!” деб айтади. Кейин унинг чап томонидан келинади. Закот: “Мен тарафдан йўл йўқ!” дейди. Шундан сўнг маййитнинг икки оёғи томонидан келинади. Садақа, силаи раҳм, яхшилик, одамларга эзгулик қилиш каби солиҳ амаллари: “Мен тарафдан йўл йўқ!” деб айтади. Шунда (бандага): “Ўтир!” дейилади. У ўтиради. Унга ботишга яқин қолган (ҳолатдаги) қуёш кўрсатилади. Кейин ундан: “Қара, орангиздаги мана бу киши ҳақида нима дейсан, унга қандай гувоҳлик берасан?” деб сўралади. Шунда у: “Мени (ўз ҳолимга) қўйинглар, намоз ўқиб олай”, дейди. Улар: “Сен ҳали (шундай) қиласан. (Аввал) саволимизга жавоб бер. Қара, орангиздаги мана бу киши ҳақида нима дейсан, унга қандай гувоҳлик берасан?” дейишади. (Мўмин банда): “(У) Муҳаммаддир. У Аллоҳнинг Расули эканига, Аллоҳ даргоҳидан ҳақни келтирганига гувоҳлик бераман”, деб айтади. Шунда унга: “Мана шу (эътиқодда) яшадинг, мана шунда ўлдинг, иншааллоҳ, мана шу (эътиқодда) қайта тириласан”, дейилади. Сўнг унинг учун жаннат эшикларидан бири очилади. Унга: “Мана шу жаннатдаги ўрнинг, Аллоҳ у ерда сен учун тайёрлаб қўйган нарсалардир”, дейилади. Унинг қувончи, шодлиги ортади. Кейин унга жаҳаннам эшикларидан бири очилади, “Агар осий-итоатсиз бўлганигда мана бу жаҳаннамдаги ўрнинг, Аллоҳ у ерда сен учун тайёрлаб қўйган нарсалар эди”, дейилади. Шунда (мўмин банда) қувончи, шодлиги яна зиёда бўлади. Сўнг қабри етмиш зироъ кенгайтирилади, унинг учун (қабрда) нур берилади, танаси нимадан бошланган бўлса, ўшанга қайтарилади. Унинг руҳи покиза руҳлар (ёки хушбўй ҳидлар) орасида бўлади. (Ўша рух) қуш бўлиб жаннат дарахтларида учиб-қўниб юради. Мана шу Аллоҳ таолонинг: “Аллоҳ имон келтирганларни дунё ҳаётида ҳам, охиратда ҳам устивор сўз (яъни, имон калимаси) билан собитқадам қилади. Золимларни эса Аллоҳ (ҳақ) йўлдан адаштиради. Аллоҳ Ўзи хоҳлаган ишни қилади”, (“Иброҳим”, 27) деган сўзидир. Агар кофирнинг олдида боши томондан келинса, (азобдан сақлаб қоладиган) ҳеч нарса топилмайди. Кейин ўнг томонидан келинади. Ҳеч нарса топилмайди. Кейин чап тарафидан келинади. Ҳеч нарса топилмайди. Оёқ тарафидан келинганида ҳам

(солиҳ амаллардан) ҳеч нарса топилмайди. Шунда унга: “Ўтир!” дейилади. У кўрқиб, хавотир билан ўтиради. Унга: “Қара, орангиздаги мана бу киши ҳақида нима дейсан, унга қандай гувоҳлик берасан?” дейилади. У: “Қайси киши?” деб сўрайди. “Орангиздаги киши”, деб жавоб берилади. “Муҳаммад”, дейилмагунича (ҳалиги кофир) у зот исмларини тўғри топа олмайди. У (юқоридаги саволга): “Билмайман. Одамлар бир нималар деб юришганини эшитганман. Одамлар нима деса, шуни айтганман”, деб жавоб қайтаради. Шунда унга: “Сен мана шу (эътиқодда) яшадинг, шунда ўлдинг. Иншааллоҳ, мана шу (ҳолатда) қайта тириласан”, дейилади. Сўнг унинг учун жаҳаннам эшикларидан бири очилади, “Бу дўзахдаги ўрнинг, Аллоҳ у ерда сенга тайёрлаб қўйган нарсалардир”, дейилади. Унинг ҳасрат-надомати, ғам-ташвиши ортади. Кейин унинг учун жаннат эшикларидан бири очилиб, “Агар (Аллоҳга) итоат этганингда мана шу сенинг жойинг, Аллоҳ у ерда сенга тайёрлаб қўйган нарсалар эди”, дейилади. (Бу гапни эшитиб,) унинг ҳасрати, ташвиши (баттар) кўпаяди. Шундан кейин қабри торайтирилади, ҳатто қовурғалари бир-бирининг ичига кириб кетади. Мана шу Аллоҳ: “Албатта, унинг учун танг – бахтсиз ҳаёт бўлади. Биз уни қиёмат куни кўр ҳолида тирилтирамиз” (“Тоҳо”, 124) деб айтган танг ҳаётдир” (Ибн Ҳиббон, Ҳоким, Байҳақий ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Демак, банда тириклигида ўқиган намози, тутган рўзаси, ортиқча молидан берган закоти, бошқа савобли амаллари уни қабр азобидан тўсади. Қабрда уюм-уюм тилло, кумушлар, мол-дунё эмас, имон-эътиқод, солиҳ амаллар фойда беради. Имонсиз кимсалар гўрда ночор аҳволда қолади, уларни ҳеч нарса азобдан сақлай олмайди.

Аллоҳ таоло барчамизни икки дунё бахтсизлигидан, шармандалигидан, охиратдаги танг ҳолатдан Ўз паноҳида асрасин, юзимизни доим ёруғ қилсин!

Савол-жавоблар

Савол: Ўлим моҳияти нима?

Жавоб: Ўлим инсоннинг дунёдаги ҳаракатларига нуқта қўяди. Инсон ўлиши билан унинг охират ҳаёти бошланади.

Савол: Барзах ҳаёти нима?

Жавоб: Бу дунё билан охират орасидаги давр “барзах ҳаёти” дейилади. Одам ўлганидан кейин то қиёматгача барзах ҳаётини бошидан кечиради.

Савол: Қабрда ҳамма савол-жавоб қилинадими?

Жавоб: Ҳа. Мўмин ҳам, кофир ҳам қабрда савол-жавоб қилинади.

Савол: Унда мўмин билан кофир ўртасида қандай фарқ бўлади?

Жавоб: Кофир, “Раббинг ким?”, “Дининг нима?”, “Пайғамбаринг ким?” деб берилган саволларга “Билмайман”, деб жавоб қайтаради. Аллоҳ таоло собитқадам қилгани учун мўмин банда саволларга тугилмасдан, бийрон-бийрон жавоб беради.

Савол: Қабрдаги савол-жавоб билан охиратдаги савол-жавоб орасида қандай фарқ бор?

Жавоб: Қабрда банданинг Парвардигори, Дини, Пайғамбари ҳақида сўралади. Охиратда эса дунёда қилган барча амаллари, жумладан, намози, рўзаси, закоти, ҳажи, пулни қаердан топиб қаерга сарфлагани, ёшлигини қандай ўтказгани, вақтини нималарга сарфлагани ва ҳоказолар ҳақида ҳисоб қилинади.

Қабрдаги савол-жавобни “Мункар” ва “Накир” номли икки фаришта қилади. Охиратдаги савол-жавоб эса Аллоҳ тарафидан қилинади.

Савол: Таносух нима дегани?

Жавоб: Инсон вафот этганидан кейин унинг руҳи янги чақалоққа ўтади, деб ишонил “таносух ақидаси” дейилади.

Савол: Таносух ақидаси ҳукми қандай?

Жавоб: Инсон руҳи бошқа одамларга кўчиб юради, ўлган одам етти мартагача қайта туғилади, деб эътиқод қилиш имонга зиддир. Таносух ақидаси куфр саналади²².

Савол: Нима учун?

Жавоб: Чунки мўминлар руҳи маълум жойга, кофирлар руҳи маълум жойга қўйилади. Солиҳлар руҳи роҳат-фароғатда, фосиқларники эса азобда бўлади. Бу ҳақида саҳиҳ ҳадислар келтирилган.

²² Манба: Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, “Мўминнинг меърожи”.

НОМАИ АЪМОЛ

Ҳар бир одамнинг қиладиган яхши ёки ёмон ишлари икки фаришта томонидан номаи аъмолига ёзилади. Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳолбуки, сизларнинг устингизда (ҳар бир амалингизни) ёд олиб, ёзиб турувчи улғ (фаришта)лар бор. Улар қилаётган ишларингизни билади” (“*Инфитор*” сураси, 10-12-оятлар).

Аслида Аллоҳ бандаси нима иш қилаётганини кўриб-кузатиб туради, ҳатто хаёлидан нима ўтаётганини ҳам билади. У Зот икки фаришта ишига муҳтож эмас. “У ҳолда инсонга ёзувчи фаришталар нега бириктириб қўйилган?” деб савол бериладиган бўлса, жавобимиз қуйидагича: Мазкур фаришталар ёзиб борган номаи аъмол қиёмат куни бандага хужжат сифатида кўрсатилади. Инсон тириклигида қилган барча яхши-ёмон ишларини ўзининг саҳифасида кўради. Бу ҳақида Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Биз қиёмат куни унга очиқ ҳолда рўбарў бўладиган бир китобни (яъни, номаи аъмолини) кўрсатамиз” (“*Исро*” сураси, 13-оят).

Охиратда ҳар бир банда ўзининг номаи аъмолини ўқийди. Қиёматда бандага шундай хитоб қилинади:

“----- Арабий матн -----“

“Китобингни ўқи! (Қанча савобинг, қанча гуноҳинг борлигини ҳисоб қил!) Бугун ўз нафсинг ўзингга қарши етарли ҳисоб-китоб қилувчидир” (“*Исро*” сураси, 14-оят).

Яъни, қиёматда ҳар бир бандага: “Барча амалларинг ёзилган саҳифангни ўқиб кўр. Бугун ўзингга қарши ҳисоб берувчисан!” дейилади. Ҳар ким қилган иши учун ўзи жавоб беради, бировнинг қилмишига биров масъул эмас. Охиратда зиғирча ҳам зулм қилинмайди, адолат билан ҳукм чиқарилади.

Мўминлар номаи аъмоллари ўнг томондан, кофирларники чап томондан берилади. Кимнинг номаи аъмоли ўнг томондан берилса, осон ҳисоб қилинади, иши енгил кечади. Кимники чап томондан берилса, унга жуда оғир бўлади.

Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ана энди кимнинг номаи аъмоли ўнг томонидан берилса, осон ҳисоб билан ҳисоб қилинади, ўз(ининг жаннатдаги) аҳли-оиласига шод-хуррам ҳолда қайтади. Энди кимнинг номаи аъмоли орқа томонидан берилса, ўлимни чақириб қолади, дўзахга киради. Дарвоқеъ, у (дунёда) аҳли-оиласида (куфр-исёни билан) шод-хуррам эди. Албатта, у ҳеч қачон (Парвардигори хузурига) қайтмаслигига ишонарди. Йўқ, Парвардигори уни, шубҳасиз, кўриб турувчи эди” (“*Иншиқоқ*” сураси, 7-15-оятлар).

“Енгил ҳисоб қилиниш” солиҳ амаллар учун мукофот берилиши, гуноҳлар кўрсатилиб, Аллоҳ тарафидан кечириб юборилишидир.

Яъни, кимнинг амаллар ёзилган дафтари ўнг тарафидан берилса, Аллоҳ таоло уни енгил ҳисоб қилади: солиҳ амалларини ҳусни қабул этиб, хато-камчиликларини кечиради. Ким шундай ҳисоб қилинса, жаннатдаги оила аъзолари олдига хурсанд бўлиб боради, севинчи ичига сиғмай: “Мана, китобимни ўқиб кўринглар!” дейди. Чунки у азобдан қутулди, ютукка эришди. Лекин, кимнинг номаи аъмоли таҳқирлаш маъносида орқа тарафдан берилса, саҳифасини чап томондан олади. Шунда оқибати яхши эмаслигини, ҳалок бўлишини билиб, “Эй воҳ, ҳолимга вой!” деб қолади. Кейин жаҳаннам оташига ташланади. Чунки у тириклигида охиратни ўйламасди, бурни осмонда эди, гуноҳ-маъсиятлар уммонига ғарқ бўларди, дунё лаззатлари ортидан ҳасрат-надомат эргашиб келишини, нафс хоҳишларига берилиш жаҳаннам қаърига тортишини хаёлига келтирмасди, “Аллоҳга қайтиш йўқ, ҳисоб-китоб йўқ”, деб биларди. Энди Аллоҳ таоло дунёдаги ўткинчи роҳат эвазига охиратдаги доимий азобни алмаштириб берди. Охиратга ишонмаслик, Аллоҳ айтганини қилмаслик оқибати шундай бўлади.

Оиша розияллоҳу анҳо ривоят қилади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Қиёмат куни ҳисоб қилинадиган банда ҳалок бўлади”, дедилар. Шунда мен: “Ахир Аллоҳ “Кимнинг номаи аъмоли ўнг тарафдан берилса, осон ҳисоб қилинади”, демаганми?” дедим. Шунда у зот: “Бу (ҳисоб қилиш эмас,) кўрсатишдир. Аммо кимнинг ҳисобида тортишилса, ҳалок бўлади”, дедилар” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Имом Бухорий келтирган ҳадисда айтилишича, Аллоҳ таоло қиёматда мўмин бандани Ўзига яқинлаштиради, ҳатто уни ўз пардаси билан (ҳалқдан пана қилиб) ёпади. (Сўнг) “Мана шу, мана шу амалларни қилганмисан?” деб гуноҳларини санайди. Банда айбини тан олади. Кейин Аллоҳ: “Шу гуноҳларингни дунёда беркитгандим. Бугун эса сени кечираман”, деб марҳамат қилади.

Аллоҳ таоло гуноҳларини санаганида мўмин банда ҳаммасига иқрор бўлади, “Ҳалок бўлдим!” деб ўйлайди. Шунда Меҳрибон Аллоҳ: “Мен дунёда гуноҳларингни яширгандим. Бугун сени мағфират қиламан”, деб лутф кўрсатади. Кофирлар, мушриклар, мунофиқлар Аллоҳнинг раҳматидан бенасиб қолишади.

Яна Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам баъзи намозларида: “Ё Аллоҳ, мени енгил ҳисоб қил!” деб дуо қилганларини эшитдим. Намоз ўқиб бўлганларидан кейин: “Эй Расулуллоҳ, енгил ҳисоб қилиниш қандай бўлади?” деб сўрадим. У зот: “(Енгил ҳисоб қилиниш Аллоҳ) банда номаъи аъмолига қараб, гуноҳларини кечиришидир. Зеро, кимнинг ҳисобида тортишилса, ҳалок бўлади”, дедилар” (Аҳмад, Ҳоким, Ибн Жарир ривояти. Ривоят санади саҳих).

Аллоҳ раҳм қилмаса қийин. Агар банданинг каттаю кичик гуноҳлари ҳисобга олинса, ҳолига раҳм-шафқат қилинмаса, ҳар қандай одам ҳалок бўлиши тайин. Меҳрибон Аллоҳ мўмин бандага номаи аъмолини кўрсатиб, фазли ила гуноҳларини кечиради. Мана шу енгил ҳисоб қилинишидир.

Қиёматда енгил ҳисоб қилинган банда жаннатдаги ота-онаси, аёли, фарзандлари олдида хурсанд бўлиб қайтиб келади. Гуноҳга ботган, зулм-ситам ўтказган кофирлар ўнг қўли бўйнига боғланиб, чап қўли орқасига қилиб қўйилади. Шунинг учун номаъи аъмолларини орқадан – чап томондан қабул қилиб олади, ундаги ёмон амалларини кўриб, ўзига ўлим сўраб, “Эҳ, холимга вой бўлсин!!!” деб нола чекиб қолади. Сўнг жаҳаннамнинг қайноқ оловига ташланади. Кирганда ҳам тириклайин киради. Дўзах ўтида куяверади, куяверади. Жаҳаннамда ўлиб, азобдан қутулиш имкони йўқ. Абадул абад жазо олади, қийноқларнинг ниҳояси бўлмайди. Чунки у дунёда кибрли эди, лаззатларга кўмилиб яшаганди, охират ҳақида ўйламасди, ҳеч қанақа гуноҳдан тап тортмасди, ўткинчи лаззатлар, ҳою ҳаваслар кетидан ҳасрат-надомат эргашиб келишини хаёлигаям келтирмасди, ҳаётини беҳуда ўтказарди. Натижада Аллоҳнинг азобига гирифтор бўлди. У қиёмат куни Аллоҳга қайтарилмаслигига, ҳисоб-китоб учун қайта тирилмаслигига шубҳа қилмасди. Охиратга ишончсизлик оқибатида шундай ҳолга тушди. Йўқ! У нотўғри ўйлабди. У Парвардигори ҳузурига қайтади, барча амаллари ҳақида ҳисоб беради. Зеро, Аллоҳ унинг дунёда қилган ҳамма ишларини кўриб турганди.

Бундан чиқди, кимнинг яхши амаллари кўп бўлса, унга ҳавас қилса арзийди. Ким дунёда имон йўлини четлаб ўтса, тўғри йўлдан юрмаса, охиратда аҳволи чатоқ бўлади. Қуръони каримда бу ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Сўнг ҳар бир кишининг) китоби – номаи аъмоли (ўртага) қўйилади. Шунда гуноҳкорлар ундаги (битилган) нарсалардан даҳшатга тушиб: “Бизларга ҳалокат бўлмай, бу қандай китоб, на кичик, на катта (гуноҳни) қолдирмай барчасини ҳисоблаб-битиб қўйибди”, дейишларини кўрасиз. Улар қилиб ўтган барча амалларини ҳозир нозир ҳолда топадилар. Парвардигорингиз ҳеч кимга зулм қилмайди” (“Қаҳф” сураси, 49-оят).

Гуноҳ-маъсиятга ботган кимсалар ёмон амаллари битта қўймай битилганини кўриб, изтиробга тушишади, тирикликда қилган ишлари учун пушаймон чекишади. Уларга биров зулм қилгани йўқ, балки ўзларига ўзлари зулм қилишди. Аллоҳ ҳеч кимга ноҳақлик қилмайди, адолат билан ҳукм чиқаради.

ОХИРАТДАГИ ҲИСОБ-КИТОБ

Аллоҳ таоло қиёмат куни маҳшаргоҳда ҳар бир бандадан тириклигида қилган яхши, ёмон амаллари ҳақида сўрайди. Биз бунга шак-шубҳасиз ишонамиз. Зеро, охират кунига, ундаги ҳисоб-китобга ишонмаган одам мўмин ҳисобланмайди.

Баъзилар: “Аллоҳга ишонмаганлар, У Зот айтганини қилмаганлар қанча гуноҳи бўлсаям ҳеч қанақа жазо олмасдан ўтиб кетяпти. Имон-эътиқоддилар, солиҳ амал қилганлар бирон мукофот олаётгани йўқ-ку”, деб ўйлаши мумкин. Бунга қуйидаги оятлардан жавоб оламиз:

"----- Арабий матн -----"

“Ўша кофирлар азобга дучор қилинадиган) кунда Аллоҳ уларнинг барчаларини қайта тирилтириб, (дунёда) қилган амаллари хабарини беради. У (амаллар)ни Аллоҳ ҳисоблаб-битиби қўйган. Улар эса унутиб юборишган. Аллоҳ барча нарса устида гувоҳдир” (“*Мужода*” сураси, 6-оят).

Аллоҳ таоло охират куни барча халойиқни бир ерга тўплайди, одам яратилганидан то қиёматгача яшаб ўтган инсонми, жинми, ҳаммаси тирилиб, маҳшаргоҳга йиғилади. Ўшанда бандаларга қилган яхши, ёмон амаллари хабари берилади. Аллоҳ таоло улар қилаётган ҳар битта ишни кўриб-кузатиб турган, фаришталар амал дафтарига битта қўймай битиб боришган. Бандалар эса ўзлари қилган амалларни эсдан чиқариб юборишган. Ким қандай савоб ёки гуноҳ ишлар қилгани охиратда айтилади.

Ҳа, кофирлар, мушриклар, мунофиқлар бу дунёда кўнгиллари тусаган ишларни қилиб, зулм-зитами ўтказиб юрсалар-да, жазоланмасликлари мумкин. Бироқ дунёда бўлиб ўтган ҳар бир иш юзасидан қиёматда адолатли ҳукми ўқилади. Тириклик чоғида топталган ҳақлар ўша куни ўз эгаларига қайтарилади, ҳеч кимнинг бировда зиғирча ҳақи қолиб кетмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----”

“Ўша куни одамлар амаллари кўрсатилиши учун гуруҳ-гуруҳ бўлиб чиқиб келадилар. Шундай экан, ким зарра миқдорича яхшилик қилса, уни кўради. Ким зарра миқдорича ёмонлик қилса, ўшани кўради” (“*Залзала*” сураси, 6-8-оятлар).

Қиёмат куни бандалар ҳисоб қилиниши учун турли ҳолатда маҳшаргоҳ сари одимлайди. Мўминлар юз-қўлларидан нур таралган ҳолда хотиржамлик билан Аллоҳ ҳузурига келишади. Кофирлар эса қўрқув, саросима ичида бўлишади. Уларнинг юз-қўлларини зулмат қоплаб олади. Шунингдек, турли диндаги бошқа тоифалар ҳам ўз амалларини кўриши, оқибатларини билиши учун турфа ҳолатда қабрларидан чиқиб келади.

Шундай экан, ким тириклик чоғида зарра миқдорича, инсонлар наздида жуда кичик бир яхшилик қилган бўлса ҳам, қиёмат куни уни номаи аъмолида кўриб, хурсанд бўлади.

Ҳасан Басрий раҳматуллоҳ алайҳдан ривоят қилинади: “Қачон “Шундай экан, ким зарра миқдорича яхшилик қилса, уни кўради” ояти нозил бўлганида мусулмонлардан бири келиб, “Агар зарра миқдорича яхшилигим ёки ёмонлигим натижасини кўрадиган бўлсам, мана шу менга насиҳат ўрнида етарли”, деган экан” (Абдураззоқ ва Ибн Муборак ривояти).

Яхшиликнинг ҳам, ёмонликнинг ҳам катта-кичиги бўлмайди, ҳаммаси қиёмат куни ҳисоб қилинади. Ким тарикча ёмонлик – гуноҳ қилган бўлса, охиратда уни кўриб, маҳзун бўлади. Балки Аллоҳ унинг ўша гуноҳини кечириб юборар. Лекин қиёмат куни нажот топишдан умиди бор одам ҳар қандай яхшиликни кичик санамайди, “Бу арзимас нарса”, деб гуноҳларга бепарво бўлмайди.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу мазкур икки оят ҳақида шундай деган: “Хоҳ мўмин, хоҳ кофир бўлсин, қилган яхши, ёмон амаллари Аллоҳ тарафидан кўрсатилади. Аллоҳ мўминларга савоб беради, гуноҳларини кўрсатади, кейин кечиради, яхшиликлари учун мукофотлайди. Кофирларга ҳам қилган яхши, ёмон ишлари кўрсатилади. Улар қилган яхши амаллар рад этилиб, гуноҳлари учун азобланади” (Ибн Жарир, Байҳақий, Ибн Мунзир ривояти).

Муқотил айтади: “Бу оятлар икки киши ҳақида нозил бўлган. Улардан бири олдига тиланчи келиб қолса, унга хурмо, нон ушоғи, бир дона ёнғоқ беришни кам деб биларди. Бошқаси эса ёлғон сўзлаш, ғийбат, номаҳрамларга қарашни енгил гуноҳ ҳисобларди, “Аллоҳ гуноҳи қабира соҳибларинигина жаҳаннамга киргизади”, деб ўйларди. Шунда ушбу оятлар нозил қилиниб, улар озгина яхшиликни ҳам қилишга чақирилдилар. Балки улар кичик санаётган амаллари савоби кўп бўлар. Шунингдек, улар кичик гуноҳлардан ҳам қайтарилдилар. Кўзга кўринмас хатолар бориб-бориб катта гуноҳларга айланиши мумкин²³”.

Қуръони каримда тарозидан уриб, бировнинг ҳақини ейдиганлар каттиқ огоҳлантирилгач, шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----”

“Улар улуғ кунда қайта тирилтирилишларини ўйламайдиларми?! Ўша куни одамлар оламлар Парвардигори (ҳузур)да тик турадилар” (“*Мутаффифин*” сураси, 4-6-оятлар).

²³ Манба: “Тафсирул куртубий”.

Яъни: Ахир, улар шаъни улуғ қиёмат куни Аллоҳ олдида тик туриб ҳисоб беришларини ўйламайдиларми?! Агар фикр юритганларида улардан бундай қинғир иш чиқмасди, ўзгалар ҳақини поймол қилишмасди.

Қиёматда бандалар қабрларидан чиқиб, ҳисоб бериш учун оламлар Парвардигори Аллоҳ ҳузурда тик оёқда туришади. Агар одам боласи Аллоҳ борлигини билса, қиёматдаги ҳисоб-китобга аниқ ишонса, ўзгалар ҳақини емайди, тарозидан: килодан, литрдан, метрдан уриб қолмайди. Чунки эртага ҳамма ишлари илоҳий даргоҳда бирма-бир кўриб чиқилишига ишонади, қиёмат куни имтиҳондан яхши ўтаман, деб ҳаракат қилади, қинғир ишларини тўхтатади, гуноҳларига истиғфор айтади. Охиратга ишонмайдиганлар ёки имони заифлар билганини қилади, ўзгалар ҳақидан тап тортмайди.

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтилишича, қиёмат куни бир одам туради, қаттиқ терга ботади, тер ҳатто икки қулоғининг ярмигача чиқади (Бухорий, Муслим, Аҳмад ривояти).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Одамлар қиёмат куни (шу қадар) терлашади, ҳатто уларнинг терлари ерда етмиш зироъга (яъни, қулочга) ёйилади, (худди отнинг) кишанидек қулоқларигача етиб боради” (Бухорий ривояти).

Одамлар қиёматда нега терлайди? Чунки, ўша куни кўрқинчли ҳолатлар кўп бўлади. Яна кимлардир уялади, хижолат тортади, надомат чекади. Устига-устак қуёш ҳам одамлар боши устига жуда яқин келтирилади. Бир ривоятда айтилишича, жаҳаннам маҳшар аҳлини чор атрофдан ўраб олади. Жаннатга олиб борадиган сиротдан бошқа йўл қолмайди. Ҳар ким қилган амалига қараб терга ботади. Кимнингдир тўпифигача тер босади. Яна кимдир белигача терга ботса, кимдир терга тўлиқ кўмилади.

Шайх Абу Муҳаммад ибн Абу Жамра айтади: “Ҳадис зоҳирига кўра, бу барча одамларга тегишли, бироқ бошқа ривоятлар далолат қилишича, бу баъзиларга – кўпчиликка тегишлидир. Пайғамбарлар, шаҳидлар, яна Аллоҳ хоҳлаган зотлар бундан мустасно. Энг кўп терга ботадиганлар кофирлардир. Кейин гуноҳи кабира қилганлар. Кейин ундан кейингилар. (Терга ботадиганлар ичида) кофирларга нисбатан мусулмонлар камроқ²⁴”.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Ҳар бирингиз мулоқот (яъни, қиёмат) куни Аллоҳ билан мулоқотда бўлади. У билан (Аллоҳ) ўртасида парда ҳам, таржима қиладиган таржимон ҳам бўлмайди. Ўшанда У Зот: “Мен сенга пайғамбар юбормадимми, у сенга етказмадимми?” дейди. Банда: “Ҳа, Раббим, (юбординг)”, дейди. Аллоҳ: “Мен сенга бойлик ато этмадимми, фазл бермадимми?”, дейди. Банда: “Ҳа, Раббим, (бердинг)”, дейди (Бухорий ривояти).

Ўша вақтда банда ўнг томонига қараб, дўзахдан бошқа нарсани кўрмайди. Чап томонига қараганида ҳам фақат дўзахни кўради. Шунинг учун банда яримта хурмо садақа бериб бўлса-да, ўзини жаҳаннамдан сақласин. Агар топа олмаса, ширин муомала билан дўзахдан ўзини ҳимоя қилади (Бухорий, “Саҳиҳ”).

Одатда, киши қийин ҳолатга тушиб қолса, икки тарафига қараб, кимдандир нажот кутади. Қиёматда банданинг ўнг томонида ҳам, чап томонида ҳам дўзах бўлади. Жаннатга олиб борадиган сирот кўпригидан ўзга йўл қолмайди. Агар қилдан ингичка, қиличдан кескир пулсиротдан омон-эсон ўтиб олса, жаннатга киради. Шунинг учун яримта хурмо бериб бўлса-да, жаҳаннамдан ўзларингизни қутқаринг, дея тавсия этилмоқда. Солиҳ амаллар сиротдан ўтишда, дўзах ўтидан халос бўлишда асқатади.

Ислом динининг асосий рукнларидан бири беш маҳал намоз ҳақида ҳисоб-китоб қандай бўлишини мана бу ривоятдан билиб оламиз.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Қиёмат куни банда амаллари ичидан энг биринчи ҳисоб қилинадигани унинг намозидир. Агар (намози) тўғри (адо этилган) бўлса, аниқ ютуққа эришибди, нажот топибди. Агар (намози) фосид бўлса, шубҳасиз, ноумид бўлибди, ютқазибди. Агар фарз намозларидан бирон кам-кўсти бўлса, Парвардигор азза ва жалла: “Қаранглар, бандамнинг нафллари борми?” дейди. Шунда фарз намозларига етишмагани улар билан тўлдирилади. Кейин қолган амаллари шунга қараб бўлади”, деганларини эшитганман” (“Сунан” соҳиблари, Доримий, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Банда тириклигида бажарган ҳар бир амали қиёматда бирма-бир ҳисоб қилинади. Энг биринчи намози ҳақида сўралади. Агар намозни вақтида ўқиса, охиратда ютуққа эришади: дўзахдан халос бўлиб, жаннатга киради. Агар намозни чала-чулпа ўқиган бўлса, муваффақиятсизликка учрайди, афсус-надомат чекади (Шунинг учун “Қиёматда танг аҳволда қолмай”, деган одам намозга жиддий эътибор беради,

²⁴ Манба: “Шарҳун нававий ала муслим”, “Фатҳул борий”, “Мирқотул мафотих”.

ибодатда мустаҳкам туради). Лекин Аллоҳнинг раҳмати чексиз. Мабодо унинг фарз намозларида айб-камчиликлар бўлса, нафл ибодатлари билан нуқсон ўрни тўлдирилади. Бошқа фарз амаллар – рўза, закот, ҳаж ҳам худди шундай ҳисоб қилинади. Яъни, мазкур ибодатлар нуқсонни нафл рўза, нафл садақа, нафл ҳаж билан тўғриланади.

Қиёмат куни инсон ўзига берилган неъматлар ҳақида, умрини қандай ўтказгани, илмига қандай амал қилгани ҳақида ҳам сўралади.

Аллоҳ таоло “Такосур” сураси охирида бандаларга берилган неъматларнинг ҳеч бири сўроқсиз қолмаслигини эслатиб шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Кейин ўша куни неъматлар ҳақида, шак-шубҳасиз, сўраласиз” (“Такосур” сураси, 8-оят).

Оятдаги неъматлардан мурод барча моддий, маънавий неъматлардир. Жумладан, қорин тўқлиги, муздек сув, соя-салқин жойлар, тана гўзаллиги, уйқудаги роҳат-фароғат, бадан – қўл, оёқ, кўз, қулоқ каби аъзолар саломатлиги, хотиржамлик, тинчлик, фаровонлик ва ҳоказо.

Абу Барза Асламий розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қиёмат куни банда умрини қандай (ишлар билан) ўтказгани, илмига қандай амал қилгани, молини қаердан топиб, қаерга сарфлагани, танасини қайси (ишларда) қаритгани ҳақида сўралмагунича икки қадами (олдинга) силжимади” (Термизий, Доримий, Байҳақий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Охиратда банда ҳисоб қилинадиган жойга келганида умрини қандай ўтказгани ҳақида сўралади: тоатда ўтказдими ёки маъсиятдами? Вақтини беҳуда ишларга сарфламдими?

Кейин илми ҳақида сўралади: билганига амал қилдими? Амални Аллоҳ розилиги учун бажардими ёки унга риё аралашдими?

Кейин мол-дунё ҳақида сўралади: бойликни ҳалолдан топдими ёки ҳаромданми? Уни қайси йўлларга сарфлади: яхшиликками ёки исрофга, бидъат-хурофотларга, гуноҳ-маъсиятга ишлатдими?

Шундан сўнг танаси ҳақида сўралади: уни гуноҳ ишлар қилиб қаритдими ёки Аллоҳнинг тоатида чарчатдими? Белидан мадор, кўзидан нур қайси мақсадда кетди: тоат-ибодат йўлидами ёки гуноҳ-маъсият йўлидами?.. Банда охиратда шундай саволларга жавоб беради.

Савол-жавоблар

Савол: Бир тоифа мўминлар охиратда ҳисоб-китобсиз жаннатга киради, дейилади. Шу гап ростми?

Жавоб: Ҳа, рост.

Савол: Тириклигида қилган амаллари ҳақида сўралмай туриб жаҳаннамга ташланадиганлар ҳам бўладими?

Жавоб: Ҳа.

Савол: Маълумки, жисмоний камчиликларга эга одамлар ҳам мавжуд. Масалан, кимнингдир қўли, кимнингдир икки оёғи йўқ. Бошқасининг кўзлари кўрмайди ёки қулоғи эшитмайди, кимдир гапира олмайди. Бундай одамларнинг охиратдаги савол-жавоби қандай бўлади?

Жавоб: Аллоҳ таоло ҳеч кимнинг зиммасига тоқатидан ортиқ вазифани юкламайди, ҳар бир бандага имкони бор нарсани буюради. Мисол учун, соқов одамдан: “Нега Қуръон ўқимадинг?” деб сўралмайди. Чунки соқовлиги учун Қуръон ўқий олмайди. Шундай бўлса-да, аъзоларида нуқсон борларга енгиллик берилади, Аллоҳ таоло амрларини кучи етганича бажаради. Охиратда ҳисоб-китоб ҳам шунга қараб бўлади.

Диннинг асосий устунларидан бири намоз мисолида олсак, тик туриб ибодат қилишга имкони йўқлар намозни ўтириб ўқиши мумкин. Агар ўтиришга ҳам ҳоли келмаса, ёнбошлаб, ҳатто чалқанча ётиб ўқишга ҳам руҳсат берилган.

Демак, ҳар ким ўзи бажара оладиган ишларга масъулдир. Ҳеч ким кучи етмайдиган амалларни қилмагани учун жазоланмайди. Зеро, Аллоҳ адолатли, Меҳрибон Зотдир.

МЕЗОН (ТАРОЗИ, АМАЛЛАРНИ ТОРТИШ)

Қиёмат куни бандаларнинг яхши, ёмон амаллари мезонда тортилади. Биз бунга аниқ ишонамиз. Чунки бу ҳақида Қуръони каримда қатъий далиллар келган. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Биз қиёмат куни учун адолат мезонларини қўямиз. Бас, бирон жонга заррача зулм қилинмайди. Агар хардал (ўсимлиги) уруғидек (яъни, заррача яхши ёки ёмон амал қилинган) бўлса, ўшани ҳам келтирамиз. Биз Ўзимиз етарли ҳисоб-китоб қилувчимиз” (*“Анбиё” сураси, 47-оят*).

Аллоҳ таоло қиёмат куни адолат тарозисини ўрнатади. Ўшанда ҳаммага бирдек муносабатда бўлинади, бирон кишига зулм қилинмайди: бировнинг савоблари камайтирилмайди, гуноҳлари кўпайтирилмайди. Банда тириклигида қилган зарра миқдоричалик амали ҳам ҳисобга олинади, ҳеч бир хатти-ҳаракат эсдан чиқарилмайди, бирон ҳолат эътибордан четда қолмайди.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Амалларни) тўғри тортиш ўша куни бўлади. Шундай экан, кимнинг тортилган (яхши амаллари) оғир келса, ана ўшалар нажот топувчилардир. Кимнинг тортилган (яхши амаллари) энгил бўлса, улар оятларимизга (кофир бўлиш билан) зулм қилиб ўтганлари сабаб ўзларига зиён қилган кимсалардир” (*“Аъроф” сураси, 8-9-оятлар*).

Қиёмат куни банда амаллари ҳисоб қилиниши билан чекланмайди, балки тарозида ҳам тортилади. Бу тарози тўғри ишлайди, жуда кичик нарсалар вазнини ҳам аниқ кўрсатади. Мезонда кимнинг солиҳ амаллари оғир келса, нажот топибди. Кимники энгил бўлса, зиён кўрибди.

Дунёдаги тарозилар, ўлчов воситалари нотўғри ишлаши, вазни хато кўрсатиши мумкин. Устига-устак тарози эгаси ўзининг фойдасига ишлайдиган қилиб “созлаб” қўйиши ҳам кузатилади. Бироқ охиратда бандалар қўлидан ҳеч нарса келмайди, дунёдагидек макр-ҳийлалар, қинғир ишлар ўтмайди. У кунда ҳамма нарса адолат билан ҳисоб қилинади. Аллоҳнинг Мезони тўғри, аниқ тортади. Бу борада бирон кишига тарикча ноҳақлик қилинмайди.

Қиёмат – жуда оғир, даҳшатли кун. Ўша куни учта жойда: (1.) Амаллар тортилаётганда, (2.) Номаи аъмоллар берилаётганда, (3.) Сирот кўпригидан ўтаётганда биров бировни эслай олмайди.

Чунки, амаллар тарозига солинаётганда банда уларнинг оғир ёки энгил келишини билмайди, “Солиҳ амалларим энгил чиқмасмикан?!” деб хавотирланади. Номаи аъмоли ўзига берилаётганида “Саҳифам ўнг томондан берилармикан ёки чап томондан берилармикан?!” деб ўйлайди. Жаҳаннам устига тортилган сирот кўпригидан ўтаётганда “Ундан эсон-омон ўта олармиканман, пастга кулаб кетмасмиканман?!” деб ҳадиксирайди...

Аллоҳ таоло қиёматда барчамизга раҳм қилсин, охиратдаги хорликдан, шармандалиқдан асрасин!

Қуръони каримнинг бошқа сурасида мезон ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Бас, энди (ўша кунда) кимнинг тортилган (яхши амаллари) оғир келса, ана ўша (киши ҳар бир инсон) рози бўладиган-орзу қиладиган ҳаётда бўлади. Кимнинг тортилган (яхши амаллари) энгил келса, унинг жойи “жарлик”дир! Унинг нима эканини қаердан ҳам билардинг?! (У) қизиган дўзахдир!” (*“Қориа” сураси, 6-11-оятлар*).

Қиёмат куни бандалар амаллари мезонда тортилади. Кимнинг солиҳ амаллари гуноҳларидан оғир келса, у жаннатда бўлади. Кимнинг гуноҳлари кўп бўлиб, солиҳ амаллари энгил келса, ундай банданинг борар жойи жаҳаннамдир. Она боласини бағрига босганидек жаҳаннам ҳам уни ўз домига тортади.

Маҳшаргоҳда бандалар амаллари ўлчанадиган тарози ҳақиқий тарозидир. Унинг икки палласи бор. Амаллар ҳисоб-китоб қилинганидан кейин мезонда ўлчанади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Икки калима Раҳмонга севимли, тилга энгил, Мезонда оғирдир. (Булар:) Субҳааналлоҳи ва биҳамдих, субҳааналлоҳил азиймдир” (Бухорий, Муслим, Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти).

Аллоҳ таоло “Субҳааналлоҳи ва биҳамдих, субҳааналлоҳил ʼазийм” деб тасбеҳ айтган бандани яхши кўради. Мана шу икки калимани талаффуз қилиш тилга қийин эмас, лекин Мезонда тортилганида тош босади. Бу нима дегани? Ҳарфлари кам, назми чиройли бўлгани учун тилга осон, бироқ Аллоҳ даргоҳида қадри баландлигидан унга жуда кўп савоб берилади.

Абу Молик Ашъарий розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Поклик – имоннинг ярми. “Алҳамдулиллаах” Мезонни тўлдиради. “Субҳаналлоҳ валҳамдулиллаах” осмон билан Ер ўртасини тўлдиради (ёки тўлдирадилар). Намоз – нур садақа – хужжат, сабр зиёдир.

Қуръон сенинг фойданга ёки зараринга далилдир. Ҳар бир инсон ҳаракат қилиб, ўзини сотади – ё кутқаради ёки ҳалок этади” (Муслим, Термизий, Аҳмад ривояти).

Ҳадисга кўра, зикр айтиш савоби ўта улуғ, ҳамд амаллар тортиладиган мезонни тўлдиради, тасбех ва ҳамд Ер билан осмон орасини савобга тўлдириб юборади. Демак, ихлос билан айтилган бу калималардан ҳосил бўлган савоб еру осмон ўртасини тўлдиради.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Қиёмат куни (гавдаси) катта, семиз киши келади. (Бироқ) Аллоҳ наздида пашша қанотичалик ҳам тош босмайди. Истасангиз, “Биз қиёмат куни улар (қилиб ўтган амаллар) учун ҳеч қандай кадр-қиймат бермаймиз” (“Каҳф”, 105) оятини ўқинглар”, дедилар (Бухорий ва Муслим ривояти).

Мулла Али Қори “Мирқот”да айтишича, кофирлар ҳисоб-китоб қилинмасдан туриб жаҳаннамга ташланади. Мўминлар, яна риёкор мунофиқлар амаллари мезонда тортилади.

Пашша энг энгил ва ҳақир ҳашаротдир. Унинг қаноти ўзидан бир неча баравар энгил. Устига-устак ҳеч нарсага арзимайди.

Бундан чиқди, кофирнинг Аллоҳ даргоҳида ҳеч қандай кадр-қиймати, обрў-эътибори йўқ. Танаси қанчалик гўзал, келишган, хушбичим кўринмасин, бўйи нақадар узун бўлмасин, имонсиз кимса Аллоҳ даргоҳида зиғирча вазнга эга эмас. Бундан фарқли ўлароқ, имонли инсоннинг ташқи кўриниши кейинги даражада туради. Унинг имони бақувват, амали, хулқи гўзал бўлса бас, мезонда тоши оғир келади.

Зир ибн Ҳубайшдан ривоят қилинишича, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху арок дарахтидан мисвок оларди. Унинг болдири ингичкалигидан шамол учириб юборгудек бўларди. Бир сафар одамлар Ибн Масъуднинг устидан кулишди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўрадилар:

– Нега куляпсизлар?!

– Эй Аллоҳнинг Пайғамбари, болдирлари ингичкалигидан куляпмиз.

– Нафсим қўлида бўлган Зотга қасамки, Абдуллоҳнинг икки болдири Мезонда Уҳуд тоғидан ҳам оғирроқдир (Аҳмад, Ибн Ҳиббон, Баззор ривояти. Ривоят санади ҳасан).

СИРОТ КЎПРИГИ

Қиёмат куни амаллар ҳисоб қилиниб, мезонда ўлчанганидан кейин бандалар жаҳаннам устига тортилган кўприқдан ўтишади. Бу “сирот кўприги” (пулсирот) дейилади.

Сирот кўпригидан ҳамма: пайғамбарлар, бошқа мўминлар ҳам, кофирлар, мушриклар, мунофиқлар ҳам ўтади.

“Сирот” йўл дегани. Сиротул мустақим тўғри йўл, яъни, Ислом йўлидир. Ким дунёда Аллоҳнинг йўлида мустақкам бўлса, У Зотнинг айтганини қилса, “Қилма!” деган ишлардан тийилса, охиратда сирот кўпригидан ўтиши осон кечади. Пулсиротдан нариги тарафга ўтиш ҳаммагаям насиб этавермайди. Аллоҳнинг амр-қайтарикларига итоат этган тақводорларгина жаҳаннамдан узоқлаштирилади, жаннатга киритилади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳеч шак-шубҳа йўқ, Биз Ўзимиз (жаҳаннамга) киришга лойиқроқ кимсаларни жуда яхши Билувчимиз. Сизлардан ҳар бирингиз унга тушувчидир. (Бу) Парвардигорингизга вожиб бўлган ҳукмдир. Сўнг Биз тақводор зотларни (ундан) кутқарамиз, золим кимсаларни тиз чўккан ҳолларида (жаҳаннамда) қолдирамиз” (“Марям” сураси, 70-72-оятлар).

Оят таржимасида “унга тушувчидир” деб ифодаланган бирикма арабча матнда “вааридуҳаа” шаклида келган. Уламолар буни турлича изоҳлашган. Жумладан:

1. Барча халойиқ жаҳаннамда ҳозир қилинади, тақводор мўминларга нажот берилади.

2. Ҳамма жаҳаннамга киради. Шунда жаҳаннам олови мўминлар учун салқин жойга айланади, дўзах ўти уларга зарар етказмайди.

Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анху: “Менга жаҳаннамга киришим хабар берилди, лекин у ердан чиқишим айтилмади”, деб кўз ёш тўкар эди.

3. Жаҳаннам устига тортилган сирот кўпригидан ҳамма ўтади, Аллоҳ мўминларни халос этади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга кўра, оятдаги “тушиш”дан мурод сирот кўпригидан ўтишдир²⁵.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Одамлар жаҳаннамга киришади. Кейин амаллари сабаб у ердан чиқишади. Уларнинг аввалгиси яшин тезлигида, кейин шамол тезлигида, кейин чопқир отдек, кейин улов минган йўловчидек, кейин сафарга кетаётган одамдек, кейин пиёда юришларидек (чиқади)” (Ҳоким ривоят қилган, санади саҳиҳлигини айтган).

Демак, ҳамма сирот кўпригидан ўтади. Аллоҳ тақводор мўминларга нажот беради, куфр, ширк, гуноҳ ишлар билан ўзларига жавр қилган золимларни тиз чўккан ҳолларида жаҳаннамда қолдиради.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳу ривоят қилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “... Кейин жаҳаннам узра сирот кўйилади. Уни биринчи кесиб ўтадиган мен билан умматим бўлади. Ўша куни фақат пайғамбарлар гапиради. Ўша куни пайғамбарлар дуо: “Эй Аллоҳ, саломат қил. Эй Аллоҳ, саломат қил!” (дейиш) бўлади. Жаҳаннамда саъдон тиканига ўхшаш чангақлар бор. Саъдон тиканини кўрганмисиз?” дедилар. (Одамлар:) “Ҳа, эй Расулуллоҳ”, дейишди. У зот: “(Ўша чангақлар) саъдон тиканига ўхшайди. Бироқ унинг нақадар катталигини фақат Аллоҳ билади. (Ҳалиги чангақлар) амаллари-гуноҳлари сабаб одамларни тортиб олади. Улар ичида амали туфайли ҳалок бўладигани ёки амалига боғлаб кўйиладигани бор. Улар ичида йиқитиладигани (мағлуб бўладигани) ёки мукофотландигани ёки шунга ўхшаши бор...” дедилар (Бухорий ва Муслим ривояти).

Одамлар сирот кўпригидан ўтаётганида пайғамбарлар ўз уммати ҳаққига саломатлик тилашади, “Умматимга дўзахдан омонлик бер!” деб дуо қилиб туришади.

Бошқа ривоятда айтилишича, сирот кўприги оёқлар сирпанадиган жойдир. Унда темир чангақлар бўлади. Мўмин банда сиротдан кўз очиб юмгунча, чакмоқдек, шамолдек, қушдек, чопқир отлардек ёки туялардек ўтиб кетади. Нажот топувчи мусулмон тирналган, тўпланиб қолган кимса жаҳаннам оловига кулаган бўлади.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳу айтади: “Кўприк қилдан ҳам ингичка, қиличдан ҳам ўткирдир” (Муслим ривояти).

Одамлар қиёмат куни уч тоифага бўлинади. Биринчи гуруҳга ҳеч нима бўлмайди (Улар сирот кўпригидан омон-эсон ўтиб олишади). Иккинчи тоифа тирналиб, кийналиб, судралиб бўлсам ўтиб олади. Учинчи тоифа дўзахга қулайди²⁶.

Бундан чиқди, бандалар имон-эътиқодлари, солиҳ амаллари, ибодатларига қараб сиротдан турли тезликда ўтишади. Комил, тақводор мўминлар пулсиротни яшин тезлигида кесиб ўтади. Солиҳ амаллар қилса-да, катта гуноҳлардан сақланмай юрганлар сиротдан тирналиб, судралиб, зўрға ўтиб олади. Кофирлар, мушриклар, мунофиқлар сиротдан ўта олмай, жаҳаннамга қулайди. Сирот кўприги одамларни жаннатий ва дўзахийга ажратади. Сиротдан ўтиб кетганлар жаннатга киради, ўта олмаганлар жаҳаннамга қулайди...

Аллоҳ таоло барчамизга қиёмат кундаги хорликдан, дўзах азобидан паноҳ берсин!

ДУНЁДА ПОЙМОЛ ЭТИЛГАН ҲАҚЛАР ҚИЁМАТДА ЎЗ ЭГАЛАРИГА ҚАЙТАРИЛАДИ

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Одамлар орасида биринчи (бўлиб) қонлар хусусида ҳукм чиқарилади” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Қиёмат куни одамлар ўртасида биринчи бўлиб қон ҳақида (бировни ўлдириш билан боғлиқ масалада) ҳукм чиқарилади. Бу, мазкур масала ўта муҳим, айна пайтда хатарли (яъни, ноҳақ одам ўлдириш, бировга зулм қилиш, обрўйини тўқиш, молини талон-тарож қилиш жуда оғир гуноҳ) эканини билдиради.

Шу ерда савол туғилади: “Машхур ҳадисга кўра, қиёмат куни энг аввал банданинг намози ҳақида сўралади. Бу ерда эса қон ҳақида ҳукм чиқарилиши айтилмоқда. Буни қандай тушуниш керак?”

²⁵ Манба: Ибн Жавзий, “Зодул муяссар”.

²⁶ Манба: Бадриддин Айний, “Умдатул қорий”.

Жавобимиз қуйидагича: “Бу икки ҳадис бир-бирига зид эмас. Зеро, Аллоҳ билан банда ўртасидаги амаллар ичидан биринчи беш вақт намоз ҳисоб қилинади. Бандалар ўртасидаги муомалаларда энг биринчи қон хусусида сўралади. Намоз қатъий таъкидланган фарз амали, ўта фазилатли ибодат бўлса, бировни ноҳақ ўлдириш жудаям оғир гуноҳдир”.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Кимда (диндош) биродарининг зулм сабабидан ҳақи бўлса, тезда ундан розилик сўрасин. Зеро, у ерда динор, дирҳам бўлмайди. Биродари учун (золимнинг) савобларидан олиб берилишидан олдин (мазлум ҳақини адо этсин). Агар (золимнинг) савоблари бўлмаса, (мазлумнинг) гуноҳлари олиниб, унинг зиммасига юкланади” (Бухорий ривояти).

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда айтилишича, мўминлар жаҳаннамдан халос бўлиб (яъни, сирот кўпригидан ўтиб), жаннат билан дўзах ўртасидаги жойда ушлаб турилади. Кейин дунёда бир-бирига ўтказилган зулмлар учун ўзаро қасос олиб берилади. Покланиб, тозаланганларидан кейин жаннатга киришга рухсат этилади (Бухорий “Саҳиҳ”да ривоят қилган).

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Муфлис кимлигини биласизларми?” деб сўрадилар. Улар: “Бизнингча, муфлис дирҳами, ҳеч вақоси йўқ кишидир”, дейишди. Шунда у зот: “Умматимдан (бўлган) муфлис қиёмат куни намоз, рўза, закот билан келади. Шу билан бирга буни сўккан, бунга тухмат-бўхтон қилган, бунинг молини еган, бунинг қонини тўккан, буни урган ҳолида келади. Шунинг учун бунга ҳам, унга ҳам унинг савобларидан (олиб) берилади. Агар (зулм қилган киши) зиммасидаги (қарзлари) тўланишидан аввал савоблари тугаб қолса, (даъвогарлар) гуноҳи унга юкланади. Кейин жаҳаннамга ташланади”, дедилар (Муслим, Термизий, Аҳмад ривояти).

“Муфлис” деганда мол-мулкидан айрилган, қасодга учраган одам тушунилади. Бундай киши бор будидан айрилгани ёки иқтисодий инқироз туфайли жудаям танг аҳволда қолади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Муфлис кимлигини биласизларми?” дея савол берганларида саҳобалар “Муфлис пули, мол-мулки йўқ камбағал одам”, деб жавоб қайтаришди. Шундан сўнг Расулulloҳ алайҳиссалом охиратда ўта ночор ҳолга тушадиган киши ҳақиқий муфлислигини айтдилар.

Қиёмат куни уммати муҳаммадия аъзоларидан бири ҳисоб-китоб қилиниш учун Аллоҳ ҳузурига келади. Унинг номаи аъмолида намоз, рўза, закотнинг тоғдек улкан савоблари бўлади. Сиртдан қараганда, бундай одамнинг ҳисоби енгил ўтадигандек, номаи аъмоли ўнг тарафдан берилиб, жаннатга кирадигандек кўринади. Бироқ ҳали иш ниҳоясига етгани йўқ. Чунки унинг одамлар билан ўзаро олди-бердиси турибди: у кимнидир сўккан, ҳақоратлаган, кимнингдир ҳурматини оёқ ости қилган, аллакимга бўхтон тошларини отган, бировлар ҳақини еган, тарозидан урган, яна кимнингдир қонини ноҳақ тўккан, одам ўлдирган, бошқаларга қўли билан азият етказган, урган, калтаклаган. Хуллас, бировлардан анча-мунча қарзи бор (У қўлида 5000 динори бор одамга ўхшайди. Кишилар уни бой деб ўйлашади. Шунча пули бўлса-да, лекин бўйнида 8000-9000 динорлик қарзи бор. Ундаги маблағ қарзни тўлашга етмайди. Қиёматдаги муфлис ҳолати ҳам шундай. Солиҳ амаллари савоби мазлумларга етказилган зарарни қоплашга камлик қилади). Шунда намози, рўзаси, закоти савобидан ҳалиги ишлари учун бадал тўланади. Яъни, қилган жиноятлари эвазига унинг савоблари мазлумларга олиб берилади. Агар қарзлари тўлаб бўлинишидан олдин савоблари тугаб қолса, мазлумлар гуноҳи унинг бўйнига юкланади. Шундан кейин – гуноҳига яраша жазоланиши учун – дўзахга ташланади...

Чиндан ҳам, бундай одам ҳақиқий муфлисдир. Молидан айрилган, инқироз кўчасига кириб қолган одам чинакам муфлис эмас. Нега десангиз, бундай қийинчиликлар дунё ҳаёти тугаши билан ниҳоясига етади. Бироқ охиратдаги муфлислик том маънодаги инқироздир. У ерда зиммадаги қарзлар пул билан, узр айтиш билан эмас, фақат савоблар билан тўланади. Инсон фарзанди дунёда минг машаққат билан ибодат қилса-ю, ҳузурини бошқалар кўрса, заҳмат чекиб ишлаган савобларидан бир зумда айрилса... Бу ҳам етмаганидек жаҳаннамга ташланса... Бундан ҳам ортиқ ҳалокат, мағлубият бўладими?

Демак:

1. Қуруқ намоз ўқиш, рўза тутиш, закот бериш ёки ҳажга бориб-келиш билан иш битмайди. Солиҳ амаллар қилишдан ташқари гуноҳлардан, айниқса, ўзгалар ҳақи билан боғлиқ оғир гуноҳлардан: ғийбат, тухмат, ҳақорат, уриб-сўқиш, ўғрилиқ, одам ўлдириш ва ҳоказолардан тийилиш ҳам зарур. Зеро,

тириклигида қилган жиноятлари сони кўпайиб кетса, намоз ҳам, рўза ҳам, закот ҳам фойда бермай қоларкан. Чунки қинғир ишлар гуноҳини ювиш учун эгзу амаллар савоби етмай қолиши хавфи бор.

2. Охиратда ҳар бир иш Аллоҳ тарафидан ҳисоб қилинади. Агар бирон киши дунёда зулм кўрган бўлса, унинг ҳақи золимдан олиб берилади. Ҳеч бир ҳолат, ҳатто икки тараф аллақачон унутиб юборган майда масалалар ҳам назардан четда қолмайди. Дунёда топталган ҳақ-ҳуқуқлар қиёмат куни эгаларига олиб берилади.

3. Банда тириклигида кимдан қанча қарзи бўлса, ҳаммасини тўлагани, кўнглини ўқситган одамлардан узр сўраб, розилигини олгани, бировнинг ҳақини еган бўлса, молни эгасига қайтаргани маъқул. Чунки ўзаро ҳисоб-китобларни охиратга қолдирмасдан, кўз очиклигида ҳал этиб олинса, қиёмат куни иши енгилроқ бўлади.

ЖАННАТ ВА ЖАҲАННАМ

Жаннат ва жаҳаннам ҳақдир. Улар яратиб қўйилган, ҳозир мавжуд. Жаннат ва жаҳаннам боқийдир. Улар ҳам, аҳллари ҳам йўқ бўлмайди. Аллоҳ таоло жаннатга, жаҳаннамга кирадиганларни ҳам яратган. Аллоҳ таоло хоҳлаган бандасини фазли билан жаннатга, адолати билан жаҳаннамга киритади. Жаннат неъматлари, жаҳаннам азоблари ҳам танага, ҳам руҳга тегишли. Яъни, мўминлар жаннатга кирганларида уларнинг танаси ҳам, руҳи ҳам роҳатланади. Кофирлар, яна айрим гуноҳкорлар жаҳаннамга тушганларида уларнинг танаси ҳам, руҳи ҳам азобланади.

Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Парвардигорингиз томонидан бўлғуси мағфиратга, эни осмонлар ва ер баробаридаги жаннатга шошилинг! У тақводорлар учун тайёрлаб қўйилган” (*“Оли Имрон” сураси, 133-оят*).

Аллоҳ таоло бу ерда мўмин бандаларини эгзу ишларга чақирмоқда. Ким бу даъватга ижобат этса, Аллоҳ уларнинг гуноҳларини кечиради, яхшилик қилганлардан рози бўлади, тақводорларга ҳозирлаб қўйилган кенг жаннатларга киргизади.

Қуръонда яна шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй инсонлар,) Парвардигорингиз томонидан бўладиган мағфиратга, Аллоҳга, Унинг расулларига имон келтирганлар учун тайёрлаб қўйилган, кенглиги осмонлар ва ер кенглигидек бўлган жаннатга шошилинг. Бу Аллоҳнинг фазлу марҳамати бўлиб, уни Ўзи хоҳлаган кишиларга ато этади. Аллоҳ улуғ фазлу марҳамат Соҳибидир” (*“Ҳадид” сураси, 21-оят*).

Бу оятда жаннат нақадар кенглигига алоҳида урғу берилмоқда. Жаннатнинг кенглиги осмонлар ва ер кенглигидек келади. Энди узунлиги қанчалигини тасаввур қила оламизми?

Яъни: эй мўминлар, солиҳ амалларга шошилинг, Раббингиз буюрган ишларни бажаринг. Шунда У Зот сизларни жаннатга киритади. У осмонлар ва ердек кенгдир. Аллоҳ таоло жаннатни имон келтирган, пайғамбарлар олиб келган нарсаларни тасдиқлаган бандаларига ҳозирлаб қўйган. Бу, Аллоҳнинг уларга кўрсатган марҳаматидир. Аллоҳнинг фазлу карами кенг. Ўзи истаган бандасига хоҳлаганича яхшилик қилади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Мана шу Аллоҳ (белгилаб қўйган) чегаралардир. Ким Аллоҳга, Унинг Пайғамбарига итоат этса, (Аллоҳ) уни остидан дарёлар оқиб турадиган жаннатларга киритади, ўша жойда абадий (ҳаёт бахш этади). Бу буюк саодатдир. Ким Аллоҳга, Унинг Пайғамбарига итоатсизлик қилиб Аллоҳ белгилаб қўйган чегаралардан ўтса, уни абадий қоладиган жойи бўлмиш дўзахга киритади. Унинг учун хор қилувчи азоб бор” (*“Нисо” сураси, 13-14-оятлар*).

Аллоҳ таоло меросхўрларга ажратган улушлар У Зот белгилаган чегаралардир. Ўша ҳадлардан ўтиб кетманг. Кимда-ким Аллоҳ ва Расулининг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) амрига бўйсунса: ҳийла-макр билан айрим меросхўрларга камайтирмаса, айримларига кўпайтирмаса, Аллоҳ уни остидан дарёлаб оқиб турадиган жаннатга киргизади. Бу жуда улуғ ютуқдир. Бирок, ким кўркмасдан Аллоҳ белгилаган чегараларни бузса, исён қилса, қилмишига пушаймон бўлмаса, Аллоҳ уни дўзахга киритади. Дўзахий кимса у ерда абадул абад қолади. Унга шарманда қилувчи азоблар берилади.

Жаннатдаги роҳат-фароғат қандай бўлиши қуйидаги оятда тасвирланган:

“----- Арабий матн -----“

“Тақводорлар эса боғлар, чашмалар устидадирлар. (У зотларга: “Жаннатларга) тинчлик билан соғ-омон киринглар”, (дейилади). Биз (жаннатлардаги) сўриларда дўст-биродар бўлиб, бир-бирларига рўбарў ўтирган зотларнинг дилларидаги ҳар қандай гина-кудуратни чиқариб ташладик. У жойда уларга бирон чарчоқ етмайди. Улар у жойдан чиқарилувчи ҳам эмаслар” (*“Ҳижр” сураси, 45-48-оятлар*).

Имон келтирган, Аллоҳга тақво қилган зотлар тагидан анҳорлар оқиб турадиган боғларда бўлишади. Жаннатда булоқлар бор. Жаннатийларга: “Саломат ҳолда, ҳар қандай хавф-хатардан, кўрқувдан омон ҳолда жаннатга киринглар”, деб айтилади. Аллоҳ жаннатийлар қалбидаги гина-кудурат, нафрат каби иллатларни олиб ташлайди. Мўминлар сўриларда бир-бирларининг юзларига қараб, ўзаро суҳбат куриб ўтиришади. Дилларида кек бўлмагани учун бир-бирларига ғазабланиб, нафрат билан қарашмайди. Жаннатда уларга машаққат ҳам, азият ҳам етмайди. Чунки ўзларига керак нарсаларни қўлга киритиш учун дунёдагидек меҳнат қилишга ҳожат йўқ. Улар нимани хоҳлашса, ўша нарса мухайё бўлади. Аллоҳ таоло улар учун ажойиб неъматлар тайёрлаб қўйган. Мўминлар жаннатдан бошқа жойга чиқарилмайдилар, ўша ерда абадий қоладилар.

Дўзахийлар ҳолати бутунлай бошқача бўлади. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Кофирлар эса ердаги бор нарса, яна шунча нарса уларнинг мулкига айланиб, ўшани қиёмат кунидаги азобдан (кутулиш учун) сарфламоқчи бўлсалар, улардан қабул қилинмайди. Улар учун аламли азоб бор. Улар дўзахдан чиқмоқчи бўлишади, (лекин) ҳеч қачон чиқувчи эмаслар. Улар учун доимий азоб бор” (*“Моид” сураси, 36-37-оятлар*).

Жаннат ва жаҳаннам ҳақида айтилган баъзи ривоятларни қуйида кўриб чиқамиз.

Абу Ҳурайра розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ жаннатни яратганида Жаброилга: “Бор, унга назар сол”, деди. (Жаброил) бориб унга қаради. Кейин келиб, “Эй Раббим, иззатингга қасамки, ким у ҳақида эшитса, албатта, кир(ишни орзу қил)ади”, деди. Шунда (Аллоҳ жаннат) атрофини машаққатлар (яъни, инсон нафсига оғир келадиган амаллар, турли синовлар) билан ўраб қўйди. Кейин: “Эй Жаброил, бор, унга назар сол”, деди. (Жаброил) бориб (жаннатга) қаради. Кейин келиб, “Эй Раббим, иззатингга қасамки, (нафсга қарши курашиш, шаҳватни синдириш, шаръий ибодатлар оғирлигидан) унга биронта ҳам одам кира олмай қоладими, деб кўрқдим”, деди. Аллоҳ жаҳаннамни яратганида: “Эй Жаброил, бор, унга назар сол”, деди. (Жаброил) бориб (жаҳаннамга) қаради. Кейин келиб, “Эй Раббим, иззатингга қасамки, у ҳақида эшитган одам унга кир(ишни зинҳор иста)майди”, деди. Шунда Аллоҳ (жаҳаннам) атрофини шаҳватлар (яъни, нафс хоҳишлари, кўнгилга ёқадиган нарсалар) билан ўраб қўйди. Кейин: “Эй Жаброил, бор, унга назар сол”, деди. (Жаброил) бориб унга қаради. Сўнг келиб, “Эй Раббим, иззатингга қасамки, (нафснинг лаззатларга, роҳат-фароғатга мойиллигидан) бирон киши қолмасдан унга кириб кетишидан кўрқдим”, деди” (Абу Довуд, Аҳмад, Ҳоким ривояти. Ҳадис санади ҳасан-саҳиҳ).

Набий соллаллоху алайҳи ва саллам исро ҳақидаги ҳадисларида: “Кейин Жаброил мен билан юриб бориб, Сидратул мунтаҳога (– тугаш дарахтига) етди. Шунда уни мен билмаган ранглаб ўраб олди. Сўнг жаннатга кирдим. Қарасам, унда марварид гумбазлар бор экан, тупроғи эса мискдан экан”, деганлар (Бухорий ва Муслим – Анас ибн Молик розияллоху анхудан – ривоят қилган).

Ибн Умар розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади “Агар биронтангиз вафот этса, эртаю кеч унга ўрни кўрсатиб турилади. Агар аҳли жаннатдан бўлса, аҳли жаннатдан, аҳли дўзахдан бўлса, аҳли дўзахдандир. Унга: “Аллоҳ сени қиёмат куни қайта тирилтиргунича мана бу ўрнинг бўлади”, дейилади” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Анас розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам: “Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, агар мен кўрган нарсани кўрганингизда оз кулар, кўп йиғлардингиз”, дедилар. Шунда одамлар: “Эй Расулуллоҳ, нима кўрдингиз?” деб сўрашди. У зот: “Жаннатни, жаҳаннамни”, дедилар (Муслим ва Аҳмад ривояти).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Бир нидо қилувчи: “(Эй, жаннат аҳли!) Албатта, сизлар соғ-саломат бўласиз, ҳеч қачон касал бўлмайсиз. Сизлар ҳаёт бўласиз, ҳеч қачон ўлмайсиз. Сизлар ёш бўласиз, ҳеч қачон қаримайсиз. Сизлар неъматланасиз, ҳеч қачон мухтож

бўлмайсиз”, деб нидо қилади” (Муслим – Абу Саид Худрий ва Абу Ҳурайра розияллоху анхумодан – ривоят қилган).

Ибн Умар розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қачонки жаннат аҳли жаннатга кирса, дўзахийлар дўзахга кирса, ўлим олиб келиниб, жаннат билан жаҳаннам ўртасига қўйилади. Кейин сўйилади. Шундан сўнг бир нидо қилувчи: “Эй жаннат аҳли, ўлим йўқ! Эй дўзах аҳли, ўлим йўқ!” деб айтади. Шунда жаннат аҳлининг қувончига қувонч қўшилади, дўзах аҳлининг хафалиги ортади” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Абу Саид Худрий розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам: “Ўлим оқ-қора кўчқор шаклида келтирилади. Шунда бир нидо қилувчи: “Эй жаннат аҳли!” деб чақиради. Улар бошларини кўтариб, бўйинларини чўзиб қарашади. (Нидо қилувчи:) “Буни танийсизларми?” деб сўрайди. Улар: “Ҳа, бу ўлимдир”, деб жавоб беришади. Ҳаммаси (ўлимни кўчқор суратида) кўради. Кейин нидо қилувчи: “Эй дўзах аҳли!” деб чақиради. Шунда улар ҳам бошларини кўтариб, бўйинларини чўзиб қарашади. (Нидо қилувчи:) “Буни танийсизларми?” деб сўрайди. Улар: “Ҳа, бу ўлимдир”, деб жавоб беришади. Ҳаммаси (ўлимни кўчқор суратида) кўради. Шунда у сўйилади. Кейин (нидо қилувчи): “Эй жаннат аҳли, мангулик бор, ўлим йўқ. Эй дўзах аҳли, мангулик бор, ўлим йўқ”, дейди...” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Бу ривоятга кўра, жаннатда ҳам, жаҳаннамда ҳам ўлим йўқ. Жаннатийлар ноз-неъматлардан доим баҳраманд бўлиб, роҳатланишади. Қарилик ва ўлим жаннатийлар фароғатига халал бермайди. Дўзахийлар эса тинимсиз азоб-уқубат тортишади. Дўзахда ўлиб, қийноқлардан қутулиш имкони йўқ.

Қуръони каримда, саҳиҳ ҳадисларда жаннат ва жаҳаннам қандай сифатланган бўлса, ҳаммаси ҳақдир. Жаннат мўминларнинг, жаҳаннам кофирларнинг абадий маконидир.

ЖАННАТ ВАСФИ

Жаннат васфига инсон тили ожиз, қалами қосирдир. Шунинг учун унинг васфини Каломуллоҳдан, покиза суннатдан излаймиз.

Қуръони каримнинг бир қанча оятларида жаннатдаги роҳат-фароғатлар зикр этилган. Каломуллоҳ оятларини ўқир эканмиз, жаннатга шавқимиз ортади, имонда собитқадам бўлиб, солиҳ амаллар қилиб, Аллоҳ розилигига эришиш истаги кучаяди.

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, имон келтирган, яхши амаллар қилганлар учун Фирдавс боғлари манзил бўлади. Улар у жойларда мангу қоладилар, (бошқа жойга) кўчишни истамайдилар” (“Қаҳф” сураси, 107-108-оятлар).

Дунёда имон билан ўтган, Аллоҳ розилиги учун солиҳ амаллар қилган мўминлар охиратда Фирдавс жаннатига киришади. Улар жаннатда абадий қолишади. Мўминлар у ерда шундай роҳат-фароғат, хотиржамлик топганларидан жаннатдан бошқа жойга кўчиб ўтишни хоҳлашмайди.

Жаннатда қандай неъматлар борлиги, у ерда мўминларга қандай муносабатда бўлиниши ҳақида турли оятлар туширилган. Жумладан, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

"----- Арабий матн -----"

“Ўша куни (баъзи) юзлар хурсанд (ҳолда) бўлади. (Қилган) ҳаракати учун рози бўлади. (У) олий жаннатда (бўлади). У ерда бекорчи гапни эшитмайди. У ерда бир оқар чашма бор. (Шунингдек,) у ерда баланд сўрилар, (тайёрлаб) қўйилган қадахлар, (тахлаб) қўйилган ёстиқлар, тўшалган олий сифатли гиламлар бор” (“Ғошия” сураси, 8-16-оятлар).

Имон-эътиқодли, тақводор мўминлар юзида қиёмат куни хурсандчилик аломати шундоқ кўриниб туради, чехраси қувончдан порлайди. Улар Аллоҳ берган мукофотларни кўриб, дунёда қилган амалларидан рози бўлишади. Аллоҳ уларни олий жаннатга киритади. Жаннатийлар ёлғон, бўхтон, фаҳш сўзларни ишлатишмайди, эшитишмайди, фақат ёқимли сўзларни эшитадилар, Аллоҳнинг зикри, мактови билан боғлиқ сўзларни гапирадилар.

Жаннатда оқувчи булоқ бор. Ундан ичган одам чексиз лаззатланади. Дўзахийлар ўта қайноқ сувни ичиб, азобланаётган бир пайтда жаннатийлар чашмадаги анвои ичимликлардан ичиб хузурланишади.

Жаннатда баланд сўрилар бор. Унга ўтирган мўминлар Аллоҳ томонидан берилган барча неъматларни кўришади.

Жаннатийлар учун қадахларга ўта олий сифатли ичимликлар тайёрланган ёки оқувчи чашма бўйига қадахлар кўйилган. Улар хоҳлаган пайтларида қадахни олиб, сувдан ичишади.

Жаннатийлар суянишлари учун ёстиклар ёнма-ён тахланган, ўтирадиган жойларга юқори сифатли гиламлар тўшаб кўйилган.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Ўнг томон эгалари... Ўнг томон эгалари (бўлиш) не (саодат)дир! (Улар) тикансиз бутазорларда, тизилган бананзорларда, ёйилган соя (ости)да, оқизиб кўйилган сув (усти)да, тугаб қолмайдиган, ман этилмайдиган кўпдан-кўп мева-чева (ости)да, баланд кўтарилган кўрпачалар (усти)дадирлар. Биз (хурларни) дафъатан пайдо қилдик (яъни, улар онадан туғилмадилар, балки Аллоҳнинг қудрати билан бирдан пайдо бўлдилар). Сўнг уларни ўнг томон эгалари учун (ёшда, хусну жамолда, қадди-қоматда) бир-бирига тенг, эҳтиросли, бокира қизлар қилиб кўйдик. (Ўнг томон эгалари бўлмиш саодатманд кишилар) аввалги (уммат)лардан ҳам кўпчилик, кейингилардан ҳам кўпчиликдир” (*“Воқеа” сураси, 27-40-оятлар*).

Ўнг томон эгаси бўлиш қандай бахт?! Жаннатийлар тикансиз сидр буталаридан бахраманд бўлишади. Дунёда сидр дарахтининг тикани кўп, меваси камдир. Жаннатда эса бу дарахтнинг тиканлари бўлмайди, хушбўй ҳиди, кўп мевалари бўлади. Шунингдек, жаннатда банан меваларини тановул қилишади. У ерда узун соялар бор. Ўловчи сояда узоқ йўл юриши мумкин. Жаннатда оқизиб кўйилган сувлар бор. Жаннатийлар уни ҳеч қандай қийинчиликсиз ичишади, дунёдагидек машаққат билан қазиб чиқаришмайди. Жаннатда яна турфа мева-чевалар бор. Хоҳлаган пайтларида ейишади. Улар тугаб қолмайди. Мўминлар жаннатда баланд ёки олий сифатли кўрпачалар устида роҳатланиб ўтиришади. Жаннатийлар учун Аллоҳ тарафидан покиза, бокира, жуфтига муҳаббати кучли, бир хил ёшдаги аёллар яратилган. Мана шу хурлар ўнг томон эгаларига неъматлар зиёда бўлиши учун берилади. Ўнг томон эгалари аввал ўтган умматлар ичида ҳам, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматлари ичида ҳам кўпчиликни ташкил этади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, ютуқ тақводорларникидир. (Улар учун жаннатда) боғлар, узумлар, тенг ёшли, кўкраги бўлиқ (гўзал хур)лар бор. (Шунингдек, улар учун) тўла қадахлар бор. Улар у ерда лағв, ёлғон (сўзлар)ни эшитмадилар. (Бу) Парвардигорингизнинг – осмонлар, Ер ва улар орасидаги нарсалар Парвардигори бўлмиш Раҳмоннинг мукофоти, етарли яхшиликдир. Унинг (изни)сиз гапириш (имкони)га эга бўлмадилар” (*“Набаъ” сураси, 31-37-оятлар*).

Жаҳаннам азобидан озод бўлиб, жаннатга кириш Аллоҳ таолога ҳақиқий имон келтирган, ҳаром ишлардан сақланган тақводор бандаларгагина насиб этади. Зеро, чиройли оқибат тақво эгалариникидир.

Муттақийлар жаннатда турли ноз-неъматлардан бахраманд бўлишади. Жумладан, улар учун тотли суви, мевали дарахтлари бор гўзал боғлар, хурмо, узумлар, турфа мевали дарахтлар бор. Қайси биридан ейишни хоҳлашса, қийналмай узиб тановул қилаверишади. Жаннат мевалари ўзига хос таъмга эга. Кўринишидан дунёдаги меваларга ўхшаса-да, лекин мазаси, хузур бахш этиши мутлақо ўзгача. Жаннат мевалари мукамалдир. Уларда ғўрлик, нуксон, кўнгил айнитиш хусусияти йўқ.

Жаннатийлар учун хусн-жамолда бир хил, дуркун, тенг ёшдаги хурлар, соҳибжамол аёллар бор. Хурлар кўзларини бегоналардан тиювчидирлар. Уларга ўзгалар нигоҳи тушмайди. Хурлар жаннатийларни чодирларда кутиб ўтиришади. Жаннат хурларига улардан олдин биронта инсон ёки жин тегмаган бўлади. Улар шу даражада чиройлики, худди беркитилган дур, ёкут, маржонга ўхшайди.

Жаннатийлар учун ақлни кетказмайдиган, маст-аласт қилмайдиган, ўзига хос сифатга эга тотли ичимликлар тўла қадахлар ёш гуломлар томонидан улашилади. Улар хоҳлаганича ичиб хузурланадилар. Бу ичимликнинг охири, дунёдаги хамрлар каби мастликка, уруш-жанжалга олиб бормади, балки чексиз лаззат бағишлайди.

Жаннат ҳаёти дунёниқидан тубдан фарқ қилади. Жумладан, у ерда беҳуда, ботил сўзлар, уруш-жанжалга олиб борадиган ёлғончилик, ғийбатлар бўлмайди. Чунки жаннат саломатлик жойи, нуксонлардан холи макондир.

Такводор мўминлар дунёда қилган солиҳ амаллари эвазига Аллоҳ томонидан берилган неъматлар кифоя қилувчи, қаноатлантирувчи, давомийдир.

Мана шу неъматлар осмонлар, Ер ҳамда улар ўртасидаги барча нарсаларнинг Яратувчиси, Эгаси, тадбир қилиб турувчиси, раҳмати барча нарсадан устун Зот – Аллоҳ таолонинг мукофоти, етарли яхшилигидир.

Осмонлар ва Ер аҳли Аллоҳ таоло рухсатисиз бирон сўз айтишга, Ундан бирон нарса сўрашга, Унинг изнисиз бирон нарса қилиш имконига эга бўлишмайди, балки Аллоҳ ҳузурида сукут сақлаб туришади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Тақво эгалари учун ваъда қилинган жаннатнинг мисоли (будир): Унда айнамаган сувдан бўлган дарёлар, таъми ўзгармаган сутдан бўлган дарёлар, ичувчилар учун лаззатли майдан бўлган дарёлар, мусаффо асалдан бўлган дарёлар бор. Улар учун у жойда барча мевалар бор, Парвардигорлари томонидан мағфират бор. (Ана шундай жаннат аҳли бўлган тақво эгалари) дўзахда мангу қоладиган, қайноқ сув билан суғорилиб, у (сув) ичакларини бўлак-бўлак қилиб ташлайдиган (кофир) кимсалар каби бўладими?!” (“Муҳаммад” сураси, 15-оят).

Жаннатдаги дарахтлар остидан оқиб турувчи дарёлар ҳам турлича. Биридан зилол сув оқса, бошқасидан тенгсиз лаззат бағишлайдиган тотли сут оқади. Яна биридан тоза асал оқса, бошқасидан ором берадиган, лекин ақлдан оздирмайдиган покиза ичимлик оқиб туради.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

"----- Арабий матн -----"

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) имон келтириб, яхши амаллар қилган зотларга хушхабар беринг, улар учун остларидан дарёлар оқиб турадиган жаннатлар бор. Қачон ўша (жаннат)лар мевасидан бахраманд бўлишса, “Илгари татиб кўрган нарсамиз-ку”, дейишади. Зеро, уларга (сурати) бир-бирига ўхшаш мевалар берилади. Улар учун (жаннатларда) покиза жуфтлар бор. Улар (жаннатларда) абадий қолувчидирлар” (“Бақара” сураси, 25-оят).

Инсонда тасаввур ҳосил бўлиши учун жаннат неъматлари дунёдаги неъматларга ўхшатиб васф қилинмоқда. Аслида охират неъматлари дунёниқидан ҳар жиҳатдан афзал. Устига-устак, дунё неъматлари ўткинчи, жаннатдаги ноз-неъматлар эса абадийдир.

Эътибор берсак, бу ерда жаннатга кириш учун имон билан солиҳ амаллар бўлиши кераклигига урғу берилмоқда. Банда “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб калима келтирса, мусулмонлар сафига кўшилади. Бироқ, унинг исломи қанчалик гўзал, имони нақадар комил эканини қилаётган ишлари кўрсатади. Ростдан ҳам қалбида Аллоҳга имон, охиратда нажот топиш умиди бўлса, эзгу ишларни қилади. Қуруқ даъво билан, “Мен мусулмонман”, деган билан иш битмайди. Аллоҳ “Қил!” деганини қиласиз, “Қилма!” деганини қилмайсиз. Ана шунда сиз учун жаннат эшиклари очиқ бўлади, иншааллоҳ!

Солиҳ амаллар билан ўтган мўминлар учун башорат қилинган жаннатлар боғ-бўстонлардир. Остидан дарёлар оқиб тургани учун мевали, сояли дарахтлари, гул-чечаклари ҳеч қачон сўлимайди, қуримайди.

Жаннат мевалари дунё меваларига фақат номда, кўринишда ўхшайди, лекин таъми, мазаси бутунлай бошқача. Жаннат аҳли қачон бирон мевани кўрса, ейишдан олдин: “Бу ўша, дунёдалиқ пайтимизда еб юрганамиз мева-ку”, деб ўйлайди. Фақат тотиб кўрганидан кейингина дунёдаги меваларга мутлақо ўхшамаслигини билади.

Жаннатда мўминлар учун покиза жуфтлар яратилган. Жаннатдаги хурлар ҳайздан, нифосдан, айб-нуқсондан, гуноҳлардан, ёмон хулқлардан (жумладан, макр-ҳийладан, ёлғондан), киши кўнглини беҳузур қиладиган ҳидлардан, кирлардан холи бўлади.

Дунёда Аллоҳга ишониб, У Зот айтганларини қилиб ўтган мўминлар жаннатда доимий тарзда роҳатланишади, зинҳор машаққат тортишмайди, ҳеч нарсага муҳтож бўлишмайди, ҳеч қандай оғриқ, дард, алам, ғам чекишмайди. Жаннатда қариш ҳам, ўлиш ҳам йўқ. Жаннатийлар у ерда абадий қолишади, ҳамиша ёш, навқирон ҳолда бўлишади.

Аллоҳ таоло бизларни жаннат неъматлари билан сийласин, Ўзининг розилигига эришишни, жамолини кўришни насиб этсин!

ЖАҲАННАМ ВАСФИ

Жаннатийларга қандай ноз-неъматлар тайёрлаб қўйилганини билдик. Бу билан жаннатга кириш умиди янада кучайган бўлса, ажаб эмас. Шу билан бирга, жаҳаннам ҳақидаги оятларни эътибор билан ўқисак, у ерда қандай азоб-укубатлар берилишидан вофиқ бўламиз. Натижада гуноҳлардан тийилишга, нафс йўриғига юриб кетмасликка интиламиз.

Маълумки, жаннатийлар турли ноз-неъматлардан баҳраманд бўлгач, у ердан чиқишни хохламай қолишади. Дўзахийлар эса аксинча, ҳарчанд иташса ҳам, жаҳаннамдан чиқиб кета олишмайди. Бу ҳақида шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Фосиқ бўлган кимсалар борар жойлари эса дўзахдир. Ҳар қачон ундан чиқмоқчи бўлсалар, яна унга қайтариладилар. Уларга: “Ўзингиз ёлғон деган дўзах азобини тотинг”, дейилади” (*“Сажда” сураси, 20-оят*).

Аллоҳ таолога итоатсизлик қилган, У Зотга, пайғамбарларига куфр келтирган кимсалар борадиган жойи жаҳаннамдир. Улар дўзахда турфа азоблар тортишади. Агар жаҳаннамдан чиқмоқчи бўлишса, яна унга қайтарилишади. Уларга: “Дунёда жаҳаннам азобини инкор этардингиз. Ана энди ўша азобларни тотиб кўринг”, дейилади.

Мана бу оятда жаҳаннам азобининг бир кўриниши келтирилган:

"----- Арабий матн -----"

“Бизнинг оятларимизни инкор қилган кимсаларни, албатта, дўзахга киритамиз. Терилари куйиб битиши билан ҳақиқий азобни тотиб кўришлари учун ўрнига бошқа териларни алмаштирамиз. Албатта, Аллоҳ қудрат ва ҳикмат Эгасидир” (*“Нисо” сураси, 56-оят*).

Аллоҳнинг оятларига ишонмаганлар қиёмат куни жаҳаннамга киритилади. Уларга дўзах олови тегиб, терилари куйиб-пишиб, оғриқни сезмайдиган бўлиб қолганида таналарига янги тери қопланади. Шунда азоб яна бошидан бошланади. Тери оловда жизганак бўлиши билан бошқа терига алмаштирилаверади. Бу маълум муддат эмас, абадул абад давом этади. Жаҳаннамдаги азоб-укубатларнинг охири йўқ.

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, жаҳаннам (“таппа босаман”, деб) пойлаб турувчидир. (У жаҳаннам) тугёнга тушувчилар учун макондир. Улар у ерда узоқ муддат қоладилар. Улар у ерда бирон салқинликни ҳам, бирон ичимликни ҳам тотмайдилар. Фақат қайноқ сув ва йирингнигина (тотадилар). (Бу уларнинг гуноҳларига яраша) муносиб жазодир! Улар ҳисоб(-китоб бўлиши)га ишонишмасди, Бизнинг оятларимизни қаттиқ ёлғонга чиқаришарди. Ваҳоланки, Биз ҳар бир нарсани ҳисоб қилиб ёзиб қўйганмиз. Бас, (эй кофирлар жаҳаннамдаги азобларни) тотиб кўринглар! Биз сизларга азобдан бошқасини ҳаргиз зиёда қилмаймиз!” (*“Набаъ” сураси, 21-30-оятлар*).

Жаҳаннам қиёмат куни қаттиқ қиздирилиб, ёмон амаллари сабаб у ерга тушувчиларни – худди сергак пойлоқчи каби – кутади. Азоб фаришталари ҳам жаҳаннамга тушадиган осий бандаларни азоблашга шайланиб туради.

Аллоҳнинг амрини четлаб ўтган, ҳавойи нафси билан овора бўлиб, хоҳлаганича ҳаёт кечирган исёнкорлар учун ана ўша кўз тикиб турган жаҳаннам макон бўлади.

Ҳасан Басрий ва Қатода: “Ҳар бир банда жаҳаннамдан ўтмагунича жаннатга кирмайди. Агар унга руҳсат берилса, нажот топади. Акс ҳолда жаҳаннамда ушлаб қолинади”, дейишган (“Тафсиру ибни касир”).

Тугёнга кетганлар жаҳаннамга тушгач, у ердан чиқиб кетмайди, чексиз муддатгача шундай азоб-укубатларни тортади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху айтади: “Агар аҳли жаҳаннам дўзахда дунёда турганчалик муддат туришларини билганларида хурсанд бўлишарди. Агар аҳли жаннат жаннатда дунёда турганчалик муддат туришларини билганларида хафа бўлишарди” (Бағавий, “Маолимут танзил”).

Исёнкорлар жаҳаннамга абадий қоладиган бўлиб киришгач, у ерда турли-туман қийноқларга дучор бўлишади. Қаттиқ иссиқ бўлиб турганда одамнинг муздек сув ичгиси келади. Аммо жаҳаннамдагиларга салқин берадиган, чанқоқ босадиган ҳеч қандай ичимлик берилмайди. Азоблари янада зиёда бўлиши

учун ўта қайноқ, ичганда томоқни, қоринни куйдириб юборадиган сувни, аҳли жаҳаннамлар баданидан оқиб тушадиган тер, қон, йирингни ичишади.

Аллоҳ уларга зулм қилиб, жаҳаннамга сабабсиз ташлагани йўқ. Улар дунёдаги қилмишларига яраша жазо олишмоқда. Улар кофир бўлишди, турли гуноҳ-маъсият ишларни тап тортмай қилишди. Чунки охиратга, Аллоҳ даргоҳига қайтишларига, ҳисоб-китобга ишонишмасди, қиёмат кунидан кўрқишмасди, оқибатлари аянчли тугашига беписанд қарашарди.

Улар Аллоҳ борлигига, пайғамбалар ҳақлигига, Қуръони карим Аллоҳ таоло даргоҳидан нозил қилинганига далолат қилувчи кўпдан-кўп ҳужжатларни қаттиқ инкор этишарди, куфрда оёқ тираб туриб олишарди.

Аллоҳ таоло илми барча нарсадан кенгдир. У Зот бандалар қиладиган ҳар битта амални ҳисобга олиб кўйган. Фаришталар уларнинг номаи аъмолига дунёда айтган ҳар бир сўзию қилган ишини битиб борардилар.

Тугёнкор кофирлар жаҳаннамда минг азоб ичида қийналиб турганида таҳқирлаш, азобни янада ошириш мақсадида уларга қарата: “Сизлар оятларимизга имон келтирмай, ҳақ йўлни четлаб ўтиб, ҳавойи нафсингизга эргашдингиз. Энди жаҳаннамдаги қаттиқ оғриқ берувчи азобларни тотиб кўринглар. Сизларга азобдан бошқаси зиёда қилинмайди!” деб айтилади.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анху: “Жаҳаннам аҳли ҳақида ушбу оятдан ҳам шиддатлироқ оят нозил қилинмаган. Улар учун абадул абад фақат Аллоҳнинг азоби зиёда қилинади”, деган (Абд ибн Хумайд, Ибн Жарир, Ибн Мунзир ривояти).

Каломи мажидда айтилади:

"----- Арабий матн -----"

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Сизга ўраб олувчи (қиёмат) хабари келдими? Ўша куни (баъзи) юзлар сўлгин (ҳолда) бўлади. Амал қилиб, чарчагувчидир. У қизиган оловга киради. Қайноқ булоқдан суғорилади. Улар учун (аччик, бадбўй) тикандан бошқа бирон таом бўлмайди. У (тикан) семиртirmайди, очликни қондирмайди” (*“Ғошия” сураси, 1-7-оятлар*).

Икрима ушбу оят ҳақида: “Улар дунёда маъсиятлар содир этади, қиёмат куни жаҳаннам оловида қийналади”, деган (Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Юзлари маҳзун кимсалар энди жаҳаннамга кириб, азобланади. Иссиқдан чанқаб, сув сўраганларида ўта қайноқ сув берилади. У чанқоқ қондирмайди, аксинча, баттар азоб беради. Агар дўзахийлар қорни очиб, егулик сўрашса, бадбўй тикан берилади. Бундай тиканда яхшилик йўқ. Чунки у қоринни тўйдирмайди, семиртirmайди.

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Чап томон эгалари... Чап томон эгалари (бўлиш) не (бахтсизлик)дир! (Улар) самум (шамоли), қайноқ сув ичида, на салқин, на фойдали бўлмаган қора тутундан иборат “соя” (ости)дадирлар. Дарвоқеъ, улар бундан илгари (яъни, дунёда хою ҳавасларга муккадан кетган) боёнлар эдилар. Улар улуг гуноҳ (яъни, ширк) устида оёқ тираб турардилар, “Биз ўлиб, тупроққа, суякларга айлангач, ростдан ҳам қайта тирилувчимизми, аввалги ота-боболаримиз ҳам-а?!” деб (масхара қилар) эдилар. (Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Сиз уларга) **айтинг: “Албатта, аввалгилар ҳам, кейингилар ҳам маълум кундаги белгиланган вақтга тўпланувчидирлар. Сўнг сизлар, эй (қайта тирилишни) ёлғон дегувчи гумроҳлар, шак-шубҳасиз, (жаҳаннам ўртасида ўсадиган) закқум дарахтидан егувчи, ундан қоринларингизни тўлдирувчидирсиз. Кейин унинг устига қайноқ сувдан ичувчи, (ичганда ҳам) ташна-тўймас туяларга ўхшаб ичувчидирсиз”. Мана шу уларнинг ҳисоб кундаги “зиёфат”ларидир! Энди сизлар (охиратда яна қайта яратишга Қодир эканимизни) тасдиқламайсизларми?!”** (*“Воқеа” сураси, 41-57-оятлар*).

Чап томон эгалари номаи аъмоллари чап тарафдан берилади. Бу не кўргилик, қандай бахтсизлик?

Улар дўзахда тинимсиз эсадиган, суякларни илма-тешиқ қилиб юборадиган қаттиқ шамол ичида қолишади, ўта қайноқ сувдан ичишади. Дўзахийлар қора, иссиқ, тутунли соя остида бўлишади. У соя ёқимли ҳам, салқин ҳам эмас, иссиқдан сақламайди.

Улар нега жаҳаннамга тушишди? Қандай айблари бор эди? Улар куфрда, ширкда қаттиқ туриб олишгани, Аллоҳ қиёматда ўликларни қайта тирилтиришига ишонишмасди, “Суякларимиз чириб, тупроққа айланганидан кейин қайта тириламизми?! Аввал яшаб ўтган ота-болаларимиз ҳам

тириладими?!” деб истехзо билан сўрашарди. Эй Муҳаммад, уларга айтинг: “Аввалгилар ҳам, кейингилар ҳам маълум кунда бир ерга тўпланишади. Ундан кейин, эй, ҳидоят йўлини четлаб ўтган, Аллоҳни, илоҳий китобларни, пайғамбарларни ёлғон деган, қиёматда қайта тирилишга ишонмаган гумроҳлар, жаҳаннамдаги заққум дарахтидан қоринларингизни тўлдириб ейсиз. Кейин чанқайсиз. Шунда бошқа ичимлик топа олмай қайноқ сувдан ичасиз. Ичгандаям чанқоғи қонмайдиган туялардек ичасиз. Қанча ичсангиз ҳам тўймайсиз”, деб айтинг. Мана шу қайта тирилишни, ҳисоб-китобни инкон этганларнинг охирагдаги “зиёфат”идир!

Бошқа ўринда дўзахийлар ҳолати, ялиниб-ёлворишлари қуйидагича келтирилган:

“----- Арабий матн -----”

“Албатта, жиноятчи кимсалар (яъни, кофирлар) жаҳаннам азобида мангу қолувчидирлар. Улардан энгиллатилмайди, улар (ўша азобда қолиб) бутунлай ноумид бўлувчидирлар. Уларга Биз зулм қилмадик, лекин (ўзларига) зулм қилувчи бўлишди. Улар (дўзах ходими бўлган фариштага): “Эй Молик, Парвардигоринг бизларга Ўз ҳукмини қилсин (деб) нидо қилганларида у: “Сизлар (мана шу азобда мангу) турувчисизлар”, деди” (“Зухруф” сураси, 77-оят).

Жаҳаннам аҳлига азоб бир лаҳзаям энгиллатилмайди. Улар ўша азоб ичида яхшилиқдан, нажотдан ноумид ҳолда абадий қолиб кетишади. Аллоҳ уларга сабабсиз азоб бериб зулм қилгани йўқ. Балки куфр билан, гуноҳ-маъсият билан ўз жонларига жавр қилишди.

Жаҳаннамда кофирларни азоблаш шиддатли тус олганида бунга чидай олмай овозлари борича кичқириб, жаҳаннам кўриқчиси Моликка: “Эй Молик, Раббинг жонимизни олсин, бу азоб-уқубатлардан қутулайлик!” деб нидо қилишади. Шунда Молик уларга: “Эй жаҳаннам аҳли, Аллоҳ сизларни йўқ қилиб юбормайди. Сизлар жаҳаннамда мангу қоласиз, қилмишингизга яраша жазо оласиз. Ундан чиқиб кетиш имкони йўқ”, деб жавоб беради...

Аллоҳ таоло бизларни қабр азобидан, жаҳаннам азобидан сақласин, ҳақ йўлда бардавом бўлишни, Ўзининг розилигига эришишни насиб этсин!

ЖАҲАННАМ АЗОБИ ҚАЙСИ АМАЛЛАР БИЛАН БЕКОР ҚИЛИНАДИ?

Айрим амаллар сабаб жаҳаннам азоби бекор қилинади. Жумладан:

1. Гуноҳдан тавба қилиш.
2. Аллоҳга истиғфор айтиш.
3. Савобли амаллар қилиш.
4. Бошга тушадиган дунёвий мусибатлар, бало-офатлар, ғам-ташвиш.
5. Қабр азоби.
6. Мусулмонлар дуоси, айтган истиғфори.
7. Ўлимдан кейин майитга аталадиган садақаи жориялар.
8. Қиёмат куни кўрқинчлари, шиддатлари.
9. Шафоатчилар шафоати.
10. Меҳрибон Аллоҳ таоло авф этиши.

Қалбида заррача имони бор одам дўзахда абадий қолмайди. Ким “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимасини ихлос билан айтса, жаҳаннамда мангу қолиб кетмайди. Катта гуноҳлардан тавба қилмай, имон билан ўтганлар шафоатдан умидвордирлар.

ҲЕЧ КИМНИ ЖАННАТИЙ ЁКИ ДЎЗАХИЙ ДЕБ ҚАТЪИЙ АЙТИЛМАЙДИ

Аллоҳ таоло мўминларни авф этиб, Ўз раҳмати, фазли билан жаннатга киритишидан умид қиламиз. Улар Аллоҳнинг жазосидан қутулганлар, деб хотиржам бўлмаймиз. Улар жаннатийлар, деб қатъий ишонч билан айтмаймиз.

“Фалончи жаннатга киради” ёки “Фалончи дўзахга тушади”, дейиш тўғри эмас. Чунки ҳали ҳисоб-китоб қилинмасдан, амаллар мезонда тортилмасдан олдин бировни у ёки бу жойга муносиб деб бўлмайди. Илло, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам жаннатийлигини башорат берган саҳобалар бундан мустасно.

“Гуноҳи кабира қилганларни Аллоҳ дўзахга киритади. Кейин шафоатчилар шафоати билан у ердан чиқаради”, дейилганда муайян бир шахсни назарда тутмаймиз. Хуллас, маълум бир одамни жаннатий ёки дўзахий деб гувоҳлик берилмайди.

Гуноҳкор мўминлар ҳаққига истиғфор айтамиз, уларга Аллоҳнинг азоби бўлишидан хавфсираймиз. Уларга: “Сиз дўзах аҳлидансиз”, деб айтмаймиз, уларни Аллоҳнинг раҳматидан ноумид қилмаймиз. Қуйидаги ҳадиси шарифни ўқисак, бунинг сабабини билиб оламиз.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Сизларнинг ҳар бирингиз яратилиш (моддаси) онаси қорнида (маний ҳолида) қирқ кун жамланади. Сўнг ана шу мислича (40 кун) алақа (зулуксимон қон) бўлади. Кейин ана шу мислича (40 кун) музга (чайналган гўшт) бўлади. Сўнг Аллоҳ бир фаришта юборади ва тўрт калима: ризқи, ажали, амали, бахтсиз ёки бахтлилигини ёзиш буюрилади. Албатта, бирингиз жаннат аҳли амалини қилиб келади, ўзи билан жаннат орасида бир зироъ (аршин) қолганида ундан ўша китоби (ёзилган тақдири) ўзиб кетиб, дўзах аҳли амалини қилади-да, унга киради. Албатта, бирингиз жаҳаннам аҳли амалини қилиб келади, ўзи билан жаҳаннам орасида бир зироъ қолганида ундан ўша китоби (Аллоҳ ёзган тақдири) ўзиб кетиб, жаннат аҳли амалини қилади. Кейин унга киради” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Одамнинг оқибати қандай бўлишини Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди. Инсон умр бўйи тоат-ибодатда юриб, Аллоҳнинг айтганларини қилиб, охирида йўлдан озиб, ҳолати ёмон бўлиши мумкин. Аксинча, бир одам бутун умр кўнглига келганини қилиб, гуноҳлардан тап тортмай юриб, ҳаёти якунида инсоф бериб, тўғри йўлга кириши, имон-эътиқод билан, тоат-ибодат билан ўтиши ҳам мумкин. Шунинг учун банда хавф ва ражо орасида бўлади. Яъни, “Умрим бўйи яхши амаллар қилдим. Энди аниқ жаннатга кираман”, деб хотиржам бўлмайди. Шунингдек, “Бутун умр кўп гуноҳга ботдим, ибодат қилмадим. Энди жаҳаннамга тушишим муқаррар”, деб ноумид бўлмайди. Амали қанча кўп, чиройли бўлмасин, оқибати хунук бўлишидан хавфсирайди. Қанча гуноҳи бўлмасин, Аллоҳнинг раҳматидан умидини узмайди.

Бундан чиқди, мўмин банда ёшми, қарими, Аллоҳнинг раҳматидан умид қилиб, азобидан кўрқиб яшайди. Тақдирга имон келтиришнинг фойдаларидан бири ҳам шунда.

ХАВФ ВА РАЖО

“Хавф” кўрқиш, “ражо” умид қилиш дегани.

Аллоҳнинг азобидан хотиржам бўлиш, У Зотнинг раҳматидан, мағфиратидан умид узиш бандани Ислом доирасидан чиқаради. Аҳли қибла учун шу иккиси ўртасида мўътадил бўлиш лозим. Мўмин банда Аллоҳнинг азобидан кўрқади, раҳматидан умидвор бўлади. Зеро, хавф кишини ҳаром нарсалардан тўсади, ражо Аллоҳга тоат-ибодат қилиб, Унинг савобидан умид қилишга ундайди.

Мўмин киши Аллоҳга кўркув ва умид билан дуо қилади. У солиҳ амалларни қанча кўп қилмасин, Аллоҳ тарафидан қабул бўлмай қолишидан хавфсирайди.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Бандаларимга Ёлғиз Ўзим мағфиратли, меҳрибон эканимни, Менинг азобим энг аламли азоб эканини хабар қилинг!” (“Ҳижр” сураси, 49-50-оятлар).

Яъни, Аллоҳ таоло: “Эй Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам, бандаларимга Мен раҳмат, мағфират Соҳибилегимни, айна пайтда азобим жуда қаттиқ, аламли эканини айтинг”, деб буюрмоқда.

Мусъаб ибн Собит розияллоху анху ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бир-бири билан ҳазиллашиб, қулишаётган саҳобалар олдидан ўтдилар, “Жаннатни эсланг, жаҳаннамни эсланг”, дедилар. Шунда “Ҳижр” сурасининг 49-50-оятлари нозил бўлди” (Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Бошқа оятда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Ёки кечаси сажда қилган, тик ҳолда тоат-ибодат қилувчи, охиратдан кўрқадиган, Парвардигори раҳматидан умид қиладиган киши (билан куфр-исёнга ғарқ бўлган кимса тенг бўладими?!)” (“Зумар” сураси, 9-оят).

Аллоҳнинг неъматларини инкор этган, У Зотга бут-санамларни шерик қилган, Аллоҳни фақат бошига юмуш тушгандагина эслайдиган кимса туну кун тоат-ибодатда бардавом, охират азобидан

кўрқадиган, Парвардигори раҳматига кўз тикадиган мўмин банда билан баробар бўладими?! Йўқ! Шакшубҳасиз, улар зинҳор тенг эмаслар.

Қатода юқоридаги оят ҳақида айтади: “Бизга Набий соллаллоху алайҳи ва саллам: “Агар банда Аллох таолонинг мағфирати қай даражада эканини билганида ўзини ҳаром ишлардан тийиб туrolмасди. Агар у Аллох таолонинг азоби қай даражада (даҳшатли) эканини билганида ўзини йиғиб олган бўларди”, деганлари ривоят қилинди” (Абд ибн Ҳумайд, Ибн Жарир, Ибн Мунзир ривояти).

Демак, мўмин банда доим Аллох таоло буюрган амалларни сидқидилдан бажаради, Парвардигори раҳматидан умидвор бўлади. Айни пайтда гуноҳлардан тийилиб, ҳаром ишлардан ўзини сақлайди. Акс ҳолда – эътиборсизлиги сабаб – Аллохнинг азобига дучор бўлиши мумкин.

ЖАННАТДА АЛЛОҲНИ КЎРИШГА ИМОН КЕЛТИРИШ

Жаннат аҳли Аллохни кўриши ҳақдир. Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“У кунда (мўминлар) юзлари яшнаб, Парвардигорларига боқиб турувчидир” (*“Қиёмат” сураси, 22-23-оятлар*).

Аҳли жаннат учун Парвардигор дийдорига етишдан суюклироқ нарса йўқ. Шунинг учун Яратганга боқар эканлар, уларнинг юзи янада яшнаб, мунаввар бўлиши табиий ҳолдир²⁷.

Мўминлар бахтга эришгани юзларидан билинади. Улар ўша куни Аллохнинг жамолини кўришга муваффақ бўлишади. Жаннатийлар Парвардигорларини ҳеч қандай тўсиқсиз кўришади.

Жарир ибн Абдуллох Бажалий розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Биз Набий соллаллоху алайҳи ва саллам билан ўтиргандик. У зот ўн тўрт кунлик ойга қараб: “Албатта, сизлар Раббингизни манавини кўраётгандек очик-ойдин кўрасизлар, уни кўришда тикилишиб қолмайсиз (яъни, аниқ кўрасизлар, кўраётиб бир-бирингизни туртиб, азият етказмайсиз)”, дедилар (Бухорий ва Муслим ривояти).

Аллох таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Чиройли амал қилганлар учун яхшилик ва зиёдалик бор. Уларнинг юзларини қаролик ҳам, хорлик ҳам қоплай олмайди. Ана ўшалар жаннат эгалари бўлиб, у жойда абадий қоладилар” (*“Юнус” сураси, 26-оят*).

Оятдаги “яхшилик” жаннат, “зиёдалик” эса Аллохга назар солишдир.

Сухайб розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Жаннатийлар жаннатга киришгач, Аллох таборака ва таоло: “Сизларга бирон нарса зиёда қилишимни истайсизми?” дейди. Улар: “Сен юзимизни ёруғ қилмадингми, бизни жаннатга киритмадингми, дўзахдан халос этмадингми?” дейишади. Шунда (Аллох) пардани (яъни, ўзини кўришларидан тўсиб турган тўсиқни) очади. Уларга Раббилари азза ва жаллага қарашдан ҳам севимлироқ нарса берилмаган” (Муслим, Термизий, Ибн Можа ривояти).

Аллохни кўриб тургандек ибодат қилган, У Зот буюрган амалларни бажарган, қайтарганларидан қайтган, одамларга яхшилик қилган, солиҳ амалларга бошлаган, гуноҳлардан қайтарган мўминлар мукофоти жаннатдир. Улар жаннатда Аллох жамолини кўришади, каломини эшитишади. Бу, улар орзулаган энг буюк неъматдир. Жаннатийларда бирон ёқимсиз ҳолат бўлмайди, уларнинг юзларида – кофирларда бўлганидек – маҳзунлик, хорлик аломатлари кўринмайди.

Аллохнинг жамолига фақат мўминлар назар солади. Бошқалар бундай неъматдан бебаҳра қолади. Каломи мажидда айтилади:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳеч шакшубҳасиз, улар ўша (қиёмат) куни Парвардигорларидан тўсилувчидирлар” (*“Мутаффифин” сураси, 15-оят*).

Яъни, Парвардигорлари дийдорига етишиш уларга насиб қилмайди.

Бу оятга кўра, Аллох таоло кофирлардан ўзини тўсади, уларга кўринмайди, мўминлар билан Аллох ўртасида У Зотнинг кибриё – улуғлик пардасидан бошқа парда бўлмайди. Демак, тақводорлар Аллохни

²⁷ Манба: Шайх Алоуддин Мансур, “Қуръони каримнинг ўзбекча изоҳли таржимаси”.

кўришдан ман этилмайди. Аллоҳ таоло ўша куни тақводор мўмин-мусулмонларга ўз жамолини кўрсатади.

Энди мана бу оятга эътибор берайлик:

“----- Арабий матн -----”

“(Уларга) Мехрибон Парвардигор томонидан салом айтилади” (“Ёсин” сураси, 58-оят).

Мўминлар жаннатларда Аллоҳнинг овозини эшитишади. У Зот бандаларига салом беради. Аллоҳ салом берган зотлар ҳар жиҳатдан саломат бўлишади. Аллоҳнинг саломидан буюкроқ салом борми? Оламлар Парвардигори, Раҳмон, Раҳим, мулклар Эгаси бўлган Зот жаннатийларга салом берса!..

Эй Аллоҳ! Бизларни розилигингга эриштир, жаннатда жамолингни кўришни, улуғ неъматларингдан баҳраманд бўлишни насиб эт!

Савол-жавоблар

Савол: Жаннат таърифи қандай?

Жавоб: Жаннат роҳат-фароғатга тўла макондир. Унда хушхаво боғлар, зилол чашмалар, тил билан ифодалаб бўлмайдиган, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган, киши хаёлига келмаган ноз-неъматлар бор.

Савол: Жаҳаннам таърифи қандай?

Жавоб: Жаҳаннам азоб-уқубат маконидир. У ерда азоб фаришталари кофирларни, гуноҳкорларни аёвсиз жазолайди.

Савол: Жаннатга кимлар киради?

Жавоб: Бу дунёда Аллоҳ буюрган амалларни бажарган, қайтарганларидан тийилган мўминлар.

Савол: Жаҳаннамга-чи?

Жавоб: Кофирлар, мушриклар, мунофиқлар, яна гуноҳлари кўп, тавба қилмай ўтиб кетган мусулмонлар киради.

Савол: Жаннатга кирганлар у ерда боқий қолишадими?

Жавоб: Ҳа.

Савол: Жаҳаннамга кирганлар-чи?

Жавоб: Имонсизлар: кофирлар, мушриклар, ҳақиқий мунофиқлар жаҳаннамда абадий қолишади. Бироқ катта гуноҳлари учун жаҳаннамга кирган мусулмонлар қилмишларига яраша жазо олгандан кейин Аллоҳнинг раҳмати билан дўзахдан чиқиб, жаннатга киришади.

ҲАВЗ

Мўмин киши қиёматда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳавзлари бўлишига ишонади. “Саҳиҳул Бухорий”да келтирилган ҳадисда шундай дейилган: “Ҳавзимнинг эни бир ойлик йўл миқдоричадир. Унинг суви сутдан оқ, ҳиди мушқдан тотли. Ундан ичган (киши) ҳеч қачон чанқамайди”.

Ҳавз ҳақида келган ҳадислар мутавотир даражасига етган. Уларни ўттиздан ортиқ саҳоба ривоят қилган. Ибн Касир “Ал-бидоя ван-ниҳоя” китобида ўша ривоятларни келтирган²⁸.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

“----- Арабий матн -----”

“(Эй Муҳаммад, соллаллоҳу алайҳи ва саллам) албатта, Биз Сизга Кавсарни ато этдик” (“Кавсар” сураси, 1-оят).

“Кавсар” сўзи “кўп яхшилик” маъносини англатади. Арабларда сони, кадр-қиймати, аҳамияти кўп нарсага “кавсар” дейилади. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкин, “кавсар” кўп яхшилик ҳамда жаннатдаги дарёдир.

Ибн Аббос розияллоҳу анху: “Кавсар Аллоҳ таоло у зот соллаллоҳу алайҳи ва салламга ато этган жуда кўп яхшиликдир”, деган. Абу Бишр: “Баъзи одамлар айтишича, Кавсар жаннатдаги дарё экан”, дея Саид ибн Жубайрдан сўраганида Саид: “Жаннатдаги ўша дарё Аллоҳ таоло у зотга берган яхшиликлардандир”, деб масалага ойдинлик киритган (Бухорий “Саҳиҳ”да нақл қилган).

²⁸ Манба: Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”.

Анас ибн Молик розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Мен жаннатга юриб кетаётганимда бирдан олдимдан дарё чиқиб қолди. Унинг икки томони ичи ғовак дурлардан эди. Мен: “Эй Жаброил, бу нима?” деб сўрадим. “Бу сенга Раббинг берган Кавсардир”, деди. Қарасам, унинг лойи тоза, жуда хушбўй мискдан экан” (Бухорий, Абу Довуд, Термизий ривояти).

Абдуллох ибн Амр розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ҳавзим бир ойлик йўлдир. Унинг суви сутдан оқ, ҳиди мискдан хушбўй, кўзалари худди осмон юлдузларига ўхшайди. Ким ундан ичса, зинҳор чанқамайди” (Бухорий ривояти).

Яъни, кирғоқлари шунчалик узунлигидан у бошидан бу бошига етиб бориш учун бир ой йўл юришга тўғри келади. Кавсар атрофидаги идишлар сони, ярқираб туриши осмондаги сон-саноксиз юлдузларга ўхшайди. Ким Кавсар ҳавзидан бир марта ичса, бошқа чанқамайди.

Абдуллох ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам: “Кавсар жаннатдаги дарёдир. Унинг икки кирғоғи олтиндан, ўзани дур ва ёқутдан. (Кавсар ҳавзининг) тупроғи мискдан хушбўй, суви асалдан ширин, қордан оппоқ”, деганлар (Термизий саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Яна бир ҳадисда: “Мени ҳавз олдида учратгунингизгача сабр қилинглар!” деб айтилган (Бухорий – Абдуллох ибн Зайд розияллоху анхудан – марфуъ тарзда ривоят қилган).

Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Менинг ҳавзим миқдори Айладан Яманнинг Санъоси қадардир. Унда осмондаги юлдузлар сонича идишлар бор” (Бухорий – Анас ибн Молик розияллоху анхудан – ривоят қилган).

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам: “Менинг Айладан Адангача бўлган (масофа)дан узоқроқ ҳавзим қордан оппоқ, сут аралаштирилган асалдан ҳам ширинроқ. Унинг идишлари юлдузлар саногидан ҳам кўп. Мен худди киши ўзгалар туясини ўз ховузидан тўсганидек одамларни ундан тўсиб тураман”, деганларида, “Эй Расулуллох, сиз ўша куни бизни танийсизми?” деб сўралди. У зот: “Ҳа, (танийман). Сизларда бошқа умматларда йўқ белги бўлади. Сизлар менинг хузуримга таҳорат сабабидан юз, қўл, оёқларигиздан нур таралиб турган ҳолда келасиз”, дедилар (Муслим ривояти).

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг жаннатдаги ҳавзлари жуда кенг. Унинг атрофида беҳисоб идишлар бор. Аллох истаган бандалар ҳавздан сув олиб ичади. Ўша ховузнинг суви қордан оппоқ, сут кўшилган асалдан ҳам тотлироқдир. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам у ерда ўз умматларини таҳорат қилганлари сабаб баданларидан таралиб турадиган нурдан таниб олар эканлар.

ИСРО ВА МЕЪРОЖ

“Исро” сўзи луғатда “кечаси юргизиш”, “сайр қилдириш” маъносини англатади. Исро Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг Маккаи мукаррамадан Байтул макдисга боришларидир. Бу ҳақида оят бор. Мўмин киши исрога имон келтиради. Исрони инкор қилган одам кофир бўлади.

“Меърож” сўзи луғатда “тепага кўтарилиш” мазмунини ифодалайди. Меърож Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг уйғоқликларида таналари билан осмонга, ундан Аллох хоҳлаган жойга чиқишларидир. Меърож ҳижратдан бир ярим йил аввал содир бўлган. Меърождан сўнг мусулмонларга бир кунда беш маҳал намоз ўқиш фарз қилинган.

Аллох таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Ўз бандасини кечаси Масжидул ҳаромдан Масжидул ақсога сайр қилдирган Зот покдир”
(“Исро” сураси, 1-оят).

“Ўз бандаси”дан мурод Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламдирлар.

“Масжидул ҳаром” Маккаи мукаррама шаҳрини билдиради.

“Масжидул ақсо” эса Шомдаги Байтул макдисдир. “Масжидул ақсо” узоқдаги, четдаги масжид (яъни, ибодатхона, саждагоҳ) дегани. Ўша пайтда Байтул макдис Маккаи мукаррамага нисбатан узоқда бўлгани учун уни “Масжидул ақсо” дейилган.

Бу оятга кўра, Исро ҳодисаси Набий соллаллоху алайҳи ва саллам уйғоқ ҳолларида, жисмлари билан бўлган. Зеро, банда тана ва руҳдан иборат.

Исро ҳодисаси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун энг қийин дамларда содир бўлди. Чунки айнан ўша вақтда оз сонли мусулмонларга нисбатан мушриклар озори янада кучайган, мусулмонларни диндан қайтариш йўлидаги чиранишлари авжига чиққанди. Устига-устак, Расулulloҳни мушриклар тазйиқидан ҳимоя қиладиган у зотнинг амакилари Абу Толиб, севикли завжалари Хадижа бинти Хувайлид розияллоҳу анҳо вафот этганди. Шундай оғир паллада исро ва меърож ҳодисаси бўлди.

Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни кечаси бир зумда Маккадан Байтул мақдисга олиб борди. У ердан меърожга олиб чиқди. Бу, Пайғамбаримиз алайҳиссаломга, мўмин-мусулмонларга катта тасалли берди, тушкун кайфиятни сўндириб, қалбларида умид учқунларини уйғотди.

Меърож ҳақлиги, уйғоқликда руҳ ва тана билан бўлгани, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир осмонда маълум пайғамбарлар билан учрашганлари ҳақида ҳадислар келтирилган.

Муҳаддислар ривоят қилишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам хуфтон намозидан сўнг Умму Хоней бинти Абу Толибнинг уйида ухлаб ётганларида исро ҳодисаси бошланган. Расулulloҳ ўша кеча “буроқ” номли уловга миниб, Байтул мақдисга борганлар. Кейин у ердаги катта харсангтош устида турганларида меърожга кўтарилганлар.

Меърожда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Жаброил алайҳиссалом ҳам бирга бўлган. Ҳар осмонга етганида Жаброил эшикни очишни сўрарди. Кўрикчи фаришталар: “Ким бу?” деб савол берарди. Ваҳий фариштаси: “Жаброил”, деб айтарди. Улар: “Ёнингдаги ким?” деб сўрашарди. Жаброил алайҳиссалом: “Муҳаммад”, деб айтарди. Кўрикчи фаришталар: “У Пайғамбар этиб юборилдими?” деб сўрашарди. Жаброил: “Ҳа”, деса, улар: “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” деб эшикни очишарди. Келинг, исро ва меърож ҳақидаги ривоятни бир бошидан кўриб чиқамиз.

Молик ибн Саъсаъа розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Мен байтнинг олдида уйқу билан уйғоқлик орасида, икки киши ўртасида эдим. Менга бир жом келтирилди. У ҳикмат ва имонга тўла эди. Сўнг томоқ пастидан қорин пастигача ёрилди. Кейин қорин Замзам суви билан ювилди, ҳикмат ва имонга тўлдирилди. Менга хачирдан кичикроқ, эшакдан каттароқ оқ улов – Буроқ келтирилди. Жаброил билан жўнаб кетдим. Дунё осмонига етиб бордик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У Пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Одамнинг олдида бориб салом бердим. “Хуш келибсан, ўғил ва пайғамбар!” деди.

Бошқа ривоятда айтилади: “Дунё осмонига кўтарилсак, бир киши турибди. Унинг ўнг томонида одамлар қораси, чап томонида ҳам одамлар қораси кўринмоқда. У қачон ўнг томонига қараса, кулади, чап томонига қараса, йиғлайди. “Солиҳ набий, солиҳ ўғил хуш келибди!” деди у. “Эй Жаброил, бу ким?” дедим. “Бу Одамдир. Ўнг ва чап томонидаги қоралар унинг болалари руҳларидир. Ўнг томондагилар жаннат аҳли, чап томондагилар дўзах аҳлидир. У қачон ўнг томонига қараса, кулади, чап томонига қараса, йиғлайди”, деди. Кейин иккинчи осмонга келдик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Исо ва Яҳёнинг олдида бориб салом бердим. Улар: “Хуш келибсан, биродар ва пайғамбар”, дейишди. Сўнг учинчи осмонга келдик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Юсуфнинг олдида бориб салом бердим. У: “Хуш келибсан, биродар ва пайғамбар!” деди. Сўнг тўртинчи осмонга келдик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Идриснинг олдида бориб салом бердим. У: “Хуш келибсан, биродар ва пайғамбар!” деди. Кейин бешинчи осмонга келдик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Ҳоруннинг олдида бориб салом бердим. “Хуш келибсан, биродар ва пайғамбар”, деди. Кейин олтинчи осмонга келдик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Мусонинг олдида бориб салом бердим. У: “Хуш келибсан, биродар ва пайғамбар”, деди. Унинг олдидан ўтиб кетаётсам, йиғлади. Шунда унга: “Нега йиғлаяпсан?” дейилди. У: “Эй Раббим, мана бу йигит мендан кейин юборилган бўлса ҳам унинг умматидан жаннатга кирадиганлар

менинг умматимдан жаннатга кирадиганлардан кўпдир”, деди. Кейин еттинчи осмонга келдик. “Ким?” дейилди. “Жаброил”, деди. “Сен билан ким бор?” дейилди. “Муҳаммад”, деди. “У пайғамбар этиб юборилдими?” дейилди. “Ҳа”, деди. “Хуш келибди. Қандай яхши келувчи келди!” дейилди. Кейин Иброҳимнинг олдига бориб салом бердим. У: “Хуш келибсан, ўғил ва пайғамбар!” деди. Шунда менга Байтул маъмур кўтарилди. Жаброилдан сўрадим. У: “Бу Байтул маъмурдир. Ҳар куни унда 70.000 фаришта намоз ўқийди. Қачон чиқсалар, унга қайтиб келмайдилар. Уларнинг охири кўринмайди”, деди. Менга Сидратул мунтаҳо кўтарилди. Қарасам, унинг меваси худди Ҳажарнинг мешидек келади. Унинг барглари эса фил қулоғидек. Унинг остида тўрт дарё бор. Икки дарё ботин. Икки дарё зоҳирдир. Жаброилдан сўрадим. Шунда у: “Икки ботини жаннатдадир. Икки зоҳири Нил ва Фуротдир”, деди.

Бошқа ривоятда қуйидагилар айтилган: “Сўнг мени юқорига, қаламлар шитирлашини эшитсам бўладиган жойга олиб чиқилди. Кейин менга эллик (маҳал) намоз фарз қилинди. Кейин Мусонинг олдига етиб бордим. Шунда у: “Нима қилдинг?” деди. “Менга эллик (маҳал) намоз фарз қилинди”, дедим. “Мен сендан кўра одамларни яхшироқ биладиман. Бани Исроилни жуда кўп муолажа қилганман. Умматинг тоқат қила олмайди. Раббинг олдига қайтиб, енгиллик сўра”, деди. Мен Ун(инг ҳузури)га қайтиб бориб сўрадим. Қирқта қилинди. Кейин (Мусо билан) яна шунга ўхшаш (савол-жавоб) бўлди. Сўнг ўттизта бўлди. Кейин яна шунга ўхшаш (савол-жавоб) бўлди. Сўнг йигирмата бўлди. Кейин яна шунга ўхшаш (савол-жавоб) бўлди. Сўнг ўнта бўлди. Кейин Мусонинг олдига келдим. Шунда у яна аввалгисига ўхшаш гап айтди. (Аллоҳ) бешта қилди. Кейин Мусонинг олдига келдим. Бас, у: “Нима қилдинг?” деди. “Уни бешта қилди”, дедим. У яна аввалгига ўхшаш гап айтди. Мен: “Раббимдан уяламан”, дедим. Шунда: “Мен фарзимни жорий этдим, бандаларимга енгил қилдим. Бир яхшилик мукофотини ўн қилиб бераман”, деб нидо қилинди” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Имом Муслим келтирган ривоятда: “Токи, “Эй Муҳаммад, булар бир кеча-кундузда беш намоздир. Ҳар бир намозга ўнта. Ҳаммаси элликта”, дегунича Раббим таборака ва таоло билан Мусо алайҳиссалом ораларида бориб келавердим”, дейилган.

“Бурок” Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам исро кечаси минган уловдир.

“Байтул маъмур” обод уй дегани. Байтул маъмур еттинчи осмондаги, Каъбатуллоҳнинг қок тепасидаги масжиддир. Агар қуласа, Каъба устига тушади. Унда ҳар куни етмиш минг фаришта намоз ўқийди. Фаришталар кўплигидан бир марта кириб чиққани қайтиб кира олмайди. Ерда Каъбатуллоҳ атрофида тавоф қилинса, осмонда Байтул маъмур фаришталар томонидан тавоф қилинади. Бошқа ривоятларда айтилишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам боболари Иброҳим алайҳиссалом Байтул маъмурга суяниб ўтирганини кўрганлар.

“Сидратул мунтаҳо” тугаш дарахти дегани. Нима учун тугаш дарахти дейилади? Чунки осмонда фаришталар ўша дарахт олдигагина бора олишади, ундан нариги томонда нима борлигини билишмайди. Сидратул мунтаҳонинг у ёғида нима борлигини фақат Аллоҳ таоло билади. Сидратул мунтаҳо олдида маъво жаннати бор.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам меърож кечаси Аллоҳнинг қудратига далолат қиладиган улкан мўъжизаларни, жумладан, жаннатни, жаҳаннамни, Байтул маъмурни, ўтган пайғамбарларни, ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссаломни асл ҳолида кўрганлар. Ўшанда беш вақт намоз фарз қилинган.

Ғайбга тегишли нарсалар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга кўрсатилиши ҳикмати кўп. Агар Пайғамбаримиз алайҳиссалом даъват қилаётган нарсаларини ўз кўзлари билан кўриб, қалблари ила тасдиқлаб олсалар, Динга чақириш, одамларга етказиш осон кечади. Бу билан мўминлар қалби таскин топади.

Шуни ҳам айтиш лозим: исро воқеаси билан кишилар имони синовдан ўтди. Ҳар бир нарсага моддий мўъжиза талаб қилиб турган мушриклар учун бу воқеа ортиқча гап-сўзлар учун турки берган бўлса, мўмин-мусулмонман деб юрганлар имони имтиҳон қилинди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам меърождан қайтгач, бўлган воқеани амакиларининг қизи Умму Ҳонеъга айтиб бердилар. Кейин масжидга чиқмоқчи бўлиб ўринларидан турдилар. Умму Ҳонеъ у кишининг кийимларига ёпишиб олди. Пайғамбаримиз: “Сенга нима бўлди?” деб сўрадилар. Умму Ҳонеъ: “Агар бу хабарни уларга айтсангиз, қавмингиз сизни ёлғончига чиқаришидан кўрқаман”, деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ёлғончига чиқарса ҳам майли”, дедилар.

У зот бориб Абу Жаҳлнинг олдига ўтирдилар, исро хабарини унга етказдилар. Шунда Абу Жаҳл: “Эй Бани Каъб ибн Луай жамоаси, келинлар!” деб бақирди. Сўнг уларга эшитган гапини айтиб берди. Улар таажжубга тушишди: бири қарсақ чалса, бошқаси бошини ушлаб ҳайронлигини билдирди.

Исро хабарини эшитиб, айрим мусулмонлар диндан қайтди. Бир гуруҳ одамлар Абу Бакр розияллоху анху олдига югуриб боришди. У киши хабарни эшитганидан кейин: “У зот шу гапларни айтдиларми?” деб сўради. Улар: “Ҳа”, дейишди. Шунда Абу Бакр: “Агар у зот айтган бўлсалар, тўғри айтибдилар. Мен бунга гувоҳлик бераман”, деди. Одамлар: “Шомга бир кечада бориб, яна Маккага тонг отмасидан қайтиб келишига ишонасанми?” дейишди. Абу Бакр: “Мен у кишининг бундан ажиброқ гапларини ҳам тасдиқлайман. Осмондан хабар айтишини ҳам тасдиқлайман”, деди. Шундан кейин Абу Бакр “Сиддиқ” (яъни, ўта ростгўй, тасдиқловчи) деб атала бошлади.

Хуллас, Аллоҳ таоло исро ва меърож орқали Муҳаммад Мустафо соллаллоху алайҳи ва саллам пайғамбарлар жамоасининг аъзоси, самовий таълимотни етказиб, бандаларни икки дунё саодатига бошлайдиган сўнгги пайғамбар эканларини эълон қилди. Шу билан бирга, мазкур воқеа Набий соллаллоху алайҳи ва саллам маҳзунликдан чиқишларига туртки бўлди.

АРШ ВА КУРСИГА ИМОН КЕЛТИРИШ

“Арш” луғатда подшоҳнинг тахтини англатади. Аллоҳ таолонинг Арши бор. Аршнинг оёқлари бор. Уни фаришталар кўтариб туради. Арш оламлар учун худди куббадек. У Аллоҳ яратган мавжудотлар шифтидир.

Арш моҳиятини фақат Аллоҳ билади. Биз Аршга имон келтирамиз, Аллоҳни Ўзи яратган мавжудотларга ўхшатмаймиз, Қуръонда, суннатда келган нарсаларни шак-шубҳасиз тасдиқлаймиз, уларни ўзимизча таъвил қилмаймиз (яъни, шарҳламаймиз).

Қуръони каримда Арш ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Аллоҳ) Арш Эгаси бўлмиш Буюк Зотдир. У истаган нарсасини амалга оширувчидир” (“Буруж” сураси, 15-16-оятлар).

Аллоҳ таоло Аршнинг Соҳиби, ўта Улуғ, Буюк Зотдир. Аллоҳ улуғлигининг чегараси йўқ. Аллоҳ хоҳлаган ишини қилади. Агар бирон иш қилишни истаса, “Бўл!” деса, ўша заҳоти Аллоҳ хоҳлаган иш амалга ошади.

Бошқа оятда айтилади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй инсонлар,) албатта, Парвардигорингиз шундай Зотки, осмонлар ва ерни олти кунда яратиб, сўнг Аршига истиво қилди...” (“Аъроф” сураси, 54-оят).

Аллоҳ таоло осмонларни, ерни, улардаги нарсаларни олти кунда яратди (Бу кунлар микдори қанчалигини билмаймиз). Кейин Ўзининг буюклигига муносиб тарзда Аршга истиво қилди.

“Истиво” сўзи ўзбек тилига “эгаллаш” деб ўгирилади. Биз Аллоҳ Аршга истиво қилганига шак-шубҳасиз имон келтирамиз, лекин унинг қандай, қай тарзда амалга ошганини билмаймиз, истивони турлича таъвил қилмаймиз (изоҳламаймиз), Аллоҳни Ўзи яратган мавжудотларга ўхшатмаймиз, Аҳли сунна вал жамоа мазҳаби йўлини тутамиз, Аршга истиво қандайлигини Аллоҳга ҳавола қиламиз, бу ҳақида ортиқча гапирмаймиз.

Машҳур ривоятга кўра, бир киши имом Молик ибн Анас раҳматуллоҳи алайҳ ҳузурига келиб истиво ҳақида сўрабди. Шунда имом Молик: “Истиво маълум. Унинг қандайлиги номаълум. Унга имон келтириш вожиб. У ҳақида сўраш бидъатдир. Сен бидъатчи экансан! Бу кимсани менинг олдимдан олиб чиқинлар!” деб айтган экан.

Аввал ўтган солиҳлар – саҳобалар, тобеинлар, табаа тобеинлар шу йўл билан Аллоҳнинг поклиги, ўхшаши йўклиги, барча комил сифатлари ҳақида тўғри эътиқодни сақлаб келишган. Аллоҳ улардан рози бўлсин!

Аллоҳ таоло марҳамат қилиб айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Аршни кўтариб турадиган, унинг атрофидаги (фаришталар) Парвардигорларига ҳамд билан тасбеҳ айтадилар, У Зотга имон келтирадилар, имон келтирганларга мағфират сўрайдилар...” (*“Ғофир” сураси, 7-оят*).

Бу оятга кўра, маълум фаришталар Аллоҳнинг Аршини кўтариб туради, Аллоҳга ҳамду санолар айтади, имон келтиради, мўминлар гуноҳлари кечирилишини сўрайди.

Курси Аршдан бошқа нарсадир. Ибн Аббос розияллоҳу анху **“Унинг Курсиси осмонлару ерни қамраган”** ояти тафсирида: “Курси луғатда икки оёқнинг ўрнини билдиради. Арш ҳажмини Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким билмайди”, деган.

Абу Зар Ғифорий розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Арш олдида Курси худди чўлга ташланган темир ҳалқага ўхшайди”, деганлар (Ибн Жарир Табарий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Устоз шайх Алоуддин Мансур шундай деганлар: “Саҳобаи киромлар, буюк муфассир уламолар Аллоҳнинг Курсиси ҳақида турли қавллар айтишган. Жумладан, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху: “Курсидан мурод Аллоҳнинг илмидир. Аллоҳ таоло Ўзининг илми осмонлар ва ердан кенг эканига ишора қилмоқда”, деб тафсир қилган.

Ақсар уламолар: “Бу сўзнинг маъноси Ёлғиз Аллоҳ таолонинг Ўзига аён. Биз унинг ҳақлигига имон келтирамиз, мазмуни айнан нималигини Яратганнинг Ўзига ҳавола қиламиз”, дейишган.

Демак, биз ўқувчилар ўрни энг пойгакда, улуғ устозларимиз китобларини варақлаб, Каломуллоҳни тафсир қилишдаги одобларига таҳсин айтиш, ҳақларига дуолар қилиш, сўзларига қулоқ солиш. Уларга биронта сўз қўшишга на ҳаддимиз, на илмимиз бор” (Иқтибос тугади).

Аршни, Курсини яратган Аллоҳ таоло Аршга ҳам, Курсига ҳам муҳтож эмас. Аршни яратиши, унга истиво қилиши Аллоҳ таолонинг Аршга ҳожати борлигидан эмас, балки буни тақозо этган ҳикмат учундир.

Аллоҳ ҳар бир нарсани Ўз илми билан қамраб олган, улардан юқоридадир. Аллоҳ Ўзининг барча сифатларида тенги, ўхшаши йўқдир.

Демак, биз мўмин-мусулмонлар Аллоҳ Аршга истиво қилганига, Унинг Курсиси борлигига ишонамиз, уларнинг моҳияти қандайлигини ўз ақлимизга суяниб изоҳламаймиз, Аршни, Курсини одамлар тахтига, курсисига ўхшатмаймиз, Аллоҳ бандаларга хос ҳар қандай камчиликдан Поклигига, энг улуғ сифатлар Эгаси эканига имон келтирамиз.

ЛАВҲУЛ МАҲФУЗ ВА ҚАЛАМГА ИМОН КЕЛТИРИШ

Лавҳул маҳфүздан мурод Аллоҳ таоло махлуқотлари тақдирини ёзган нарсадир.

Қаламдан мурод эса Аллоҳ яратган, мазкур лавҳга тақдирларни ёзган қаламдир.

Биз мўмин-мусулмонлар лаҳвга, қаламга, унга битилган барча нарсаларга имон келтирамиз.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Албатта, Биз ўликларни (қайта) тирилтирамиз, қилган ишларини, (қолдирган) изларини ёзиб қўямиз. Барча нарсани очик Китобда санаб – белгилаб қўйганмиз” (*“Ёсин” сураси, 12-оят*).

Аллоҳ таоло қиёмат куни барча ўликларни тирилтиради, ҳисоб қилиш учун дунёда қилган ҳамма ишларини ёзиб, ўзларидан қолдирган яхши ёки ёмон изларни битик қўяди. Яхши из ўргатган илми, қилган солиҳ амали, одамлар фойдаланиши учун қурдирган масжид, мадраса, шифохона, жорий этган яхши иши ва ҳоказо. Ёмон из эса гуноҳ-маъсиятлар, бидъат-хурофотлардир. Мана шу ишларнинг ҳаммаси банда номаи аъмолига битта қўймай ёзилади. Ҳатто тоат-ибодат ёки маъсият сари ташланган ҳар бир қадами ҳам ёзиб қўйилади.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Бани Салама қабиласи Мадинанинг бир четида истикомат қиларди. Улар Масжидун набавий яқинига кўчиб ўтишни хоҳлашди. Шунда Аллоҳ таоло “Албатта, Биз ўликларни (қайта) тирилтирамиз, қилган ишларини, (қолдирган) изларини ёзиб қўямиз” оятини туширди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни чақириб, “Сизларнинг изларингиз ёзилади”, дедидар. Кейин ўша оятни ўқиб бердилар. Улар ниятларидан қайтишди” (Термизий, Ҳоким, Байҳақий ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Оят давомида айтилишича, борлиқда бўладиган ҳодисалар, одамлар қиладиган ҳар бир амали, қалбидаги нияти Аллоҳнинг Китобида – Лавҳул махфузда битиб қўйилган.

Бошқа ўринда шунда дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳ сизларни(нг отангиз Одамни) тупроқдан, сўнг (барчангизни) нуфтадан яратди. Кейин сизларни жуфт-жуфт қилиб қўйди. Ҳар бир аёлнинг ҳомиладор бўлиши ҳам, кўзи ёриши ҳам, шак-шубҳасиз, Унинг билиши билан бўлади. Ҳар бир умр кўрувчи умри узун қилинмайди, (ёки) умридан камайтирилмайди, магар (буларнинг барчаси) Китобда (битилган бўлади). Албатта, бу Аллоҳга осондир” (*“Фотир” сураси, 11-оят*).

Аллоҳ таоло башарият отаси Одам алайҳиссаломни тупроқдан яратган. Кейин эркак ва аёл ўртасидаги никоҳ орқали: бир томчи сувдан тарқаладиган қилиб қўйган. Аёлнинг ҳомиладор бўлиши, фарзандини дунёга келтириши Аллоҳнинг илми, тақдири билан бўлади. Бу ишлардан ҳеч бири Аллоҳга махфий эмас. Аллоҳ бир банда қанча умр кўришини белгиллаган бўлса, у ўша муддатга етиб боради: умри қисқариб ҳам қолмайди, Аллоҳ белгиллаган чегарадан ўтиб ҳам кетмайди. Ким қанча умр кўриши, умрнинг узайиши ёки қисқариши Аллоҳ даргоҳидаги Китобда – Лавҳул махфузда қайд этилган. Ўша Китобда банда ҳаётида бўладиган ҳамма ҳолатлар бор. Шунча илми қамраб олиш, уни ёзиб қўйиш Аллоҳ таолога қийин эмас. Зеро, У ҳамма нарсани Билувчи, ҳар ишга Қодир Зотдир.

Раббимиз азза ва жалла шундай марҳамат қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳ Ўзи хоҳлаган (нарс)ни ўчиради, Ўзи хоҳлаган (нарс)ни устивор қилади. Асл Китоб Унинг даргоҳидадир” (*“Раъд” сураси, 39-оят*).

Асл Китобдан мурад Лавҳул махфуздир.

Аллоҳ таоло хоҳласа, тақдирларни дуо-илтижо билан ўчиради, Ўзи истаган нарсаларни Лавҳул махфузда собит қилади. Аллоҳ таоло бунга маълум нарсаларни сабаб қилади. Бу ҳам Лавҳул махфузда битилган. Масалан, қариндош-уруғлар билан яхши муносабатда бўлиш узоқ умр кўришга, кенг ризққа сабабдир. Шунингдек, гуноҳ-маъсиятлар ризқдан баракани кетказди, умрни қисқартиради. Аллоҳ таоло ҳамма нарсани Ўз иродасига қараб тадбир қилади. Аллоҳнинг тадбири Лавҳул махфузда ёзиб қўйганига зид келмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Йўқ! У Қуръони мажиддир. Лавҳул махфуздадир” (*“Буруж” сураси, 21-22-оятлар*).

Яъни: Йўқ! Улар даъво қилаётганидек, Қуръон шеър, коҳинлик ёки сеҳр эмас, балки Аллоҳ томонидан нозил қилинган, шаъни улуғ илоҳий Китобдир. Қуръоннинг маънолари кенг, хайр-баракаси кўп.

Қуръон Аллоҳ ҳузуридаги Лавҳул Махфузда бўлиб, у ҳар қандай ўзгаришдан, қўшимча қўшишдан, қисқартиришдан холидир. У жин-шайтонлардан сақланган. Бу, Қуръон шаъни улуғлиги, Аллоҳ даргоҳида қадри баландлигини кўрсатади.

Қалам ҳақида бир қанча ривоятлар келтирилган. Жумладан, Убода ибн Сомит розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Албатта, Аллоҳ биринчи яратган нарса қаламдир. Бас, унга: “Ёз”, деди. У: “Эй Раббим, нимани ёзай”, деб сўради. Шунда (Аллоҳ): “Қиёматгача бўладиган ҳар бир нарса тақдирини ёз”, деди” (Абу Довуд ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Убода ибн Сомит розияллоху анху ўғлига қараб: “Эй ўғлим! Бошингга тушадиган нарса сени четлаб ўтмаслигини, сени четлаб ўтган нарса сенга етмаслигини билмагунингча имон ҳақиқати таъмини тотмайсан”, деб туриб юқоридаги ҳадисни айтган. Кейин: “Эй ўғлим! Мен Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “Ким мана шундан бошқа (эътиқод)да ўлса, мендан эмас”, деб айтганларини эшитганман”, деган (Абу Довуд “Сунан”да нақл қилган).

Яъни, Аллоҳ тақдир қилган нарсадан қочиб-қутулиш имкони йўқ. Аллоҳ банда пешонасига бир ишни ёздими, у шак-шубҳасиз бўлади. Агар У Зот бирон нарса етмаслигини ёзган бўлса, банда минг чирансаям унга ҳеч қачон эриша олмайди.

Аллоҳ таоло Лавҳул махфузда ёзган иш бўлишига борлиқдаги ҳамма мавжудотлар қарши чиксаям қўлидан ҳеч нарса келмайди. Шунингдек, Аллоҳ Лавҳга ёзмаган нарсани бўлдиришга уринсаям бу

ишнинг уддасидан чиқа олмайди. Чунки тақдир қалами қиёматгача бўладиган, бўлмайдиган ҳар бир нарсани ёзиб қўйган. Унинг сиёҳи қуриб бўлган.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ортларидан кетаётгандим, у зот: “Эй бола, мен сенга бир неча (манфаатли) сўзларни ўргатаман: Аллоҳ(нинг ҳудудлари)ни сақла. Шунда У Зот сени сақлайди. Аллоҳ(нинг ҳақлари)ни сақла. Шунда Уни қаршингда топасан. Агар сўрамоқчи бўлсанг, Аллоҳдан сўра. Агар ёрдам истасанг, Аллоҳдан ёрдам сўра. Шуни бил: агар уммат (бир жойга) тўпланиб, сенга манфаат етказмоқчи бўлса, фақат Аллоҳ сенга (тақдир қилиб) ёзиб қўйган даражада манфаат етказа олади. Агар улар йиғилиб, сенга зиён етказмоқчи бўлса, фақат Аллоҳ сенга ёзган даражада зарар етказа олади. Қаламлар кўтарилди, саҳифалар қуриди”, дедилар” (Термизий, Аҳмад, Ҳоким ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Аллоҳ тақдир қилган нарса бўлмай қолишининг иложи йўқ. Агар мусибат бандани четлаб ўтса, Аллоҳ уни сақласа, ҳеч ким унга мусибат етказа олмайди. Банда бошига тушадиган мусибатларни ҳеч ким арита олмайди, уни балодан сақлаб қола олмайди. Чунки Аллоҳнинг ҳукмини қайтарувчи йўқ. Аллоҳ нимани тақдир қилса, бўлади. Нимани тақдир қилмаса, бўлмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“На ерга, на ўзларингизга бирон мусибат етмайди. Магар (етса), Биз уни пайдо қилишимиздан олдин Китобда (яъни, Лавҳул маҳфузда битилган) бўлади. Албатта, бу Аллоҳга осондир. Токи сизлар қўлларингиздан кетган нарсага қайғурмагайсиз, (Аллоҳ) сизларга ато этган нарса билан шодланиб (ҳаволаниб) кетмагайсиз” (“Ҳадиид” сураси, 22-23-оятлар).

Ушбу оятда таъкидланишича, бизга етадиган ҳар бир мусибат – касаллик, очлик, камбағаллик, ўлим ва ҳоказолар юзага чиқишидан олдин Лавҳул маҳфузда, Аллоҳнинг илмида собит бўлади. Шунинг учун мусибатга ортиқча хафа бўлиб, ўзини қийнашнинг ҳожати йўқ. Мусибатни сабр-бардош билан қарши олиш мусулмон кишига хосдир.

Шунингдек, ҳар қандай хурсандчилик, яхшилик ҳам аввалда Лавҳул маҳфузда ёзилган. Шундай экан, бирон неъматга эришганда ортиқча хурсанд бўлиб, ўзидан кетиш мусулмон одамга ярашмайди.

Бошқа оятда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Бандага) бирон мусибат етмайди, магар Аллоҳнинг изни-иродаси билан (етади). Ким Аллоҳга имон келтирса, У Зот унинг қалбини (тўғри йўлга) ҳидоят қилади. Аллоҳ барча нарсани билувчидир” (“Тағобун” сураси, 11-оят).

Мусибат киши бошига фақат Аллоҳнинг изни-иродаси, тақдири билан тушади. Банда яхшиликни жалб этиш, ёмонликни даф қилиш учун қўлидан келган чораларни кўради. Бироқ натижа Аллоҳнинг иродасига ҳавола. Шунинг учун бошига кулфат тушган одам маҳзун бўлмай, бу Аллоҳнинг тақдири эканига имон келтирса, чиройли сабр қилса, Аллоҳ унинг қалбини Ўзининг амрига бўйсунадиган, қазои қадардан рози бўладиган қилиб қўяди, чиройли сўзлар айтишга, гўзал амаллар қилишга тавфиқ беради. Зеро, ҳидоятнинг асли қалбда бўлади. Тана аъзолари қалбга бўйсунди. Агар қалб тўғриланса, қолган аъзолар ҳам тўғриланади.

ҚИЁМАТ ЖУДА ЯҚИН

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Улар (Макка мушриклари ўтмишда ўз пайғамбарларини ёлғончи қилган қавмлар дучор бўлган ҳалокатлардан эслатма-ибрат олмадилар,) энди тўсатдан (қиёмат) соати келишини кутмоқдалар. Ҳақиқатан, унинг аломатлари келди. Бас, уларга (қиёмат соати) келган вақтда эслатма-ибрат олишлари (учун) қандай (имкон) бўлади?!” (“Муҳаммад” сураси, 18-оят).

Қиёмат куни тобора яқинлашаётгани ҳақида хабар берилиши ҳам Аллоҳнинг раҳматидир. Шояд инсонлар бундан ибрат олишса, тавба-тазарруъ қилишса, ибодатларга янада маҳкамроқ бел боғлашса.

Қиёмат яқин қолгани биринчи аломати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг юборилишлари эди. У зот алайҳиссалом: “Мен пайғамбар этиб юборилганимда қиёмат мана шундай эди”, деб ўрта ва кўрсаткич бармоқларига ишора қилганлар (Бухорий ривояти).

Дунё охирлаб, қиёмат яқин қолгани шундай ифодаланган. Мазкур ҳадис айтилганига ҳам 14 аср бўлди. Бу муддат ичида қиёмат аломатлари бирин-кетин воқеликда кўринди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида кўринган қиёмат аломатларидан бири ойнинг бўлиниши эди. Бу воқеа Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада турганларида юз берган.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Қиёмат) соати яқинлашиб қолди, ой ҳам бўлинди. Агар улар (яъни, Қурайш мушриклари Муҳаммад алайҳиссалом пайғамбарлигига далолат қиладиган) **бирон оят-мўъжиза кўрсалар** (ҳам у пайғамбарга имон келтириш ўрнига) **юз ўгирадилар**, “(Бу) ҳар доимги сеҳр-ку!” дейдилар” (“Қамар” сураси, 1-2-оятлар).

Ибн Касир айтади: “Бунга уламолар орасида иттифоқ қилинган. Яъни, ойнинг бўлиниши Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларида бўлган. У энг катта мўъжизалардан ҳисобланади”.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Макка аҳли Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан мўъжиза кўрсатишни сўради. Расулulloҳ уларга ойни иккига бўлиб кўрсатдилар. Макка аҳли Ҳиро тоғи ойнинг икки бўлаги ўртасида қолганини кўрди” (Бухорий ва Муслим ривояти).

ҚИЁМАТ ҚАЧОН ҚОИМ БЎЛАДИ?

Қиёмат қачон қоим бўлиши ёлғиз Аллоҳгагина аён. Бу ҳақида Каломи мажидда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Сиздан соат (яъни, қиёмат) қачон содир бўлади, деб сўрайдилар. Айтинг: “Унинг илми фақатгина Парвардигорим даргоҳидадир. Вақти-соати келганида ҳам фақат Ўзи ошкор қилади. (Қиёмат) осмонлар ва ер учун жуда оғир (дахшатли) ишдир. У сизларга тўсатдан – кутилмаганда келади”. Гўё сиз у ҳақида яхши биладигандек сўрайдилар. “Унинг илми фақат Аллоҳ даргоҳидадир, лекин жуда кўп одамлар уни билмайдилар”, деб айтинг” (“Аъроф” сураси, 187-оят).

Макка мушриклари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қиёмат ҳақида сўрашарди, “Қиёмат қачон бўлишини айтиб бер!” деб талаб қилишарди. Уларнинг мақсади Расулulloҳни синаш, хижолатга қўйиш, уялтириш эди.

Аслида қиёмат қачон қоим бўлишини Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди. У Зот охират куни қачонлигини ҳеч кимга, ҳатто энг афзал пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳам билдирмаган.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“**Ҳақиқатан, Аллоҳ ҳузурдагина** (қиёмат) **соати** (яъни, қачон қоим бўлиши тўғрисидаги) **илм бор**” (“Луқмон” сураси, 34-оят).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қиёмат аломатлари ҳақида хабар берганлар, унинг қачон бўлиши фақат Аллоҳга аёнлигини айтганлар. Қиёматнинг катта, кичик аломатлари саҳиҳ ҳадисларда келтирилган, лекин қиёмат айнан қайси йилда, қайси ойда бўлиши Аллоҳдан бошқа ҳеч кимга маълум эмас.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) сиздан (қиёмат) соати ҳақида – у қачон содир бўлади, деб – сўрашади. Унинг зикрини сиз қаердан билардингиз? Унинг тугаши (яъни, илми) **Парвардигорингизга** (тегишли) **дир**” (“Нозот” сураси, 42-44-оятлар).

Мушриклар истехзо билан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қиёмат қачон қоим бўлишини сўрашарди. У зот мушриклар хидоятга келишидан умид қилиб саволларига жавоб беришни истардилар. Лекин Аллоҳ таоло Ўз Расулини бундан қайтарди, қиёмат қачон бўлиши фақат Аллоҳга хос илмлигини билдирди. Зеро, пайғамбар зиммасига юклатилган вазифа Парвардигор рисолатини етказишдан иборат.

Оиша розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қиёмат ҳақида сўрадилар. “Унинг зикрини сиз қаердан билардингиз? Унинг тугаши (яъни, илми)

Парвардигорингизга (тегишли)дир” ояти нозил бўлгандан кейин бу ҳақида бошқа сўрамадилар (Ҳоким, Ибн Жарир, Баззор ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Анас ибн Молик розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ер юзида “Аллоҳ”, “Аллоҳ” дейилмай қолгунига қадар қиёмат қоим бўлмайди” (Муслим ривояти).

Яна бир ҳадисда шундай дейилган: “Ер юзида “Лаа илааҳа иллаллоҳ” айтилмай қолгунига қадар қиёмат қоим бўлмайди” (Аҳмад саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Аллоҳ таоло бизни ҳам, зурриётларимизни ҳам қиёматни кўришдан сақласин! Чунки қиёмат Аллоҳнинг ғзабига учраган кимсалар устига келади. Улар орасида имон калимасини айтадиган тирик жон қолмайди...

Инсон табиатида қиёмат қачон бўлишини билишга қизиқиш бор. Лекин, ожиз банда биринчи галда яқинда бошига тушиши муқаррар нарсага (яъни, ўлимга) тайёрлангани маъқул. У: “Қиёмат қоим қачон бўларкин?” деб бошини қотириб, вақтини беҳуда нарсаларга сарфлаш ўрнига солиҳ амалларини кўпайтирсин, гуноҳларидан тавба қилсин. Шунда ўзига яхши бўлади.

ҚИЁМАТ АЛОМАТЛАРИ

Қиёмат аломатлари, деганда қиёматдан олдин кўринадиган белгилар назарда тутилади. Улар қиёмат яқин қолганини билдиради.

Қиёмат ва унинг белгилари содир бўлиши шубҳасиз. Ҳар бир мўмин банда бунга ишониши шарт.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам) сиздан қиёмат ҳақида – у қачон бўлади, деб сўрашади. Айтинг: “Унинг қачон бўлишини фақат Аллоҳ билади. Уни вақти-соати келганида Аллоҳнинг Ўзи ошкор қилади. Осмонлар ва ер аҳли (қиёмат даҳшатига) бардош бера олмайди. Қиёмат сизларга тўсатдан-кутилмаганда келади”. Гўё сиз у ҳақида яхши биладигандек сўрайдилар. Айтинг: “Уни Аллоҳ билади. Лекин жуда кўп одамлар (буни) билишмайди” (“Аъроф” сураси, 187-оят).

Уламолар қиёмат аломатларини катта ва кичикка ажратишган. Катта аломатлар қуйидагилар: имом Маҳдий чиқиши, Исо алайҳиссалом осмондан тушиши, дажжол чиқиши, Яъжуж-Маъжуж хуружи, Исо алайҳиссалом вафотидан кейин эсадиган, мўминлар жонини оладиган шамол, куёшнинг мағрибдан чиқиши, даббатул арз, одамларни маҳшаргоҳ сари ҳайдайдиган олов.

Қиёматнинг кичик аломатлари эса қуйидагилар: охири замонда одамлар бузилиб кетиши, Аллоҳ динидан узоқлашиши, бузук ишлар кенг тарқалиши, орада фитналар содир бўлиши, мусулмонлар бири-бири билан урушиши, илм аҳлининг исканжага олиниши, қотиллик, зилзилалар, тўфонлар кўпайиши, мол-дунё кўплигидан садақа оладиганлар топилмаслиги, аёллар сони эркакларникидан ортиб кетиши, ҳатто элликта аёлга битта эркак тўғри келиши ва ҳоказо.

Кичик аломатлар қиёмат жуда яқин қолганини билдирмайди. Улардан кейин ҳам ҳаёт минг-икки минг йил давом этиши мумкин. Инсоният бошидан кечирган умрига нисбатан бу йиллар ҳеч нарса эмас. Ҳозир қиёматнинг катта аломатлари кутилмоқда. Уларнинг бири кўриниши билан – худди шодаси узилган маржондек – бошқалари ҳам кетма-кет содир бўлади. Сўнг қиёмат бошланади²⁹.

Савол-жавоблар

Савол: Охири замон нима дегани?

Жавоб: Дунё ҳаётининг тугаши.

Савол: Қиёмат қачон қоим бўлади?

Жавоб: Бу фақат Аллоҳга аён. Қиёмат қоим қачонлигини фаришталар ҳам, пайғамбарлар ҳам билишмаган.

Савол: Қиёматдан олдин кунлар қисқариб, вақтдан барака кетади, деган гап ростми?

²⁹ Манба: Муҳаммад Саламат Жабар, “Қиёмат аломатлари”.

Жавоб: Ҳа, рост. Қиёматдан олдин йиллар, ойлар, кунлар қисқариши, вақтдан барака кетиши ҳақида ҳадислар бор.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Замон яқинлашмагунича қиёмат қоим бўлмайди. Бир йил бир ойдек, бир ой бир ҳафтадек, бир ҳафта бир кундек, бир кун бир соатдек, бир соат худди хурмо барги ёнгунича (муддатдек) бўлиб қолади” (Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Анас ибн Молик розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Замон яқинлашмагунича қиёмат қоим бўлмайди. (Замон шу қадар яқинлашади,) ҳатто йил ойдек, ой ҳафтадек, ҳафта кундек, кун эса бир парча чўғдек (ёки учкунчалик) бўлиб қолади” (Термизий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Агар ҳадис зоҳири олинса, ҳали бу аломат кўринмади. Балки бу воқеа қиёмат жуда яқин қолганида юзага чиқар. Унда бутун олам ҳалокатга юз тутади, ер айланиши, юлдузлар ҳаракати бузилади.

Агар ҳадиснинг зоҳири олинмаса, унда замон яқинлашувидан мурод турли эҳтиёжлар тезда қондирилиши, жуда узоқ масофаларни қисқа муддатда босиб ўтишдир. Илм-фан ривожланиши сабаб бундай имкониятлар бугунги кунда мавжуд. Қадимда бир йил қилинган ишни ҳозир ўн беш-йигирма кунда битказиб қўйилмоқда. Қолаверса, замонавий алоқа воситалари чиқиб, узоқдаги одамлар билан бемалол гаплашиш, фикр алмашиш имкони туғилди. Аввал уларнинг олдига бориб-келишга тўғри келарди. Ҳозир эса битта тугмани босиб, алоқага чиқиб, йўлга сарфланадиган бир неча ҳафтани, ҳатто ойни тежаш мумкин.

Ибн Асир айтади: “Замон яқинлашуви умрлар қисқариши, барака камайтишидир. Лекин баъзилар уни бошқача шарҳлашган. Яъни, замон яқинлашади, ҳатто йил ойдек, ой ҳафтадек, ҳафта кундек, кун соатдек, соат хурмо барги ёнишидек бўлиб қолади”. Мана шу охириги шарҳ саҳиҳроқ.

Ҳаттобийга кўра, ҳадисда айтилган воқеа (яъни, замон яқинлашиши) имом Маҳдий ва Исо алайҳиссалом даврида бўлади³⁰.

* * * * *

Қуйида қиёматнинг катта аломатлари ҳақида сўз юритилади.

ДАЖЖОЛНИНГ ЧИҚИШИ

“Дажжол” сўзи “ашаддий ёлғончи”, “фирибгар” маъносини англатади. Дажжол ҳақни ботил билан кўмиб ташлаш қобилиятига эга. “Дажжол” исмли ёлғончи кимса пайдо бўлиши қиёматнинг энг катта белгиларидандир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозлари сўнггида ташаххуддан кейин, салом беришдан олдин дажжол фитнасидан паноҳ тилаганлар, умматларига шундай қилишни буюрганлар. Бу ҳам дажжол фитнаси хатарли эканини кўрсатади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади “(Қай) бирингиз охириги ташаххуддан фориг бўлса, тўрт нарсдан: жаҳаннам азобидан, қабр азобидан, тириклик ва ўлим фитнасидан, масиҳ дажжол фитнасидан паноҳ сўрасин” (Муслим ривояти).

Имрон ибн Ҳусойн розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Одам яратилишидан то қиёматга қадар дажжол (фитнаси)дан каттароқ (фитна) йўқ” (Муслим ривояти).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Дажжол (чиққани)ни эшитган киши ундан узоқлашсин. Аллоҳга қасамки, ўзини мўмин ҳисоблайдиган одам олдига (дажжол) келганида ҳалиги киши унга эргашиб кетади” (Абу Довуд саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Мадинага кириш йўлларида фаришталар туради. У ерга дажжол ҳам, ўлат ҳам кирмайди” (Бухорий ривояти).

Анас ибн Молик розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Дажжол Мадина (ёни)га келиб, у ерни кўриқлаб турган фаришталарни кўради. Иншааллоҳ, Мадинага дажжол ҳам, вабо ҳам яқинлашмайди” (Бухорий ривояти).

³⁰ Манба: Мулла Али Қори, “Миркотул мафотих”; Муҳаммад Саламат Жабар, “Қиёмат аломатлари”.

Яна Анас ибн Молик розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Дажжол келиб, Мадина яқинига тушади. Сўнг Мадина уч марта силкинади. Шунда унинг олдига барча кофирлар, мунофиқлар чиқади” (Бухорий ривояти).

Абу Саид Худрий розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Дажжол чиқади. Унга Мадинага кириш ҳаром қилинган (яъни, ман этилган). Дажжол Мадинадаги баъзи ўт унмас (– яйдоқ) ерларга етади. Ўша кунларда энг яхши ёки яхшилардан бир киши чиқиб, унга: “Тувохлик бераман, сен Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бизга таърифлаган дажжолсан!” дейди. Шунда дажжол (атрофидаги кишиларга): “Агар мана шуни ўлдириб-тирилтирсам, (кейин ҳам) ишда (яъни, менинг ҳақлигимга) шубҳа қиласизларми?” дейди. “Йўқ”, дейишади (одамлар). Дажжол ҳалиги кишини ўлдиради. Сўнг тирилтиради. (Ҳақ сўзни айтган ўша) киши тирилганидан кейин шундай дейди: “Аллоҳга қасамки, сени бугунгичалик яхши таниб олмагандим”. Дажжол уни яна ўлдираман, дейди. Лекин (бу гал) унга қодир қилинмайди” (Бухорий ривояти).

Аллоҳ таоло дажжол билан бандаларини синайди. Дажжол Аллоҳ таоло изни билан ғайритабиий ишлар қилувчи ёлғончидир. Аллоҳ таоло дажжолни баъзи ишларга қодир қилиб қўяди. Жумладан, дажжол ўликларни тирилтиради, дунёни гулга буркайди, ерни ҳосилдор қилиб қўяди. Дажжолнинг жаннати, дўзахи, икки дарёси бўлади. Ер ҳазиналари унга бўйсунди. Агар буюрса, осмондан ёмғир ёғади, ердан ўсимликлар унади. Буларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолонинг хоҳиши, қудрати билан бўлади.

Анас ибн Молик розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Дажжолга Исфаҳон яҳудийларининг 70.000 нафари эргашади. Улар устида тайласон (яъни, кийим) бўлади” (Муслим ривояти).

Айрим одамлар дажжолнинг гапига ишонади, унга алданади. Мўминлар эса Аллоҳнинг динида сабот билан туришади. Маълум вақт ўтгач, Аллоҳ таоло дажжол фитналарини тўхтатади. Кўкдан Исо алайҳиссалом тушиб, уни ўлдиради.

Наввос ибн Самъон розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам дажжол ҳақида шундай дедилар:

– Агар у чиққанида орангизда бўлсам, қаршингизда ўзим унга ҳужжат келтирувчиман. Агар орангизда йўқлигимда чиқса, ҳар ким ўзига-ўзи ҳужжат келтирувчидир. Ҳар бир муслим устида Аллоҳ ўринбосарим (– ҳужжат келтирувчи)дир. Қай бирингиз дажжол (замони)га етса, унга (қарши) “Каҳф” сураси аввалги (оятлари)ни ўқисин. Бу оятлар сизларни дажжол фитнасидан сақлайди.

Шунда:

– У қанча туради? – деб сўралди.

– Қирқ кун. Бир куни йилдек, бир куни ойдек, яна бир куни ҳафтадек, қолган кунлари (оддий) кунларингиздек бўлади.

– Эй Расулуллоҳ, бир йилдек ўтадиган кунда бир кеча-кундузлик намоз бизга кифоя қиладими?

– Йўқ, унга ўз миқдорини белгилайсиз. Сўнг Дамашқ шарқидаги оқ минора олдида Исо ибн Марям тушади, Луд дарвозаси ёнида дажжолга етиб, уни ўлдиради (Абу Довуд саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Дажжолнинг ўнг кўзи ғилайдир. Унинг кўзи бўртиб чиққан узум донасига ўхшайди.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларида дажжол зикр қилинди. Шунда у зот: “Аллоҳ сизга махфий эмас. Аллоҳ ғилай ҳам эмас (қўллари билан кўзларига ишора қилдилар). Албатта, масиҳ дажжолнинг ўнг кўзи ғилай. Унинг кўзи бўртиб чиққан узум донасига ўхшайди”, дедилар” (Бухорий ривояти).

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Мен дажжолда бор нарсани ундан яхши биламан. Унинг икки оқар дарёси бор. Кўзга биттасида сутдек оқ сув, кейингисида олов кўринади. Ўша кунга етган киши олов кўринган дарё олдида борсин, кўзини юмиб, бошини эгиб, ундан ичсин. У олов совуқ сув бўлади. Дажжолнинг кўзи масҳ этилган (юмуқ), устида ошиқча-қалин эти бор. Икки кўзи ўртасида “кофир” деган ёзув бор. Ўқишни билган-билмаган мўмин ўша ёзувни ўқий олади” (Муслим – Ҳузайфа ибн Ямон розияллоху анхудан – ривоят қилган).

Имом Муслим келтирган яна бир ривоятда: “Дажжолнинг чап кўзи кўр, сочи қалин, бир-бирига буралиб-ёпишиб кетган. Унинг жаннати ва дўзахи бор. Унинг дўзахи жаннат, жаннати дўзахдир”, дейилган.

Аллоҳ таоло бизни дажжол фитнасидан Ўз паноҳида асрасин!

ИМОМ МАҲДИЙНИНГ ЧИҚИШИ

Ҳадиси шарифларда айтилишича, қиёматдан олдин имом Маҳдий чиқиб, етти йил ҳукмронлик қилади. Унинг даврида фаровонлик бўлади, ер юзи адолатга тўлади. Маҳдий аҳли байтдан, яъни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам оила аъзоларидан бўлади.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Маҳдий менинг умматимдан чиқади. Беш ёки олти ёки етти яшайди”, дедилар. Биз: “У (беш, олти, еттилар) нима?” деб сўрадик. У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бу йиллардир. (Маҳдий) олдига бир киши келиб, “Эй Маҳдий, менга (бирон нарса) бер”, дейди. Маҳдий унинг кийимига (яъни, этагига) сикканича нарса тўкади”, дедилар” (Термизий ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Ер жавру зулмга, адоватга тўлиб кетмагунча қиёмат бўлмайди. Сўнг аҳли байтимдан бир киши чиқиб, (олдин) қандай жавр-зулмга тўлган бўлса, шундай адолат билан тўлдиради” (Ҳоким ривоят қилган, санади саҳиҳлигини айтган).

Яна бир ҳадисда шундай дейилган: “Маҳдий менадир. У пешонаси очиқ (яъни, бошининг ярмигача сочи йўк), бургут бурун кишидир. Ер жавр-зулмга қандай тўлган бўлса, (уни) адолатга шундай тўлдиради. (Маҳдий) етти йил подшоҳлик қилади” (Абу Довуд – Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан – марфуъ тарзда ривоят қилган. Ҳадис санади ҳасан).

Аҳли сунна вал жамоа ақидасига кўра, имом Маҳдий чиққанидан сўнг ҳамма мусулмонлар бир ҳукмдор байроғи остида тўпланади.

Имом Маҳдий Исо алайҳиссаломга Фаластиндаги Луд дарвозаси олдида дажжолни ўлдиришда ёрдам беради. Маҳдий мана шу умматга имомлик қилади. Исо алайҳиссалом унинг ортида намоз ўқийди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Орангизга Ибн Марям тушганида, сизларнинг имомингиз бўлганида ҳолингиз не кечади?” (Бухорий, Муслим, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ривояти).

“Файзул борий” китобида айтилишича, ҳадисда зикр қилинаётган киши имом Маҳдийдир.

Бундан чиқди, имом Маҳдий чиқиши, Исо алайҳиссалом осмондан тушиши, дажжол хуружи бир-бирига яқин вақтда содир бўлади.

Ибн Халдун айтади: “Асрлар давомида аҳли Ислом орасида машҳурки, охир замонда аҳли байтдан бир киши аниқ чиқади, Динни қувватлайди, адолат ўрнатади. Мусулмонлар унга бўйсунди. Ислом ерларига эгалик қилувчи бу киши “Маҳдий” номи билан танилади. Дажжол чиқиши, саҳиҳ ҳадисларда айтилган қиёматнинг бошқа аломатлари шундан кейин кўринади” (Муҳаммад Саламат Жабар, “Қиёмат аломатлари”).

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Мен Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Умматимдан бир тоифа қиёматгача ҳақ устида курашиб доим ғолиб бўлади. Шунда Исо алайҳиссалом тушади. Амирлари унга: “Кел, бизга намоз ўқиб бер”, дейди. У: “Йўк, Аллоҳ бу умматни мукаррам қилиши учун бир-бирингизга амирдирсиз”, дейди”, деб айтганларини эшитганман” (Муслим, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ривояти).

Ибн Можа нақл қилган ривоятда айтилишича, Исо ибн Марям тонгда тушганида Имом ортига сурилиб, Исо алайҳиссалом имомликка ўтишини кутади. Исо эса кўлини Имом елкасига қўйиб: “Ўт, намоз ўқи. Чунки, сенга иқомат айтилди”, дейди. Шунда Имомлари улар билан намоз ўқийди.

Ҳоким “Мустандрок”да Абу Назрадан нақл қилган ривоятда шундай дейилган: “Исо алайҳиссалом бомдод намози вақтида тушади. Шунда одамлар Имоми унга: “Эй Рухуллоҳ, биз билан намоз ўқинг!” дейди. У: “Сизлар бу умматнинг жамоасидирсиз. Айримларингиз бошқаларингизга амирдир. Ўзингиз ўтинг, бизлар билан намоз ўқинг”, дейди. Имом (жамоат) билан намоз ўқийди”.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аҳли байтимдан бир киши арабларга бошчилик қилмагунча дунё тугамайди. Унинг исми менинг исмига тўғри келади” (Абу Довуд, Аҳмад, Табароний ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Бундан чиқди, Имом Маҳдийнинг исми “Муҳаммад”дир.

Али розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар дунёдан фақат бир куни қолса ҳам, албатта, Аллоҳ аҳли байтимдан бўлган, (олдин) жавр-зулмга тўлганидек, (ер юзини) адолатга тўлдирадиган бир кишини юборади” (Абу Довуд, Аҳмад, Ҳоким ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

ИСО АЛАЙҲИССАЛОМ ОСМОНДАН ТУШИШИ

Дажжол ер юзида бузғунчилик қилиб турганида Исо алайҳиссалом осмондан тушиб, уни ўлдиради. Исо алайҳиссалом осмондан тушганидан кейин Ислон шариати билан ҳукм чиқаради, унутилган, амалдан қолган ҳукмларни қайта тиклайди, ер юзида Аллоҳ таоло хоҳлаган муддат яшаб, вафот этади. Мусулмонлар унга жаноза ўқиб, дафн этишади.

Қуръони каримда Исо алайҳиссалом ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳолбуки, улар (Исони) ўлдирганлари ҳам, осганлари ҳам йўқ. Фақат улар учун (бошқаси Исога) ўхшатиб қўйилди, холос. Албатта, Исо ҳақида талашиб-тортишган кимсалар унинг (ўлдирилган-ўлдирилмагани) ҳақида шубҳада қолганлар. У ҳақида фақат гумонга берилдилар. Уни ўлдирмаганлари аниқ. Балки Аллоҳ уни осмонга кўтарган. Аллоҳ қудрат ва ҳикмат Эгаси бўлган Зотдир. Ҳар бир аҳли китоб ўлими олдидан унга (яъни, Исога), албатта, имон келтиради. Қиёмат куни эса буларнинг зарарига гувоҳ бўлади” (*“Нисо” сураси, 157-159-оятлар*).

Бу ерда яҳудийлар мақтанаётган ишнинг асл моҳияти очиб берилмоқда. Яҳудийлар: “Биз Исони ўлдирдик”, деб ёлғон гапиряптилар. Бу – уларнинг даъвоси. Улар Исони ўлдирганлари ҳам, осганлари ҳам йўқ. Аслида Исо алайҳиссаломга қуйиб қўйгандек ўхшаш кишини ўлдирганлар. Кейин Исони ўлдирдик, деб ўйлаганлар.

Шайх Ҳасанайн Муҳаммад Махлуф шундай деган: “Яҳудийларнинг кўпи “Масихни биз ўлдирдик, дорга осдик”, деб даъво қилишди. Аллоҳ уларни ёлғончига чиқарди: бошқа кишини Исо алайҳиссаломга ўхшатиб қўйди. Улар Исони ўлдириш учун келганларида унинг қиёфадошини кўрдилар. Кейин уни ўлдирдилар. Улар Исога ўхшаш одамни пайғамбар деб ўйлашган. Аслида эса Ибн Марямни ўлдиришмаган. Аллоҳ Исони осмонга кўтарган, уни душманлар ёмонлигидан сақлаган”.

Муфассирлар бошқа кишининг Исога ўхшатиб қўйилиши ҳақида бир қанча қавлларни келтиришган. Улардан энг муҳим иккитасини зикр қиламиз:

Биринчиси: Аллоҳ таоло Исо алайҳиссаломга хиёнат қилган, уни қатл қилишда “ташаббус” кўрсатганлардан бирини унга ўхшатиб қўйган. Ўша киши Яҳузоз Исхарбутийдир. У Исо алайҳиссалом кетидан юриб, душманлар фойдасига жосуслик қилган. Яҳузоз Исо алайҳиссалом турган жойни душманларга кўрсатиб: “Олдингиздан биринчи чиққан одам Масих бўлади. Уни ушлаб, қатл қилинглари!” деди. Яҳузоз Исо алайҳиссаломни кўрсатиш учун унинг уйига кирганида Аллоҳ Исони осмонга кўтарди. Ҳалиги мунофиқни Исо алайҳиссаломга ўхшатиб қўйди. Душманлар етиб келишганида Яҳузозни Исо деб ўйлаб қатл қилишди.

Мана шу қавл Инжилнинг баъзи нусхаларида келтирилган. Алусий бунга қуйидаги сўзлари билан ишора қилган: “Ҳаворийлардан бир киши Исо алайҳиссаломга душманлик қилиб, зимдан кетидан пойлоқчилик қиларди. Душманлар Исони ўлдирмоқчи бўлганларида, у: “Сизларга Исони мен кўрсатаман”, деди. Бунинг эвазига 30 дирҳам пул ҳам олди. Шундай қилиб, ўша киши Исо алайҳиссалом уйига кирди. Аллоҳ пайғамбарини осмонга кўтарди, иккиюзламачи кимсани Исога ўхшатиб қўйди. Душманлар хоинни Исо алайҳиссалом деб ўйлаб қатл қилишди”.

Иккинчи қавл: Яҳудийлар Исони қатл қилмоқчи бўлишганда Аллоҳ таоло пайғамбарнинг мухлис шогирдларидан бирини унга ўхшатиб қўйган. Исо шогирдларига хитоб қилиб: “Орангизда ким менга ўхшатилиб, қатл қилинишни, кейин жаннатга киришни хоҳлайди?” деди. Шунда бир киши: “Мен”, деб розилик берди. Шунда Аллоҳ уни Исо алайҳиссалом суратига киргизди. Ғанимлар уни қатл қилиб, осдилар.

Ибн Касир мана шу қавлни қувватлайдиган бир қанча ривоятларни келтирган. Жумладан, Ибн Аббосдан ривоят қилинишича, Аллоҳ таоло Исо алайҳиссаломни осмонга кўтаришни ирода қилганида у шогирдлари олдига чиқди. Уйда ҳаворийлардан ўн икки киши бор эди. Исо уларга қарата: “Орангизда мендан кейин имон келтирганидан сўнг ўн икки марта кофир бўладиганлар бор”, деди. Сўнг: “Ичингизда қайси бирингиз менга ўхшатилиб, ўрнимга қатл қилинишни истайди? У жаннатда мен билан бирга бўлади”, деди. Шунда ораларида энг ёши кичиги турди. Исо унга: “Ўтир!” деди. Кейин ҳалиги савол билан яна мурожаат қилди. Яна ўша йигит ўрнидан турди. Исо: “Ўтир!” деб буюрди. Аллоҳнинг пайғамбари учинчи марта мурожаат қилганида яна ўша йигит: “Мен розиман”, деди. Шунда Исо унга:

“Сен ўшасан”, деди. Шунда ёш йигит Исо ибн Марямга ўхшатиб кўйилди. Исо алайҳиссалом эса осмонга кўтарилди. Яҳудийлар Исони қидириб келишди. Унинг қиёфадошини топиб қатл қилишди. Ҳаворийлар ичидан баъзилар буни кўриб, ўн икки марта кофир бўлди.

Ибн Касир айтади: “Ибн Аббосдан нақл қилинган бу ривоят санади саҳиҳ. Уни Насоий Абу Курайбдан, у Абу Муовиядан ривоят қилган. Бир қанча салафлар айтишича, Исо ҳаворийларга: “Сизлардан қайси бирингиз менга ўхшатилиб, ўрнимга қатл қилинишни, кейин жаннатда мен билан бирга бўлишни истайди?” деган³¹”.

Биз Қуръони карим матнига суянган ҳолда Исо алайҳиссалом ўлдирилмаган, осилмаган, балки Аллоҳ уни ҳузурига кўтарган, душманлари макридан халос қилган. Яҳудийлар ўлдириб дорга осган Исо эмас, бошқа одам, деб эътиқод қиламиз.

“Албатта, (Исо) ҳақида талашиб-тортишган кимсалар унинг (ўлдирилган-ўлдирилмагани) ҳақида шубҳада қолганлар. У ҳақида ҳеч ҳам билимлари йўқ, фақат гумонларга бериладилар, холос”.

Аҳли китоб орасида Исо алайҳиссалом ҳақида ихтилоф қиладиганлар иккиланишдалар. Уларда Исо алайҳиссалом ҳақида қатъий, собит илмнинг ўзи йўқ. Улар Исо хусусида бирон ҳужжат-далилсиз фақат шубҳа-гумонни гапиришади.

Ҳақиқатан, Аҳли китоблар Исо алайҳиссалом ҳақида жуда кўп ихтилоф қилишган. Баъзилари уни “Аллоҳнинг ўғли”, дейишган. Баъзилар “Исода инсоний унсур билан бирга илоҳий унсур ҳам мавжуд”, деб даъво қилишган.

Улар Исонинг қатл этилиши ҳақида ҳам кўп талашиб-тортишишган. Баъзи яҳудийлар: “Исо ёлғончи эди. Биз уни ҳақиқатан ўлдирганмиз”, дейишган. Бошқалар бунга эътироз билдириб: “Агар Исо ўлдирилган бўлса, бизнинг соҳибларимиз қаерда? Агар соҳибларимиз ўлдирилган бўлса, у ҳолда Исо қаерда?” дейишган. Улар ичида: “Юз Исоники, бадан эса соҳибимизники”, деганлар ҳам бор. Хуллас, жуда кўп ихтилоф қилишган. Уларнинг биронтаси ҳам Исо ҳақида ҳақ гапни айтмаган.

“Уни ўлдирмаганлари аниқ. Балки Уни Аллоҳ Ўз ҳузурига кўтарган. Аллоҳ қудрат ва ҳикмат Эгаси бўлган Зотдир”.

Яҳудийлар даъвоси ҳақиқатан йироқ. Аслида улар Исони ўлдирмаганлари аниқ. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ. Аллоҳ Исони осмонга кўтарди, ёмонликлардан сақлади. Аллоҳ таоло қудратли, ҳикматли Зотдир. Қайси банд Ундан паноҳ сўраса, Аллоҳ унга паноҳ беради, уни азиз қилади. Аллоҳ тақдир қилган ҳар бир иш ҳикматдан холи эмас.

Жумхур уламолар наздида, Аллоҳ Исо алайҳиссаломни фақат руҳи билан эмас, ҳам танаси, ҳам руҳи билан осмонга кўтарган.

“Ҳар бир аҳли китоб ўлими олдидан унга, албатта, имон келтиради. Қиёмат куни эса буларнинг зарарига гувоҳ бўлади”.

Муфассирлар бу оятни икки хил тафсир қилишган:

Биринчиси: “Ўлими олдидан”, деганда Исо алайҳиссалом кўзда тутилган. У ҳолда оят маъноси қуйидагича бўлади: Аҳли китобдан ҳар бир одам Исо алайҳиссалом охири замонда осмондан тушганида унга аниқ имон келтиради. Қиёмат куни эса Исо алайҳиссалом Аҳли китобни Ёлғиз Аллоҳга ибодат қилишга чақиргани, Унга бошқа нарсаларни шерик қилишдан қайтарганига гувоҳлик беради.

Мана шу қавлни кўпчилик муфассирлар маъқуллашган. Уларнинг аввалида муфассирлар устози Ибн Жарир Табарий туради. У киши турли қавлларни келтирганидан кейин: “Саҳиҳлик жиҳатидан энг афзал қавл шуки, Аҳли китобдан ҳар бир киши Исо алайҳиссалом ўлиmidан олдин Исога, албатта, имон келтиради”, деган.

Ибн Касир – Ибн Жарир афзал билган қавлни изоҳлаб – шундай деган: “Ибн Жарир айтган гап саҳиҳлигида шубҳа йўқ. Чунки оят келтирилишидан мақсад яҳудийлар “Исони биз ўлдирганмиз” деган даъволарини бекор қилишдир. Аллоҳ хабар қилишича, асл ҳақиқат бундай эмас. Улар Исога ўхшаш одамни қатл қилишган. Буни ўзлари аниқ билишмайди. Шундан кейин Аллоҳ Исони ҳузурига кўтарди. Исо тирикдир, қиёматдан олдин ерга тушади”.

Иккинчи қавлга кўра, “Ўлими олдидан”, деганда оятда ишора қилинган ҳар бир яҳудий ва насроний назарда тутилган. У ҳолда оят маъноси қуйидагича бўлади: ҳар бир Аҳли китоб ўлиmidан олдин Исо

³¹ Манба: “Тафсиру ибни касир”.

алайҳиссаломга имон келтиради. Чунки ўлим арафасида уларга ҳақиқат очилади. Яҳудийлар, насронийлар инкор қилиб келган нарса ростлиги аён бўлади. Ана шунда уларнинг ҳар бири Исо алайҳиссаломга имон келтиради, Исо Аллоҳнинг бандаси, расули эканига, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигига иқроор бўлади. Лекин бу вақтдаги имоннинг фойдаси йўқ. Нега десангиз, фурсат ўтиб бўлди. Жон чиқиш вақтидаги имон аҳамиятсиздир.

Бизнингча, иккала фикр ўртасида қарама-қаршилик йўқ, иккиси ҳам ҳақ. Зеро, ҳар бир Аҳли китоб вафотидан олдин Исо алайҳиссалом ҳақ пайғамбар эканини билади, унга имон келтиради. Шунингдек, улар охири замонда Исо алайҳиссалом тушишига гувоҳ бўлишади, унга имон келтириб, ортидан эргашишади (Мухаммад Саййид Тантовий, “Пайғамбарлар тарихи”).

Исо алайҳиссалом кўкдан тушиши ҳақида ҳадиси шарифларда ҳам маълумотлар келган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Аллоҳга қасамки, яқинда орангизга Исо ибн Марям одил ҳакам бўлиб тушади, хочни синдиради, тўнғизларни ўлдиради, жизяни бекор қилади. (Ўша вақтда) мол-дунё кўпаяди, ҳатто ҳеч ким садақа олмай кўяди. Бир марта сажда қилиш дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқ бўлиб қолади” (Бухорий ва Муслим – Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан – ривоят қилган).

Исо алайҳиссалом қиёмат жуда яқин қолганида осмондан ерга тушиб, Ислом шариати билан ҳукм юритади, ҳамма ёқда адолат ўрнатади. У киши хочни синдириши хоч аҳлига (яъни, насронийларга) қарши ҳаракатдир. Тўнғизни ўлдириши ҳам унга тегишли нарсаларни йўқ қилинишини билдиради. Жизяни бекор қилиш эса, ғайридинлардан исломдан бошқа нарса қабул қилинмаслигига ишорадир. Яъни, жизя бериб, ўз динларида қолиш имкони уларда бўлмайди, Исломга кириш талаб этилади.

Ўша вақтда мол-дунё кўпайиб кетади, садақа оладиган одам қолмайди. Кишилар ўртасида ҳасад, адоват, кўра олмаслик каби иллатлар бўлмайди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Исо ибн Марям тушиб, тўнғизни ўлдиради, хочни йўқотади, намоз (унинг имомлигига) жамланади, мол-дунёни (ҳеч ким) қабул қилмай кўяди, хирожни тўхтатади, Равоҳага тушиб, у ердан ҳаж ёки умра қилади ёки иккисини жамлайди” (Аҳмад саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Яна Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Пайғамбарлар отаси бир, оналари бошқа-бошқадир (яъни, имон бир, шариатлар хилма-хил). Динлари бир. Мен Исо ибн Марямга энг ҳақлиман. Чунки орамизда бошқа пайғамбар ўтмаган. Албатта, у тушади. Уни кўрган чоғингизда танинг. (Исо) ўрта бўйли, оқ-қизилга мойил инсон. Устида оқ-сарик кийимбош бўлади. Гарчи сув тегмаган бўлса-да, бошидан томчилаб турганга ўхшайди. Исо хочни парчалайди, тўнғизни ўлдиради, жизяни бекор қилади, кишиларни Исломга чақиради. Аллоҳ таоло унинг замонида Исломдан бошқа барча миллатларни ҳалок этади. (Исо) масиҳ дажжолни ўлдиради. Сўнг ер юзида тинчлик-омонлик ҳукм суради. Ҳатто шерлар туялар билан, йўлбарслар сигирлар билан, бўрилар кўйлар билан бирга юради, болалар илонлар билан ўйнайди. Улар болаларга зиён етказмайди. Исо қирқ йил яшаб, вафот этади. Унинг жанозасини мусулмонлар ўқийди” (Аҳмад саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

ЯЪЖУЖ ВА МАЪЖУЖ ЧИҚИШИ

Яъжуж ва Маъжуж кўп сонли қавмдир. Уларнинг чиқиши қиёмат аломатларидан саналади. Улар ер юзини фасодга тўлдиради, ҳамма ёқни вайрон этади. Яъжуж ва Маъжуж қачон чиқишинини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди.

Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“То Яъжуж ва Маъжуж (тўғони) очилиб, улар ҳар бир тепаликдан оқиб келадиган, ҳақ ваъда (яъни, қиёмат) яқин бўладиган вақтгача (Биз ҳалок қилган кимсалар) қайтмайдилар. Ана у (қиёмат қоим бўлган) вақтда кофирлар кўзи қотиб: “Эй, ҳолимизга вой! Биз бундай (оқибатдан) ғафлатда эдик. Йўқ, биз (ўз жонимизга) жавр қилувчи бўлдик”, (дейдилар)” (“Анбиё” сураси, 96-97-оятлар).

Яъжуж ва Маъжуж жуда кўплигидан юрганида худди селдек оқиб келар экан.

Яъжуж ва Маъжуж Исо алайҳиссалом осмондан тушиб, дажжолни ўлдирганидан кейин чиқади. Аллоҳ таоло Исо алайҳиссаломга мўминларни Тур тоғига олиб чиқиб кетишни, чунки ҳеч ким кела олмайдиган кимсалар чиқишини ваҳий қилади.

Кучли қавлга кўра, Яъжуж ва Маъжуж Ёфас ибн Нух авлолидандир (Муҳаммад Саламат Жабар, “Қиёмат аломатлари”).

Уммул мўминин Зайнаб розияллоху анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бир куни менинг олдимга хавотирланган ҳолда кириб келдилар, “Яқинлашиб қолган ёмонликдан арабларга вайл бўлсин! Бугун Яъжуж ва Маъжуж тўғонидан мана шунча очилди”, дедилар (Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам икки бармоқларини ҳалқа қилиб кўрсатдилар). Мен: “Эй Расулуллоҳ, орамизда солиҳ инсонлар бўлсаям, ҳаммамиз ҳалок бўламизми?” деб сўрадим. “Ҳа, агар ифлосликлар кўпайиб кетса”, дедилар Набий соллаллоху алайҳи ва саллам (Аҳмад ривояти).

Ибн Ҳажар “Фатҳул борий”да айтади: “Олимлар “ифлослик” калимасини “зино, валади зинолар, фиску фужур” деб шарҳлаган”.

Қуръонда “Зулқарнайн” деб тилга олинган солиҳ подшоҳ Яъжуж ва Маъжуж билан бир қавм ўртасига тўсиқ қурдирган. Ундан кичик тешик очилгани ҳақиқат. Мазкур тўғон Исо алайҳиссалом замониғача туради. Исо алайҳиссалом замонида (яъни, осмондан тушганида) Аллоҳ таоло изни билан Яъжуж ва Маъжуж бутунлай ташқарига чиқади. Бу чиқиш қиёматнинг катта аломатларидандир.

Ибн Арабий айтади: “Демак, яхшилар ҳам ёмонлар билан бирга – агар уни ўзгартирмасалар – ҳалок бўладилар. Шунингдек, ёмонлар яхшилар насихатига қулоқ солмасдан, ўз фиску фужурларида қайсарлик билан давом этишлари оқибатида фасод чор атрофга тарқалиб кетса, ҳамма бирдек ҳалок бўлади. Сўнг ҳар ким ниятига қараб турғизилади. Зайнаб онамиз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам сўзларидан ўша кичик туйнук катталашшида давом этса, бир кун Яъжуж ва Маъжуж чиқиши инсоният учун умумий ҳалокатлигини билган³²”.

ЗУЛҚАРНАЙН ТОМОНИДАН ЯЪЖУЖ ВА МАЪЖУЖДАН САҚЛАЙДИГАН ТЎСИҚ ҚИЛИНИШИ

Зулқарнайн солиҳ бандалардан эди. Аллоҳ таоло унга жуда кўп мол-дунё, куч-қувват ато этганди. Зулқарнайн неъматларга шукр қилган, ер юзини ислоҳ қилишга интиланган. У Яъжуж ва Маъжуждан тўсиб турадиган девор тиклагани ҳақидаги қисса “Каҳф” сурасида келган.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----”

“Сўнг у яна йўл олди. (Кетаётиб) икки тоғ ўртасига етиб келгач, (тоғлар ортида) бирон гапни англай олмайдиган қавмни учратди. Улар: “Эй Зулқарнайн, шак-шубҳасиз, Яъжуж ва Маъжуж (номли қавмлар) ер юзида бузгунчилик қилувчилардир. Бизлар сенга бир харажат – тўлов тўласак, биз билан улар ўртасига бир тўғон қуриб берасанми?” дедилар. (Зулқарнайн) айтди: “Парвардигорим менга ато этган (салтанат сизлар берадиган мол-дунёдан) яхшироқ. Шундай экан, сизлар менга куч-қувват билан ёрдам беринглар, мен сизлар билан улар ўртасига бир девор бино қилай. Менга темир парчаларини келтиринглар! (Темир парчалари) иккала тоғ билан баравар бўлгач, “Дам уринглар!” деди. Қачон у ўт қилгач, деди: “Менга эритилган мис ҳам келтиринглар, (темир парчалари) устидан қуяман. Энди улар (тўсиқ) устига чиқишга ҳам қодир эмаслар, уни тешиб ўтишга ҳам қодир эмаслар. Бу Парвардигорим томонидан марҳаматдир. Энди қачон Парвардигорим ваъда қилган вақт келганида ўзи у (тўсиқни) теп-текис қилиб қўяди. Парвардигорим ваъдаси ҳақдир”, деди у” (“Каҳф” сураси, 92-98-оятлар).

Қуйида мазкур оятлар мазмунини ўрганамиз:

“Сўнг у яна йўл олди. (Кетаётиб) икки тоғ ўртасига етиб келгач, (тоғлар ортида) бирон гапни англай олмайдиган қавмни учратди”.

Зулқарнайн мағриб ва машриқдан кейин улар ўртасидаги учинчи йўлга отланди. Икки тоғ орасига етиб келганида улар ортида тилини тушуниб бўлмайдиган бир қавмни учратди. Тилининг нотанишлиги, ақллари калталиги сабаб одамлар айтган гапни англай олишмас, улар айтаётган гапларни ҳам тушуниб бўлмасди.

Айтилишича, бу Арманистон ва Озарбайжон тарафдаги икки тоғдир. Яна бошқалар: “Бу тоғ турк ерлари охирида, машриқ томонда”, дейишган.

³² Манба: Муҳаммад Саламат Жабар, “Қиёмат аломатлари”.

Улар: “Эй Зулқарнайн, шак-шубҳасиз, Яъжуж ва Маъжуж (номли қавмлар) ер юзида бузғунчилик қилувчилардир”, дедилар.

Яъни, бир гапни англай олмайдиган ўша қавм Зулқарнайнда куч-қувватни, салоҳиятни кўргач:

– Эй Зулқарнайн! Яъжуж ва Маъжуж қабиласи ер юзида фиску фасод, боскинчилик, товламачиликдан иборат ишларни қилади, – дейишди.

“Бизлар сенга бир харажат – тўлов тўласак, биз билан улар ўртасига бир тўғон қуриб берасанми?” дедилар.

Яъни, эй Зулқарнайн, сенга катта миқдорда бойлик берсак, бизни Яъжуж ва Маъжуж хуружидан сақлайдиган мустаҳкам тўсиқ қуриб бера оласанми?!

Зулқарнайн уларнинг таклифига қуйидагича жавоб қайтарди:

– **Парвардигорим менга ато этган (салтанат сизлар берадиган мол-дунёдан) яхшироқ. Шундай экан, сизлар менга куч-қувват билан ёрдам беринглар, мен сизлар билан улар ўртасига бир девор бино қилай.**

Яъни, Аллоҳ таоло менга берган кенг ризқ, бойлик, куч-қувват сизлар берадиган ҳақдан яхшироқ! Бойлигингиз ўзингизга буюрсин! Унинг ўрнига девор қуришда менга ёрдам беринглар. Шунда сизлар билан Яъжуж ва Маъжуж ўртасига мустаҳкам девор тиклайман, деди.

“Менга темир парчаларини келтиринглар! (Темир парчалари) иккала тоғ билан баравар бўлгач, “Дам уринглар!” деди.

Яъни, менга катта-катта темир парчаларини олиб келинглар, – деди Зулқарнайн.

Улар Зулқарнайн сўраган нарсани олиб келишди. Темир парчалари иккала тоғ билан баравар бўлгач:

– Икки тоғ орасидаги темир парчалари устига олов пурканглар! – деб айтди.

“Қачон у ўт қилгач, деди: “Менга эритилган мис ҳам келтиринглар, (темир парчалари) устидан қуяман”.

Темир парчалари қип-қизил олов бўлганида Зулқарнайн:

– Менга эритилган мис олиб келинг! – деди.

Зулқарнайн аввалига темир парчалари олиб келишни буюрди. Қавм талабни бажо келтиргач, устма-уст қилиб икки тоғ орасини мустаҳкам темир билан тўлдирди. Тоғ бўйи баравар темир бўлақларини тиклагач, “Олов ёқинглар, босқонлар билан пуфланглар!” деди. Улар Зулқарнайн айтган ишни қилишди. Тоғ орасига тиклаб қўйилган темир қип-қизил тус олганида Зулқарнайн: “Менга эритилган мис олиб келинглар. Бу темирни янада мустаҳкам қиламан”, деди.

Зулқарнайн тоғ ортида яшайдиган қавм таклифини лаббай, деб қабул қилди, уларнинг талабини ортиғи билан бажарди. Натижада Яъжуж ва Маъжуж хуружидан сақлайдиган салобатли девор қад кўтарди.

Қуръони каримда хабар берилишича, Яъжуж ва Маъжуж бу бақувват тўсиқни ошиб ўта олмайди:

“Энди улар (тўсиқ) устига чиқишга ҳам қодир эмаслар, уни тешиб ўтишга ҳам қодир эмаслар”.

Яъжуж ва Маъжуж энди тоғ устига чиқишга имкон топа олмайди, уни тешиб ўтишга ҳам қодир эмас.

Зулқарнайн бундай улкан ишни бажариб, ўзини катта олгани йўқ, балки Парвардигорига шукр қилиб, Унинг қудрати олдида ожизлигини тан олди:

“Бу Парвардигорим томонидан марҳаматдир. Энди қачон Парвардигорим ваъда қилган вақт келганида ўзи у (тўсиқни) теп-текис қилиб қўяди. Парвардигорим ваъдаси ҳақдир”.

Яъни, икки тоғ орасига бино қилинган девор Парвардигорим Аллоҳ таолонинг марҳамати. У Зот раҳмати ҳамма нарсадан кенгдир.

Дунё охираганида ёки Яъжуж ва Маъжуж чиқиш вақти келганида бу девор теп-текис қилиб қўйилади. Аллоҳ таоло бандаларига савоб ёки жазо бериш ҳақидаги ваъдаси ҳақдир. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ³³.

ҚУЁШНИНГ ҒАРБДАН ЧИҚИШИ

³³ Манба: Муҳаммад Саййид Тантовий, “Пайғамбарлар тарихи”, 1-4-китоблар.

Маълумки, қуёш шарқдан чиқиб, ғарбга ботади. Бироқ, вақти-соати етганда қуёш ботадиган томонидан, яъни ғарбдан чиқади. Бу ҳам қиёматнинг катта аломатларидандир.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Улар фақат (жонлари олиниши учун ўлим) фаришталари келишини ёки (қиёмат кунда бандалари ўртасида ҳукм қилиш учун) Парвардигорингиз келишини ёки Парвардигорингиз оятларидан айримлари келишини кутмоқдалар. Парвардигорингиз айрим оятлари келадиган кунда илгари имон келтирмаган ёки имонида яхшилик касб қилмаган бирон жонга (энди келтирган) имони фойда бермайди. “Кутаверинглар! Биз ҳам кутувчимиз”, деб айтинг” (“Анъом” сураси, 158-оят).

Ибн Касир оят тафсирида шундай деган: “Агар ўша куни бирон кофир имон келтирса, унинг имони қабул қилинмайди. Аммо мўмин киши аввалдан яхши амаллар қилиб юрган бўлса, улуғ яхшилик устида бўлади. Агар мўмин бўлатуриб солиҳ амаллар қилмаган бўлса, фақат ўша куни тавба-тазарруъ қила бошласа, энди унинг тавбаси мақбул эмас. Бунга бир қанча ҳадислар далолат қилади. Ояти каримада “ёки имонида яхшилик касб қилмаган бўлса”, дейилган. Яъни, агар мўмин илгаридан солиҳ амаллар қилиб келмаган бўлса, энди қиладиган яхши ишлари қабул этилмайди”.

Абу Зар розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни: “Бу қуёш қаёққа кетишини биласизларми?” деб сўрадилар. “Аллоҳ ва Расули билувчироқдир”, дейишди. “Бу (қуёш) то ўзининг Арш остидаги қароргоҳига етгунича юриб бораверади. Сўнг сажда қилган ҳолида йиқилади. То унга: “Кўтарил. Келган жойингга қайт!” дейилгунича шундай тураверади. Кейин чиқар жойидан чиқади. Кейин то ўзининг Арш остидаги қароргоҳига етгунича юриб бораверади. Сўнг сажда қилган ҳолида йиқилади. То унга: “Кўтарил. Келган жойингга қайт!” дейилгунича шундай тураверади. Сўнг яна юради. Одамлар ундан ҳеч нарсани инкор қилишмайди. У ўша Арш остидаги ўз қароргоҳига боради. Шунда унга: “Кўтарил, мағрибдан чикувчи бўл!” дейилади. У мағрибдан чиқади”, дедилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кейин: “Ўша (ҳодиса) қачон бўлишини биласизларми? Бу ҳеч бир жонга – олдин имон келтирмаган ёки имонида яхшилик касб қилмаган бўлса – имони фойда бермайдиган пайтда бўлади”, дедилар” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Зоҳир бўладиган аломатлардан бири қуёшнинг ботадиган тарафидан (яъни, ғарбдан) чиқиши, ердан бир жонивор чиқиб, одамларга чошгоҳ пайтида кўринишидир. Улардан қайси бири олдин юз берса, иккинчиси ҳам тезда содир бўлади” (Муслим – Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анхудан – ривоят қилган).

Қуёш кунботиш тарафдан бош кўтариши дунё умри жуда оз колганини билдиради. Бу ҳодиса борлиқ тебранишга тушганидан, олам хароб бўлаётганидан дарак беради.

Яна бир ҳадисда шундай дейилган: “Қуёш ғарб тарафдан чиқмагунича қиёмат қоим бўлмайди. Қуёшнинг ғарбдан чиққанини кўргач, аввал имон келтирмаганларнинг ҳаммаси имон келтиради. Лекин бу имон (уларга) фойда бермайди” (Бухорий ва Муслим – Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан – ривоят қилган).

ДАББАТУЛ АРЗ ЧИҚАРИЛИШИ

“Даббатул арз” ер юзида секин юривчи ҳайвон дегани. Ер ҳайвони ҳақида Қуръони каримда қисқача маълумот берилган. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Қачон (кофирлар) устига сўз-азоб тушганида (яъни, қиёмат яқинлашиб колганида) Биз улар учун ердан бир жонивор чиқарамиз. (Ўша жонивор) уларга одамлар Бизнинг оятларимизга ишонмайдиган бўлиб қолганлари ҳақида сўзлайди” (“Намл” сураси, 82-оят).

Ибн Касир: “Бу жонивор охири замонда, одамлар бузғунчиликка берилганида, Аллоҳнинг амрини тарқ қилганларида, динни ўзгартирганларида чиқади”, деган.

Оят мазмунига кўра, даббатул арзнинг одамларга гапиришидан мақсад уларнинг илоҳий оятларга имон келтирмаганларини билдириш экан.

Даббатул арз – ер ҳайвони чиқиши қиёматнинг катта аломатларидандир. Тавба қабул бўлиши учун бандаларга берилган муддат тугаганида Аллоҳ таоло уларга сўзловчи ер ҳайвонини чиқаради. У мўминга ҳам, кофирга ҳам таниш бўлади. Инсоният ҳайвонлар тилини билмаса-да, Қодир Аллоҳ қудрати билан даббатул арз гапини тушунади. Қандай қилиб гапиришини Аллоҳнинг Ўзи билади: имо-ишора билан тушунтирадим, ҳамма тушунадиган тилда гапирадим, аниқ бир нарса дейиш қийин. Одамлар олдин Аллоҳ таолонинг оятларига, қиёмат кунига ишонмаган бўлишса-да, бу ғайритабиий ҳолат қиёматдан хабарчи эканини яхши билишади. Кейин имон келтирмоқчи бўлишади. Бироқ аввал ишонмаган кимсаларга ўша пайтдаги имонлари зиғирча фойда бермайди.

Муҳаққиқ уламолар айтишича, даббатул арз ҳақида асосиз гаплар кўп. Улар ҳатто айрим тафсир китобларига ҳам кириб қолган. Ишончли манбаларга суянилмагани учун уларга эътибор берилмайди. Қуръони каримда, саҳиҳ ҳадисларда келган хабарлар билан кифояланиш энг тўғри йўлдир. Қолгани эса фақат Аллоҳ таоло биладиган ғайб илмидир³⁴.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Даббатул арз чиққанида унда Мусонинг асои, Сулаймоннинг узуги бўлади. Узук билан мўминнинг юзини ёриштиради, асо билан кофир бурнида белги қолдиради. Ҳатто ҳамма бир дастурхон устида йиғилади, мўмин кофирдан ажралади” (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад, Байҳақий, Ибн Жарир ривояти. Термизийга кўра, ҳадис санади ҳасан).

Демак, қуёшнинг ғарбдан чиқиши, чошгоҳ вақтида ер ҳайвони чиқиши қиёматнинг катта аломатларидандир. Мўмин инсон бунга катъий ишонади.

ШАМОЛ ЭСИБ, МЎМИНЛАР ЖОНИНИ ОЛИШИ

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Аллоҳ таоло Яман томондан ипакдан ҳам майин шамол юборади. Бу шамол қалбида зарра мисқолича имони бор кишини қолдирмасдан жонини олади” (Муслим – Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан – ривоят қилган).

“Ипакдан ҳам майин” бирикмаси мўминларга нисбатан мулоим муносабат қилинишига, иззат-икром бўлишига ишорадир.

Наввос ибн Самъон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Бир куни эрталаб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга дажжол ҳақида гапирдилар, уни ёмонлаб, ҳақир эканини айтдилар, фитнаси хатарли бўлишидан огоҳлантирдилар. Биз (Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам гапларидан кейин) дажжол Нахл³⁵ тоифасидан чиқса керак, деб ўйлаб қолдик. Кечкурун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хузурларига қайтганимизда у зот юзимиздан мана шу маънони уқдилар.

– Сизларга нима бўлди, – деб сўрадилар. Биз:

– Эй Расулуллоҳ, эрталаб дажжол ҳақида гапирдингиз, унинг ҳақирлигини, фитнаси хатарли эканини айтдингиз. Биз уни Нахлдан чиқса керак, деб ўйлаб қолдик, – дедик. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Сизларни ўйлаб дажжол эмас, бошқа нарса мени хавотирга соляпти. Агар (дажжол) мен орангиздалигимда чиқса, ўзим қаршингизда туриб хужжат келтирувчи бўламан. Агар мен йўқлигимда чиқса, унда ҳар ким ўзига-ўзи хужжат келтирувчи бўлади. Барча мусулмонлар устида Аллоҳ халифамдир. (Дажжол) сочи жингалак, кўзи сўнук бир ёш. Мен уни Абдулғуззо ибн Қатанга ўхшатаман. Қайси бирингиз дажжолга етса, унга “Кахф” сурасининг аввалги оятларини ўқисин. Дажжол Шом билан Ироқ оралиғидаги жойдан чиқади, ўнгу сўлга фасод тарқатишга киришади. Эй Аллоҳнинг бандалари, собитқадам бўлинглар! – дедилар.

– Эй Расулуллоҳ, у ер юзида қанча вақт туради? – деб сўрадик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

– Қирқ кун. Бир куни йилдек, яна бир куни ойдек, яна бир куни ҳафтадек бўлади. Қолган кунлари (одатдаги) кунларингиз кабидир.

– Эй Расулуллоҳ, ўша йилдек бўладиган кунда бир кунлик намоз бизга кифоями?

– Йўқ. Унинг миқдорини белгиланглар.

³⁴ Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, “Зикр аҳлидан сўранг”, 1-китоб.

³⁵ Нахл – Саудия Арабистонидаги жой номи. “Нахл” машхур булокни ҳам билдиради.

– Эй Расулulloҳ, дажжолнинг ер юзидаги тезлиги қандай бўлади?

У худди шамол ҳайдаётган ёмғирдек (булутдек) юради. Бир қавм олдига келиб, даъват қилади. Қавм дажжолга имон келтириб, даъватига ижобат этади. Дажжол осмонга буюриб ёмғир ёғдиради, ерга буюриб ўсимлик ўстиради. Қавмнинг мол-ҳоллари кечқурун ўтга, елинлари сутга тўлиб қайтади. Сўнг дажжол яна бир қавм олдига келади. Бу қавм унинг даъватини қабул қилмайди. Дажжол уларнинг олдидан кетади. Қавм бор-будидан айрилган ҳолда тонг оттиради. Уларнинг қўлларидан ҳеч нарса келмайди. Дажжол бир хароба ёнидан ўтаётганга: “Ҳазиналарингни чиқар”, деб буюради. Шунда – худди арилар ўз бошлиқлари атрофига йиғилганидек – хароба ҳазиналари унинг олдига тўпланadi. Сўнг дажжол бир ёш йигитни даъват қилади, уни қилич билан уриб, қоқ иккига бўлиб ташлайди. Кейин (бўлакланган йигитни) чақиради. Йигит унга юзланади, юзи ёришиб кулиб юборади. Мана шу пайтда Аллоҳ таоло Масиҳ ибн Марямни юборади. Ибн Марям икки сарик либосда, Дамашқ шаркидаги оқ минора ёнига, иккала кафтини икки фаришта қанотига қўйиб тушади. У бошини эгса, (сув томчилари) томчилайди. Бошини кўтарганида ундан мисли кумушдек қатралар сочилади. Исонинг нафасини сезган кофир ўлмай қолмайди. Унинг нафаси нигоҳи етган жойга этади. Исо ибн Марям дажжолни Луд дарвозаси ёнида қувиб етиб ўлдиради. Сўнг Исо алайҳиссалом Аллоҳ (дажжол фитнасидан) сақлаган қавм олдига чиқади. Уларнинг юзини масҳ этади (яъни, силайди), жаннатдаги даражалари ҳақида сўзлайди. Шунда Аллоҳ таоло Исо алайҳиссаломга: “Ҳақиқатан, мен шундай бандаларни чиқардим, ҳеч ким уларни ўлдиришга қодир эмас. Бандаларимни Тур тоғига олиб чиқиб кет”, деб ваҳий қилади. Кейин Аллоҳ таоло Яъжуж ва Маъжужни юборади. Улар ҳар бир тепалиқдан бош кўтаришади. Яъжуж ва Маъжужнинг аввалидагилар Табария кўли ёнидан ўтаётганга, унинг сувини ичиб қўяди. Охиридагилар кўл олдига келиб, “Кўлда сув бор эди”, дейишади. Улар Исо алайҳиссалом билан асҳобларини ўраб олишади. Шунда Исо асҳобларига ҳатто ҳўкизнинг боши бугун сизлардаги юз динордан яхшироқ бўлиб қолади. Исо ва асҳоблари Аллоҳга илтижо қилишади. Аллоҳ таоло Яъжуж ва Маъжуж бўйинларига қурт туширади. Тонггача ҳаммалари худди бир кишининг ўлимидек ўлади. Сўнг Исо алайҳиссалом асҳоблари билан пастга тушади. Пастликдаги ҳар бир қарич ер (Яъжуж ва Маъжужнинг) бадбўй ҳиди билан тўлган бўлади. Исо алайҳиссалом ва асҳоблари яна Аллоҳга ёлворишади. Аллоҳ таоло туя бўйниларидек (катта) қушларни юборади. Қушлар Яъжуж ва Маъжуж жасадини кўтариб, Аллоҳ хоҳлаган жойга ташлайди. Сўнг Аллоҳ таоло бир ёмғир юборади. Ундан на шаҳар, на қишлоқдаги уй омон қолади. Бу ёмғир ерни ойнадек ювиб кетади. Сўнг ерга: “Меваларингни чиқар! Баракаларингни қайтар!” деб буюрилади. Ўша куни бир жамоат анор еб, унинг пўстлоғида сояланади. Аллоҳ таоло сутга барака беради. Ҳатто битта туя сути бир жамоатга этади. Худди мана шу ҳолатда Аллоҳ таоло хушбўй шамол юборади. Бу шамол уларни ўз бағрига олади, Аллоҳ таоло барча мўмин-мусулмонлар жонини олади. (Шундан сўнг) ер юзида фақат энг ёмон кишилар қолади. Улар одамлар кўз ўнгида худди эшаклардек аёлларига сакрашади (яъни, яқинлик қилишади). Ана ўшалар устига қиёмат қоим бўлади” (Муслим ривояти).

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоху анху Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Умматимда дажжол чиқиб қирқ муддат³⁶ туради (кун, ой ёки йиллигини билмайман). Аллоҳ таоло Исо ибн Марямни юборади. У Урва ибн Масъудга ўхшаб кетади. Исо дажжолни излаб топиб ўлдиради. Сўнг кишилар етти йил яшайдилар. Мана шу муддатда икки киши ўртасида (ҳам асло) адоват бўлмайди. Кейин Аллоҳ таоло Шом томондан салқин шамол юборади. Бу шамол ер юзидаги қалбида зарра мисқолича яхшилиги ёки имони бор биронтаям кишини қолдирмасдан жонини олади. Ҳатто биронтангиз тоғнинг ўртасига кириб олса, унинг олдига ҳам кириб жонини олади. Ерда яхшилиқни билмайдиган, ёмонликдан қайтмайдиган кимсалар қолади” (Муслим ва Насоий ривояти).

ОДАМЛАРНИ МАҲШАРҒОҲГА ҲАЙДАЙДИГАН ОЛОВ

Абу Ҳурайра розияллоху анхундан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “Ҳижоз еридан олов чиқмагунича қиёмат қоим бўлмайди. (Бу олов) Бусрадаги туялар бўйнини ёритади”, деганлар (Бухорий ва Муслим ривояти).

³⁶ Муддат борасидаги иккиланиш Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анху томонидан бўлса керак. Чунки бошқа саҳиҳ ҳадисларда дажжол қирқ кун туриши аниқ айтилган (Мухаммад Саламат Жабар, “Қиёмат аломатлари”).

Анас ибн Молик розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қиёмат аломатларининг энг биринчиси одамларни машриқдан мағрибга тўпловчи оловдир” (Бухорий ривояти).

Ҳузайфа ибн Усайд Ғифорий розияллоҳу анхундан ривоят қилинади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдимизга чиқдилар. Биз қиёмат ҳақида суҳбатлашиб ўтиргандик. Пайғамбаримиз алайҳиссалом: “Ўнта аломатни кўрмагунингизча қиёмат бўлмайди”, дедилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам духон-тутун, дажжол, даббатул арз, куёшнинг мағрибдан чиқиши, Исонинг тушиши, Яъжуж ва Маъжуж, машриқ, мағриб ва араб жазирасидаги ер ёрилишини санадилар. Охирида эса Ямандан чиқиб, одамларни маҳшаргоҳ томон ҳайдайдиган оловни айтдилар” (Муслим, Абу Довуд, Термизий ривояти).

Юқорида келтирилган ҳадислар уламолар томонидан турлича шарҳланган. Лекин бу оловнинг моҳияти, одамларни қандай тўплаши бизга маълум эмас. Буни фақат Аллоҳ билади.

СУРГА ПУФЛАНИШИ

Сур чалиниши олам умри тугаганини, қиёмат қоим бўлиш вақти келганини, инсонлар энди боқий дунёга кўчишларини билдирувчи хабардир.

Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Улар: “Агар ростгўй бўлсангиз (айтинг-чи,) мана шу ваъда (қилинган азоб) қачон бўлади?” дейдилар. Улар фақат биргина дахшатли қичқирикни кутмоқдалар холос. (Ўша қичқирик) уларни (ўлимдан мутлақо беҳабар ҳолларида кўча-кўйда, бозорларда бир-бирлари билан) жанжаллашиб турганларида олиб кетади (яъни, ҳалок этади). Бас, улар на бирон васият қилишга, на уйларига қайтишга қодир бўладилар. (Қиёмат соати келиб, фаришта Исрофил) сури чалиниши билан баногоҳ қабрларидан Парвардигорлари (ҳузурига ҳисоб-китоб учун) суғурилиб чиқадилар. Улар: “Эй, бизларга ўлим бўлсин! Ким бизларни ётган жойимиздан (яъни, қабрларимиздан) турғазди?” деганларида (уларга айтилади:) “Мана шу Раҳмон ваъда қилган, пайғамбарлар рост сўзлаган нарсадир” (“Ёсин” сураси, 48-52-оятлар).

Кофирлар қиёматни инкор этиб, ҳисоб-китобни масҳара қилган ҳолда мўминларга қарата: “Агар гапингиз рост бўлса, айтинг-чи: Бизни кўрқитаётганингиз ўша қиёмат қачон бўлади?!” дейишди.

Пайғамбарларни ёлғончига чиқарган бу кимсалар сурга бир марта пуфланишини кутишмоқда. Ўшанда ер юзидаги жами халойиқ ўлади: кимдир бозорда, кимдир ишхонасида юрганида, яна кимдир йўлда кетаётганида, дунё ташвишлари билан овора пайтида тўсатдан ушланади. Бу иш кутилмаганда юз берганидан ҳеч ким мол-дунёсини васият қилишга, узоқдагилар оиласи олдига қайтишга улгурмайди. Сурга пуфланганида ким қаерда юрган, қайси ҳолатда турган бўлса, ўша ерда, ўша ҳолатда жон беради. Кейин сурга яна бир бор пуфланади. Шунда қабрдаги майитлар тирилиб, чиқиб келади, Аллоҳ олдида туриб ҳисоб бериш учун маҳшаргоҳга ошиқади.

Қайта тирилиш рўй берганида кофирлар ҳайрон бўлиб: “Бизни қабрлардан ким турғазди?” деб сўрашади. Чунки, улар қайта тирилишга ишонишмасди, “Бу иш бўлиши мумкинмас”, деб билишарди. Қиёмат қоим бўлганида ҳаммасини кўзлари билан кўришади. Уларнинг саволига: “Сизлар кўриб турганингиз Раҳмон бандаларига ваъда қилган, пайғамбарлар рост хабар берган қайта тирилишдир”, деб жавоб қайтарилади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Сур чалинди-ю, осмонлар ва ердаги бор жонзот ўлди. Магар Аллоҳ хоҳлаган зотларгина (тирик қолди). Сўнг у иккинчи бор чалинди-да, баногоҳ улар туриб, (Аллоҳ амрига) кўз тутадилар” (“Зумар” сураси, 68-оят).

Фаришта Исрофил алайҳиссалом Аллоҳнинг амри билан сурга пуфлайди. Қиёмат қоим бўлиши учун аввал сурга бир марта пуфланади. Шунда осмонлар ва ердаги бор тирик жонзотлар чакмоқ ургандай бирдан йиқилиб ўлади. Фақат Аллоҳ хоҳлаган айрим зотларгина тирик қолади. Кейин Исрофил алайҳиссалом томонидан сурга иккинчи бор пуфланганида барча халойиқ тирилиб, Аллоҳ улар устидан қандай ҳукм чиқаришини интизорлик билан кутишади.

Яна бир оятда шундай дейилган:

“Сур чалиниб, Аллоҳ хоҳлаган зотлардан бошқа осмонлардаги, ердаги (барча) кимсалар даҳшатга тушиб қолган, ҳамма У Зот (хузурига) бўйин эгган ҳолида келган кунни (эсланг!)”
(“Намл” сураси, 87-оят).

Исрофил сур чалганини эшитган халойиқ кўрқувга тушади. Фақат Аллоҳнинг ихлосли, валий бандалари саросимадан йироқ, хотиржам бўлишади. Тирилиш сури чалинганида маййитлар қабрларидан туриб, оламлар Рабби хузурига бўйин эгган ҳолларида боришади. Ҳеч ким Аллоҳнинг амрига зид иш қила олмайди.

Юқорида айтиб ўтилганидек, қиёмат куни икки марта сур чалинади. Иккиси ўртасида маълум муддат ўтади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Икки нафха (яъни, чалиш) ораси қирқдир, – дедилар.

– Эй Абу Ҳурайра, қирқ кунми? – деб сўрашди. Абу Ҳурайра розияллоҳу анху деди:

– (Аниқлаштиришни) хоҳламадим.

– Қирқ йилми?

– Хоҳламадим. Кейин осмондан бир сув тушади (ёмғир ёғади). (Ҳамма) худди ўт-ўлан ўсганидек ўсиб чиқади. Инсондаги бор нарса чириб битган бўлади. Фақатгина битта суяк чиримайди. У ажбуз занабдир. Бутун яралмиш қиёмат куни мана шу суякдан қайта шаклланади (Бухорий, Муслим ривояти).

Маълумки, инсон вафот этганидан кейин вақт ўтиши билан бутун танаси чириб йўқ бўлиб кетади. Фақатгина битта суяк чириймайди. У “ажбуз занаб” дейилади. Ажбуз занаб умуртқа поғонаси охирида жойлашган жуда кичик суякдир. Одам танасининг энг биринчи яратиладиган қисми ҳам шу. Инсон бадани тупроқда чириб, сувга чўкиб ёки ўтда куйиб кетса ҳам, фақат ажбуз занаб ўз ҳолатини ўзгартирмай қолар экан. Охират куни ҳамма мана шу суякдан қайта шаклланади.

Яна Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ҳар бир одам боласини тупроқ еб битиради. Фақат ажбуз занаб (қолади). Яралиш ҳам, (қайта) тирилиш ҳам ундандир”, деганлар (Муслим, Абу Довуд, Насоий ривояти).

Қиёмат куни Аллоҳнинг амри билан ёмғир ёққанида – худди ёмғир таъсирида ўсимлик униб чиққанидек – бандалар ҳам мана шу ажбуз занабдан униб чиқиб, бус-бутун одам шаклига келади.

ҚИЁМАТ КУНИ НИМАЛАР СОДИР БЎЛАДИ?

“Қиёмат” сўзи тик туриш маъносини англатади. Ўша куни ҳамма тирилиб, қабридан чиқиб келади. Бу дунё аввалда йўқ эди. Бир кун яна йўқ бўлиб кетади. Ўша кун дунёнинг охириги куни бўлади. Шунинг учун уни “охират куни” дейилади. Қиёматнинг турли номлари бор. Жумладан, охириги кун, ҳисоб куни, маҳшар куни, учрашув куни ва ҳоказо.

Вақти-соати етганда Аллоҳнинг амри билан қиёмат қоим бўлади. Ўшанда борлиқдаги ҳаёт тугайди, унинг ҳозирги низоми бузилади, ҳамма нарса остин-устин бўлиб кетади.

Нима учун қиёмат бўлади? Чунки, Аллоҳ имон-эътиқодли, солиҳ амаллар қилган инсонларга қиёматда мукофот бераман, ёмонлик қилганларни жазолайман, деган. У Зот ўша ваъдасини бажариш учун қиёматни келтиради.

Кунлардан бир куни куёш шарқдан эмас, ғарб томондан чиқади. Ана шунда қиёмат бошланади: “Исрофил” деган фаришта сур чалганида дунёдаги ҳамма тирик жон ўлади. Кейин Исрофил фаришта сурни яна бир марта чалади. Шунда дунёнинг аввалидан бошлаб, то қиёматгача яшаб ўтган жами одамлар, жинлар, ҳайвонлар қайта тирилади. Баданлари йўқ бўлиб кетганларга Аллоҳ янгидан тана яратади. Фаришталар ҳамма инсонларни битта ерга тўплайди. Маҳшар майдони Аллоҳнинг нури билан ёп-ёруғ бўлади. У кунда фақат Аллоҳнинг нури бўлади. Энди ҳамма нарса ҳисоб-китобга тайёр бўлди...

Қиёмат куни осмон ёрилиб, юлдузлар тўкилиб кетади. Тоғлар майда-майда зарра бўлиб, ҳавода учиб юради. Куёш кўкдан пастга туширилиб, ерга яқин қилиб кўйилади. Иссиқдан дарё, денгиздаги сувлар қайнайди. Қиёмат жуда қийин кун бўлади. У кунда ёш болалар ҳам қаттиқ кўрқиб кетишади. Уларга ота-оналари қарамай қўяди. Ҳамма ўзининг жонини ўйлаб қолади. Аммо болалик чоғидан бошлаб Раббига ибодат қилганларга Аллоҳ Арш остидан соя беради.

Фаришталар бу дунёда ёзиб юрган амал китоблари қиёматда келтирилади. Аллоҳ таоло адолатли ҳукм чиқаради, ҳеч кимга зулм қилинмайди. Жаннатий одамнинг китоби ўнг ёки олд томонидан, дўзахий одамники эса чап ёки орқа томондан бериледи. Амал китобида инсоннинг ҳаётда қилган ҳамма ишлари ёзилган бўлади. Аллоҳнинг Ўзи ҳаммани сўроқ қилади.

Қиёматда пайғамбарлар келтирилади. Улар умматларига Аллоҳнинг буйруқларини, қайтариқларини, ҳукмларини етказганлари ҳақида гувоҳлик беришади. Бирон киши: “Мен билмай қолибман. Шариат ҳукмларидан хабарим йўқ эди”, деб баҳона қила олмайди. Шунингдек, ҳар бир банда амалига гувоҳ бўлганлар, жумладан, котиб фаришталар ҳам ҳозир бўлишади. Улар банда қачон, қаерда, қай тарзда нима иш қилган бўлса, ҳаммасига гувоҳлик беришади. Бунда ўта аниқлик билан иш тугилади, чалкашиш, адашиш, ноҳақлик бўлмайди.

Охират куни одамлар савоблари, гуноҳлари тарозига солиб тортилади. Тарозининг бир палласига савоблар, иккинчи палласига гуноҳлар қўйилади. Баъзи одамларнинг савоблари оғир келади. Баъзиларнинг гуноҳлари оғир келади. Кимнингдир ҳеч қандай савоби бўлмайди.

Ўша куни одамлар бир-бирларида қолиб кетган ҳақларини оладилар. Бу дунёда кимнинг бошқа бировда ҳақи қолган бўлса, унга ўша одамнинг савобидан олиб бериледи. Агар бўйнидаги ҳақлар адо этилмасидан олдин савоблари тугаб қолса, ҳақдорлар гуноҳи золимнинг бўйнига юкланади.

Қиёмат куни ҳамма одамлар сирот кўпригидан ўтади. Сирот кўприги қилдан ингичка, қиличдан ўткирдир. У дўзах устига тортилади. Кофирлар, мунофиқлар, гуноҳкор мусулмонлар сиротдан ўтолмай дўзахга қулайди. Солиҳ мусулмонлар сиротдан эсон-омон ўтиб, жаннатга киришади.

БАНДА ТИРИКЛИГИДА ҚИЛГАН ИШЛАРИНИ ЭСЛАЙДИГАН КУН

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Қачон улкан ғолиб бўлувчи келса, ўша куни инсон қилган (амаллар)ини эслаб қолади. Жаҳаннам кўрадиғанлар учун кўрсатилади. Шундай экан, ким туғёнга кетса, дунё ҳаётини устун қўйса, (бундай кимса учун) албатта, жаҳаннам макон бўлади. Энди ким Парвардигори (ҳузурида) туришдан кўрқса, нафсини ҳаво(ланиш)дан тийса, (унинг учун) албатта, жаннат макон бўлади” (“Нозиот” сураси, 34-41-оятлар).

“Улкан ғолиб бўлувчи” қиёмат номларидан биридир. Қиёмат барча нарсадан устун, ўз даҳшати билан барча нарсани қамраб олувчи, мусибатларнинг энг йиригидир.

Қиёматда банда номаи аъмолини кўрганида дунёдаги ҳамма яхши, ёмон амалларини эслайди, қилган ишлари кўз ўнгидан ўтади. Банда уларни аллақачон унутиб юборгани, аммо Аллоҳ тарафидан тайинланган фаришталар унинг жами амалларини саҳифага муҳрлаб боришган.

Қиёмат куни парда кўтарилиб, жаҳаннамни ҳамма кўради, ундаги даҳшатларга гувоҳ бўлади.

Энди ким куфр, исён билан ҳаддидан ошса, дунёни охиратдан устун қўйса, қиёмат кунига муносиб тайёргарлик кўрмаса, уларга фақат жаҳаннам макон бўлади.

Кимда-ким қиёматда Парвардигори ҳузурида туриб, амаллари ҳақида ҳисоб беришини билса, ўша кундан кўрқса, нафсини ҳисоб қилса, гуноҳ-маъсиятларга, шаҳватларга берилишдан сақласа, унинг борар жойи жаннатдир.

Бошқа ўринда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Ана ўша кунда жаҳаннам келтирилади. Ўша куни инсон эслатма олади. Унинг учун қандай эслатма бўлсин! У: “Эҳ, кошки мен ҳаётлик чоғимда (солиҳ амаллар) қилган бўлсам эди!” деб қолади. Бас, ўша кунда ҳеч ким (Аллоҳнинг) азоби каби азоблай олмайди. Ҳеч ким У Зот боғлаши каби боғлай олмайди. Эй хотиржам нафс, рози бўлган, сендан рози бўлинган ҳолда Парвардигоринг (ҳузури)га қайт. Бас, (солиҳ) бандаларим қаторига қўшил, жаннатимга кир!” (“Фажр” сураси, 23-30-оятлар).

Фаришталар жаҳаннамни судраб олиб келишади. Уни ҳамма кўради. Банда буларни кўриб, дунёда қилган ишларини эслай бошлайди, гуноҳлари кўз ўнгидан намоён бўлади. Бироқ энди уларни эслашдан нима фойда?! Бўлар иш бўлди. Буёғига фақат ҳисоб бериш бор!

Банда қиёмат куни дунёда гуноҳ қилганига минг пушаймон чекади, солих амалларни тарк этганига афсус-надоматлар қилади. Агар савобли ишлари бўлганида ҳозир нафи тегарди... Аттанг!

Қиёмат куни осийлар учун Аллоҳнинг азобидан қаттиқроқ азоб бўлмайди. Биронтаси гуноҳкорларни Аллоҳчалик шиддат билан азоблай олмайди. Шунингдек, ўша куни ҳеч ким кофирлар қўл-оёқларини кишанлар билан Аллоҳ каби боғлай олмайди.

“Эй хотиржам нафс, рози бўлган, сендан рози бўлинган ҳолда Парвардигоринг (ҳузур)га қайт”.

Бу ерда Аллоҳга ҳақиқий имон келтириб, имонига шубҳа аралашмаган, шахватлар гирдобида қолмаган, тақдирдан рози бўлиб ҳаёт кечирган, ўлими олдидан жаннатийлиги башорат берилган хотиржам нафсга мурожаат қилинмоқда, унга берилган ажр-мукофотлардан рози ҳолида, Парвардигори ҳам ундан рози ҳолида У Зот ҳузурига қайтиш буюрилмоқда.

“Бас, (солих) бандаларим қаторига қўшил, жаннатимга кир!”

Яъни: Эй сокин нафс, энди сен солих бандаларим билан Мен ҳозирлаб қўйган жаннатга кир, ундаги кўз кўриб, қулоқ эшитмаган, киши хаёлига келмаган неъматлар билан ҳузурлан!

ҚИЁМАТДАГИ ҲОЛАТНИНГ ОҒИРЛИГИ

Қиёматдаги даҳшатли ходисалар қалбларни ларзага солади, хаёлни паришон қилиб қўяди. Бу ҳақида Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай хабар берган:

"----- Арабий матн -----"

“Эй инсонлар, Парвардигорингиздан кўрқинг! Зеро, (қиёмат) соати (олдидаги) зилзила улғу-даҳшатли нарсадир. Уни кўрадиган кунингизда эмизаётган (оналар) эмизиб турган (боласини) унутади, барча ҳомиладор (аёллар) ўз ҳомиласини ташлаб юборади. Одамларни маст-аласт ҳолда кўрасиз. Ҳолбуки, улар маст эмаслар, лекин Аллоҳнинг азоби қаттиқдир” (*“Ҳаж” сураси, 1-2-оятлар*).

Яъни, эй инсонлар! Раббингиз Аллоҳ таолога тақво қилинг: У Зот буюрган амалларни бажаринг, қайтарганларидан қайтинг. Агар Аллоҳдан кўрқмасангиз, билиб қўйинг, қиёмат бошланганидан дарак берувчи зилзила жуда кучлидир. Қиёмат қоим бўлганида зилзила даҳшатидан ҳар бир эмизувчи аёл боласини ёдидан чиқариб қўяди, қаттиқ кўрққанидан ҳомиладор аёллар қорнидаги боласини ташлаб юборади. Одамлар худди маст кишига ўхшаб гандираклаб юришади. Ваҳоланки, улар маст бўлишмайди, кўрқув кучлигидан шундай аҳволга тушишади.

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Қачон қар қилувчи (овоз) келса, ўша кунда киши ўз оға-инисидан, онасидан, отасидан, хотинидан, ўғилларидан қочади. (Чунки) ўша кунда ҳар бир кишининг етарли иши (яъни, ташвиши) бўлади” (*“Абаса” сураси, 33-37-оятлар*).

Инсон ҳаёти фақат онадан туғилиш, неъматлардан баҳраманд бўлиш, ўлгандан кейин қабрга кўмилишдангина иборат эмас. Ҳали қиёмат бор, ҳисоб-китоб бор.

Яъни, вақти-соати етиб, қулоқларни қар қилувчи кучли овоз эшитилганида – қиёмат қоим бўлганида киши ўзининг яқинларидан ҳам қочади...

Ўша куни киши энг яқин дўст-биродаридан, меҳрибон ота-онасидан, суюкли ёридан, жигаргўшаси бўлмиш фарзандларидан ҳам юз ўгириб қочади. Ваҳоланки, улар дунёда унга жуда яқин эдилар, бошига юмуш тушганда кўмак берардилар. Кунига ярайдиган ҳам улар эди. Бирок, охиратда ҳолат бутунлай бошқача бўлади.

Одам нега ўз яқинларидан қочади? Чунки қиёматда ҳамма ўзи билан овора бўлиб қолади, бошқалар ҳақида қайғуришга, бировнинг муаммосини ҳал қилишга имкон топа олмайди, ҳар кимга ўзининг ғам-ташвиши етиб ортади. Қиёматда ташвиш кўплигидан ота-она, ака-ука, бола-чақа, ёр-биродарлар хаёлга келмай қолади.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Сизлар қиёмат куни ялангоёқ, яланғоч, хатна қилинмаган ҳолда (маҳшаргоҳга) тўпланасиз”, деганларини эшитиб, “Эй Расулуллоҳ! Аёллар ва эркаклар бир-бирларига қарайверишадими?!” деб сўрадим. Шунда у зот: “Эй

Оиша, “Иш (яъни, қиёматдаги даҳшатлар, ғам-ташвишлар) бир-бирларига назар солишдан ҳам шиддатлироқдир”, дедилар” (Бухорий, Термизий, Насойй ривояти).

Қиёмат куни даҳшатида одам ўзи билан ўзи овора бўлиб қолади, ёнидаги аёлми, эркакми, кийими борми, яланғочми, эътибор бермайди.

Мана бу оятларда ҳам қиёмат куни машаққатлари ифодаланган:

“----- Арабий матн -----”

“(Қиёмат куни) **бирон дўст дўстидан (ҳол-аҳвол) сўрамайди.** (Ҳолбуки,) **улар** (бир-бирларига) **кўрсатилдилар.** **Жиноятчи кимса у куннинг азобидан (қутулиш учун) ўғилларини, хотинини, биродарини, уни ўз паноҳига оладиган қариндош-уруғларини, ердаги барча кишиларни тўлов қилиб бериб юборишни, сўнг (бу тўлов) унга нажот беришини истайди**” (“*Маориж*” сураси, 10-14-оятлар).

Қиёматда қалин дўстлар, меҳрибон биродарлар бир-биридан “Аҳволинг қандай? Яхшимисан?” деб сўрамайди, унга гапирмайди. Ваҳоланки, улар бир-бирини кўриб туради, танийди, бироқ ҳамма бир-биридан юз ўгириб қочади. Кофир ўша кундаги азоб-уқубатлардан халос бўлиш учун бола-чақасини, жуфтини, ака-укасини, унга бошпана берган қабиласини, ер юзидаги барча одамларни фидо қилиб юборишни орзулайди. Лекин кофирдан ҳеч нарса қабул қилинмайди. Ҳатто ер юзи тўла олтин берсаям, ҳисобсиз мол-дунё сарфласаям жаҳаннам азобидан қутула олмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----”

“**Шундай экан, агар куфр келтирсангиз, (ўз даҳшати билан) болаларни(нг сочини оқартириб,) чолларга айлантириб кўядиган кундан қандай сақланасиз?! У (кун) сабабли осмон ёрилувчидир.** (Аллоҳнинг) **ваъдаси амалга ошувчидир.** **Албатта, ушбу (оятлар) бир эслатмадир. Шундай экан, ким хоҳласа, (бу насихатлардан ибрат олиб,) Парвардигорига йўл тутати**” (“*Муззаммил*” сураси, 17-19-оятлар).

Яъни, агар Раббингизни инкор этсангиз, Унинг Пайғамбарини ёлғончига чиқарсангиз, даҳшати, кўрқинчи ёш болалар сочини оқартириб юборадиган кун азобидан ўзингизни қандай қутқара оласиз? Ўша кун шиддатидан осмон ёрилади. Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир, бир куни шубҳасиз амалга ошади. Мана шу оятларда зикр этилган нарсалар ибрат оладиганлар учун эслатмадир. Энди ким истаса, Парвардигори томон юради: Аллоҳга имон келтиради, ҳаётини тоат-ибодат билан ўтказади.

ШАФОАТ

“Шафоат” сўзи бировга ёрдам бериш, ёнини олиш маъносини билдиради. Одатда, шафоат мартабаси, ҳурмати юқори шахснинг ўзидан пастдаги одам тарафини олиб, қўллаб-қувватлашига нисбатан ишлатилади. Қиёматдаги шафоат ҳам шунинг жумласидандир³⁷.

Пайғамбарлар, солиҳ кишилар (жумладан, авлиёлар, уламолар, зоҳидлар) Аллоҳ таолонинг изни билан шафоат қилиши ҳақ. Шафоатга ишониш Аҳли сунна вал жамоа ақидасидандир.

Шафоат – гуноҳкорлар гуноҳидан ўтишни Аллоҳ таолодан сўраш. У Аллоҳ таоло томонидан берилган фазилатдир. Шафоат фақат Аллоҳ руҳсати билан бўлади. Аллоҳнинг изнисиз ҳеч ким бировни шафоат қила олмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----”

“**Унинг ҳузурда Ўзининг изнисиз ҳеч ким шафоат қила олмайди**” (“*Бақара*” сураси, 255-оят).

Қиёматда бандалар – ким бўлишидан қатъи назар – Аллоҳ ҳузурда бандалигини тан олиб туриб қолади, ҳеч ким орага тушиб, бировни қўллаб-қувватлай олмайди, бировга шафоатчилик қилишга журъати етмайди. Фақат Аллоҳ хоҳлаган бандаларгина шафоат қилиши мумкин. Аллоҳ Ўзи истаган бандасига шафоат қилиш имконини беради.

Қуръони каримнинг бошқа ўрнида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----”

³⁷ Роғиб Исфажоний, “Ал-муфрадат фи ғарибил куръон”.

“(У кунда) **фақат Раҳмон наздида аҳд-паймон олган**, (Аллоҳни бир билиб, зиммаларидаги фарзларни адо этган) **кишиларгина шафоат қилишга эга бўлади**” (“Марям” сураси, 87-оят).

Аллоҳ наздида аҳд олган, солих, имон-эътиқодли кишиларгина қиёмат куни шафоат қилиш имконига эга бўлади.

Яна бир оятда айтилади:

“----- Арабий матн -----“

“**У кунда Раҳмон изн берган, сўзидан рози бўлганлардан бошқага шафоат фойда бермайди**” (“Тоҳо” сураси, 109-оят).

Қиёмат куни ҳеч кимга шафоат фойда бермайди, бир одам ўртага тушиб бировни оқлай олмайди. Фақат Аллоҳ бу дунёдаги сўзидан (яъни, “Лаа илааҳа иллаллоҳ”ни айтганидан), амалидан рози бўлган, шафоат қилишга рухсат берган холис, солих кишилар учун шафоат наф келтиради. Агар шартлар топилмаса, шафоат қилишга йўл йўқ.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам мўмин ҳолда ўтган гуноҳкор мусулмонларни шафоат қиладилар. Улкан шафоат фақат у зотнинг ўзларига хос.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Мен жаннат борасидаги биринчи шафоатчиман” (Муслим ривояти).

Яъни, одамлар жаннатга киришлари учун илк шафоатчиман, дейилмоқчи.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “Менинг шафоатим умматим ичидан катта гуноҳлар эгалари учундир” (Аҳмад – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан – саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Кофир, мушрик, мунофиқларга шафоат зиғирча наф бермайди. Охиратда уларни ҳеч ким қўлламайди, орага тушиб, жаҳаннам азобидан қутқариб қола олмайди. Зеро, Аллоҳ таоло “Ғофир” сурасининг 18-оятда: “**Золим-кофир кимсалар учун (қиёматда) на бир дўст, на итоат этиладиган** (яъни, шафоати қабул қилинадиган) **қўлловчи бўлмайди**”, деб айтган.

ШАФОАТ ТУРЛАРИ

Шафоат беш қисмга бўлинади:

1. Маҳшар даҳшатини енгиллатишни сўраш.
2. Саволни енгиллатишни, ҳисоб қилмасликни сўраш.
3. Азоб ҳукмини ижро этмасликни сўраш.
4. Дўзахдан чиқаришни сўраш.

5. Даражани сўраш. Яъни, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам жаннатга кирганларни янада юқорироқ мартабага кўтариш учун шафоат қилишлари.

Кимлар ёки нималар шафоат қилади?

Шафоатчига қараб шафоат ҳар хил бўлади:

1. Пайғамбарлар алайҳимуссалом умматларини шафоат қилиши.
2. Фаришталар гуноҳкорларни шафоат қилиши.
3. Кичик болалар ота-онасини шафоат қилиши.

Қурра ибн Иёсдан ривоят қилинади: “Бир киши ўғли билан Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келди. Пайғамбаримиз унга: “Ўғлингни яхши кўрасанми?” дедилар. У: “Ҳа”, деди. (Вақт ўтиб,) ҳалиги киши ўғлидан айрилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Фалончига нима бўлди?” деб сўрадилар. Саҳобалар: “Эй Расулуллоҳ, унинг ўғли вафот этди”, дейишди. У зот (ўша кишига): “Сен жаннат эшикларидан бири олдига борганингда у ерда ўғлинг сени кутиб турганини кўришни хоҳлайсанми?” дедилар. Шунда бир киши: “Эй Расулуллоҳ, бу фақат унга хосми ёки бизларга ҳам тегишлими?” деб сўради. У зот: “Бу ҳаммангиз учундир”, дедилар” (Насоий ва Аҳмад ривояти. Ибн Ҳиббон ва Ҳокимга кўра, ривоят санади саҳиҳ).

4. Аллоҳ йўлида шаҳид бўлганлар ўз аҳлидан етмиш кишини шафоат қилиши.

Миқдом ибн Маъдиқариб розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ наздида шаҳиднинг етти хислати бор: илк дафъада унинг (гуноҳлари) кечирилади, жаннатдаги ўрнини кўради, қабр азобидан сақланади, катта кўрқинчдан омонда бўлади, бошига виқор тожи кийдирилади (ўша тождаги биргина ёкут дунё ва ундаги нарсалардан яхшироқдир), хури ийнлардан

етмиш иккитасига никоҳлаб қўйилади, қариндошларидан етмиш нафарини шафоат қилиш имкони берилади” (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

5. Қуръон ёдлаган киши оила аъзоларини шафоат қилиши.

6. Мўминлар бир-бирларини шафоат қилиши.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: “... Шунда Аллоҳ таоло: “Фаришталар шафоат қилди. Набийлар шафоат қилди. Мўминлар шафоат қилди. Раҳмлилар раҳмлисидан бошқа ҳеч ким қолмади”, дейди. Кейин дўзахдан бир сиқим олади, ҳеч бир яхшилик қилмаганларни ундан чиқаради” (Муслим – Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан – ривоят қилган).

7. Рўза рўзадорни шафоат қилиши.

Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Рўза ва Қуръон (қиёмат куни) бандани шафоат қилади. Рўза айтади: “(Парвардигорим,) мен уни кундузи таомдан, нафс хоҳишларидан тўсганман. Энди уни шафоат қилишим учун изн бер”. Қуръон айтади: “(Парвардигорим,) мен уни кечаси уйқудан қолдирганман. Уни шафоат қилишим учун изн бер”. Шунда (рўза ва Қуръонга бандани) шафоат қилиш имкони берилади” (Аҳмад, Ҳоким, Байҳақий ривояти. Ҳадис лафзи Ҳокимга тегишли. Унинг ривояти санади саҳиҳ).

ГУНОҲИ КАБИРА БИЛАН ГУНОҲИ САҒИРА ОРАСИДА ҚАНДАЙ ФАРҚ БОР?

Гуноҳи кабира шариятда белгилаб қўйилган жазога лойиқ, дўзахга кириш ёки лаънатга, ғазабга учраш билан огоҳлантирилган гуноҳдир.

Гуноҳи сағира бу дунёда шаръий жазога лойиқ бўлмаган, у дунёда дўзахга кириш ёки лаънатга, ғазабга учраш билан қўрқитилмаган гуноҳдир.

Кичик гуноҳлар таҳорат, намоз, рўза каби солиҳ амаллар билан кечиради, бироқ катта гуноҳлар мағфират қилиниши учун банд тавба қилиши шарт. Каттаю кичик гуноҳларнинг ҳаммаси насух (яъни, ҳақиқий, чин дилдан қилинган) тавба билан ювилади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Агар қайтарилган нарсаларнинг катталаридан четлансангиз, ёмонликларингизни ўчирамиз, сизни қарамли манзилга киритамиз” (“Нисо” сураси, 31-оят).

Яъни, Аллоҳ сизларни қайтарган катта гуноҳ-маъсиятлардан сақлансангиз, У Зот кичик гуноҳларингизни кечиради, сизларни жаннатга киритади.

Аллоҳ таоло ширкни бошқа гуноҳлардан фарқлаган. Чунки ширк гуноҳи кабираларнинг энг каттасидир. Ширк гуноҳи кечирилмайди. Ундан бошқа гуноҳлар кечирилиши Аллоҳнинг хоҳишига боғлиқ.

ГУНОҲИ КАБИРА ҚИЛГАНЛАР ДЎЗАХДА АБАДИЙ ҚОЛМАЙДИ

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматидан саналган, гуноҳи кабира қилган одам Аллоҳнинг Яккаю Ягоналигига имон келтирган ҳолида вафот этса, гарчи ўлимидан олдин гуноҳидан тавба қилмаган бўлса ҳам, дўзахда абадий азобланмайди. Аллоҳга мўмин ҳолида рўбарў бўлган бандалар Парвардигорлари хоҳиши, ҳукми остидадир: Аллоҳ хоҳласа, уларни фазли билан кечириб юборади, хоҳласа, адолати билан жазолайди.

Аллоҳ таоло катта гуноҳ қилганларни дўзахдан чиқаради. Мағфират ёки шафоатдан кейин жаннатга киритади. Аллоҳ таоло имон аҳлини яхши кўради, уларни икки дунёда кофирларга ўхшатмайди.

Савол-жавоблар

Савол: Мўмин-мусулмон киши катта гуноҳларни содир этса, диндан чиқадими, йўқми?

Жавоб: Чиқмайди. Лекин, Аллоҳга, охират кунига имон келтирса-ю, ўзини гуноҳлардан сақламаса, фосиқ, осий бўлади.

Савол: Аллоҳ қайси гуноҳларни кечиради?

Жавоб: Ҳар қандай гуноҳни кечириши мумкин. Аллоҳ Мағфиратли, Адолатли Зотдир. Банда чин дилдан тавба қилса, Аллоҳ уни қабул этади. Магар вафотигача ширкдан тавба қилмаса, охиратда унинг гуноҳи кечирилмайди.

ВАЛИЙ ҲЕЧ ҚАЧОН НАБИЙ МАРТАБАСИГА ЕТА ОЛМАЙДИ

Аллоҳга имон келтирган, У Зотга тақво қиладиган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига эргашадиган ҳар бир мўмин банда валийдир. Валийлик даражасига тақво билан, суннатни маҳкам ушлаш билан эришилади. Кимнинг имони бақувват бўлса, Аллоҳга яқинлашиб бораверади. Имом Шофеий айтишича, агар бир киши сув устида юриб кетаётгани ёки ҳавода учиб юргани кўрилса, суннатга қай даражада амал қилишини билмасдан уни валий дейишга шошилмаслик керак. Агар унинг амали Китобу суннатга мувофиқ бўлса, бу ҳолат Аллоҳ таоло тарафидан унга берилган кароматдир. Агар ҳалиги кишининг амали Китобу суннатга хилоф бўлса, бу Аллоҳ тарафидан истидрождир.

(Изоҳ: Аллоҳ бандани гуноҳи учун жазоламасдан, бир оз муҳлат бериши, уни неъматлар билан сийлаши, истиғфор айтишни унуттириши, вақти келганида тўсатдан азоблаши “истидрож” дейилади).

Авлиёлар ҳеч бир пайғамбардан афзал бўла олмайди. Агар ҳамма авлиёлар битта пайғамбар билан солиштирилса, пайғамбар улардан устун келади, мартабаси юқори бўлади.

МЎЪЖИЗА ВА КАРОМАТ

Мўъжиза ва каромат ҳақдир. Оддий одамлар қила олмайдиган нарсалар пайғамбарлар томонидан содир этилиши “мўъжиза”, авлиёлар томонидан қилиниши эса “каромат”, дейилади.

Яъни, одатдан ташқари ҳар қандай иш пайғамбарлардан содир бўлса, одамлар унга ўхшаш нарсани қилишдан ожиз қолишса, бу мўъжиза бўлади. Агар одатдан ташқари иш пайғамбарлардан бошқа аҳли тақво, солиҳ одамдан содир бўлса, каромат бўлади. Агар одатдан ташқари иш нотўғри йўлдаги одамдан содир бўлса, сеҳр ёки синов бўлади³⁸.

Пайғамбарлар истаган вақтларида ёки бошқалар талаби билан мўъжиза кўрсатишган. Авлиёлар ҳамма вақт ҳам каромат кўрсата олишмайди. Пайғамбарлар Аллоҳдан ваҳий қабул қилиб олган, уни инсонларга етказган зотлардир. Авлиёлар Аллоҳ таолони таниган, Унинг тоатида бардавом бўлган, гуноҳлардан тийилган, шахватлардан, лаззатлардан йироқ юрадиган инсонлардир.

Аллоҳ таоло пайғамбарлари ҳақлигини исботлаш, кофирларни ожиз қолдириш, мўминлар имонини мустаҳкамлаш учун пайғамбарларга мўъжиза берган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбарликлари қиёматгача барча халқлар, маконлар, замонлар учун бардавом бўлгани боис у зотга улкан мўъжиза қилиб Қуръони карим нозил этилган. Каломуллоҳ ҳалигача инсониятни лол қолдириб келмоқда.

КУФР НИМА?

“Куфр” сўзи “рад этиш”, “тан олмаслик” маъноларини англатади. Аллоҳнинг борлигини, бирлигини, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Унинг бандаси, пайғамбари эканини инкор этган одам “кофир” дейилади. Шунингдек, Аллоҳнинг борлигини инкор этмаса ҳам имон келтириш лозим нарсаларни тасдиқламаса ёки фарзни тан олмаса, илоҳий тушунчаларга нисбатан хурматсизлик қилса, шаръий ҳукмларни масҳара қилса, куфр келтирган бўлади. Кофирнинг борар жойи дўзахдир. Шунинг учун ҳар бир инсон Аллоҳнинг борлигига ишониб, У Зот айтганларини бажариши керак.

Куфр икки хил маънода ишлатилади:

1. Имоннинг зидди бўлган куфр. Масалан, Аллоҳни ва имонни тақозо этувчи бошқа нарсаларни инкор қилиш.

2. Шукрнинг зидди бўлган куфр. Масалан, куфрони неъмат қилиш. Яъни, Аллоҳ берган неъматларга ношукрлик.

³⁸ Манба: Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”.

Имоннинг зидди бўлган куфр жаҳаннамга олиб боради. Шукрнинг зидди бўлган куфр эса гуноҳи кабиралардандир.

Куфр, деганда асосан имоннинг зидди бўлган куфр назарда тутилади.

Куфр турлича кўринишда бўлади. Баъзилар қалби билан ҳам, тили билан ҳам куфр келтиради, тавҳиддан ҳеч нарса билмайди. Улар ҳақида Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Куфр йўлини тутган кимсалар эса хоҳ Сиз (эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) уларни (Аллоҳ таолонинг азобидан) огоҳлантиринг, хоҳ огоҳлантирманг, уларга баробардир – имон келтирмайдилар. Аллоҳ уларнинг дилларини, қулоқларини муҳрлаб қўйган. Кўзларини парда қоплаб олган. Улар учун буюк азоб бор” (*“Бақара” сураси, 6-7-оятлар*).

Яъни, уларни Аллоҳнинг азобидан кўрkitиладими, кўрkitилмайдими, фойдаси йўқ, бари бир имон келтирмайдилар.

Баъзилар ҳақни билиб туриб инкор қилади. Бундай кимсалар ҳақида Қуръонда:

“----- Арабий матн -----“

“Қачон уларга Аллоҳ ҳузуридан ўзларида бор нарсани (Тавротни) тасдиқловчи Китоб келганида (яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга Қуръон нозил қилиниб, у зот пайғамбар бўлганларида) – ҳолбуки, илгари улар кофирларга қарши (ўша пайғамбардан) ёрдам кутардилар – қачон уларга ўзлари билган нарса келганида унга кофир бўлдилар. Кофирларга Аллоҳнинг лаънати бўлсин!” дейилган (*“Бақара” сураси, 89-оят*).

Яна айрим кимсалар тили билан имон келтиради, аммо қалбидаги куфрни яширади. Бу “нифок куфри” ёки “этикодий нифок” дейилади. Каломуллоҳда ҳақиқий мунофиқлар ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Одамлар орасида шундай кимсалар ҳам бор, ўзлари мўмин бўлмаганлари ҳолда “Аллоҳга, охират кунига имон келтирдик”, дейдилар. Улар Аллоҳни, имонли кишиларни алдамоқчи бўладилар. Ўзлари сезмаган ҳолда фақат ўзларини алдайдилар. Уларнинг қалбларида мараз – касаллик бор. Аллоҳ маразларини янада зиёда қилди. Улар учун қилган ёлғонлари сабаб аламли азоб бор” (*“Бақара” сураси, 8-10-оятлар*).

Одамлар орасида тили бошқа, дили бошқа, унга у юз билан, бунга бошқа юз билан қарайдиган, шамол қайси тарафга эсса, ўша томонга оғиб кетадиган кимсалар ҳам бор. Улар “мунофиқлар” дейилади. Аллоҳ таоло бу оятда мунофиқларни “мўминлар эмас”, демоқда. Нега? Чунки уларнинг қалбида куфр бор, “Мусулмонман”, деган даъволари ёлғон. Фақат тилда мусулмон бўлишган.

Демак, Аллоҳнинг борлигини инкор этиш, қиёмат кунига ишонмаслик, пайғамбарларга, фаришталарга, илоҳий китобларга имон келтирмаслик, динни, шариатни масҳара қилиш куфрдир. Куфр эгаси дунёда хор бўлади, жаҳаннамда абадий қолади. Шунинг учун мўмин банда куфрдан, куфрга олиб борадиган сўзлардан, ишлардан йироқ юради, куфрни худди ловуллаб ёнаётган оловдек тасаввур қилади, унга тушиб қолишдан эҳтиёт бўлади.

АМАЛИЙ-МАЖОЗИЙ КУФР

Этикодий куфр ҳақиқий куфрдир. У бандани Ислом миллатидан чиқаради, жаҳаннамда абадий қолишига сабаб бўлади. Амалий-мажозий куфр эса ҳақиқий куфр эмас. У имон заифлигини, комил эмаслигини билдиради. Амалий куфр бандани Ислом миллатидан чиқармайди, балки унга шаръий жазо тайинланади.

Қуйида амалий куфрга мисоллар келтирамиз:

1. Намозни узрсиз тарк этиш.
2. Мусулмон биродари билан жанг қилиш.
3. Зино қилиш.
4. Ўғрилиқ қилиш.
5. Маст қилувчи ичимликлар ичиш ва ҳоказо.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмонлар бир-бири билан урушишини куфр, дедилар. Лекин, Қуръонда бир-бири билан урушган икки тоифани мўминлар, дейилган.

Ҳадиси шарифларда банда мўмин ҳолида зино, ўғрилиқ қилмаслиги, ҳамр ичмаслиги айтилган. Булар оғир гуноҳ саналса-да, банда имонига путур етказмайди, магар ўша ишларни ҳалол санамаса. Мазкур гуноҳларга шаръий жазо белгилангани ҳам улар бандани имондан айирмаслигига далилдир. Машҳур ҳадиси шарифда: “Кимнинг охириги сўзи “Лаа илааха иллаллоҳ” бўлса, жаннатга киради”, дейилган. Бундан чиқди, юқорида тилга олинган гуноҳлар – гарчи, зарари катта, оғир бўлса-да – зинокорни, ўғрини, қотилни имонидан айирмайди, балки комил имонга зид ишлар ҳисобланади. Ким улардан тавба қилса, Аллоҳ гуноҳини кечиради. Агар мусулмон ҳолида тавба қилмай вафот этса, гуноҳига яраша қабрда ёки жаҳаннамда маълум муддат азобланади. Кейин Аллоҳнинг раҳмати билан у ердан чиқарилиб, жаннатга киритилиши мумкин.

Шу ерда бир савол туғилади: бут-санамларга сиғиниш, Қуръонни масхара қилиш, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳақоратлаш, Ислом дини устидан кулиш ҳам бир қарашда амалий, яъни тана аъзолари билан қилинадиган куфрга ўхшайди-ку. Буни қандай тушуниш керак?

Юқорида саналган ишлар тана аъзолари билан бажарилса-да, лекин эътиқодий – қалб билан боғлиқ куфрдир. Мусулмон одам бундай ишлардан тийилади. Уни фақат кофир, мушрик, мунофиқ кимсалар қилади. Бунда масалага сиртдан қаралмайди, унинг асл моҳиятига эътибор берилади.

ШИРК НИМА?

“Ширк” сўзи “шерик қилиш” маъносини билдиради. Аллоҳ таолога Унинг зотида, сифатларида, исмларида, ишларида, ҳукмларида бирон нарсани шерик қилиш (тенглаштириш) ширкдир.

Ибодат қилиш учун фақат Аллоҳ муносиб. Энди ким Аллоҳдан ўзга нарсаларга ибодат қилса, ширк келтирган бўлади.

Банданинг барча ҳожатларини Аллоҳ раво қилади, унга ризқни Аллоҳ беради, мушқулини осон қилади. Энди ким Аллоҳдан ўзгандан ризқ сўраса, Аллоҳга ширк келтирган бўлади.

Шунингдек, кимда-ким Аллоҳдан бошқалар ҳам ҳар ерда ҳозир у нозир, Аллоҳдан ўзгаларда ҳам хоҳлаган ишини қилиш имкони бор, Аллоҳдан ўзгалар ҳам йўқдан бор қилади (яратади), ўлдириб, тирилтира олади, деб ишонса, ширк келтирган бўлади.

Каломуллоҳда мўмин жинлар тилидан шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Биз (энди) Парвардигоримизга бирон нарсани ҳаргиз шерик қилмаймиз!” (“Жин” сураси, 2-оят).

Аллоҳ таолонинг хотини ёки боласи бор деб эътиқод қилувчилар Аллоҳга ширк келтирган ҳисобланади. Шунингдек, “Аллоҳдан бошқалар ҳам бандалар қудратида бўлмаган нарсани беради”, деб ишониш ҳам ширкдир.

Қуръони каримда мушриклар киёматда қиладиган ҳасрат-надоматлари келтирилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳга қасамки, албатта, биз сизларни (эй бут-санамлар,) барча оламлар Парвардигорига тенглаштирган пайтимизда очик залолатда бўлган эканмиз!” (“Шуаро” сураси, 97-98-оятлар).

Ширк барча солиҳ амалларда, жумладан, намоз, рўза, закот, ҳаж, назр, садақа ва бошқа ишларда бўлиши мумкин. Саналган амалларнинг барчаси Аллоҳ учун, У Зот розилигини истаб қилинади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Бас, ким Парвардигорига рўбарў келишдан умид қилса, унда яхши амал қилсин, Парвардигорига ибодатда (риёкорлик билан) бирон кимсани (Унга) шерик қилмасин!” (“Каҳф” сураси, 110-оят).

Бандалар тоқатидан ташқари нарсаларда Аллоҳдан бошқадан ёрдам сўраб дуо қилиш ҳам ширкдир. Бу иш инсонни тавҳид майдонидан чиқаради, куфр доирасига киритади³⁹.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

³⁹ Манба: Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”.

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, динингиздан қайтишингизни талаб қилаётган кофирларга) **айтинг: “Мен Ёлғиз Парвардигоримга дуо-илтижо қиламан, У Зотга бирон кимсани шерик қилмайман”** (“Жин” сураси, 20-оят).

Аллоҳ таолога осий бўлган ҳолда ўзгаларга итоат этиш ҳам ширкдир. Куръони каримда:

“----- Арабий матн -----“

“Агар уларга итоат этсангиз, албатта, сиз мушрикдирсиз”, дейилган (“Анъом” сураси, 121-оят).

Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Холикқа маъсият ишларда махлуққа итоат (этиш) йўқ”, деганлар.

Ширк амални қилган одам “мушрик” дейилади. Бут-санамларга сиғинувчилар, Ойга, Қуёшга, юлдузларга топинувчилар, оташпарастрлар, табиатда Аллоҳдан бошқа кучлар таъсири бор деб айтувчилар, Аллоҳдан ўзгаларга дуо қилувчилар, ёрдам сўровчилар мушриклардир.

Мушриклар ҳам худди кофирлар каби дўзахга тушади. Чунки Аллоҳни Парвардигор деб тан олишининг ўзи етарли эмас. Балки ибодатда, итоатда, дуода, ёрдам сўрашда Аллоҳга ҳеч нарсани шерик қилмаслик лозим.

МАККА МУШРИКЛАРИ ЭЪТИҚОДИ ВА МАРОСИМЛАРИ

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй инсонлар,) **огоҳ бўлинглар, холис Дин Ёлғиз Аллоҳникидир** (яъни, Ёлғиз Аллоҳгина чин ихлос билан ибодат қилишга лойиқ). **У Зотдан ўзга “дўстлар”ни (“худо”) қилиб олган кимсалар: “Биз (ўша илоҳларимизга) фақат улар бизни Аллоҳга яқинлаштиришлари учунгина ибодат қиламиз”**, (дейдилар). **Шак-шубҳасиз, Аллоҳ (киёмат куни) улар ихтилоф қилаётган нарсалар хусусида ўрталарида ҳукм қилади. Шак-шубҳасиз, Аллоҳ ёлғончи, кўрнамак кимсаларни ҳидоят қилмайди”** (“Зумар” сураси, 3-оят).

Оят мазмунига кўра, тоат-ибодат холис Аллоҳ учун бажарилади, У Зотга ҳеч нарса шерик қилинмайди. Мушриклар ўзлари сиғинадиган ботил маъбудларни фаришталарга киёслашар, агар бирон киши уларни бу ишдан қайтарса, “Бу илоҳлар Аллоҳ олдида бизни шафоат қилади”, деб раддия беришарди, “Буюк Аллоҳ тўғридан-тўғри ибодат қилишимиздан улуғроқ”, деб ўйлаб топган илоҳларига топинишарди, ўша бут-санамларни ўзлари билан Аллоҳ ўртасида воситачи, деб билишарди. Аллоҳ таоло ҳаққа эргашган мўминлар билан йўлдан озган мушриклар ўртасида охиратда адолатли ҳукм чиқаради. Аллоҳ таоло “Аллоҳнинг боласи бор, шериги бор”, деб ёлғон тўқийдиган, очиқ-ойдин ҳужжатларни инкор қиладиган кимсаларни ҳақ йўлга бошламайди.

Бошқа оятда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Улар Аллоҳни қўйиб, ўзларига зиён ҳам, фойда ҳам етказмайдиган нарсаларга ибодат қиладилар, “Ана шу нарсалар Аллоҳ ҳузурида бизларнинг қўлловчиларимиз бўлади”, дейдилар. **Айтинг: “Аллоҳга осмонлар ва ердаги У Зот билмайдиган нарсаларни билдириб қўймоқчимилар?!”** (Аллоҳ) **уларнинг ширкларидан Пок, Юксак Зотдир”** (“Юнус” сураси, 18-оят).

Мушриклар топинаётган, тошдан йўниб ясалган бутлар одамларга зиғирча фойда ҳам, зарар ҳам бермайди. Лекин мушриклар даъвосича, ўша бутлар Аллоҳ ҳузурида уларни шафоат қилар, қўллаб-қувватлар экан!.. Агар шундай бўлганида буни Аллоҳ яхшироқ биларди. Зеро, Аллоҳ ердаги, кўкдаги – борлиқдаги ҳамма нарсани билади. Оламлар Парвардигори мушриклар ширкидан, куфридан Покдир.

Бут-санамларга сиғиниш куйидагича бошлаган эди: одамларда фаришталар, пайғамбарлар, такводор зотлар Аллоҳга энг яқин кишилар, уларнинг даражалари юксак, мартабалари олий, деган ишонч пайдо бўлгач, улар онгида куйидаги фикрлар қаттиқ ўрнашиб қолди: “Аллоҳ Ўзига хос ишларда баъзиларнинг тасарруфини уларга бўйсундириб берган. Улар Аллоҳ олдидаги обрў-эътиборлари туфайли Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло билан оддий бандалар ўртасида шафоатчи бўлишади. Ҳеч ким ҳожатини Парвардигорга мана шу бут-санамларсиз арз қилмаслиги лозим. Аллоҳ улар воситасида қилинган дуоларни асло рад этмайди. Аллоҳга ибодат ҳам улар орқали бажарилиши керак. Улар юқори мартаба эгалари бўлгани учун бандаларни Парвардигорга яқинлаштира олади”.

Мана шу эътиқоддан келиб чиқиб, бут-санамларни ўзлари билан Аллоҳ ўртасида воситачи тутдилар, қўлларидан келганича уларга яқинлик ҳосил қилиш пайида бўлдилар. Кўпларининг хаёлий ёки ҳақиқий суратларини, ҳайкалларини чизиб-ясаб, ибодатларида рўпараларига қўйишга одатландилар. Мана шу суратлар, ҳайкаллар “санамлар” деб номланарди.

Баъзан ҳайкал ва суратларни ясаб ҳам ўтирмасдилар, қабрларига, айрим қароргоҳларига бориб, дам олиб ўтган жойларини муқаддас санаб, у ерларга қурбонликлар, назрлар келтиришарди, ҳар хил кўринишдаги ибодатлар билан сиғинишарди. Муқаддас саналувчилар шундай жойлар “васанлар” деб аталарди.

Бут-санамларга қилинадиган ибодатда бир қанча маросимлар, удумлар бўлиб, уларнинг кўпини Амр ибн Луҳай ўйлаб топганди. Амр ибн Луҳай – Ҳузоа қабиласи оқсоқоли. Арабларнинг кўпчилиги Иброҳим алайҳиссалом миллатига – динига чақираётган Исмоил алайҳиссалом даъватини қабул қилишди. Улар Аллоҳга ибодат қилиб, Уни яккаю ягона деб яшашарди. Бироқ орадан йиллар ўтиши билан ўзларига эслатма қилиб берилган тартиб-қоидаларнинг кўпини унутишди. Ана шу ҳолатда ҳам то Ҳузоа оқсоқоли Амр ибн Луҳай чиққунига қадар араблар тавҳид устида туриб, Иброҳим алайҳиссалом динининг бир қанча кўрсатмаларига амал қилишарди. Амр ибн Луҳай яхшилик, хайр-саховат, диний ишларга муҳаббат руҳида вояга етган, одамлар меҳрини қозонган, халқ назарида катта уламо, машҳур авлиё бўлиб танилган киши эди. У Шомга сафар қилиб, ўша ерда одамлар бут-санамларга сиғинаётганини кўрди. Мазкур ширк амал Амр ибн Луҳай кўзига ҳақ нарса бўлиб кўринди. Ахир, Шом пайғамбарлар, илоҳий китоблар юрти эди-да! Хуллас, Амр ибн Луҳай Шомдан “Хубал” номли бутни олиб келиб, уни Каъба ичкарисига ўрнатиб қўйди. Амр Макка аҳлини ширк келтиришга чақирди. Улар чақирикни қабул қилишди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан Ҳижоз аҳли ҳам Макка арабларига тақлид қилишга тушди. Чунки Макка аҳли Каъба эгалари, Ҳарам аҳли ҳисобланарди... Шундай қилиб араблар орасида бутпараслик кенг ёйила бошлади. Аввалига ҳар бир қабиланинг, кейинчалик ҳар бир уйнинг ўз санами пайдо бўлди. Жоҳиллар Масжидул ҳаромни санамлар билан тўлдиришди. Макка фатҳ қилинганида Каъба атрофида 360 та бут-санам бор эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни ҳассалари билан туртиб, бирма-бир ерга қулатдилар. Сўнг у зот буйруқлари билан бут-санамлар Масжидул ҳаромдан чиқарилиб, йўқ қилинди⁴⁰.

Хуллас, жоҳиллар Амрнинг ана шу ишини Иброҳим алайҳиссалом динини ўзгартириш эмас, бу динга яхши бир одатни қўйиш, деб билишарди. Қуйида ўша маросимларнинг баъзиларини айтиб ўтамир:

1. Улар санамларга суянишар, илтижо этишарди, муножотлар айтиб, оғир кунларда улардан мадад кутишар, ҳожатларини раво этишини сўрашарди. Уларнинг эътиқодига кўра, бу санамлар Аллоҳ олдида шифоатчи бўлиб, одамлар тилагини рўёбга чиқаради.

2. Ана шу бут-санамлар зиёратига келишаркан, уларни тавоф қилиб, олдиларида ўзларини хор тутиб, саждалар қилишарди.

3. Бут-санамларга турли қурбонликлар аташар, пойқадамларида жонлиқлар сўйишар, қаерда бўлмасин, жонлиқ сўйсалар улар номини тилга олишарди. Жоҳилиятнинг ана шу икки амали Қуръонда зикр этилган:

“----- Арабий матн -----“

“... ва (сиғиниш учун) **тиклаб қўйилган бутларга атаб сўйилган ҳайвонлар** (гўштини истеъмол қилиш ҳаром қилинди)” (“*Моид*” сураси, 3-оят).

“----- Арабий матн -----“

“**Аллоҳ номи зикр қилинмаган нарсалардан еманг! Зотан, бу (иш) итоатсизликдир**” (“*Анъом*” сураси, 121-оят).

4. Улар ўзларича айрим таомларни, экин-тикинларни, чорва молларидан ҳам маълум қисмини санамларига атаб, қурбонликнинг бир турини амалга оширардилар. Қизиғи шундаки, Аллоҳга ҳам юқоридагилардан бир қисмини ажратиб қўйиб, кейин кўпинча қайсидир сабаб билан шу ҳиссани ҳам санамларига бағишлаб юбораверардилар. Бироқ санамларига ажратилган насибани ҳеч қачон Аллоҳга атамасдилар. Бу ҳақида Каломуллоҳда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

⁴⁰ Манба: Сафиюрраҳмон Муборакфурий, “Ар-раҳиқул махтум”.

“(Мушриклар) Аллоҳ учун Унинг Ўзи яратган экин ва чорвалардан бир улуш ажратиб, ўзларича: “Бу Аллоҳ учун, бу (қолгани) шерикларимиз – бутларимиз учун”, дедилар. Энди бутлари учун бўлган улуш Аллоҳ (улушига) қўшилмайди. Аллоҳ учун бўлган улуш эса бутлариникига қўшилаверади. Нақадар ёмон ҳукм чиқарадилар-а!” (“Анъом” сураси, 136-оят).

5. Экинларни, чорваларни ҳам назр қилиб, ўзларича санамларга қурбат ҳосил қилган бўлардилар (Қаранг: “Анъом” сураси, 138-оят).

6. Уларнинг яна бир одати баҳира, соиба, васила, ҳомийларни жорий этиш бўлди (Қаранг: “Моида” сураси, 103-оят; “Анъом” сураси, 139-оят).

Саид ибн Мусайяб айтади: “Баҳира – сути фақат бутларга аталган, ҳеч ким соғиши мумкин бўлмаган туя, соиба – илоҳларга атаб қўйиб юборилган, устига юк ортилмайдиган туя, васила – кетма-кет иккита урғочи бўталоқ тукқан туя. Уни ҳам бутларга атаб қўйиб юборишарди. Ҳомий – пуштидан ўнта бўталоқ туғилган эркак туя. Уни ҳам – ўз ишини қилиб бўлган деб ҳисоблаб – бутларга атаб қўйиб юборишарди”.

Юқорида номи зикр этилган хайвонларга бошқача изоҳлар ҳам берилган.

Араблар бу ишларни санамлар учун қилишар экан, “Улар бизни Аллоҳга яқинлаштиради”, деган эътиқодда бўлишган.

Имом Бухорий “Саҳиҳ”да ривоят қилишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Амр ибн Луҳайни жаҳаннамда ичакларини судраб юрган ҳолида кўрганлар. Чунки у Иброҳим алайҳиссалом динини энг биринчи бўлиб ўзгартирган, бутларни ўрнатган, бидъат-хурофотларни, ботил маросимларни ўйлаб топган кимсадир⁴¹.

ШИРК ҚАНДАЙ ОҚИБАТЛАРГА ОЛИБ БОРАДИ?

Ширкнинг оқибати нақадар аянчли эканини англаш учун қуйидаги оятларни эътибор билан ўқиш, тафаккур қилиш етарли. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

1. “Албатта, Аллоҳ Ўзига (бирон нарса) шерик қилинишини кечирмайди. Шундан бошқа гуноҳларни Ўзи истаган кишилар учун кечиради. Ким Аллоҳга ширк келтирса, буюк гуноҳни тўқиб чиқарибди” (“Нисо” сураси, 48-оят).

Аллоҳ таоло қиёмат куни ширкни: Ўзидан бошқага ибодат қилишни, дуо-илтижо этишни, назр аташ гуноҳини кечирмайди. Ўзи истаган бандаларининг ширкдан, куфрдан бошқа гуноҳларини кечириши мумкин. Ким Аллоҳга ширк келтирса, жуда катта гуноҳга қўл урибди. Мушрик кимса гуноҳи шунчалик оғирлигидан мағфиратга муносиб эмас.

Демак, Аллоҳ куфрни, ширкни кечирмайди. Агар банда кофир ёки мушрик ҳолида ўлса, Аллоҳнинг раҳматидан, мағфиратидан бебаҳра қолади. Агар мўмин ҳолида вафот этса, унинг гуноҳлари кечирилишидан умид қилинади.

“----- Арабий матн -----“

2. “Кимда-ким Аллоҳга ширк келтирса, Аллоҳ унга жаннатни ҳаром қилади, унинг борар жойи дўзахдир. Зулм қилувчилар учун бирон ёрдамчи бўлмайди” (“Моида” сураси, 72-оят).

Ширк бандани Исломдан чиқаради, имонига путур етказади. Мушриклар жаҳаннамда абадул абад қолади, зинҳор жаннатга кирмайди. Ширк келтириб, ўзига зулм қилган кимсалар учун Аллоҳнинг азобидан қутқариб қолувчи ҳеч қандай ёрдамчи йўқ.

“----- Арабий матн -----“

3. “Ҳақиқатан, Сизга ҳам, Сиздан аввалги (пайғамбарларга ҳам): “Қасамки, агар ширк келтирсанг, амалинг беҳуда кетади, зиён кўрувчилардан бўлиб қоласан”, деб ваҳий қилинган” (“Зумар” сураси, 65-оят).

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга, у зотдан олдин ўтган пайғамбарларга: “Агар бут-санамларга ибодат қилиб Аллоҳга ширк келтирсанг, барча солиҳ амалинг бекор кетади, дунёю

⁴¹ Манба: Сафиюрраҳмон Муборакфурий, “Ар-раҳикул махтум”.

охиратда зиён кўрувчилардан бўласан”, деб ваҳий қилган. Зеро, ширк дунёда ҳам, охиратда ҳам катта зиён келтиради, азобга гирифтор этади.

“----- Арабий матн -----“

4. “Аллоҳ Ўзига (бирон нарса ёки кимса) шерик қилинишини кечирмайди. Шундан бошқа гуноҳларни Ўзи хоҳлаган бандалари учун кечиради. Ким Аллоҳга ширк келтирса, демак, жуда каттиқ йўлдан озибди” (“Нисо” сураси, 116-оят).

Юкорида айтиб ўтганимиздек, Аллоҳ ширкдан бошқа гуноҳларни кечириши мумкин. Ким Аллоҳга бирон кимсани ёки нарсани шерик қилса, тўғри йўлдан адашибди, ўзини ҳалок этибди.

Аллоҳ ширкнинг ўзини кечирмайди. Агар мушрик тириклигида тавба қилиб, ҳақ йўлга кирса, Аллоҳни таниса, унинг гуноҳлари кечирилади. Муҳими ўлимигача тавба қилиб қолса, тавҳид ақидасида ўтса бўлди. Агар мушрик ҳолида ўлса, унинг ҳеч қандай гуноҳи мағфират этилмайди.

“----- Арабий матн -----“

5. “Аллоҳга чин ихлос қилиб, Унга ширк келтирмаган ҳолингизда (мазкур ишларни бажаринг). Ким Аллоҳга ширк келтирса, у гўё осмондан қулаган, уни (бирон ваҳший) қуш (ўлжа қилиб) олиб кетган ёки (каттик) шамол йироқ жойларга учуриб кетган (кимса) кабидир” (“Ҳаж” сураси, 31-оят).

Бу оятга кўра, ширк келтирган кимса осмондан пастга қулаётиб бирон ваҳший қушга ўлжа бўлган, натижада танаси бўлақларга ажраб кетган кишига ўхшайди. Яна, мушрик кимса кучли шамол узок-узокларга учуриб кетган нарсага менгзалмоқда. Гўё шубҳа-гумон шамоллари ҳидоятдан йироқ жойларга, залолат ерларига учуриб кетгандек. Бундай кимса хоҳиш-иродадан мосуво, ундан бунга ўтиб юраверади. Иккала ҳолатда ҳам бандани нажот топишига умид йўқ. Чунки ширк бандани икки дунёда хароб қилади.

“----- Арабий матн -----“

6. “Эсланг, Лукмон ўғлига панд-насиҳат қилар экан, “Эй ўғлим! Аллоҳга ширк келтирма! Чунки ширк катта зулмдир”, деган эди” (“Лукмон” сураси, 13-оят).

Лукмони ҳақим ўғлини Аллоҳга ихлос билан ибодат қилишга чақирган, У Зотга бирон нарсани шерик қилишдан қайтарган. Бунинг сабабини шундай тушунтирган: “Ширк энг катта зулмдир. Аллоҳ одамларни энг гўзал суратда яратган, уларни ҳисобсиз неъматлар билан сийлаган. Агар бандалар Аллоҳдан ўзгасига ибодат қилишса ёки Унга қўшиб бут-санамларга сиғинишса, жонларига жавр, Аллоҳ берган неъматларга нонкўрлик қилган бўлишади.

Бу ерда ширк нега катта зулм дейилапти? Чунки мушрик кимса оддий мавжудотни (масалан, тошдан, ёғочдан йўниб ясалган бутларни) оламлар Раббига, ожиз бандани Қудратли Аллоҳга, мухтож махлуқотларни Беҳожат Холиққа тенглаштиради. Аллоҳ ҳамма нарсани яратган, ризклантирадиган, ишларини бошқариб турадиган бўлса-ю, одам боласи Улуғ Раббига ожиз нарсаларни шерик қилса! Бундан ҳам ортиқ зулм борми?!

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан ривоят қилинишича, “Имон келтирган, имонларини зулм билан аралаштирмаган зотлар – ана ўшалар учун хотиржамлик бор. Ўшалар ҳидоят топувчилардир” (“Анъом”, 82) ояти нозил бўлганида, бу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам саҳобаларига оғир ботиб, “Қайси биримиз имонини зулм билан аралаштирмаган?!.” дейишди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “У (сизлар тушунган маънодаги зулм) эмас. Лукмоннинг: “Эй ўғлим! Аллоҳга ширк келтирма! Чунки ширк катта зулмдир”, деган гапини эшитмаганмисиз?” деганлар (Бухорий ривояти).

Демак, ширк энг катта гуноҳдир. Агар киши ширкдан тавба қилмай вафот этса, унинг ҳеч қайси гуноҳи кечирилмайди. Ширк неча йиллар давомида, машаққат билан қилинган солиҳ амаллар савобини ювиб кетади, бандани Исломи миллатидан чиқаради, жаҳаннамда абадий қолишига сабаб бўлади.

КУФР БИЛАН ШИРК ЎРТАСИДА ҚАНДАЙ ФАРҚ БОР?

Куфр имон келтириш зарур нарсаларни ёки улардан бирини рад этиш, ширк эса Аллоҳ таолога бирон нарсани ёки кимсани шерик қилишдир. Демак, Яратувчи Аллоҳни бутунлай инкор қилиш, тан

олмаслик куфр, Аллоҳ борлигини эътироф этауриб У Зотга ибодатда, итоатда, дуода ниманидир ёки кимнидир шерик қилиш ширк саналади. Кофир билан мушрик ўртасидаги асосий фарқ шунда.

КИЧИК – МАХФИЙ ШИРК НИМА?

Кичик ширк тавҳидга зид эмас, бандани Ислом миллатидан чиқармайди, лекин солиҳ амал савобини камайтиради. Агар кўпайиб кетса, амални ҳабата қилиб кўяди. Кичик ширк риёдир. Риё нима? “Бировлар кўрсин, эшитсин, мақтасин”, деган ниятда қилинадиган амал “риё” дейилади. Масалан, кимдир одамлар кўзига имон-эътиқодли, инсоф-тавфиқли бўлиб кўриниш учун намоз ўқиса, “Фалончи жуда ибодатли одам, кўп нафл намоз ўқийди, нафл рўза тутади”, деган сўзларни эшитишга интилса, риё қилган бўлади. Ихлос амаллар савобини кўпайтиради. Риё эса камайтиради, ҳатто риёкорга биронта ҳам савоб берилмаслиги мумкин. Шунинг учун, Аллоҳдан ажр-савоб умидидаги инсон, эртага қиёматда юзим ёруғ бўлсин, жаннатга кирай, деган банда амални холис Аллоҳ розилиги учун қилади.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, уларга) **айтинг: “Ҳеч шак-шубҳа йўқки, мен ҳам сизлар каби одамман. Менга Илоҳингиз Ёлғиз Аллоҳнинг Ўзи экани ваҳий этилмоқда. Шундай экан, ким Парвардигорига рўбарў бўлишидан умид қилса, у ҳолда яхши амал қилсин, Парвардигорига бандалик қилишда бирон кимсани шерик қилмасин!”** (“*Каҳф*” сураси, 110-оят).

Яъни: Эй Муҳаммад, пайғамбар эканингизга ишонмаётган анави мушрикларга айтинг: “Мен ҳам сизларга ўхшаган одамман. Ким мени ёлғончи деб даъво қилса, мен келтирган нарсаларни келтирсин! Агар Аллоҳ билдирмаса, сизлар сўраган – ғор эгалари ва Зулқарнайн қиссасини, ўтмишда бўлиб ўтган воқеаларни билмайман. Мен ибодат қилишга даъват этаётганим Илоҳингиз Ягонадир. Унинг шериги йўқ. Шундай экан, кимнинг ажр-савобдан, охираатдаги чиройли мукофотдан умиди бўлса, шариятга мувофиқ, Аллоҳ розилиги учун солиҳ амаллар қилсин.

Эртага қиёмат куни Аллоҳ билан учрашишига аниқ ишонган инсон Раббидан ўзгага ибодат қилмайди, ибодатда Аллоҳга бут-санамларни ҳам, одамларни ҳам тенглаштирмайди.

Ибодатдаги ширк риёдир. Риё “махфий ширк” ҳам дейилади. Нега? Чунки, риёкор кимса бир қарашда ҳамма қатори намоз ўқиётгандек, рўза тутаётгандек, садақа бераётгандек кўринади. Бироқ асл мақсади Аллоҳ розилигини топиш эмас, одамлардан мақтов эшитиш, эл оғзига тушиш, шуҳрат қозониш. Мақсад яширин бўлгани, ҳаммагаям билинмагани учун риё “махфий ширк” дейилади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ таоло: “Мен шерикка энг беҳожат Зотман. Ким бирон амал қилса-ю, унда Менга бошқани шерик тутса, уни ҳам, шеригини ҳам тарк этаман”, деди” (Муслим ривояти).

Аллоҳ таоло учун бажариладиган ишга ҳеч ким ёки ҳеч нарса шерик қилинмайди. Ҳар қандай солиҳ амал Ёлғиз Аллоҳ розилиги учун бажарилади. Агар риё аралашса, Аллоҳ бундай амални рад этади, унга савоб бермайди. Аксинча, риёкор кимса қаттиқ гуноҳга ботади.

Абу Саид ибн Абу Фазола розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Аллоҳ – бўлишига шубҳа йўқ кунда – қиёматда одамларни (ҳисоб қилиш учун бир ерга) жамласа, бир нидо қилувчи: “Ким Аллоҳ учун (деб) бажарган амалида бировни шерик қилган бўлса, савобини Аллоҳдан бошқалар ҳузуридан изласин. Зеро, Аллоҳ шериклардан энг беҳожат Зотдир”, деб нидо қилади” (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Демак, қиёматда риёкорларга савоб берилмайди. Улар ким учун риё қилишган, Аллоҳга кимни шерик тутишган бўлса, ана ўшалардан “мукофот” сўрашлари айтилади.

Саҳоба Маҳмуд ибн Лабид Ансорий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Сизлар учун кўрқадиганим энг хавфли нарса кичик ширкдир! – дедилар. Шунда одамлар:

– Эй Расулуллоҳ, кичик ширк нима? – деб сўрашди. У зот:

– (Кичик ширк) риёдир. Одамлар қиёматда амаллари мукофотини олишганда Аллоҳ азза ва жалла (риёкорларга): “Дунёда ким учун риё қилган бўлсангиз, ўшаларнинг олдига боринглар! Уларнинг қошида мукофот топасизларми?!” деб айтади (Аҳмад, Байҳақий, Табароний ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Абу Саид Худрий розияллоху анхундан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам олдимизга чиқдилар. Биз масиҳ дажжол ҳақида суҳбатлашиб ўтиргандик. У зот: “Мен сизларга масиҳ дажжолдан ҳам хавфлироқ нарсани айтайми?” дедилар. Биз: “Ҳа”, дедик. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “(Бу) яширин ширк – киши туриб намоз ўқиши, бировнинг кўзига (яхши) кўриниш учун намозини чиройли қилишга уринишидир”, дедилар” (Ибн Можа, Ибн Хузайма, Байҳақий ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Шаддод ибн Авс розияллоху анху шундай деган: “Биз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам даврларида риёни кичик ширк деб билардик” (Ҳоким, Баззор ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Шунингдек, Аллоҳдан ўзгалар номи билан қасам ичиш, бир киши бошқа одамга: “Аллоҳ ва сен хоҳласанг”, “Бу Аллоҳдан ва сендан”, “Мен Аллоҳ ва сен биланман”, “Мен Аллоҳга ва сенга таваккал қиламан”, “Агар Аллоҳ ва сен бўлмаганингда мана шу иш бўлмасди”, деб айтиши ҳам кичик ширкдир. Бироқ юқоридаги гаплар нима мақсадда, қандай ҳолатда айтилишига қараб катта ширк бўлиб қолиши хавфи бор. Шунинг учун мусулмон киши бундай ишлардан, гаплардан сақланади.

НИФОҚ НИМА?

“Нифоқ” тил учидан имон келтириб, қалбидаги куфрни яширишдир. Яъни, одамлар учун мусулмон бўлиш, аслида Исломга тескари ишлар қилиш нифоқ саналади. Фақат тилида мусулмон бўлиб, Исломга зимдан қаршилиқ кўрсатадиган кимса “мунофиқ” дейилади. Бундай шахс одамлар кўз ўнгида мусулмонлигини билдиради, ҳатто баъзи амалларни бажариб юради. Масалан, беш вақт намоз ўқийди, рўза тутаяди, ҳаж қилади. Аслида эътиқоди бузуқ бўлади.

Нифоқ икки хил бўлади: эътиқодий нифоқ, амалий нифоқ. Эътиқодий (яъни, қалбадаги) нифоқ имоннинг зиддидир. У бандани Ислом умматидан чиқаради. Эътиқодий нифоқ қалб билан боғлиқ. Бундай кимса тилида “Аллоҳга, охират кунига ишондим”, дейди, аммо қалбида бунинг акси бўлади. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам даврларидаги мунофиқлар айнан шундай эди. Куръони каримда уларнинг сифатлари, кирдикорлари, оқибатлари баён этилган, мунофиқлар мўмин эмасликлари, жаҳаннамнинг энг тубида азобланишлари хабар берилган.

Кичик нифоқ (амалий нифоқ ҳам дейилади) зоҳирда солиҳ амалларни қилиб, унинг тескарисини яширишдир. Кимда кичик нифоқ аломатлари бўлса, Аллоҳга, охират кунига қалбдан ишонса, бунга шубҳа қилмаган ҳолида ожизлик қилиб ёлғон гапириб қўйса, ваъдаси устидан чиқмаса ёки бирон сабаб билан намозга бепарво бўлса, Ислом умматининг осийларидан бўлади. У кофирларга қилинган қаттиқ тергашларга дохил эмас. Аммо ҳаром ишларни енгил санаши, ёлғон гапириши, ваъдага хилоф қилиш каби гуноҳларни тап тортмай содир этиши билан ҳақиқий мунофиқ бўлиб қолиши хавфи бор.

Аллоҳ таоло мунофиқларга қаттиқ азоб бўлишидан огоҳлантирган:

“----- Арабий матн -----“

“Албатта, мунофиқлар дўзахнинг энг пастки қаватидадирлар. Улар учун ҳеч қандай ёрдамчи топа олмайсиз” (“Нисо” сураси, 145-оят).

Мунофиқлар кофирлардан ҳам хавфлидир. Чунки кофирлар билан бўладиган муомалада уларнинг кимлиги эътиборга олиб иш тутилади. Мунофиқлар эса сиртдан мусулмон бўлиб кўринади. Одамнинг ичидагини билиб бўлмагани учун уларга ҳам мусулмонлардек муомала қилинади. Оқибатда мунофиқлар орқали мусулмонларга катта зарар етади. Шунинг учун охиратда мунофиқларга кофирларникидан оғирроқ азоб берилади.

Бошқа оятда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳ мунофиқларга, мунофиқаларга, кофирларга улар абадий қоладиган жаҳаннам оташини ваъда қилди. Ўша улар учун етарлидир. Аллоҳ уларни лаънатлади. Улар учун доимий азоб бор” (“Тавба” сураси, 68-оят).

Мунофиқ кофирдан ҳам, мушрикдан ҳам ёмон. Нега десангиз, кофирнинг куфри аниқ. Унинг зараридан сақланиш мумкин. Аммо мунофиқ мусулмонлар ичида бўлатуриб, билдирмай Исломга зиён келтиради, иккиюзламачилик қилади.

Аллоҳ ва Расули бизларни ҳақиқий мусулмон бўлишга, ихлос билан ибодат қилишга буюрган, Исломга ёлғондакам киришдан қайтарган.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Кимда тўрт (иллат) бўлса, ҳақиқий мунофиқ бўлади. Кимда улардан бири бўлса, уни ташламагунича ўша одамда нифокдан бир хислат бор бўлади: омонатга хиёнат қилади, ёлғон сўзлайди, аҳдига вафо қилмайди, жанжаллашса фожирлик қилади” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Термизий, Насоий ривояти).

Имом Нававий “Саҳиҳу муслим” шарҳида айтишича, ким қалби, тили билан имон келтирса-ю, саналган ўша ишларни қилса, уни кофир ё мунофиққа чиқарилмаслигига уламолар иттифоқ қилишган. Қалбдан Аллоҳга имон келтирган банда ожизлик қилиб ёлғон гапириб қўйса, омонатга хиёнат қилса ёки ваъдаси устидан чиқмаса, гуноҳкор бўлади. Бу билан жаҳаннамда мангу қоладиган мунофиқлар сафига қўшилмайди.

Мўмин банда катта-кичик нифокдан эҳтиёт бўлади, унинг яқинига ҳам йўламасликка ҳаракат қилади. Инсон Аллоҳни тез-тез эслаб турса, қалби юмшайди, ҳис қилиш малакаси ошади. Агар Аллоҳ зикр этилмаса, диндан, Қуръондан узоқлашилса, қалбни моғор босади, одам бағри тошга айланади. Бундай кимсага Аллоҳнинг зикри ҳам, ваъз-насихатлар ҳам таъсир қилмайди. Шунинг учун мўмин киши нифокнинг белгиларини, сабабларини, нифокни қандай муолажа қилишни яхшилаб билиб олади.

Мунофиқнинг қандай белгилари бор?

Биринчидан, мунофиқ Аллоҳни, мўминларни алдашга уринади. Қолаверса:

- Унинг қалбида касаллик (шубҳа, риё) бўлади.
- ҳар ерда бузғунчилик қилади.
- мўминлар устидан кулади.
- икки тоифа орасида юради: бир қарасанг, мўминлар билан ҳамсуҳбат бўлади, бир қарасанг, ғайридинларга ошна тутинади.

- ёлғон қасам ичади.

- омонатга хиёнат қилади.

- одамларни алдайди.

- ваъдасида турмайди.

- жанжаллашганда ноҳақлик қилади.

- била туриб ҳақиқатни инкор этади.

Нифокқа нималар сабаб бўлади?

- Имони заифлик.

- икки тоифа ўртасида туриб, бирон манфаатга эришиш илинжи.

- риё, хўжақўрсинлик.

- машҳурликка интилиш.

- мартабада, бойликда, куч-қувватда ўзидан кучлилардан қўрқиш.

Нифок иллатидан қутулиш учун нима қилиш керак?

- Аллоҳга тавба қилиш.

- У Зотга кўп истиғфор айтиш. Зеро, ихлос билан истиғфор айтган одамнинг қалби нифокдан тозаланади.

- ибодатларни хушуъ билан, Аллоҳни кўриб тургандек адо этиш.

- одамлар кўриб қўйсин, эшитсин, деган ниятдан воз кечиш, амални Ёлғиз Аллоҳ розилиги учун қилиш.

- мунофиқлар, риёкорлар охиратда қандай аянчли ҳолга тушишини ёдда тутиш.

ФОСИҚЛИК НИМА?

Фосиқлик араб тилида “фисқ” дейилади. Мазкур сўз “қобиқни тешиб чиқиш” мазмунини ифодалайди. Аллоҳ таолонинг тоатидан чиқиб, гуноҳ-маъсиятларни ҳамманинг олдида уялмасдан қиладиган одам “фосиқ” дейилади.

Кичик гуноҳларни бардавом бўлиш катта гуноҳни келтириб чиқаради. Ким катта гуноҳни ошкора қилса, фосиқ бўлади, гувоҳлиги ҳисобга ўтмайди.

Фосиқлик гуноҳи кабиралардан саналади. Фосиқлик диндан чиқишнинг бошланишидир. Ким тавба қилмасдан гуноҳларни ошкора қилишда, маъсиятларни енгил санашда давом этса, унинг диндан чиқиб

қолиши мумкинлигидан кўрқилади. Шунинг учун кимда-ким фикс ишларни билиб-билмай қилиб қўйса, тезда Аллоҳга тавба қилсин, ўзини ўнгласин.

АҲЛИ ҚИБЛА ТАЪРИФИ

Аҳли қибла деганда – гарчи гуноҳ ишларни қилса ҳам – Ислом даъвосидаги, Каъбага юзланадиган киши кўзда тутилади. Лекин бир шарт бор: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган нарсаларни ёлғонга чиқармаслиги керак. Киши Пайғамбаримиз алайҳиссалом келтирган нарсаларни, Ислом асосларини тасдиқласа, инкор этмаса, мусулмон саналади. Бундан чиқди, қиблага юзланган ёки мусулмонликни даъво қиладиган ҳар қандай одам аҳли қибла эмас.

Мусулмон банда гуноҳ иш қилсаям, агар ўша ишни ҳалол санамаса, Исломдан чиқмайди. Яъни, бирон киши Пайғамбаримиз алайҳиссалом олиб келган нарсаларни тасдиқласа, улардан биронтасини инкор этмаса, гуноҳ иш қилсаям, уни кофир, деб ҳукм чиқарилмайди. Бундай одам гуноҳига ўзи жавоб беради, лекин биз: “У ўша гуноҳи туфайли имондан айрилди”, деб айтмаймиз.

Анас ибн Молик розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади “Ким бизнинг намозимизни ўқиса, қибламизга юзланса, сўйган нарсамизни еса, у мусулмондир. Бизга бўлган имтиёз унга ҳам бўлади. Бизга юклатилган масъулият унга ҳам юклатилади” (Бухорий ривояти).

Қалбда имон бўлса, гуноҳ зарар қилмайди, дейиш ҳам нотўғри. Муржиалар: “Куфр бўлса, тоат фойда бермаганидек, имон бўлса, гуноҳ зарар қилмайди”, дейишган. Хаворижлар бунинг акси ўлароқ: “Мусулмон одам ҳар бир гуноҳи туфайли кофир бўлади”, деб айтишган. Мўътазилийлар эса: “Гуноҳи кабира одамни имондан чиқаради, аммо куфрга олиб бормайди”, деганлар Бундай эътиқод Аҳли сунна вал жамоа мазҳабига зиддир (Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”).

Демак, банда Аллоҳ ҳаром қилган ишларни ҳалол демаса ёки Аллоҳ ҳалол қилганни ҳаром, демаса, шариатда фарз қилинган амалларни инкор этмаса, уни кофир дейилмайди.

Савол-жавоблар

Савол: Мўмин-мусулмон банда нима учун аҳли қибла дейилади?

Жавоб: “Аҳли қибла” деб номланиши сабабларидан бири – қибла Байтул мақдисдан Каъбага ўзгартирилганида яҳудийлар билан мунофиқлар қибла ҳақида таъна қила бошлашди. Аллоҳ таоло бу ҳақида “**Одамлардан эсипастлари: “Буларни қиблаларидан нима юз ўгиртирди”, дейдилар**” (“Бақара”, 142) оятини нозил қилди. Шундай қилиб, Аллоҳ таоло Ўз Расулини, мўминларни юзланишга буюрган қиблани инкор қилиш яҳудийлар, мунофиқлар аломати бўлиб қолди. Каъбага юзланиш мўминларни танитадиган, уларни кофирлардан, мунофиқлардан ажратиб турадиган белгидир⁴².

Савол: Мусулмонликни даъво қиладиган ҳар қандай одам аҳли қибла ҳисобланадими?

Жавоб: Йўқ. Каъбани қибла деб эътироф этган ҳар бир кимса аҳли қибла эмас. Диний заруратлардан биронтасини инкор этган киши мўмин саналмайди. Шунинг учун Аллоҳ таоло: “**Яхшилик юзингизни машриқ ёки мағриб томон буришингизгина эмас, лекин яхшилик – Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобга, набийларга имон келтирган, молини яхши кўра туриб яқин қариндошларга, етимларга, мискинларга, йўқсил йўловчига, тиланчиларга, кул озод қилишга берган, намозни тўқис адо этган, закотни берган, аҳдлашганда аҳдига вафо қилувчилар, йўқчилик, қийинчилик, шиддат вақтида сабр қиладиганларникидир. Ана ўшалар содиқ бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир**” деган (“Бақара” сураси, 177-оят).

МУСУЛМОННИ КОФИР ДЕЙИШ ҲУКМИ

Маълумки, биз Аҳли қибладан биронтасини гуноҳи туфайли кофирга чиқармаймиз. Яъни, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган нарсаларга ишонган, Дин асосларини инкор этмаган одам гуноҳ иш қилиб қўйса, уни “Кофир бўлди”, деб айтмаймиз. Магар ўша гуноҳ ишни ҳалол санамаса. Зеро, бирон кимса Аллоҳ ҳаром қилган ишни ҳалол, деса, имонидан айрилади, мусулмонлар

⁴² Муҳаммад Анвар Бадахшоний, “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси”.

сафидан чиқади. Масалан, бир одам ўғриликни, зинони ҳалол санаса, кофир бўлади. Агар мазкур ишларни Аллоҳ ҳаром қилган деб эътиқод қилса-ю, бироқ ўзини тия олмаса, қаттиқ гуноҳга ботади.

Куфр икки хил бўлади: 1. Эътиқодий куфр. 2. Амалий куфр.

Эътиқодий куфр Аллоҳни тан олмаслик, шариат ҳукмларини инкор этиш ва ҳоказолардир. Эътиқодий куфр бандани Исломи миллатидан чиқаради, уни жаннатдан маҳрум қилади, жаҳаннамда абадий қолишига сабаб бўлади.

Амалий куфр эса бандани Исломи миллатидан чиқармайди. Бунга Аллоҳ нозил қилган нарса билан ҳукм қилмаслик, мусулмон банд билан урушиш, намозни узрсиз тарк этиш, Аллоҳдан ўзга нарсалар билан қасам ичиш кабилар қиради.

Қуръонда, суннатда зинокорларга, ароқ ичганларга, ўғрилик қилганларга шаръий жазо тайинланган. Агар бу гуноҳни қилганлар кофир бўлганида уларга шаръий жазо берилмасди, балки ўлимга ҳукм қилинарди.

Бу ерда гап бир одамни осонликча кофирга чиқариб юбормаслик ҳақида бормоқда. Юқоридаги жумлаларни ўқиб, “Бемалол гуноҳ қилса бўлавераркан. Одам гуноҳ қилгани билан кофир бўлиб қолмасакан”, деб хотиржамликка берилиш нотўғри. Чунки гуноҳни енгил санаш бориб-бориб унга парво қилмасликкача, ҳатто гуноҳни ҳалол санашгача бориши мумкин. Бу борада эҳтиёткор бўлган яхши.

Гуноҳ қилганлар устидан осонгина ҳукм чиқариб, уларни кофир санайдиганлар ўтмишда бўлган, ҳозир ҳам бор. Аслида муаллим Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бировнинг устидан ҳукм чиқаришга шошилмасликни таъкидлаганлар.

Хуллас, “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб шаҳодат калимасини айтган, ўзининг мусулмонлигини билдирган кишига тегилмайди, унинг жонига, молига, обрўйига зарар етказилмайди. Ташқи кўринишидан мусулмон бўлиб кўриндими, Исломининг зоҳирий амалларини (хусусан, намозни, рўзани, ҳажни) бажаряптими, энди унга мусулмонча муомала қилинади. Унинг қалбида қандай нияти борлиги, ҳисоб-китоби Аллоҳга ҳавола қилинади.

Тавҳид калимасини айтган одамни гуноҳи туфайли кофир ҳисобламаймиз, амали деб уни Иломидан чиқармаймиз. У кофир эмас, гуноҳкор мусулмон бўлади. Бундай кимсаларга қилмишига яраша шаръий жазо тайинланади. Агар эътиқоди бузилмаса, Иломи умматидан чиққан саналмайди.

Қўйидаги икки ҳадис барчамизни сергакликка чақиради.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳумо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар бир киши ўз биродарига: “Эй кофир!” деса, ана ўша (гап) иккисидан бирига қайтади” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Яъни, агар бир мусулмон киши диндош биродарига: “Эй кофир!” деса:

1. Гапи рост бўлса, кофир дейилган одам ҳақиқатан кофир бўлади.

2. Агар “Эй кофир”, деган гапи ёлғон бўлса, бу гапни айтган одамнинг ўзи кофир бўлади. Чунки у мўминни кофир ёки имонни куфр деб ҳукм чиқарди.

Абу Зар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ким бир кишини кофир, деб чақирса ёки “Эй, Аллоҳнинг душмани!” деса-ю, ундай бўлмаса, (айтган гапи) ўзига қайтади” (Муслим ривояти).

Бир мусулмон киши биродарига: “Эй кофир”, “Эй Аллоҳнинг душмани!” деб мурожаат қилса-ю, аслида у кофир ҳам, Аллоҳнинг душмани ҳам бўлмаса, аксинча, Аллоҳни яхши кўрадиган, ихлосли мусулмон бўлса, унинг ўзи кофир ёки Аллоҳнинг душмани бўлади.

Сўзимиз охирида ҳанафий мазҳабининг забардаст уламоларидан бири, “Ал-Баҳрур роик” китоби муаллифи Ибн Нужайм Мисрийнинг қўйидаги гапини келтиришни лозим топдик: “Агар бировни кофир дейиш учун 99 та далил бўлса-ю, кофир демаслик учун биргина далил бўлса, 99 далилни қўйиб, ўша биргина далил олинадир”.

КИТОБ ВА СУННАТНИ МАҲКАМ УШЛАШ, ТАФРИҚАДАН САҚЛАНИШ ЛОЗИМЛИГИ

Биз мўмин-мусулмонлар жамоатни ҳақ, деб биламиз, бўлинишни залолат деб ҳисоблаймиз. Зеро, Аллоҳ таоло Каломи мажидда шундай амр қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ва барчангиз Аллоҳнинг Арқонига боғланинг, (турли гуруҳларга) бўлинманг!..” (“Оли Имрон” сураси, 103-оят).

Аллоҳнинг Арқонидан мурод Қуръони каримдир.

Аллоҳ таоло бу оятда Қуръонни маҳкам ушлашни, фирқаларга бўлиниб кетмасликни буюрмоқда.

Аҳли сунна суннатни маҳкам ушлаган ҳақ жамоатдир. Аҳли бидъат эса суннатга хилоф, турли гуруҳларга бўлиниб кетган кимсалардир. Аҳли суннанинг аломати жамоат бўлса, аҳли бидъатнинг белгиси бўлинишидир.

Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Мана бу эса Биз нозил қилган Муборак Китоб – Қуръондир! Шундай экан, унга эргашинг, (Аллоҳдан) қўрқинг! Шояд раҳматга эришсангиз” (“Анъом” сураси, 155-оят).

Қуръоннинг шаъни улуғ, баракаси кўп. Ким уни ўқиб-ўрганса, ҳукмларига амал қилса, барака топади, тўғри йўлда юради, икки дунёда толеи баланд бўлади. Аллоҳнинг Каломини маҳкам ушлаган банда устига раҳмат ёғилади. Аллоҳнинг раҳматига эришай, деган одам Қуръонни ўқиб-ўрганиб, илоҳий таълимотларга биноан яшайди.

Қуръонни маҳкам ушлаш деганда нима тушунилади? Қуръонни ёдлаш, тиловат қилиш, ҳукмларини ўрганиб, уларга амал қилиш, Қуръонда ҳалол дейилганни ҳалол санаш, ҳаром дейилган амалларни ҳаром деб билиш, Қуръон буюрган ишларни бажариш, қайтарганларидан сақланиш, Қуръонда келган мисоллардан, ваъз-насихатлардан ибратланиш, Қуръонда белгилаб берилган чегарадан ўтмаслик, ундаги муташобеҳ оятларга таслим бўлиш, уларни таъвил қилмаслик кўзда тутилади.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Ким чиройли амал қилувчи ҳолида ўзини Аллоҳга топширса, мустаҳкам арқонни ушлабди. Барча ишлар охир-оқибатда Аллоҳга боради” (“Луқмон” сураси, 22-оят).

Ўзини Аллоҳга топшириш Аллоҳнинг айтганини қилиш, қайтарганидан қайтиш, Парвардигорига тўлиқ итоат этишидир.

Яъни, ким холис ният билан Парвардигори амрига итоат этса, шариат ҳукмларига бўйсунса, Аллоҳ розилигига олиб борадиган, У Зотнинг чиройли мукофотларига эриштирадиган мустаҳкам арқонни ушлабди. Барча одамлар Аллоҳга қайтишади, ҳамма амаллар У Зотга ҳавола этилади. Шунда Аллоҳ ҳар кимни амалига қараб ҳисоб-китоб қилади.

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Сизлардан ҳеч ким токи хоҳиш-истаклари мен олиб келган нарсага бўйсунмагунича мўмин бўлмайди” (Бу ривоят “Шарҳус сунна” китобида келтирилган. Нававийга кўра, ҳадис санади саҳиҳ).

Пайғамбаримиз алайҳиссалом олиб келган нарса нима? Қуръон ва суннат. Демак, банда Қуръонга, суннатга шак-шубҳасиз ишониши билан бир қаторда унга тўлиқ бўйсунмагунича комил имон эгаси бўла олмайди.

Агар инсон ўз нафсига қулоқ солса, Ислому шариатига зид ишларга мойил бўлади. Чунки нафс ҳалолми, ҳаромми, демасдан фақат роҳат-фароғатда яшашни хоҳлайди. Кўнгил майли одам боласини енгил-елпи, бефойда ишларга бошлайди. Бунинг оқибати бу дунёда ҳам, охиратда ҳам ҳалокатдир.

Аллоҳнинг дини Ислому одамларга энг тўғри, фойдали йўлни кўрсатади. Исломуга бўйсунган: Аллоҳга имон келтириб, чин мўмин бўлган киши ҳамма ишларини шариат талабларига мувофиқ бажаради. Агар инсон ҳақиқий мўмин бўлса, кўнгли тусаган ишни қилавермайди. Балки “Шу ишим Расулуллоҳ олиб келган йўлга, Ислому динига тўғри келадими, йўқми?” деб мулоҳаза юритади, билмаганини уламолардан сўраб-суриштиради. Бирор иш нафсига ёқиб турган бўлса-да, Қуръонга, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига хилоф бўлса, ундан тийилади. Бирон ишни Динимиз буюрган бўлса-ю, аммо кўнглига ёқмай турган, нафсига оғир туюлаётган бўлса ҳам, уни бажаришга интилади.

БИДЪАТ-ХУРОФОТЛАР

Асли диндан бўлмаган нарсани динга киритиш “бидъат” дейилади. “Бидъат” сўзи “янги пайдо бўлган нарса” маъносини англатади. Шаръий истилоҳда, дин комил бўлганидан кейин унда пайдо қилинган нарса бидъатдир.

Динга янгилик киритиш ҳаром саналади. Нега десангиз, Исломи дини Аллоҳ таоло кўрсатган йўл-йўриқлардан иборат. Бунда ўз ақлига, ҳавойи нафсига суяниб динга бирон нарса киритса, қаттиқ адашибди. Зеро, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Динда янги пайдо бўлган нарсдан четланинглар. Ҳар қандай янги пайдо қилинган нарса бидъат, ҳар бир бидъат залолатдир”.

Яна бир ҳадисда: “Ким Динимизга – унда бўлмаган нарсани – қўшса, у қайтарилади” (Бухорий ва Муслим – Оиша розияллоҳу анҳодан – ривоят қилган).

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозим: мусулмонлар ҳаётида янги пайдо бўлган, Исломи дини асосига тегишли бўлмаган нарсалар бидъат ҳисобланмайди. Яъни, Динга зид, Дин далилларига, қоидаларига ҳилоф ҳар қандай бидъат рад қилинади. Аммо Динга зид бўлмаган, унинг асосларига таянган ҳолда кейинчалик Динни ҳимоя қилиш ёки мусулмонларга қулайлик яратиш учун жорий этилган амаллар рад этилмайди.

Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анху ривоят қилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Ким Исломида яхши суннат (яъни, йўл) пайдо қилса, унга ўшанинг, ўзидан кейин амал қилганларнинг савоби камайтирилмасдан берилади. Ким Исломида ёмон суннат жорий қилса, унга ўшанинг, ўзидан кейин амал қилганларнинг гуноҳи камайтирилмасдан берилади” (Муслим, Насоий, Доримий ривояти).

Бу ерда айтилишича, Исломи шариатида мувофиқ яхши нарсаларни жорий этиш жоиз. Унинг савоби ўша ишни бошлаб берган одамга ёзилади.

Агар янги пайдо бўлган ҳар қандай нарса бидъат бўлаверса, унда мусулмонлар жуда танг аҳволда қолишарди. Зеро, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида Қуръони карим китоб шаклига келтирилмаган, мадрасалар қурилмаган, турли илмлар алоҳида бўлиб шаклланмаган, китоблар ёзилмаган эди. Буларнинг барчаси кейин пайдо бўлган.

КИМ ФОЛБИНГА ИШОНСА...

Биз мўмин-мусулмонлар фолбинлар, башоратчилар гапига ишонмаймиз, Қуръонга, Суннатга, уммат ижмосига зид ҳеч бир нарсани тасдиқламаймиз.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ким коҳин ёки арроф олдида бориб, унинг гапини тасдиқласа, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга нозил қилинган нарсага кофир бўлибди” (Аҳмад ва Байҳақий ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

“Коҳин” сўзи бир қанча маъноларни англатади. Жумладан, коҳин ғайб нарсалар ҳақида хабар беради. Бунда унга жинлар, шайтонлар ёрдамлашади. Жоҳилият даврида жинлар осмонга кўтарилиб, само хабарини ўғринча эшитиб, коҳинларга етказарди. Коҳинлар бир сўзга ўнтасини кўшиб-чатиб, одамларга етказарди. Қуръон нозил бўлганидан кейин осмон жинлардан ҳимояланди. Улар юлдузлар билан уриладиган бўлди.

Уламолар коҳинлик билан шуғулланиш, ғайб нарсаларни билишни даъво қилиш ҳаром эканига иттифоқ қилишган. Шунингдек, коҳин (яъни, фолбин) олдида бориб, ундан бирон нарса сўраш ҳаром, гуноҳи кабира, унинг гапини тасдиқлаш эса куфрдир.

Қуръони каримда, ҳадиси шарифларда коҳинлик ботил экани, ғайбни фақат Аллоҳ билиши бот-бот уқтирилган.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Одамлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан коҳинлар ҳақида сўрашди. Шунда у зот: “Улар ҳеч нарсага арзимади”, дедилар. “Эй Аллоҳнинг Расули! Баъзан улар бир нарсани айтса, тўғри бўлиб чиқади-ку?” дейишди. У зот: “У ҳақдан бир калимадир. Жинлардан бири уни илиб олади. Кейин ўз ошнаси қулоғига товуқнинг қақиллашига ўхшаб етказди. Улар эса унга юздан ортиқ ёлғонни аралаштириб юборади”, дедилар” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Бу ердаги “ошнаси”дан мурод фолбиндир. Фолбин жиннинг оғайнисини бўлади. Фолбинлар “жинларим” дейиш ўрнига “одамларим” дейишади. Ўша “одамлар”, яъни жинлар айрим ҳақ калималарни

эшитиб олиб, фолбинга етказди. Фолбин эса бирга юз ёлгонни кўшиб, содда, илмсиз кишиларни алдайди.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Менга Набий соллаллоху алайҳи ва саллам саҳобаларидан бир ансорий хабар берди: улар бир кеча Набий соллаллоху алайҳи ва саллам билан бирга ўтирган эканлар, бир юлдуз отилиб, ёруғлик тарқалибди. Шунда Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам уларга: “Жоҳилият даврида шунга ўхшаш отилган нарсага нима дердингиз?” деб сўрабдилар. Улар: “Аллоҳ ва Расули билувчидир. Биз: “Бир улуғ одам туғилди, бир улуғ одам ўлди”, дердик”, дейишибди. Шунда Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам: “У бировнинг ўлими учун ҳам, туғилиши учун ҳам отилмайди. Лекин Аллоҳ таборака ва таоло бир ишни тақдир қилса (ирода этса), Аршни кўтариб турадиган (фаришта)лар тасбеҳ айтади. Сўнг уларга яқиндаги осмон аҳли тасбеҳ айтади. Тасбеҳ ушбу дунё аҳлига етгунича шундай бўлади. Кейин Аршни кўтариб турувчиларга яқиндагилар Аршни кўтариб турувчилардан: “Раббингиз нима деди?” деб сўрашади. Шунда уларга нима деганининг хабари берилади. (Шундай қилиб,) осмонлар аҳллари бир-бирларидан то хабар ушбу дунё осмонига етиб келгунича хабар сўрашади. Шунда жинлар хабарни ўғринча олиб кочадилар, ўз ошналарига етказдилар. Ана шунда ҳалиги нарса (яъни, учкунлар) билан отиладилар. Улар ўз ҳолича келтирган нарса ҳақдир. Лекин улар кўшиб-чатишади”, дедилар” (Муслим, Термизий, Байҳақий, Ибн Ҳиббон ривояти).

Жинлар эшитган нарсаларини ўзгартирмай, ўз ҳолича келтиришса, ҳақ гап бўларди. Бироқ, улар кўшиб-чатишади. Шунинг учун уларнинг ҳам, оғайнилари бўлмиш фолбинларнинг ҳам гапига мутлақо ишониб бўлмайди.

Мўминлар оналари розияллоху анхуннанинг баъзиларидан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Ким аррофга бориб, ундан бирон нарса сўраса, унинг намози қирк кеча қабул бўлмайди” (Муслим, Аҳмад, Байҳақий ривояти).

Мўмин банда учун қирк кунлик эмас, бир маҳал намози қабул бўлмай қолиши ҳам катта мусибатдир. Бу фолбинга бориб, ундан бирон нарса сўрашнинг жазосидир. Унинг айтганига ишонадимми-ишонмайдими, фарқи йўқ. Аммо ким фолбинга бориб, гапига ишонса, куфрга кетган бўлади.

Киши ишонмаса ҳам фолбинга боришининг шариатда таъқиқланиши маълум ҳикматга эга. Аввало, фолбинга ишонмаган одам унинг олдига бориб нима қилади? Ахир бу мантиқсиз иш-ку?! Иккинчидан, ким бир чуқур атрофида айланаверса, охири унга тушиб кетади. Худди шунга ўхшаб, фолбин олдига борган шахс ҳам унга ишониб қолиши хавфи бор. Камида гапидан таъсирланади. Гуноҳга ботишнинг олдини олиш учун фолбинга умуман бормаслик, мурожаат қилмаслик буюрилган.

ҒАЙБНИ ФАҚАТ АЛЛОҲ БИЛАДИ!

Инсон ҳис қилиш аъзолари билан сеза олмайдиган нарсалар “ғайб” дейилади. Масалан, ғайбни кўз билан кўриш, қулоқ билан эшитиш, бурун билан ҳидлаш, қўл билан ушлаш, тил билан тотиб кўриш имкони йўқ. Банда қанча илмли бўлмасин, ғайбга келганида ожизлиги яққол кўзга ташланади. Зеро, башарият тараққиётда нақадар илгарилаб кетмасин, ғайбни била олмайди. Ғайбни билишнинг ягона воситаси илоҳий ваҳийдир. Ғайбий нарсалар ҳақида Қуръони каримда, ҳадиси шарифларда маълумот келган. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Ғайб очқичлари Унинг ҳузуридадир. Уларни Ёлғиз Ўзигина билади. (Аллоҳ) қуруқлик ва денгиздаги бор нарсаларни билади. Бирон барг (шоҳидан узилиб) тушмайди, магар У билади. Ер тубларидаги ҳар бир дон, хўлу қуруқ нарса Очқик Китобда бордир” (“Анъом” сураси, 59-оят).

Ғайб фақат Аллоҳга аён. У Зот қуруқликдаги, денгиздаги барча мавжудотларни билади. Улардан биронтаси Аллоҳга махфий эмас. Аллоҳ ҳамма ҳаракатлардан хабардор. Дарахтнинг бир барги узилиб, неча марта айланиб ерга тушишини ҳам, тупроқ остида бир донга буғдой, арпа, жўхори каби донлар уруғини ҳам билади. Аллоҳ ер юзидаги хўл, қуруқ дарахтлардан, ўсимликлардан, уларнинг қаерда, қачон ўсиб-униб чиқиши, қачон пишиб етилиши, қанча ҳосил бериши, уларни ким ейишидан воқифдир. Буларнинг ҳаммаси Лавҳул махфузда битиб қўйилган.

Қуръонда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) Сиз қандай иш (билан) машғул бўлманг, у (иш) ҳақида Қуръондан бирон оят ўқиманг, (эй инсонлар,) сизлар қандай амал қилманглар, ўша ишларга киришган пайтингизда сизларнинг устингизда гувоҳ бўламиз. Еру осмондаги бир зарра мисоличалик, ундан ҳам кичикроқ (ёки) катгароқ бирон нарса Парвардигорингиздан махфий қолмайди – албатта, Очик Китобда мавжуд бўлади” (“Юнус” сураси, 61-оят).

Аллоҳ хабар беришича, У Зот Расулининг ҳар бир ҳолатидан, ишидан воқифдир. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирон оят ўқисалар, даъват ишлари билан банд бўлсалар, одамлар бирон иш қилсалар, Аллоҳ таоло уларни кузатиб туради. Аллоҳ таолонинг илми, кўриши, эшитиши, иродасидан каттаю кичик ишларнинг ҳеч бири яширин қолмайди. Аллоҳ ҳар қандай нарсанинг зоҳирий, ботиний тарафларини билади. Буларнинг барчаси Аллоҳ даргоҳидаги Лавҳул махфузда ёзиб қўйилган. Аллоҳнинг илми ҳамма нарсани қамраб олган.

Мана шуни билган инсон ўзини тергайди, Рабби ҳар битта ишини кузатиб турганини хаёлидан ўтказди, гуноҳ ишлардан сақланиш, кўпроқ яхши амаллар қилиш пайида бўлади.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга шундай амр қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Айтинг: “Осмонлар ва ердаги бирон кимса ғайбни билмайди, магар Аллоҳгина (билади)”. Улар қачон қайта тирилишларини ҳам сеза олмайдилар” (“Намл” сураси, 65-оят).

Яъни, осмонларда, ерда яшайдиган мавжудотлар ғайбни билмайди, уни Ёлғиз Аллоҳ билади. Махлуқотлардан ҳеч бири қачон қиёмат қоим бўлишини, Аллоҳ қабрлардаги майитларни қачон тирилтиришини билишмайди.

Қуйидаги оятга тўлиқ имон келтириш, уни англаш, ҳаётга татбиқ этиш жуда кўп муаммоларни ҳал этади, инсонни хотиржамликка ундайди:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳақиқатан, Ёлғиз Аллоҳнинг ҳузурдагина (қиёмат) соати (қачон бўлиши тўғрисидаги) илм бор. У (Ўзи хоҳлаган вақтда, Ўзи хоҳлаган жойга) ёмғир ёғдиради, (оналар) бачадонидаги ҳомидаларини (ўғил ёки қиз, расо ёки норасо, бахтли ёки бахтсизлигини) билади. Бирон жон эртага нима иш қилишини билмайди. Бирон жон қайси ерда ўлишини ҳам билмайди. Фақат Аллоҳнинг Ўзи Билувчи, Огоҳдир” (“Луқмон” сураси, 34-оят).

Демак, бешта нарсани Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди. Булар:

1. Қиёмат куни қачон, қандай қоим бўлиши.
2. Қачон, қаерда, қанча миқдорда ёмғир ёғиши (об-ҳаво маълумотлари фақат тахминга асосланиб айтилади).
3. Ҳомила аввалида унинг ўғил ёки қиз, соғлом ёки нуқсонли, бахтли ёки бахтсиз экани (Замонавий воситалар ёрдамида ҳомила маълум босқичга етганидан кейингина ўғил ёки қизлигини тахминан билиш мумкин).
4. Тирик жон эртага қандай яхши ёки ёмон ишлар қилиши.
5. Кимнинг қачон, қаерда вафот этиши.

Ғайбни: инсон ақл-идрокидан, ҳис-туйғуларидан ташқаридаги нарсаларни Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди. Жумладан, қиёмат қайси йилда қоим бўлиши, эртага нималар юз бериши, қайси инсон қандай хусусият билан туғилиши, қачон, қайси сабаб билан вафот этиши фақат Аллоҳга аён. Бир одам Германияга даволанишга боради ёки Хитойга сафар қилади. Аллоҳ белгилаган вақт етиб келгани учун ўша ерда вафот этиши мумкин. Бу биз учун сир. Бунга илмимиз, ақлимиз етмайди. Ҳаммаси Аллоҳга маълум.

Шу ерда бир савол туғилади: “Гидрометеорология маркази мутахассислари қачон ёмғир ёғишини, шамол бўлишини олдиндан айтиб беришади-ку. Бу ғайб илмига кирмайдими?”

Бунга жавобимиз шундай: “Йўқ, бу ғайбни билиш эмас. Улар махсус жиҳозлар ёрдамида шамол йўналишини, булутлар ҳаракатини кузатишади. Шундан келиб чиқиб, тахминан “Фалон куни ёмғир ёғади ёки ҳаво булутли бўлади”, “Фалон куни маълум даражада илиқ ёки иссиқ бўлади”, деб хабар беришади. Баъзида уларнинг гапи тўғри чиқмай қолади – “Ёмғир ёғади”, дейишганида ёғмайди, “Ёғингарчилик кутилмайди”, деб хабар беришганида ёмғир ёғади. Қолаверса, УЗИ ёрдамида аниқланган ҳомила жинси мутлақо тескари чиқиб қолиши ҳам мумкин. “Туғилажак фарзандингиз қиз”, деб хабар берилганида ўғил туғилган ҳолатлар ҳам бўлади. Бундан чиқди, уларнинг гапи фақат гумон, тахмин, аниқ

илм эмас. Аллоҳнинг илми эса аниқ, шубҳасиздир. Яъни, Аллоҳ таоло ғайбни шак-шубҳасиз, бутун тафсилотлари билан билади. Илм-фан бундан минг баравар ривожланиб кетса ҳам, бандалар ғайбни билишга ожизлар.

Шундай экан, агар кимдир ғайбни билишни даъво қилса, унинг гапи ёлгон. Агар бир одам: “Мен эртага нима бўлишини биламан”, деб айтса, Аллоҳ номига улкан бухтон тўқибди.

Шу билан бирга, Аллоҳ Ўзи хоҳлаган бандаларига ғайб илмидан билдириши мумкин. Бу ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳ) ғайбни билувчидир. У Ўз ғайбидан бирон кимсани огоҳ этмайди. Фақат Ўзи рози бўлган пайғамбарларнигина (Ўзининг ғайбидан огоҳ этади). Бас, албатта (Аллоҳ) токи (пайғамбарлар) Парвардигорининг элчилик вазифаларини (умматларига) тўла етказганларини билиш учун (Ўзининг ғайбидан огоҳ қилиб қўйган ҳар бир пайғамбар) олдидан ҳам, ортидан ҳам кузатувчи (фаришта) йўллайди. У Зот (пайғамбарлар) ҳузуридаги бор нарсани ихота қилиб олган, (коинотдаги) ҳар бир нарса саноғини ҳисоб-китоб қилиб қўйган” (“Жин” сураси, 26-28-оятлар).

Аллоҳ таоло бандалари кўзи кўрмайдиган, қулоғи эшитмайдиган, туйғуси ҳис эта олмайдиган ғайб илмини билади. У Зот буни ҳеч кимга билдирмайди. Магар пайғамбарларидан Ўзи истаганларни ғайб илмидан ошкор этиши мумкин. Аллоҳ бундай ҳолатда ўша пайғамбар олдидан ҳам, орқасидан ҳам сақловчи фаришталарни юборади. Фаришталар уни – Аллоҳнинг буйруғи билан – шайтонлар васвасасидан, турли озорлардан сақлаб туради. Токи пайғамбарлар Аллоҳнинг амр-қайтариқларини омонат билан, бирон нарса қўшмасдан ёки камайтирмасдан бандаларга етказсинлар. Аллоҳ таоло ҳамма нарсани, жумладан, пайғамбарлар махфий ёки ошкора қилган ишларини билади. У Зот билмайдиган нарсанинг ўзи йўқ. Бу борада Аллоҳга ҳеч ким шерик бўла олмайди.

ФОЛНИНГ ЯХШИСИ ҲАМ БЎЛАДИМИ?

“Фол” сўзи асли арабча бўлиб, “фаъл” шаклида қўлланади (Бу замонавий тилда “оптимизм” – яхшиликка умид қилиш, яхшиликка йўйиш, дейилади). Унинг маъноси “хурсандчилик келтирувчи сўз ёки иш”дир. Фолнинг акси – шум. Ислом шариатида шумланишдан қайтарилган, тафоулга (яъни, яхши фолга) рухсат берилган.

“Фол кўриш” келажакда бўладиган нарсалардан хабар беришдир. Бу иш шариатда қаттиқ қораланган. “Яхши фол” (тафоул) эса воқеа-ҳодисаларни яхшиликка йўйишдир. Бу ҳақида бир қанча ривоятлар келган.

Анас ибн Молик розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қасаллик юқиши, шумланиш йўқ. Менга яхши фол – чиройли сўз ёқади” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти).

Бу ҳадисда жоҳилият даврида кенг тарқалган, ҳозир ҳам мавжуд икки иллат ҳақида сўз кетмоқда.

Абу Ҳурайра розияллоху анху ривоят қилади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “Шумланиш йўқ. Унинг яхшиси фолдир”, деганларини эшитдим. Шунда: “Фол нима?” деб сўралди. У зот: “(Фол) биронтангиз эшитадиган яхши сўздир”, дедилар” (Бухорий, Муслим, Аҳмад ривояти).

Жоҳилият даврида одамлар қарға, бойўғли каби кушлар овозидан шумланишарди, буни бирон фалокат юз беришидан олдинги огоҳлик кўнғироғи деб билишарди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам одамларни бундай нотўғри эътиқоддан қайтарганлар, фақат яхши сўз айтишга, яхши гумонда бўлишга чақирганлар.

Абу Ҳурайра розияллоху анху ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва салламга яхши фол ёқарди. У зот шумланишни хушламасдилар” (Ибн Можа саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Шумланиш Аллоҳ таоло тақдиридан норозилик, тафоул эса Аллоҳдан яхшилик умид қилишдир. Мўмин банда ҳар қандай ҳолатда Аллоҳ таоло ҳақида яхши гумон қилади, зинҳор тушқунликка тушмайди, ёмон хаёлларга бормади.

Яна Абу Ҳурайра розияллоху анху ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бир сўз эшитдилар. Ўша сўз у зотга маъқул келди, “Биз сенинг оғзингдан фолнинг олдиқ”, дедилар (Абу Довуд, Аҳмад, Байҳақий ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Яъни, оғзингдан яхши сўзларни эшитдик, дейилмоқчи.

Аҳмад Қурашийдан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларида шумланиш зикр этилди. Шунда у зот: “Унинг энг яхшиси фолдир. (Шумланиш) муслимни (бирон ишни қилишдан) қайтармайди. Агар биронтангиз ўзи ёқтирмайдиган нарсани кўрса, “Аллоҳумма лаа яътий бил ҳасанаати иллаа ант, ва лаа ядфаъус саййиъаати иллаа ант, ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа бик”, десин!” деб айтдилар” (Абу Довуд, Байҳақий ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Хуллас, мўмин-муслмон одам фол очмайди, фол очтирмайди – фолбин уйига зинҳор қадам босмайди, балки турли ҳолатларда содир бўладиган ишларни фақат эзгуликка йўяди, Аллоҳдан яхшилик сўраб, ёмонликлардан паноҳ истаб дуо қилади.

СЕҲРНИНГ МОҲИЯТИ ВА ҲУКМЛАРИ

“Сеҳр” кўзбўямачилик, алдоқчиликдир. Бирон сўз ёки хатти-ҳаракат билан одатдан ташқари ишларни амалга оширувчи, одамга таъсир қила олувчи шахс сеҳргардир.

Араблар саломатликни касалликка, муҳаббатни нафратга ёки аксинча, нафратни муҳаббатга айлантирадиган нарсани “сеҳр” дейишарди. Бизда бу кўпроқ “иссиқ-совуқ” дейилади.

Сеҳрда ҳам худди аррофлик, коҳинликдаги каби жин билан шайтонлар иштирок этади.

Жумхур уламоларга кўра, сеҳрнинг баданга таъсири бор. У касалликка сабаб бўлиши ёки бирон зарар келтириш мумкин. Бунга “Фалақ” сурасидаги ояти карима далил қилинган. Ўша оятда Аллоҳ бандаларни тугунларга дам солувчи сеҳргар аёллар ёмонлигидан паноҳ сўрашга буюрган. Демак, сеҳрнинг инсон танасига ёки ақлига зарар етказиши ҳақиқатдир.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Сулаймон подшоҳлигидаги шайтонлар (жинлар) айтган нарсаларга эргашадилар. Сулаймон кофир эмас эди, балки одамларга сеҳр ўргатадиган шайтонлар кофир эдилар. Яна улар Бобилдаги Ҳорут ва Морут (номли) фаришталарга туширилган нарсаларга (эргашадилар). Ҳолбуки у фаришталар: “Биз фақат фитнамиз (яъни, одамларни имтиҳон қилиш учун юборилганмиз). Шундай экан, (биз айтган нарсаларни қилиб) кофир бўлиб қолма”, демасдан туриб ҳеч кимга ҳеч нарса ўргатмас эдилар. Ўшалардан (яъни, Ҳорут ва Морутдан) эр-хотиннинг ўртасини бузадиган нарсаларни ўрганадилар. (Лекин яҳудийлар) Аллоҳнинг изнисиз ҳеч кимга зарар етказа олмайдилар. Улар ўзларига фойдасиз, аксинча зарарли нарсаларни ўрганадилар. Ахир (Аллоҳнинг Китоби ўрнига сеҳрни) алмашган кимсаларга охиратда ҳеч қандай насиба йўқлигини билган эдилар-ку. Жонларини нақадар ёмон нарсага сотганларини билсалар эди” (“Бақара” сураси, 102-оят).

Бани Исроил қавмидаги залолатга кетган кофирлар жинлар Сулаймон алайҳиссалом подшоҳлигига қарши тўқиб чиқарган нарсаларга эргашиди. Уларга кўра, Сулаймон подшоҳлиги (жумладан, жинлар, қушлар, шамоллар унга бўйсундирилиши) сеҳр асосига қурилган экан. Бу билан Сулаймон алайҳиссаломни кофирга чиқаришди. Ҳақиқат шуки, Сулаймон алайҳиссалом кофир эмас, Аллоҳ азза ва жаллага ихлос билан ибодат қилган зотлардан эди. Лекин жинлар кофир бўлишди. Улар бузғунчилик қилиш, адаштириш учун сеҳрни ўрганиб, бошқаларга ўргатишди.

Уламолар сеҳр билан шуғулланиш гуноҳи кабира эканини таъкидлашган. Сеҳр ҳалок этувчи еттита катта гуноҳи қаторида саналган.

Ҳанафий мазҳаби уламоларига кўра, одам сеҳрни ҳалол ёки ҳаром деб эътиқод қилишидан қатъи назар, сеҳр билан шуғулланса, имонидан айрилади.

ШАРЪИЙ ДАМ СОЛИШ ҲУКМИ ВА ШАРТЛАРИ

Бизда “дам солиш” деб айтиладиган бирикма араб тилида “руқя” дейилади. Бу сўз “паноҳ тилаш” маъносини англатади. Руқя билан мусибат ёки касаллик етган одамга Аллоҳ паноҳ бериши сўралади.

Дам солиш Қуръони карим оятларини ёки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган дуоларни ўқиш билан ёки уларни бирон нарсага ёзиб, илиб қўйиш билан бўлади⁴³.

⁴³ Манба: “Ал-мавсуатул фикҳия ал-кувайтия”.

Уламолар дам солиш ҳақида турли қавллар айтишган. Бир гуруҳ олимларга кўра, фақат кўз тегиши, чаён ёки илон чақишига қарши дам солинади. Айримлар айтишича, гарчи Аллоҳнинг Каломи, исм-сифатлари билан бўлса-да, дам солиш макруҳ саналади. Чунки у Аллоҳга таваккул қилишга зиддир.

Жумхур уламоларга кўра, инсонга тегадиган ҳар қандай касалликка қарши дам солиш мумкин. Фақат бунинг учта шарти бор:

1. Дам Аллоҳнинг Каломи ёки исм-сифатлари билан солиниши;

2. Дамни араб ёки маъноси тушунарли бошқа тилда солиш (Маъноси тушунарсиз тилда дам солинмайди. Чунки унда куфр, ширк ёки сеҳр бўлиши мумкин);

3. Дам солиш фақат Аллоҳнинг изни ва қудрати билан манфаат етказди, деб ишониш.

Авф ибн Молик розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Биз жоҳилият даврида дам солардик. (Мусулмон бўлганимиздан кейин) “Эй Расулуллоҳ, бунга нима дейсиз?” деб сўрадик. У зот соллаллоху алайҳи ва саллам: “Менга руқянғизни (яъни, нима билан дам солишингизни) кўрсатинг. Агар унда ширк бўлмаса, дам солишнинг ҳечкиси йўқ”, дедилар (Муслим ва Абу Довуд ривояти).

Бундан чиқди, дам солиш шартларидан бири унда Аллоҳга ширк келтириш маъноси бўлмастидир.

Тиббий муолажага муҳтож инсон тиб орқали даволанади. Дам солишга муҳтож бемор эса дам солиш билан даволанади. Тиб билан дам солиш бир-бирига зид эмас, балки бири иккинчисини тўлдирди. Тиббий муолажа моддий бўлса, дам солиш руҳий даволашдир.

Киши дам солишга эҳтиёж сезганида ўзига-ўзи дам солиши ёки илмли, такводор, руқя ҳадисини олган инсонга дам солдириши мумкин. Дам солувчининг имони, таквоси қанча кучли бўлса, солган дами яхшироқ таъсир қилади⁴⁴.

Ривоят қилинишича, Ҳазрат Умар розияллоху анху “Фотиха” сурасини ўқиб, хасталарга дам солса, тезда таъсир қилар экан. У киши дунёдан ўтганидан кейин бошқалар дам солишса, аввалига самара бермабди. Шунда бунинг асл сабабидан бохабар кишилар: “Фотиха сураси-ку, ўрнида турибди, аммо уни ўқийдиган Умар қани?” дейишган экан.

Жобир розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Орамиздан бир кишини чаён чақиб олди. Ўшанда биз Набий соллаллоху алайҳи ва саллам билан бирга эдик. Бир одам: “Эй Расулуллоҳ, дам солайми?” деб сўради. “Орангизда ким ўз биродарига наф беришга қодир бўлса, берсин” дедилар (Муслим ривояти).

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам намоз ўқиб туриб сажда қилгандилар, у зот панжаларини чаён чақиб олди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам қайтдилар-да: “Аллоҳ чаённи лаънатласин! Пайғамбарни ҳам, бошқани ҳам кўймайди”, дедилар. Кейин бир идишда сув билан туз келтиришни буюрдилар. Чаён чаққан жойни тузли сувга солдилар, (оғрик) босилгунича “Ихлос”, “Фалақ”, “Нос” сураларини ўқиб турдилар” (Ибн Абу Шайба ривояти).

Чаён чақишига, бошқа касалликларга қарши дам солганда тиббий муолажалар ҳам бирга олиб борилса, Аллоҳнинг изни билан фойдаси тегади.

Хуллас, юқорида зикр этилган шартлар билан дам солиш жоиз. Зеро, руҳий муолажага муҳтож кишиларга суннатга мувофиқ дам солиниши инкор этиб бўлмас ҳақиқатдир.

КЎЗ ТЕГИШИ РОСТМИ?

Кўз тегиши Қуръони карим оятлари, ҳадиси шарифлар билан собит бўлган. Қуйида бу бобда келган оятларни, ривоятларни кўриб чиқамиз.

Аллоҳ таоло пайғамбар Яъқуб алайҳиссалом ҳақида шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Сўнг) айтди: “Эй ўғилларим, бир дарвозадан кирманглар, балки бошқа-бошқа дарвозалардан киригилар. Мен сизлардан Аллоҳнинг бирон ҳукмини қайтара олмайман. Ҳукм Ёлғиз Аллоҳ измидадир. Мен фақат У Зотнинг Ўзига таваккул қилганман. Барча таваккул қилгувчилар Унинг Ўзига таваккул қилсинлар!” (“Юсуф” сураси, 67-оят).

Яъни, Яъқуб алайҳиссалом ўғилларини сафарга кузатаркан, уларга қарата:

⁴⁴ Манба: Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, “Ҳадис ва ҳаёт”, 18-жуз.

– Эй ўғилларим, Миср юртига етиб боргач, барчаларингиз ўн бир киши бўлиб бир эшикдан кирманглар, балки турли эшиклардан киришлар ёки уч-тўрт киши бир эшикдан киришлар! – деди.

Алусий айтади: “Яъқуб алайҳиссалом ўғилларини бир эшикдан киришдан қайтарганига сабаб – уларга кўз тегиб қолиши, одамлар уларга ҳасад қилиб, бирон азият етказиб қўйишларидан хавфсираши эди. Зеро, улар чиройли, кўркем, хушсурат йигитлар бўлишган”.

Қатода шундай деган: “Уларга (яъни, Яъқуб алайҳиссалом ўғилларига) хуш сурат, чирой берилганди. Отаси уларга одамлар кўзи тегишидан хавфсираган” (Ибн Жарир, Ибн Мунзир, Ибн Абу Хотим ривояти).

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) албатта, кофир кимсалар Эслатмани – Қуръонни эшитган вақтларида Сизни кўзлари билан йиқитаёздилар, “(Муҳаммад) шак-шубҳасиз, мажнундир”, дейдилар” (“Қалам” сураси, 51-оят).

Яъни, анави мушриклар (адоватлари кучли бўлганидан, қаттиқ нафратланганларидан) Сизга ёмон кўз билан қарайдилар. Ҳатто Қуръон тиловат қилганингизда ҳасад, душманлик сабабидан кўзлари ила қадамингизни йиқитмоқчи (ёки ҳалок қилмоқчи) бўладилар. Қуръон эшитганларида – жохилликлари сабаб – адоват билан: “Албатта, Муҳаммад мажнундир, унинг ақли жойидамас”, дейдилар. Ваҳоланки, Биз Сизга нозил қилган Қуръон оламлар учун эслатма, шарафдир.

Юқоридаги оят кўз тегиши, унинг таъсири ҳақлигини кўрсатади. Шунингдек, бу ҳақида жуда кўп ҳадислар нақл қилинган.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Кўз (тегиши) ҳақдир”, деганлар, вашмдан қайтарганлар (Бухорий ва Муслим ривояти).

(Изоҳ: Вашм баданга игна билан расм чизиш, яъни татуировкадир)

Ҳасад, адоват ёки бошқа сабаблар билан бировнинг кўзи тегиши, неъматга заволят етиши ҳақдир. Шунинг учун банда бу ёмонликдан асрашини тилаб Аллоҳга дуо қилади, У Зотдан паноҳ сўрайди. Зеро, Аллоҳдан ўзга ҳеч бир зот кўз тегишидан, шикаст-балолардан сақлай олмайди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу борада ҳам бизга намуна бўлганлар. У Зот Қуръони карим оятларини, турли дуоларни ўқиб ўзларига дам солардилар, кўз тегишидан, ҳасаддан паноҳ сўраб Аллоҳга илтижо этардилар.

Убайд ибн Рифоа Зурақийдан ривоят қилинишича, Асмоъ: “Эй Расулulloҳ! Бани Жаъфарга кўз тегади. Уларга дам солсам бўладими?” деб сўради. Шунда у зот: “Ҳа, (бўлади). Агар бирон нарса қадардан ўтиб кетганида кўз (тегиши) ўтарди”, дедилар (Ибн Можа, Аҳмад, Байҳақий ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Кўз тегиши, унинг зарари Аллоҳнинг тақдири билан юз беради. Кўз тегиши тақдирдан бирон нарсани қайтара олмайди. “Агар бирон нарса қадардан ўтиб кетганида кўз (тегиши) ўтарди”, дейишдан мақсад кўз тегиши собитлигини муболаға билан таъкидлашдир. Бу жумла кўз тегиши тақдирдан бирон нарсани қайтара олишини билдирмайди. Зеро, Аллоҳнинг амрини, белгилаб қўйган нарсаларини қайтарувчи йўқ. Бунга Қуртубий шундай ишора қилган: “Фараз қилайлик, бирон нарсада тақдирдан ўзиб кетиш қуввати бўлганида кўз тегиши ўтиб кетарди. Бироқ у ўтиб кета олмайди. Бошқа нарсалар қандай ўта олсин⁴⁵”.

КЎЗ ТЕГИШИ ЎЛИМГА ОЛИБ БОРАДИМИ?

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анху Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Кўз (тегиши) кишини қабрга киргизади, туяни қозонга туширади” (Абу Нуайм ва Қузойий ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Ҳақиқатан, кўп муваффақиятсизликлар, кўнгилсизликлар кўз тегишидан келиб чиқади. Бир киши каттароқ ютуққа эришса, атрофдагилар унинг муваффақиятига ёмон кўз билан қарайди, унга ҳасад қилади. Натижада ҳалиги кишига кўз тегади. Биз тўсатдан содир бўладиган ўлим ҳолатларини қандайдир

⁴⁵ Манба: Ибн Ҳажар Асқалоний, “Фатҳул борий”.

касалликка йўямиз. Бироқ кўп ҳолларда туппа-тузук юрган одам бирдан ҳолати ўзгариб қолишига назар-нафас сабаб бўлишини хаёлимизга келтирмаймиз.

Ҳадисда айтилишича, кўз тегиши туяга ҳам салбий таъсир кўрсатиши, унинг ўлимига сабаб бўлиши мумкин экан. Арабларнинг Бани Асад қабиласида шундай “кўзли” одамлар бўлган. Ривоят қилинишича, бир киши олдидан семизроқ сигирми, туями ўтиб қолса, унга суқланиб қараб, кейин жориясига: “Эй қиз, манави пулни олгин-да, шу туянинг гўштидан озроқ олиб кел!” деса, туя ёки сигир ҳеч қандай вақт ўтмай ерга қулар, эгаси уни сўйиб, қозонга солиб пиширишга мажбур бўларди.

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Аллоҳнинг ёзганидан, қазои қадаридан сўнг умматимдан энг кўп ўлим нафаслар (кўз тегиши) сабабидан бўлади”, деганлар” (Баззор ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Уммати муҳамадия барча умматлардан афзал қилинган. Шу сабаб бўлса керак, бошқалар мусулмонларга кўп ҳасад қилади. Бу, кўз тегиши ҳақлиги, ундан сақланиш чораларини кўриш ҳар бир мўмин-мусулмон учун лозимлигини билдиради.

Мўмин банда ҳамма нарса Аллоҳнинг тақдири, хоҳиши билан содир бўлишига сўзсиз ишонади. Кўз тегиши ҳам худди шундай. Унинг ўзи аслида зарар келтирмайди, фақат Аллоҳнинг изни билан бандага зиён етказиши мумкин. Бандани кўздан асровчи ҳам Аллоҳдир.

Имом Нававий шундай деган: “Барча нарса Аллоҳ таолонинг тақдири билан юз беради. Кўз тегиши, бошқа сабаблар билан бандага етадиган фойда ёки зарар ҳам фақат Аллоҳнинг тақдири билан бўлади. Кўз тегиши ҳақиқатдир. Унинг зиёни қатта экани ҳам рост”.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Кўз (тегиши) ҳақиқатдир. У тоғнинг баланд чўққисидан туширади” (Аҳмад ва Ҳоким ривояти. Ҳадис санади ҳасан лиғайрих).

Абу Зар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда: “Албатта, кўз (тегиши) Аллоҳнинг изни билан бир кишига боғланиб қолади. Ҳатто уни ҳалок этади. Кейин ундан тушади (арийди)”, дейилган (Аҳмад, Табароний, Абу Яъло ривояти. Ҳадис санади саҳих).

Ҳадисда айтилишича, бир киши юқори мартабага эришади, худди тоғ чўққисига кўтарилгандек баланд марраларни забт этади. Кейин кўз тегиши билан юқоридан пастга қулайди.

Мазкур ривоятда эркак кишига кўз тегиши айтилмоқда. Шу билан бирга аёлларга, болаларга ҳам кўз тегиши кузатилади. Ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам йиғлаётган бола овозини эшитиб, “Болангизга нима бўлди? Унга кўз тегишига қарши дам солсангиз бўлмайдимиз?” деганлар (Аҳмад ривояти).

Бундан чикди, кўз тегиши муваффақиятга тўғаноқ бўлиши, зарар келтириши ҳақиқат экан. Бунга қарши инс-жинлар кўздан паноҳ сўралади. Ислонда буюрилган амалларни қилган банда Аллоҳнинг ҳимоясида бўлади. Ибодат қилиш, зикр-тасбеҳ айтиш, беш маҳал намоздан кейин “Оятул курсий”ни тиловат қилиш бандани – Аллоҳнинг изни билан – турли ёмонликлардан: жин тегишидан, сеҳр-жодудан, назар-нафасдан, шикаст-балолардан сақлайди.

ШУМЛАНИШ МОҲИЯТИ ВА ҲУКМИ

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الطَّيْرَةُ شِرْكُ الطَّيْرِ شِرْكُ. وَلَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ وَأَحْمَدُ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Шумланиш ширкдир, шумланиш ширкдир”, деб айтганлар. Лекин Аллоҳ азза ва жалла шумланишни таваккул билан кеткизади” (Абу Довуд, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ривоят санади саҳих).

Бу ерда бирон нарсадан шумланиб, “Мана шу нарса менга фойда ёки зарар етказди”, деб ишониш, унга асосан бирон ишни амалга ошириш ёки аксинча, хайрли ишни тўхтатиб қўйиш ширкка тенглаштирилмоқда.

Баъзилар буни “махфий ширк” дейишган. Лекин, Аллоҳдан ўзга нарсалар ҳам фойда беради ёки зарар етказди, деб этиқод қилиш ширк саналади⁴⁶.

Шунга кўра, бирон қушнинг беўхшов овозини эшитганда ўзича “ёмон бўларкан”, дейиш, олдидан қора мушук кесиб ўтса, буни омадсизликка йўйиш тўғри эмас.

Мана шундай ҳолатларда инсон кўнглига турли шубҳа-гумонлар келса, Аллоҳга таваккул қилинади, Ўзидан мадад сўралади. Шунда шумланиш даф бўлади.

قَالَ أَحْمَدُ الْقُرَشِيُّ: ذُكِرَتِ الطَّيْرَةُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَحْسَنُهَا الْفَأَلُ وَلَا تَرُدُّ مُسْلِمًا فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مَا يَكْرَهُ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا يَدْفَعُ السَّيِّئَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ عَسَاكِرٍ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ لِعَيْرِهِ.

Аҳмад Қураший шундай деган: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларида шумланиш зикр қилинди. Шунда у зот: “Унинг энг яхшиси фолдир. (Шумланиш) мусулмон бандани (бирон ишни қилишдан) тўсмайди. Агар биронтангиз ўзи ёқтирмайдиган нарсани кўрса, “Аллоҳумма лаа яътий бил ҳасанаати иллаа ант, ва лаа ядфаъус саййиъаати иллаа ант, ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа бик”, десин!” деб айтдилар” (*Абу Довуд ва Байҳақий ривояти. Ривоят санади ҳасан лигайрих*).

Ривоятда келган дуо маъноси: “Ё Аллоҳ! Яхшиликларни фақат Ўзинг келтирасан, ёмонликларни фақат Ўзинг даф этасан. Сендан ўзгада куч-қувват йўқ!”

Ривоятда “Унинг яхшиси фолдир”, деганда нима назарда тутилмоқда?

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шумланишдан қайтарганлар, яхши фолга, яъни яхши гумон қилишга чақирганлар. Бир ҳадиси шарифда: “Менга яхши фол – чиройли сўз ёқади”, деб марҳамат қилинган. Демак, яхши фол воқеа-ҳодисаларни яхшиликка йўйишдир.

وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَدَّتْهُ الطَّيْرَةُ مِنْ حَاجَةٍ فَقَدْ أَشْرَكَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَفَّارَةُ ذَلِكَ قَالَ: أَنْ يَقُولَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُكَ وَلَا طَيْرَ إِلَّا طَيْرُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ أَبِي عَسَاكِرٍ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Шумланиш кимни бирон ҳожатдан (яъни, ишни бажаришдан) қайтарса, (ўша одам) ширк келтирибди!” дедилар. Шунда одамлар: “Эй Расулulloҳ! Бунинг каффорати нима?” деб сўрашди. У зот: “Аллоҳумма лаа хойро иллаа хойрук, ва лаа тойро иллаа тойрук, ва лаа илааха ғойрук”, дейишдир”, деб марҳамат қилдилар (*Аҳмад ва Табароний ривояти. Ривоят санади ҳасан*).

Ривоятда келтирилган дуо маъноси: “Ё Аллоҳ! Сенинг яхшилигингдан бошқа яхшилик йўқ. Сенинг ҳукмингдан ўзга ҳукм йўқ (яъни, Сенинг изнингсиз, бирон нарса фойда ҳам, зарар ҳам бермайди). Сендан ўзга илоҳ йўқ!”

Мўмин банда фақат хайрли амалларни бажаради. У Аллоҳга таваккул қилиб, ишга киришганидан кейин арзимас сабаблар билан ишни тўхтатиб қўймайди. Агар бирон ишни бошлашдан олдин қалбига ёмон хаёллар келса, ривоятда ўргатилган дуони ўқийди. Зеро, мўмин-мусулмон банда Аллоҳдан яхшилик сўрайди, ёмонликдан паноҳ истайди, Аллоҳнинг раҳматидан умид қилади, У Зотга суянади.

САФАР ОЙИДА ТҶҲ ҚИЛИШ, САФАРГА ЧИҚИШ МУМКИН ЭМАСМИ?

Сафар ҳижрий ой номи бўлиб, унда бирон ишни қилмаслик, қайсидир амалдан тийилиш ҳақида кўрсатма йўқ. Аксинча, сафар ойида шумланмаслик кераклиги ҳадисларда алоҳида таъкидланган.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Қасаллик юқиши, шумланиш йўқ. Менга яхши фол – чиройли сўз ёқади” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

⁴⁶ Манба: Мулла Али Қори, “Миркотул мафотих”.

Кишилар ўртасида энг кўп шумланиш сафар ойида юз беради, десак муболаға бўлмайди. Ҳатто баъзилар ҳеч қандай ҳужжат-далилсиз: “Сафар ойи хатар ойи” дейишади, ҳар йили бу ойни қўрқув, ваҳима, шумланиш билан ўтказишади. Бу иш хатолигини қуйидаги ривоятдан билиб оламиз.

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий саллаллоху алайҳи ва саллам: “Касаллик юқиши йўқ. Бойўғли(нинг зарари) йўқ. Юлдуз сўниши йўқ. Сафар йўқ”, деганлар (Муслим, Абу Довуд, Абу Яъло ривояти).

Бу ерда айтилишича, касаллик фақат Аллоҳ изни билан юқади, кечаси бойўғли сайраши хосиятсиз эмас, осмондаги юлдузлар учиши бирон кулфатга далолат қилмайди, сафар ойидан шумланиш нотўғри.

Бир нарсани айтиб ўтамиз: “Сафар ойи” билан “сафарга чиқиш” маъно жиҳатидан бир-бирига мутлақо тўғри келмайди. Араб тилидан хабардор кишилар учун бу гапнинг ўзи қизик. Нега десангиз, “сафар ойи”даги “с” “сод” ҳарфи билан “сафарга чиқмоқ”даги “с” эса “син” билан ёзилади. Иккала сўзнинг маъноси умуман бошқа-бошқа.

Хуллас, сафар ойида бирон хизмат билан сафарга чиқиш, қизнинг бўйи етганида ёки йигит никоҳга қодир бўлганда уларни унаштириш, тўйларини қилиш мумкин. Сафар ойида бошқа хайрли ишларни бошлашдан қўрқмаслик керак. Сафар тўлик бир ой. Вақт шиддат билан ўтаётган ҳозирги замонда ҳар бир кун, ҳар бир соат, ҳатто дақиқа, сония ҳам қадрли. Унутмайлик: ҳақиқий мўмин банда шариатда қайтарилган ишлардангина тийилади, рухсат берилган амалларни бажаришдан чўчимайди. Бидъат-хурофотларга эътибор бермасдан Аллоҳга, Расулига итоат этган банда икки дунёда рўшнолик кўради.

БИДЪАТ-ХУРОФОТЛАР КЕЛИБ ЧИҚИШИ САБАБЛАРИ

1. Қуръонда, суннатда келган ҳукмларни билмаслик.
2. Шариат мукамаллигини, нуқсонсизлигини англаб етмаслик.
3. Қуръоннинг муҳкам, муташобех оятларини, суннатнинг аслини, саҳиҳини билмаслик.
4. Ақлга ҳаддан ташқари ишониб юбориш.
5. Ҳавойи нафсга эргашиш.
6. Урф-одатларни маҳкам ушлаб олиб, шариат йўлига юрмаслик.
7. Ота-боболар қилиб келган ҳар қандай ишни диндан деб билиш, уларга кўр-кўрона эргашиш.

БИДЪАТ-ХУРОФОТЛАРДАН ҚУТУЛИШ ЙЎЛЛАРИ

1. Қуръони каримни, ҳадиси шарифларни пухта ўрганиб, уларга амал қилиш.
2. Аҳли сунна вал жамоа ақидавий мазҳабига, мўътабар фикҳий мазҳабларга хилоф тоифалар йўлини тўсиш.
3. Авом (яъни, омма мусулмонлар) шаръий масалаларда бирон гап айтишларига йўл қўймаслик.
4. Бирон гап ёки фикрга қаттиқ ёпишиб олмаслик, таассубдан йироқ юриш.
5. Бузук йўлдаги фирқаларга насихат қилиш, уларни тўғри йўлга бошлаш.

Савол-жавоблар

Савол: “Пирлар мадодкор бўлсин!”, “Аждодлар руҳи қўлласин!” дейиш мумкинми?

Жавоб: Балолардан асраш, фарзанд бериш, мушкулларни аритиш майитлар қўлидан келмайди. Бу нарсалар фақат Аллоҳдан сўралади. Агар кимдир “Пирлар қўлласин”, “Ўтган руҳи мададкор бўлсин” деб улардан ёрдам сўраса, ожиз мавжудотларни Аллоҳга шерик қилган бўлади. Шунинг учун мўмин одам бундай жумлаларни ишлатмайди.

Савол: Авлиёлар бало-офатдан асрайдими?

Жавоб: Валийлар дуоси мустажобдир. Лекин улар вафот этганларидан кейин тирикларга ҳеч қандай манфаат етказмайди. Ёрдамни фақат Аллоҳ беради, шикаст-офатлардан фақат Аллоҳ сақлайди. Валий зотлар қабрини зиёрат қилиш фақат охиратни, ўлимни эслатади холос, мушкуллардан қутулишга, шикастлардан ҳимояланишга ёрдам бермайди.

Савол: Исирик, тумор, кўзмунчоқ ёмон кўздан асрайдими?

Жавоб: Айримлар иши юришиши ёки савдоси баракали бўлиши учун исирик тутатади, балоказолардан, фалокатлардан химояланиш учун кийимларига, уловига тумор, кўзмунчоқ осоди, уйларига исирик, ҳайвонлар шохини илиб кўяди. Бу, одамлар ўйлаб топган ирим-сиримлардир. Уларнинг ҳеч бири Исломда йўқ.

Савол: Тугун оши қилиш муаммолардан қутулишга ёрдам берадими?

Жавоб: Йўқ. Бошига ташвиш тушганда тугун оши қилиш ҳеч қанақа фойда бермайди. Қийин дамларда нима қилиш кераклиги Динимизда кўрсатилган. Унга кўра, бошига юмуш тушган, қийин вазиятда қолган одам дуо қилади, намоз ўқийди, кўпроқ салавот, истиғфор айтади. Шунда Аллоҳ унга энгиллик беради, мушкулини аритади.

Савол: Кўз учиши, кафт қичиши бирон нарсага далолат қиладими?

Жавоб: Халқимиз орасида кўз учиши, қўл қичиши билан боғлиқ айрим ирим-сиримлар тарқалган. Кўз учса, “Бирон кор-ҳол бўлади”, деб хавотир олишади, қўлнинг кафт қисми ёки бурун қичишганда “Қўлга пул тушаркан”, деб айтишади. Аслида бунинг инсон тақдирига ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Савол: Домлага бориб, дам солдирса бўладими? Бунинг ҳукми қандай?

Жавоб: Шариатимизда дам солдириш жоиз. Фақат бунинг маълум шартлари бор. Яъни, Қуръони карим оятлари, саҳиҳ ҳадислар билан – иложи бўлса – араб тилида ёки маъноси тушунарли бирон тилда дам солиш, солинаётган дам фақат Аллоҳ изни билан фойда беради, деган эътиқодда бўлиш лозим.

Арабчани тўғри ўқий оладиган ҳар бир мўмин банда (ўзига-ўзи ёки бошқа одамга) дам солиши мумкин. Дам солдириш учун домлага бориш шарт эмас. Аммо, ўзи арабчани билмаса, Қуръонни, дуоларни беҳато ўқий олмаса, ишончли, бидъат-хурофотлардан узоқ, илмли, тақволи кишига дам солдиргани маъқул.

Савол: Бидъат-хурофотлар кўпайиши сабаби нимада?

Жавоб: Илмига амал қиладиган уламолар қамайишида, жаҳолат авж олишида.

Савол: Бидъатга қарши қандай курашиш мумкин?

Жавоб: Илм олиш, илмига амал қилувчи уламолар этагини маҳкам ушлаш, фарзандларга Ислом ақидасини, одоб-ахлоқини, солиҳлар ҳаётини ўргатиш билан.

ҲАЛОЛ ВА ҲАРОМ

Аллоҳ таоло рухсат этган нарсалар, ишлар Ислом шариатида “ҳалол” дейилади. Шариатимизда ижозат этилган ҳамма нарса, жумладан, покиза таомлар ёки қилиш мумкин ишлар ҳалол саналади. Аллоҳ таоло ҳалол қилган ишлар одамлар учун фойдалидир.

Аллоҳ таоло бандаларини ҳалол яшашга: ҳалол ризқ топишга, ҳалол нарсаларни еб-ичишга буюрган. Жумладан, “Мўминун” сурасининг 51-оятда шундай дейилган:

“-----Арабча матн-----”

“(Юборган барча пайғамбарларимизга:) **“Эй пайғамбарлар, ҳалол-пок таомлардан енглар, яхши амаллар қилинглар! Албатта, Мен қилаётган ишларингизни Билувчиман”** (дедик)”.

Мана шу ояти карима нозил қилинган пайтда фақат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаёт бўлганлар. У зот охирги пайғамбар эканларини ҳисобга олсак, ҳар бир набийга ўз даврида: “Эй пайғамбарлар, ҳалол-пок таомлардан енглар, яхши амаллар қилинглар! Албатта, Мен қилаётган ишларингизни Билувчиман”, деб хитоб қилингани аён бўлади.

Маълумки, барча пайғамбарлар қўл меҳнати билан тирикчилик қилишган: кимдир дурадгорлик билан, яна кимдир деҳқончилик ёки тижорат билан шуғулланган. Анбиёлар ҳалол ишлаш, ҳалол еб-ичишда ҳам инсоният учун ёрқин ўрнак бўлишган.

Мазкур оятдан келиб чиқиб айтиш мумкин, ҳалол касб-кор қилиш, покиза нарсалар ейиш солиҳ амалларга кўмакчи бўлади. Савобли ишлар бандани Аллоҳга яқинлаштиради. Ҳаромнинг оқибати эса аянчли. Шулардан бири дуо қабул бўлмаслигидир. Лукмага нопок нарсалар аралашса, киши дин-диёнатига зарар етади, ибодатидан ҳаловат кетади, қалби қаттиқлашади, Парвардигоридан узоқлашади.

Аллоҳ таоло айтади:

“-----Арабча матн-----”

“Эй инсонлар, ердаги ҳалол-пок нарсалардан енглар, шайтон изидан эргашманглар! Шубҳасиз, у сизларнинг очиқ душманингиздир” (“Бақара” сураси, 168-оят).

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларида “Эй инсонлар, ердаги ҳалол-пок нарсалардан енглар...” ояти тиловат қилинди. Шунда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анху ўрнидан туриб:

– Эй Расулуллоҳ, мени дуоси мустажоблардан қилишини Аллоҳдан сўранг, – деди.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга:

– Эй Саъд, ҳалқумингни покла. Шунда дуоси мустажоблардан бўласан. Муҳаммаднинг жони кўлида бўлган Зотга қасамки, бир банда қорнига ҳаром лўкма солади-да, кейин қирқ кунлик амали қабул этилмайди. Қайси бир банда гўшти ҳаромдан, рибодан ўсган бўлса, дўзах унинг учун муносиб (жой)дир, – дедилар (Табароний “Авсат”да, Ибн Касир “Тафсирул қуръонил азим”да, Жалолиддин Суютий “Ал-дуррул мансур”да нақл қилган).

Бирон нарсада зотий, шаръий ҳалоллик жамланса, мўмин банда ундан фойдаланиши жоиз. Жумладан, ўлимтик, қон, тўнғиз гўшти зоти (яъни, асли) нопок нарсалардир. Ҳалол ҳайвонларни ҳам шариат талабига мос тарзда сўйиш, шу билан бирга, уларни ҳалол йўл билан қўлга киритиш зарур. Буни қўй мисолида тушунтирамиз. Бир қўй арқонига ўралиб, ҳаром ўлиб қолди. Мусулмон киши уни ейиши мумкин эмас. Яна бир қўй сўйилди, лекин шариатга хилоф тарзда бўғизланди. Буни ҳам ейилмайди. Яна бир қўй шариат талабига мувофиқ сўйилди, аммо у ўғрилиқ орқасидан топилган пулга сотиб олинганди. Қўйни ейиш ҳалол бўлиши учун уни ҳалол пулга сотиб олиб, шариат қоидаларига кўра сўйиш лозим. Шундагина у зотан ва шаръан ҳалол саналади.

Аллоҳ таоло қайтарган ишлар ёки нарсалар шариатда “ҳаром” дейилади. Ҳаром ишни қилиш, ҳаром таом ейиш, ҳаром ичимлик ичиш катта гуноҳдир.

Аллоҳ таоло ҳаром қилган нарсалар саноклидир. Масалан, тўнғиз, ваҳший ҳайвонлар, ўзи ўлиб қолган жонзотлар гўштини ейиш, маст қилувчи ичимликлар ичиш, гиёҳвандлик, қимор ўйнаш, ўғрилиқ, қотиллик, судхўрлик, ғийбат, тўхмат каби ишларни мусулмон банда қилиши мумкин эмас.

Нўъмон ибн Башир розияллоҳу анху ривоят қилади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ҳалол аниқ. Ҳаром аниқ. Аммо улар ўртасида шубҳали нарсалар бор. Кўп одамлар уни билмайди. Ким шубҳали нарсалардан сақланса, динини, обрўйини сақлабди. Ким тўсиқ атрофидаги чўпонга ўхшаб шубҳали нарсаларга ўралашиб қолса, унга тушиб кетади. Огоҳ бўлинглар, ҳар бир подшоҳнинг кўрови бўлади. Аллоҳнинг Ердаги кўрови У Зот ҳаром қилган нарсалардир. Огоҳ бўлинглар, танада бир парча гўшт бор. Агар у тузалса, бутун тана тузалади. Агар бузилса, бутун тана бузилади. Огоҳ бўлинглар, у қалбдир”, деб айтганларини эшитганман” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Бу ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таом, ичимлик, либос ва шу қабиларни ислоҳ қилиш, шубҳали нарсаларни тарк этиш ҳақида огоҳлантирмоқдалар, ҳалолни олган, ҳаромдан, шубҳали нарсалардан узоқ бўлган банда динини, обрўйини сақлаб қолишини баён қилмоқдалар. Буни тушунтириш учун зарбулмасал келтирмоқдалар. Ҳадиснинг иккинчи қисмида қалб саломатлиги бутун тана соғломлиги гарови экани айтилмоқда.

Зоҳирий далилларга кўра, ҳалол ва ҳаромнинг васфи, ҳукми аниқ. Аммо улар ўртасида ҳукми очиқ баён қилинмаган шубҳали нарсалар ҳам бор. Уларни кўп одамлар билмайди, ҳалол ёки ҳаромлигини ажрата олмайди.

Имом Нававий айтади: “Нарсалар уч қисмга бўлинади: **ҳалол очиқ-ойдин**, унинг жоизлигида шубҳа йўқ. Буларга нон, мевалар, ёғ, асал, гўшти истеъмол қилинадиган ҳайвон сути ва тухуми, бундан бошқа таомлар киради. Шунингдек, гапириш, назар солиш, юриш ва шу каби ишлар ҳам ҳалол. Буларнинг ҳалоллиги аниқ. Унда бирон шубҳа йўқ. **Аниқ ҳаром** нарсаларга хамр (маст қилувчи ичимликлар), тўнғиз гўшти, ўлимтик, сийдик, оққан қон, шунингдек, зино, ёлғон, ғийбат, бўҳтон, номаҳрамларга ҳирс билан қараш ва шу қабилар киради. **Шубҳали нарсаларнинг** ҳалол ёки ҳаромлиги аниқ эмас. Шунинг учун уларнинг ҳукмини кўпчилик билмайди. Аммо уламолар насс (яъни, Қуръон ва ҳадис), киёс, истисҳоб ва шу каби йўллар билан шубҳали нарсалар ҳукмини билиб олишади. Агар бирон нарсанинг ҳалол ёки ҳаромлигида шубҳаланилса, у ҳақида Қуръон, Суннат, ижмоъда бирон нарса дейилмаган бўлса, мужтаҳид ижтиҳод қилади. Ҳалол ёки ҳаромлиги номаълум нарсаларни тарк қилиш тақводир. Бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Ким шубҳали нарсаларни тарк қилса, динини, обрўйини сақлаб қолади”, деган ҳадисларига мувофиқдир⁴⁷”.

⁴⁷ Манба: “Шарҳун нававий ала саҳиҳи муслим”.

Ҳадисда ҳаром билан ҳалол ўртасидаги тўсиқ подшоҳнинг чегарасига ўхшатиш мумкин. Ҳар бир ҳукмдорнинг одамлар киришига тўсиқлик қиладиган чегараси бўлади. Агар бирон киши ундан ўтиб кетса, жазоланади. Худди шунингдек, ҳукмдорлар ҳукмдори, оламлар Парвардигори Аллоҳнинг Ўз чегаралари, ўтиш мумкин бўлмаган ҳудудлари бор. Бу ҳаром нарсалар ва ишлардир. Ким бу чегара яқинига келса, ундан ўтиб кетиш хавфи туғилади.

“Огоҳ бўлинглар, танада бир парча гўшт бор. Агар у тузалса, бутун тана тузалади. Агар бузилса, бутун тана бузилади. Огоҳ бўлинглар, у қалбдир”.

Банда салоҳияти, яхши ёки ёмонлиги қалбига боғлиқ. Зеро, қалб тананинг амиридир. Бошлиқ яхши бўлса, раият ҳам тузук бўлади. Агар бошлиқ бузилса, раиятдан салоҳият кетади.

Бу ерда қалбни поклаш муҳимлигига урғу берилмоқда. Рухий тарбия соҳасида ҳам энг зарур иш қалбни тозалашдир. Бу комилликнинг илк босқичидир. Қалб покланса, банда ўзида юксак ахлоқни, мақталган сифатларни жамлай олади. Нопок қалб доим зарар келтиради. Шунинг учун динимизда қалб поклигига, рухий тарбияга алоҳида тарғиб қилинади.

Ҳадисда “қалб”нинг “бир парча гўшт” дейилишига сабаб, қалб қолган тана аъзоларига нисбатан кичик, нари борса, одамнинг муштидек келади. Муштдек келадиган мана шу аъзо инсон салоҳиятини белгилайди. Шу митти аъзони тўғрилай олган инсоннинг бошқа аъзолари ҳам тўғри, соғлом бўлади. Зеро, тана, бутун бошли инсон аъзолари қалбга бўйсунди. Ҳалол ризқ топиш, ҳаромдан ҳазар қилишда ҳам қалб поклиги ўта муҳим. Агар қалб тоза бўлса, ҳалолга рағбат, ҳаромдан ҳазар қиладир.

ОДАМ ЗУРРИЁТЛАРИДАН ОЛИНГАН МИЙСОҚ

“Ал-мийсоқ” аҳднома дегани. Аллоҳ таоло қадимда руҳ оламида Одам алайҳиссалом зурриётларидан аҳд-паймон олган. Ана шунга кўра, барча одамлар Аллоҳни Ягона Раб деб билишлари, фақат Унга ибодат қилишлари, Аллоҳга бирон нарсани ширк келтирмасликлари лозим.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----”

“Парвардигорингиз Одам болалари белларидан (яъни, пушти камарларидан қиёмат кунигача дунёга келадиган барча) зурриётларини олиб: “Мен Парвардигорингиз эмасманми?” деб ўзларига қарши гувоҳ қилганида улар: “Ҳақиқатан, Сен Парвардигорингизсан. Биз бунга шохидмиз”, деганларини эсланг! (Сизлардан бундай аҳд-паймон олишимиз) қиёмат куни: “Бизлар бундан беҳабар эдик”, демасликларингиз учундир” (*“Аъроф” сураси, 172-оят*).

Бу оятда ғаройиб бир ҳолат келтирилмоқда. Аллоҳ таоло Ўзига маълум пайтда қиёмат кунигача дунёга келадиган барча одамларни оталари сулбидан уруғлик ҳолатларида чиқариб олган. Уларга: “Раббингиз эмасманми?” деб савол берган. Одам зурриётлари бунга: “Ҳақиқатан, Сен Парвардигорингизсан”, деб жавоб беришган. Шунга кўра, инсон отаси сулбидан она қорнига ўтганида, инсон бўлиб яралганида Аллоҳнинг Ёлғиз Парвардигор эканини тан олувчи табиатга эга бўлади. Чунки у уруғлик ҳолидаёқ Аллоҳ таолога аҳд берган. Одамлар бу аҳдга содиқ қолиши ёки хиёнат қилиши кейинги омилларга боғлиқ.

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Ҳар бир гўдак фитратда (яъни, соф табиат билан) туғилади. Кейин ота-онаси уни яҳудий ёки насроний ёки мажусий қиладир” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Аллоҳ таоло инсонни тавҳидга мос табиатда яратади. Кимда-ким ўзининг асл табиатини сақлаб қолса, мўмин-мусулмон бўлади. Ким ўз табиатини ўзгартирса, кофирга, мушрикка, динсизга айланади. Демак, куфр, ширк инсоннинг асл табиатига зиддир.

Умар ибн Ҳаттоб розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloх соллаллоху алайҳи ва салламдан юқоридаги оят ҳақида сўралганида шундай деганлар: “Аллоҳ Одам алайҳиссаломни яратди. Сўнг ўнг кўли билан орқасини силаб, ундан зурриётларини чиқариб олди. Кейин: “Анавиларни жаннат учун яратдим. Улар аҳли жаннат амалини қиладилар”, деди. Сўнг яна орқасини силаб, ундан зурриётларини чиқариб олди. Кейин: “Анавиларни дўзах учун яратдим. Улар аҳли жаҳаннам амалини қиладилар”, деди” (Аҳмад ибн Ҳанбал саҳиҳ лиғайрих санад билан ривоят қилган).

Аллоҳ таоло ал-мийсоқни (яъни, гувоҳликни) Одам зурриётларидан олишининг сабабларидан бири бандалар қиёмат куни: “Биз бундан ғофил эдик”, демасликларидир.

Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Аллоҳ таоло қиёмат куни азоби энг энгил бўлган дўзах аҳлига: “Айт-чи, агар ер юзидаги ҳамма нарса сеники бўлса, (азобдан) қутулиш учун уни фидо қилармидинг?” деб сўрайди. У: “Ҳа”, деб жавоб беради. Шунда Аллоҳ: “Мен сендан бундан ҳам осон нарсани истагандим. Одамнинг сулбида турганинга Менга ҳеч нарсани ширк келтирмаслигинга аҳд-паймон олгандим. Сен эса ширк келтиришнигина истадинг”, дейди” (Бухорий ва Муслим ривояти).

ИБОДАТ НИМА?

“Ибодат” сўзи Аллоҳни улуғлаш мақсадида У Зотга хокисорлик қилиш, бўйин эгиш маъносини билдиради. “Тоат” ва “ибодат” сўзлари бир-бирига яқин маънода қўлланади. Тоат ҳам, ибодат ҳам фақат Аллоҳга қилинади.

Ибодат Аллоҳ яхши кўрадиган, рози бўладиган амаллар ва қавллардир (“Қавл” сўз дегани). Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан олинандиган (яъни, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бизга ўргатган), у билан Аллоҳ розилиги талаб этиладиган амаллар, сўзлар ибодат саналади. Агар бирон шаръий асосга эга бўлмаса, у ибодат эмас, бидъатдир. Демак, ибодат фақат ваҳий билан собит бўлади. Намоз, рўза, ҳаж, зикр, Қуръон ўқиш, садақа бериш ибодатдир. Улар Қуръон оятлари, ҳадиси шарифлар билан жорий этилган.

Ибодатларда имон, ният, ихлос, шариатга мувофиқлик муҳимдир. Зеро, бандадан биринчи навбатда имон талаб этилади. Қалбида имони бор инсон амалини холис Аллоҳ учун бажарса, ниятини тўғриласа, қилаётган иши шариатга мувофиқ бўлса, ана шунда амали макбул бўлади, Аллоҳ унга ажр-савоб беради.

Қалбдаги ният билан одат (яъни, одатий юмушлар) ибодатдан, фарз нафлдан ажралади. Агар бир одам ибодатни холис ниятда эмас, дунёвий манфаатга эришиш учун бажарса, масалан, тан-жони соғлом бўлиши учун намоз ўқиса, озиш учун рўза тутса, унга ибодат савоби берилмайди. Шунингдек, банда бирон гуноҳни Аллоҳ қайтаргани учун эмас, нафси ёқтирмагани ёки кимдандир, нимадандир кўрққани учун тарк этса ҳам унга ибодат савоби ёзилмайди.

Ибодатни ўз вақтида бажариш “адо”, вақтидан кечиктириб бажариш “қазо”, дейилади. Фарз ибодатларни вақтида адо этиш шарт. Уни узрсиз кечиктириш ёки тарк этиш катта гуноҳдир.

Ибодатлар уч хил бўлади: 1. Соф баданий ибодат. 2. Соф молий ибодат. 3. Ҳам баданий, ҳам молий ибодат.

Баданий ибодат деганда тана аъзолари билан бажариладиган ибодатлар, масалан, таҳорат, ғусл, намоз, рўза назарда тугилади.

Молий ибодат деганда эса мол-дунёсини сарфлаб адо этиладиган ибодатлар, масалан, закот, ихтиёрий садақалар, каффоратлар, назр, курбонлик кўзда тугилади.

Ҳам баданий, ҳам молий ибодатга ҳажни мисол қилиб келтириш мумкин.

Аҳли сунна вал жамоа мазҳаби уламоларига кўра, соф баданий бўлмаган ибодатлар (масалан, садақа, дуо, истиғфор, вақф, масжид қуриш, ҳаж каби амаллар) савобини ўзгаларга бағишлаш жоиз.

Баданий ибодатлар савобини бағишлаш борасида ихтилоф қилинган. Ҳанафий ва ҳанбалий мазҳаби уламоларига кўра, намоз ўқиб, Қуръон тиловат қилиб, савобини ўзгаларга аташ мумкин.

Шофеий мазҳабининг мутааххирин (яъни, кейинги давр) уламоларига кўра, қироат савоби маййитга етади⁴⁸.

Савол-жавоблар

Савол: Бандалар учун энг биринчи нима вожиб?

Жавоб: Аллоҳни таниш, У Зот бандаларни нима мақсадда яратганини англаб етиш, Аллоҳнинг Динини ўрганиб, унга амал қилиш.

Савол: “Банда” деганда ким тушунилади?

Жавоб: “Банда” сўзи бўйсунувчи, ўзини хор тутувчи маъноларини англатади. Хоҳ оқил, хоҳ гайриоқил, хоҳ жонли, хоҳ жонсиз, хоҳ мўмин, хоҳ кофир бўлишидан қатъий назар Аллоҳ яратган ҳар

⁴⁸ Манба: “Ал-мавсуатул фикҳия ал-кувайтия”.

бир жонзот, ҳар бир нарса бандадир. Барча бандаларни Аллоҳ яратган, уларнинг ишини Аллоҳ тадбир қилиб туради. Барча махлуқотлар Аллоҳга бўйсунди, У Зот белгилаган қонун бўйича ҳаракатланади.

Мана шулар ичида мўминлар Аллоҳга ибодат қилувчи, Уни яхши кўрувчи, амр-қайтариқларига сўзсиз бўйин эгувчи ҳурматли бандалар ҳисобланади.

Савол: Амал қачон ибодат бўлади?

Жавоб: Агар бандада имон-эътиқод, ихлос, ният бўлса, қилаётган амали шариатга мувофиқ бажарилса, ана шунда ибодат саналади, Аллоҳ унга мукофот беради.

Савол: Банда “Аллоҳни яхши кўраман”, деган гапи ростлигини қаердан билса бўлади?

Жавоб: Агар у Аллоҳ яхши кўрган нарсаларни яхши кўрса, У Зот ёмон кўрадиган нарсаларни ҳушламаса, Аллоҳнинг буйруқларини бажарса, қайтарганларидан қайтса, Аллоҳнинг валий бандаларини дўст тутиб, ғанимларини ғаним деб билса, Аллоҳга муҳаббати ҳақиқий бўлади.

ШУҚР НИМА?

Яхшиликни хурсандчилик билан эътироф этиш, яхшилик қилувчи шаънига мактовлар айтиш шукр дейилади. Шукр уч қисмдан иборат: қалб шукри, тил шукри, амалий шукр.

Ҳар бир инсон ўзининг қуч-қуввати, соғлиғи, бойлиги, мансаби Аллоҳдан эканини билиши қалб шукридир. Шукрнинг бу тури барчага бирдек фарз. Чунки Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Сизлар эришган барча неъматлар Аллоҳдандир” (*“Наҳл” сураси, 53-оят*).

Яъни, сизлардаги жами нарсалар: ризқ-рўз, тинчлик-хотиржамлик, саломатлик, барака, яхшилик Аллоҳдандир.

Бошқа ўринда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Шунингдек, (Аллоҳ) сизларга сўраган барча нарсаларингиздан ато этди. Агар Аллоҳнинг неъматларини санасангиз, саноғига етолмайсиз. Ҳақиқатан, инсон ўта золим, жуда ношукрдир” (*“Иброҳим” сураси, 34-оят*).

Аллоҳ таоло инсонларга керакли ҳамма нарсани ато этган. Аллоҳ берган неъматлар кўплигидан уларни санаб саноғига етиш амримаҳол. Беҳисоб неъматлар шукрини тўқис адо этиш ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Лекин айримлар бу неъматларни Аллоҳ берганини тан олмайди, унга шукр қилмайди. Неъматни инкор этиш ёки ношукрлик билан ўзига зулм қилади.

Тил шукри миннатдорчилик айтиш, ҳамду сано йўллаш билан бўлади. Яъни, неъматларни тилга олиб, уни берган Аллоҳга “Алҳамдулиллаҳ”, деб мактов айтиш тил шукридир.

Тоат-ибодатларда бардавом бўлиш, гуноҳ-маъсиятлардан сақланиш амалий шукрдир. Ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозда узоқ турганларидан оёқлари шишиб кетарди. Буни кўрган айрим саҳобалар: “Эй Расулуллоҳ, Аллоҳ сизнинг барча гуноҳларингизни кечириб юборган бўлса, шундай машаққатли ибодатларни ўзингизга лозим тутасизми?” деган маънода савол берганида у зот: “Шукр қилувчи банда бўлмайинми?” деб айтганлар (Бухорий ва Муслим ривояти).

Яъни:

1. Аллоҳ гуноҳларимни кечиргани, турфа неъматлар билан сийлагани учун шукр қилувчи банда бўлмайинми?

2. Мағфиратга ишониб машаққатни тарк этайми? Унда шукр қилувчи банда бўлмайман-ку. Йўқ, балки, гуноҳларим кечирилган бўлса-да, шукр қилувчи банда бўлишим учун тунги ибодатни лозим тутаман.

3. Гуноҳларим кечирилгани шукрига кечалари таҳажжуд намозида қоим бўламан. Қандай қилиб уни тарк этаман?!

4. Мен гуноҳларимдан кўрққанимдан эмас, ғайбларни Билувчи Зот берган жуда кўп неъматларга шукр ўлароқ ибодат қиламан⁴⁹.

Шокир бандаларга неъматлар янада кўпайтирилиши Аллоҳ тарафидан ваъда қилинган:

“----- Арабий матн -----“

⁴⁹ Манба: Мулла Али Қори, “Миркотул мафотих”.

“Яна Парвардигорингиз билдирган (бу сўзларни) эсланг: “Қасамки, агар (неъматларимга) шукр қилсангиз, албатта, (уларни) зиёда қиламан. Агар куфрони (неъмат) қилсангиз, албатта, азобим жуда қаттиқдир” (“Иброҳим” сураси, 7-оят).

Яъни, эй Бани Исроил! Раббингиз Аллоҳ таоло Ўз ваъдасини эълон қилиб: “Агар берган неъматларимга шукр қилсангиз, уларни яна кўпайтираман. Агар неъматларимни инкор этсангиз, ношукр бўлсангиз, у ҳолда сизларни қаттиқ азоблайман, неъматларнимни тортиб оламан”, деганини эсланг.

Аллоҳ берган неъматларни эслаш, улар ҳақида гапириш ҳам ибодатдир. Зеро, Куръони каримда:

“----- Арабий матн -----”

“Ва Парвардигорингиз неъматни ҳақида сўзланг!” деб амр этилган (“Зухро” сураси, 11-оят).

Бу оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни неъматларга шукр тарикасида уларни ошкор қилишга, неъматлар ҳақида гапиришга буюрмоқда.

Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу ушбу оят ҳақида: “Агар бирон яхшиликка эришсанг, уни биродарингга айт”, деган (Ибн Абу Ҳотим ривояти).

Абу Назра айтади: “Мусулмонлар неъматлар ҳақида гапириш унинг шукридир, деб билишарди” (Ибн Жарир ривояти).

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَنْتَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

Амр ибн Шуайб отасидан, отаси бобосидан ривоят қилишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта, Аллоҳ бандасида Ўз неъматни асарини кўришни хоҳлайди”, деганлар (Термизий ривояти. Ҳадис санади ҳасан-саҳиҳ).

Яъни, Аллоҳ бандасига берган неъматлари кўришиб туришини истайди. Бу, ҳар ким ўз ҳолига (бой ёки ўртаҳоллигига) қараб кийиниши, Аллоҳ берган неъматларни кўрсатиш, қариндошларга хайр-эҳсон қилиш, қорни очларга таом бериш билан бўлади. Шунда бойнинг бойлиги, олимнинг илми экани билинади, мухтожлар бадавлат кишидан закот, садақа сўрашади, олимнинг илмидан фойдаланишади.

Албатта, бу ўринда доим қимматбаҳо, сўнгги урфдаги либослар кийиш, билағонлигини доим кўз-кўз қилиш шарт, дейилаётгани йўқ. Балки, Аллоҳ бир бандага илм ёки бойлик, обрўъ, мансаб, мартаба берганми, уни беркитавермасдан, одамларга билдириш, неъматга эғалигини кўрсатиш назарда тутилмоқда. Мақсад мақтаниш эмас, бошқалар ҳам ундан фойдаланишлари ёки ҳавас қилишларидир.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الْأَكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا أَوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Албатта, Аллоҳ бир (лукма) таом еб, ҳамд айтадиган, бир (қултум) ичимлик ичиб, ҳамд айтадиган бандадан рози бўлади” (Муслим, Термизий, Аҳмад ривояти).

Мўмин банда таом ейишни “Бисмиллаҳ” деб бошлайди, ўнг қўли билан ейди, таомни етказган, унга очликни қондириш хусусиятини берган, ҳазмини осон қилиб, танадан чиқиб кетишини таъминлайдиган Буюк, Қудратли Аллоҳга ҳамду сано айтади. Бу зикрни таомланиб бўлгандан кейин айтса ҳам, ҳар бир лукма таом еганидан кейин айтса ҳам бўлади. Айрим азизлар, ҳар лукма таом еганда ёки ичимлик ичганда “Бисмиллаҳ”, айтишади, ютиб бўлгач, “Алҳамдулиллаҳ”, дейишади. Зеро, Аллоҳга қанча мақтов айтилса арзийди. Ким таом еганида ҳамд айтса, Аллоҳ унинг амалидан рози бўлади, унга раҳм қилади, ажр-мукофот билан сийлайди.

Инсонларнинг ўзаро муносабатларидаги шукр яхшиликни ёқлаш, эзгу ишларда амалий ёрдам кўрсатиш билан бўлади.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ وَالطَّبْرَانِيُّ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ لِعَيْرِهِ.

Абу Саид Худрий розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Ким одамларга шукр қилмаса, Аллоҳга шукр қилмабди” (Термизий, Аҳмад, Табароний ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ лиғайрих).

Аллоҳ яхшилик қилганга шукр қилишга – раҳмат айтишга буюрган. Ким шундай қилмаса, Аллоҳнинг амрига итоат этмаган бўлади. “Одамларга шукр қилмаган, Аллоҳга шукр қилмабди”, деганнинг маъноси шу.

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَقَالَ لِفَاعِلِهِ: حَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَقَدْ أَبْلَغَ فِي الثَّنَاءِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ حِبَّانَ وَالْبَيْهَقِيُّ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Усома ибн Зайд розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Кимга бирон яхшилик қилинганда (яхшилик) қилувчига: “Жазакаллоху хойро” (яъни, Аллоҳ сизни мукофотласин), деса, мукаммал мақтов йўллабди” (Термизий, Ибн Ҳиббон, Байҳақий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Неъматлар асли Аллоҳдан. Бироқ айрим кишилар воситасида бизга неъмат етиб келади. Шунинг учун Аллоҳга ҳамд айтиш билан бирга яхшилик қилган, мурувват кўрсатган инсонларга миннатдорчилик изҳор этилади, “Раҳмат! Барака топинг! Аллоҳ сизни беҳисоб ажр-мукофотлар билан сийласин, қилган эҳсонларингизни хусни қабул этсин!” деб дуо қилинса, саховатпеша кишининг яхшиликка иштиёқи янада ортади, дуо сабабидан хайр-барака зиёда бўлади.

ТАФАККУР НИМА?

Бирон нарса ҳақида чуқур фикр юритиш “тафаккур” дейилади. Қуръони каримнинг ўн етти оятида тафаккур қилишга чақирилган. Зеро, инсон борлиқ ҳақида, Қудратли Аллоҳ яратган нарсалар ҳақида фикр юритса, имони мустаҳкамланади, Аллоҳга муҳаббати ортади. Комил имонлилар Аллоҳни доим эслайди, У Зот жорий этган нарсалар ҳақида тафаккур қилади.

Аллоҳ таоло ақл эгалари ҳақида шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, осмонлар ва Ернинг яратилишида, кеча ва кундузнинг алмашиб туришида ақл эгалари учун оят-аломатлар бор. Улар турганда ҳам, ўтирганда ҳам, ётганда ҳам Аллоҳни эслайдилар, осмонлар ва Ер яратилиши ҳақида тафаккур қилиб (дейдилар): “Парвардигоро, бу (борлиқ)ни беҳуда яратганинг йўқ! Сен (беҳуда бирон иш қилишдан) Поксан! Ўзинг бизни жаҳаннам азобидан асра!..” (“Оли Имрон” сураси, 190-191-оятлар).

Осмоннинг яратилишида, унда улкан юлдузлар, сайёралар учиб юришида, ерда дарёлар оқизиб, тоғлар тиклаб, дарахтлар, ўсимликлар ундириб қўйилганида, кеча ва кундуз алмашилиб туришида, навбатма-навбат бири қисқариб, иккинчиси узайишида ақлли кишилар учун Аллоҳнинг ягоналигидан, қудрати чексизлигидан дарак берувчи аломатлар бор. Ҳақиқий мўминлар Аллоҳни доим: турганда ҳам, ўтирганда ҳам, ётган ҳолларида ҳам эслашади, осмонлар ва Ер яратилиши ҳақида фикр юритишади, “Ё Аллоҳ, борлиқни бекорга яратмагансан. Сен бефойда иш қилишдан Поксан! Жумладан, инсонни беҳикмат яратмадинг. Қиёматда уларни ҳисоб қиласан: яхши амаллари учун мукофот берасан, гуноҳлари учун жазолайсан. Шундай экан, бизни дўзах азобидан сақла!” деб дуо-илтижо қилишади.

Одам боласи Буюк Аллоҳни зикр қилса, фикр юритса, Аллоҳга яқин бўлади, ўз-ўзидан У Зотга дуо-илтижо қилгиси келади. Аллоҳни эслаб, махлуқотлар ҳақида тафаккур қилганидан кейин қалб очилади, кўнгулга хотиржамлик инади. Ана шу пайтда қилинган дуолар илоҳий даргоҳга кўтарилади, тилақлар мустажоб бўлади.

Тафаккур фақат мўминларга фойда беради. Бошқалар эса фикр юритиш, эслатмалардан таъсирланиш неъматидан маҳрумдирлар. Қуръонда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) айтинг: **“Осмонлар ва Ердаги нарсаларга (яъни, ҳамма нарсагинг Ягона Яратувчиси борлигига далолат қиладиган белгиларга) қаранглар”**. (Лекин) **имон келтирмайдиган қавм учун (ҳеч қандай) оят-мўъжиза, огоҳлантириш фойда бермайди**” (*“Юнус” сураси, 101-оят*).

Аллоҳ таоло бу оятда бандаларини осмонлар ва Ердаги ажойиб нарсаларга ибрат назари билан қарашга, улар ҳақида тафаккур қилишга буюрмоқда. Бундан фақат мўминлар фойда олишади. Имонсиз кимсаларга илоҳий мўъжизалар ҳам, ваъз-насихат ҳам қор қилмайди.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Ерда ҳамда ўзларингизда ишонувчилар учун оят-аломатлар бор. Ахир кўрмайсизларми?!” (*“Зориёт” сураси, 20-21-оятлар*).

Яъни, эй инсонлар! Ердаги тоғлар, водийлар, денгизларда, ҳайвонот ва ўсимлик оламида, ўзларингизда: бир томчи сувдан яратилиб, бу оламга келишингизда, вужудингиздаги ҳар бир аъзо, ҳар бир ҳужайра нақадар нозик яратилиб, ўз ўрнига жойлаштирилганида, инсонлар ранги, тили ҳар хил қилиб қўйилганида имон келтувчи зотлар учун Аллоҳнинг улуғлигига, қудратига далолат қилувчи аломатлар бор.

Ким шулар ҳақида тафаккур қилса, имонга мушарраф бўлади. Мўмин одам Аллоҳ яратган нарсалар ҳақида фикр юритса, имони янада мустаҳкамланади.

Ерга уруғ қадасангиз, кўп ўтмай ўсимлик униб чиқади, инсонларга, чорва ҳайвонларига емиш бўлади. Битта навда эксангиз, ундан барглар, гуллар чиқиб, ҳосил тугади, бир-биридан ширин мевалар беради. Битта ердан турфа рангга, шаклга, турфа таъмга, хидга эга мевалар, ўсимликлар чиқишини ўйласангиз, буларни Аллоҳдан ўзга ҳеч ким қила олмаслигига амин бўласиз.

Энди Одам алайҳиссаломнинг тупроқдан яратилганини эслайлик. Аллоҳ Одамни ер жинсидан яратиб, унга жон ато этди. Одам алайҳиссалом авлодларини эса бир томчи сувдан – нутфадан яраладиган қилди. Эркақдан аёлга уруғлик ўтиб, ҳомила пайдо бўлиши, бус-бутун инсон шаклига кириши, ҳамма аъзолари тўлиқ ривожланиши, бир томчи сувда инсонга хос ҳамма хислатлар, хусусиятлар жам бўлиши мўъжизадан бошқа нарса эмас!

Қуръони каримда бандаларни тафаккурга ундаб шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Энди инсон нимадан яратилганига назар солсин! У отилиб чиқувчи сувдан яратилган. У (отанинг) бели, (онанинг) кўкрак суяги орасидан чиқади. Сирлар ошқор бўладиган кунда У Зот уни қайта (тирилти)ришга, албатта, Қодирдир. Унинг учун бирон куч ҳам, ёрдамчи ҳам бўлмайди” (*“Ториқ” сураси, 5-10-оятлар*).

Энди инсон ўзининг нимадан яратилганига ибрат кўзи билан қарасин! Шунда у Аллоҳнинг қудратини ҳис қилади, ўзининг ожизлигини англаб, кибрдан, ғурурдан узоқлашади, инсонни йўқдан бор қилган Аллоҳ уни қайта тирилтира олишига шак-шубҳасиз имон келтиради.

Эркақдан шиддат билан отилиб чиқувчи сув (маний) аёл суви билан қўшилиб, бачадонга тушади. Кейин одам пайдо бўлади. Шундай экан, инсон нимадан яратилганини, нақадар ожизлигини бир зум ҳам унутмасин.

Инсонни йўқдан бор қилган Аллоҳ уни қайта тирилтиришга Қодир. Бунга шубҳа бўлиши мумкин эмас. Қиёмат куни дунёда беркитиб келинган сирлар очилади, қалблардаги ниятлар кундек равшан бўлади. Ана шунда яхши билан ёмоннинг фарқи очик-ойдин кўринади.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

"----- Арабий матн -----"

“Энди инсон таомига назар солсин! Биз (осмондан) кўп миқдорда сув ёғдирдик. Сўнг ерни ёрдик. (Шундан сўнг) унда донни, узум ва кўкатни, зайтун ва хурмони, қалин боғларни, мева ва гиёҳларни ундириб чиқардик. (Булар) сизларга, чорваларингизга манфаат бўлиши учун (ато қилинди)” (*“Абаса” сураси, 24-32-оятлар*).

Энди инсон тирик туришига асосий омиллардан бўлган, ҳар куни истеъмол қиладиган таомига ибрат назари билан қарасин! Уни ким яратди, таомга, ичимликка тўйимлилик хусусиятини ким берди? Шу ҳақида ўйлаб кўрсин!

Бандалар ризқига бош омил бўлган сув Аллоҳ томонидан осмондан ёғдирилади. “Ўлик” ерга сув тушганидан сўнг яна бир мўъжиза юз беради – турли ўсимликлар униб чиқади. Буларни Ким ундиришини эсдан чиқармайлик.

Ҳа, инсонга озуқа бўладиган дон, кўкат, зайтун, хурмони, турли меваларни Аллоҳ яратади. “Буларни табиат яратади”, “Бу табиат инъомлари”, деб ўзини алдаш, ўзгаларни чалғитиш ақлли инсонга ярашмайди. Балки бу неъматларни берган Аллоҳга шукр қилиш, уларни Аллоҳ рози бўладиган жойларга ишлатиш энг тўғри йўлдир.

Юкорида санаб ўтилган неъматлар инсон учун, чорва ҳайвонлари учун озуқа қилиб берилди. Чорвалар эса инсон манфаати учун хизмат қилади. Бундан чиқди, барча неъматлар инсон учун яратилган. Ундан талаб қилинадиган нарса Аллоҳга ибодат қилиш, У Зот айтганини қилиш.

Демак, Аллоҳнинг махлуқотлари, неъматлари, фазл-марҳамати ҳақида фикр юритиш имон зиёси, қалб нуридир. Тафаккур билан Аллоҳдан кўрқиш, Аллоҳни яхши кўриш мартабасига эришилади. Тафаккур билан имонда камолатга эришилади. Тафаккур мўминнинг имонини мустаҳкамлайди, кофирни имон неъматига мушарраф этади.

“ФАЗОДА КЎРГАНЛАРИМ...”

Фазогир Жон Глин фазо билан боғлиқ қуйидаги маълумотларни келтирган: “Маълумки, ёруғлик соатига 300.000 (уч юз минг) километр тезликда тарқалади. Агар коинотимиз ўлчамлари ҳақидаги рақамларга мурожаат қилсак, ҳайратда қолмай иложимиз йўқ. Коинотимиз радиуси 30.000 (ўттиз минг) ёруғлик йилига тенг. У ўз ўқи атрофини 200.000.000 (икки юз миллион) ёруғлик йилида айланиб чиқади. Бизнинг галактикамиздан ташқари миллионлаб галактикалар мавжуд. Улар бир-биридан тобора узоқлашиб бормокда.

Телескоп орқали кузатиб, икки миллиарддан ортиқ юлдузни кўриш мумкин. Уларнинг баъзилари икки миллиард ёруғлик йилига тенг масофада жойлашган.

Келинг, энг кичик бирлик ҳисобланган атомни олайлик. Бу митти зарралар Қуёш тизимига ўхшайди. Яъни, тузилиши Қуёш тизимини эслатади. Зарралар сайёралар сингари марказ атрофида айланиб туради, Соҳиби учун ҳажмнинг фарқи йўқлигини исботлайди. Биз масофадан туриб бошқариладиган қурилмаларни кўриб ҳайратда қоламиз-у, қуёшни, юлдузларни, хужайрадаги атомларни бўшлиқда парвона каби айлангириб кўйган қудратни, унинг Эгасини қандай инкор этиш, Унга бўйсунмаслик мумкин? Баъзан кичик нарсаларга таъсир ўтказолмаймиз-у, йирик осмон жисмлари улкан тезликда хатосиз ҳаракатланишини тасодиф, деб бўладими?

Мен гапимни қуйидагича тугатмоқчиман: Фазога чиқиб, ўша ҳашаматли ҳаракат майдонини кўриб, “тасодиф” деган сўзни ишлатишга уяламан⁵⁰”.

ИНСОНЛАР

Мусулмон банда инсон зоти ҳақида ҳам тўғри эътиқодда бўлиши керак. Бу борада энг ишончли маълумот Қуръони каримда, ҳадиси шарифларда келган.

Ҳар бир мўмин-мусулмон шуни билиши лозим:

1. Инсониятнинг биринчи вакили Аллоҳ тарафидан тупроқдан яратилган. Одам алайҳиссалом ва жуфти Ҳавводан барча инсонлар тарқалган. Иккиси жами одамзотнинг ота-оналаридир.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----”

“У инсон (Одам)ни сопол янглиғ қуруқ лойдан яратди. Жин (ва шайтонлар)ни эса оловдан яратди” (“Ар-Раҳмон” сураси, 14-15-оятлар).

Ушбу оятда Одам яратилиши босқичларидан бири зикр қилинган. Тупроқдан лой қилиниб, уни одам шаклига келтириб, кейин руҳ киритилган.

Илмий тажрибалар ҳам инсон тупроқдан яратилганини тасдиқлайди. Аниқланишича, тупроқда қандай моддалар бўлса, инсон жисмида ҳам худди шундай моддалар бор экан.

⁵⁰ Манба: “Ирфон” тақвимининг 2012-йилги 1-сони.

Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломни тупроқдан яратиб, унга жон киритганидан сўнг Одам қовурғасидан унинг жуфти Ҳаввони яратди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта, аёл (яъни, Ҳавво онамиз) қовурғадан яратилган”, деганлар (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

Кейин иккисидан барча инсонларни яратган. Бу ҳақида Аллоҳ шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“Эй инсонлар, сизларни бир жондан яратган, ундан жуфтани вужудга келтирган, у икковидан кўп эркак ва аёлларни тарқатган Парвардигорингиздан кўрқинг!” (“Нисо” сураси, 1-оят).

Бу оятда айтилишича, одамларни яратган Зот Битта. Уларнинг ота-онаси ҳам бир бўлган. Жаҳондаги ҳамма инсонлар – қора танлиси ҳам, оқ танлиси ҳам, буғдойранги ҳам битта ота-онанинг фарзандларидир. Мана шу ҳақиқатни тушуниб етган банда одам ажратмайди, “Мен олийман, сенинг зотинг паст”, “Менинг насабим улуғ”, деб мақтанмайди, бир-бири билан урушмайди, диний, ирқий, миллий низоларга бормайди. Одамлар ичидаги афзаллик имон билан, тақво билан ўлчанади. Шунча миллат-элат, халқлар ичида ким Аллоҳга имон келтирган, Унинг буйруқларини бажарган, қайтарганларидан қайтган бўлса, ана ўшалар Аллоҳ наздида мукаррамдирлар.

Шуни ҳам эслатиб ўтиш лозим: одам маймундан пайдо бўлган, деган гап сафсатадир, ёлғондир. Бу гап ҳам диний, ҳам дунёвий тарафдан тасдиғини топмаган. Балки замонавий илм бу қараш ҳақиқатдан йироқлигини исботламоқда.

2. Инсон мавжудотлар ичида энг афзали, шарафлисидир. Бу ҳақида шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳақиқатан, Биз Одам болаларини азиз-мукаррам қилдик, уларни қуруқлик ва денгизда (отуловга, кемаларга) чиқариб қўйдик, уларга ҳалол-поқ нарсалардан ризқ-рўз бердик, уларни Ўзимиз яратган жуда кўп жонзотлардан афзал қилиб қўйдик” (“Исро” сураси, 70-оят).

Одам шакли, аъзолари тузилиши унинг мукаррамлигидан дарак беради. Бундай шакл, бундай мутаносиблик бошқа жонзотларда йўқ. Қолаверса, Аллоҳ таоло уни Ўз қўли билан яратди, Ўз руҳидан пуфлаб жон киритди, Ўзининг ердаги халифаси қилди. Бундай шарафга ҳеч бир жонзот эришмаган. Бундан ташқари Аллоҳ инсон боласига ақл-заковат, тафаккур неъматини берди, тўғри йўлдан адашиб кетмасинлар, деб ўзларидан пайғамбарлар юборди, илоҳий китоблар туширди, шариат ҳукмларини жорий этди.

Аллоҳ таоло қуруқликда ҳам, денгизда ҳам инсон боласи учун турли уловларни яратди. Улар бу воситалар билан узоқ масофаларни тез босиб ўтадилар, оғир ишларни осон бажарадилар.

Аллоҳ таоло одам боласига барча поқ нарсаларни ризқ қилиб берди. Бу неъматларни санаб саноғига етиб бўлмайди. Бу борада ҳам инсон зоти бошқа жонзотлардан мутлақ устундир. Меҳрибон Аллоҳ одамларга мана шундай афзаллик берган. Лекин бу имон ва солиҳ амал билан бўлади.

Парвардигоримиз шундай марҳамат қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Албатта, имон келтирганлар, солиҳ амаллар қилганлар, ана ўшалар халойиқнинг энг яхшисидир” (“Баййина” сураси, 7-оят).

Аллоҳга, охират кунига ишонган, эзгу ишлар қилган бандалар ҳаммадан афзалдир. Чунки дунёда имондан, солиҳ амалдан кўра яхшироқ нарса йўқ.

3. Инсон Аллоҳ тарафидан мукамал қилиб, энг гўзал суратда яратилган. Бу ҳақиқат Қуръони каримда алоҳида таъкидланган. Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Батаҳқиқ, Биз инсонни энг гўзал суратда яратдик” (“Тин” сураси, 4-оят).

Аллоҳ таоло яратган махлуқотлар сони беҳисоб. Лекин улар ичида инсон энг мукаммали, энг чиройлисидир. Аввало, у тик қомат қилинди, барча аъзолари бир-бирига мутаносибдир. Инсонга сўзлаш, ақл юритиш, фикрлаш, илм олиш имконияти берилган. У яхшини ёмондан, оқни қорадан ажрата билиш хусусияти эга.

Бошқа оятда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Эй инсон, Улуғ Парвардигоринг ҳақида сени нима ғурурга солди? У Зот сени яратиб, сўнг тиклади, мўътадил қилиб қўйди” (*“Инфитор” сураси, 6-7-оятлар*).

Яъни: Эй банда, Аллоҳ сени яратди, эшитадиган, кўрадиган, ақл юритадиган қилди, сенга чиройли сурат бериб, тана аъзоларингни мукаммал яратди. Улуғ Парвардигорингга куфр келтиришга қандай журъат этдинг?!

Ҳақиқатан, Аллоҳ инсонни комил қилиб яратди, уни ўзига керакли ҳамма аъзолар билан таъминлади. Инсон тузилишига, аъзоларига диққат билан назар солган киши буни тушуниб етади. Мана шу ҳақиқатни англаган мўмин банда имони янада мустаҳкамланади, имондан бенасиб юрганлар, қалбида зиғирча инсофи борлар ҳақ йўлни топади.

4. Одамзотнинг илк вакили – Одам алайҳиссалом гапирадиган, фикр юритадиган мукаммал инсон бўлган.

Тилнинг келиб чиқиши ҳақида турли назариялар илгари сурилади. Уларга кўра, олдин одамсимон маймунлар одамга айланган. Сўнг вақт ўтиб, улар бир-бири билан маълум сабабларга кўра гаплаша бошлаган. Бу ўта нотўғри, ноилмий қарашдир. Аслида инсон қачондан гапира бошлаганини билиш унчалик қийин эмас. Бу ҳақида алоҳида тадқиқотлар ўтказиб, умрни зое кетказишнинг ҳожати йўқ. Бу масала аллақачон Оламлар Парвардигори томонидан очиқ-ойдин баён қилинган. Фақат биз ожиз бандалар кўпинча асосий манба бир четда қолиб, “илмий” фаразларга чалғиб кетамиз.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай хабар қилган:

“----- Арабий матн -----“

“У Зот инсонни яратиб, унга (дилидаги мақсадни баён эта олиши учун) баённи (нутқни) таълим берди” (*“Ар-Раҳмон” сураси, 3-4-оятлар*).

Ҳасан Басрий бу ердаги “баён”дан мурод нутқ эканини айтган. Аксар муфассирлар шунга иттифоқ қилишган.

Демак, инсон яратилиши билан бир вақтда гапира олиш қобилиятига эга бўлган. Мана шу ҳам нақл, ҳам ақл тасдиқлайдиган ҳақиқатдир.

Қуръони каримда яна шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“У Зот Одамга барча нарсалар исмларини ўргатди. Сўнг уларни фаришталарга рўбарў қилиб деди: “Агар (халифаликка биз ҳақдормиз, деган) сўзларингиз рост бўлса, мана бу нарсалар исмларини Менга билдиринг!”. Улар айтдилар: “Эй Пок Парвардигоро, биз фақат Сен билдирган нарсаларнигина биламиз. Албатта, Ўзинг илм-ҳикмат Соҳибсан”. (Аллоҳ:) “Эй Одам, буларга у нарсалар исмларини билдир”, деди. (Одам) уларга барча нарсалар исмларини билдирганидан кейин (Аллоҳ) айтди: “Сизларга “Мен Еру осмонлар сирларини, сизлар ошкор қилган, яширган нарсаларни биламан”, демаганмидим?”, деди” (*“Бақара” сураси, 31-33-оятлар*).

Ибн Аббос айтади: “Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломга қиёмат кунигача келадиган авлодларидан ҳар бир кишини номма-ном санаб ўргатган. Шунингдек, унга барча нарсалар исми билдирилган: “Бу тоғ”, “буниси от” тарзида таълим берилган”.

Мужоҳид: “Унга барча судралиб юрувчилар, қушлар, хуллас жами нарсалар номи ўргатилган”, деб айтган.

“Аъроф” сурасида Одам алайҳиссалом ва Ҳавво тилидан шундай дейилади:

“----- Арабий матн -----“

“Парвардигоро, биз ўз жонимизга жавр қилдик. Агар Ўзинг бизни мағфират қилмасанг, бизга раҳм-шафқат кўрсатмасанг, шубҳасиз, зиён кўрувчилардан бўлиб қоламиз”, дедилар” (*“Аъроф” сураси, 23-оят*).

Одам алайҳиссалом билан Ҳавво онамиз Аллоҳ таоло томонидан гапирадиган, ақл юритадиган қилиб яратилган. Илк инсонлар гапи жуда содда, имо-ишоралардан иборат бўлмаган. Оятда келганидек, улар “Эй Парвардигоримиз, биз ўз нафсимизга зулм қилдик”, деб айтмоқдалар. Улар бу жумлаларни қайси тилда ифодалагани Ёлғиз Аллоҳга аён. Лекин мазкур гаплари инсониятнинг илк вакиллари тили раво, мукаммал бўлганини кўрсатади.

БАЛОҒАТ ВА ОҚИЛЛИК

“Балоғат” сўзи луғатда “бориш”, “етиш” маъносини англатади. Бола балоғатга етди, деганда эҳтилом ёшига етиб, мукаллаф бўлиши назарда тутилади.

(Изоҳ: Мукаллаф бўлиш шаръий буйруқларни бажариш, қайтариқлардан тийилиш ёшига етишдир).

Инсонда болалик даври тугаб, шаръий буйруқ ва қайтариқларни бажариш лозим бўлиши балоғатга етиш саналади.

Бола (ўғил бўлсин, қиз бўлсин) балоғатга етганининг бир қанча белгилар бор. Жумладан:

1. Эҳтилом.

Бола тушида жинсий алоқани кўриб, маний чиқариб юбориши “эҳтилом” дейилади.

2. Қовуқ остидан тук чиқиши.

Яъни, бола жинсий аъзоси атрофида туклар чиқса, балоғатга етган ҳисобланади.

Қиз бола ҳайз кўра бошлаши билан балоғат ёшига етган бўлади. Ҳайз кўриши қиз бола балоғатга етганининг асосий белгисидир. Шунингдек, қўлтиқ остидан тук чиқиши, овоз йўғонлашиши, мўйлаб ўсиши, қиз болалар кўкраги бўртиб чиқиши ҳам балоғат аломатларидандир.

Бола балоғатга етганини аниқлаш учун юқоридаги белгиларга қаралади. Агар мазкур аломатлар кўринмаса, унда ёш билан аниқланади.

Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ наздида ўғил бола ўн саккиз ёшга, қиз бола ўн етти ёшга тўлганида балоғатга етган бўлади.

Абу Юсуф ва Муҳаммадга кўра, ўғил бўлсин, қиз бўлсин, ўн беш ёшга тўлганидан кейин балоғатга етган саналади.

Ҳанафий мазҳаби уламоларига кўра, ўғил бола қамарий ҳисобда ўн икки, қиз бола тўққиз ёшга тўлмалгунича балоғатга етган деб ҳукм чиқарилмайди. Яъни, қиз бола тўққиз ёшидан, ўғил бола ўн икки ёшидан кейин балоғатга ета бошлайди. Бу ҳолат ҳар кимда турлича бўлиши мумкин⁵¹.

Бола балоғатга етганидан кейин мукаллаф ҳисобланади. Энди унинг зиммасига шаръий буйруқларни бажариш, қайтариқлардан тийилиш юкланади, қилган ишига ўзи жавобгар бўлади, номаи аъмолига савоблари ҳам, гуноҳлари ҳам ёзилади.

Бу масалада бир қанча ривоятлар келтирилган.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْعُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ.
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Жума куни ғул қилиш балоғатга етган ҳар бир (банда)га вожибдир” (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Бола эҳтилом кўрса, вояга етган бўлади. Балоғатга етган ҳар бир банда жума куни ғул қилиши яхшидир. Жумҳур уламолар бу бобда келган бошқа ривоятларни ҳам ўрганиб чиқиб, “Жума куни ғул қилиш вожиб эмас, мустаҳабдир”, дейишган.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِحِمَارٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ وَأَحْمَدُ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Аллоҳ ҳайз кўриш ёшига етган аёлнинг намозини химорсиз қабул қилмайди” (Абу Довуд, Ибн Можжа, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Химор аёлнинг бошини, бўйнини ёпадиган, елкаларига, орқасига тушиб турадиган ёпинчиқдир.

Ҳадисга кўра, ҳайз ёшига етган аёл намозда авратини беркитиши шарт. Шунингдек, ҳайз кўриш қиз бола балоғатга етганидан дарак беради. Аёл балоғатга етса (намоздами, намоздан ташқаридами), юзи, икки кафти, икки қадамидан бошқа барча тана аъзоларини номаҳрамлардан беркитиши вожибдир⁵².

⁵¹ Манба: “Ал-мавсуатул фикҳия ал-кувайтия”.

⁵² Манба: Бадриддин Айний Ҳанафий, “Шарҳу сунани аби довуд”.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمُبْتَلَى حَتَّى يَبْرَأَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَكْبُرَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Ошиа розияллоху анҳодан ривоят қилинишича, Расулудллох соллаллоху алайҳи ва саллам: “Уч (тоифа)дан қалам кўтарилиган. (Булар:) Ухлаётган одамдан то тургунича, ақл-хушини йўқотгандан то тузалгунича, ёш боладан то катта бўлгунича”, деганлар (Абу Довуд, Термизий, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Бу ердаги “қалам кўтарилиши” мукаллаф эмасликни билдиради. Яъни, ухлаб ётган одам, мажнун, ёш бола қилган ёки тарк этган ишига масъул эмас. Қачон уйқудан уйғонса, ақл-хуши жойига келса, ёш бола балоғатга етса, шунда қилмишига гуноҳ ёзилади, шариат талаб этган амалларни бажариши вожиб бўлади.

Ёш бола балоғатга етганидан кейин (агар оқил, яъни, ақл-хуши жойида бўлса,) фарз, вожиб амалларни бажариши (масалан, кунда беш маҳал намоз ўқиши, рамазон ойи рўзасини тутиши, ҳаж қилиш), ҳаром ишлардан сақланиши шарт. Балоғатга етса, қилган савобли амаллари ҳам, гуноҳлари ҳам ўзининг номаи аъмолига ёзилади, содир этган ишига ўзи жавоб беради, унга нисбатан шаръий жазо қўлланиши мумкин. Унгача мукаллаф эмас. Балоғатга етмасидан аввал ҳам бирон ножўя иш қилиб қўйса, адаб бериш мақсадида энгил тарзда тергаб қўйилади.

Бола балоғатга етмасидан аввал уни солиҳ амалларга ундаш, ҳаром ишлардан тийилишга чақириш, “Лаа илааҳа иллаллоҳ” калимаси айтишни, турли дуоларни, зикрларни ўргатиш, Қуръон ёдлатиш мумкин. Шунда бола ёшлигидан исломий одоб-ахлоқни ўрганади, ибодатларни бажаришга, ёмон ишлардан сақланишга кўникма ҳосил қилади.

БАНДА ЗИММАСИГА ТОҚАТИДАН ОРТИҒИ ЮКЛАНМАЙДИ

Аллоҳ таоло бандалар зиммасига фақат тоқатлари етадиган вазифаларни юклайди. Аллоҳ бандаларига бирон ишни буюрдими ёки бирон ишдан қайтардими, демак, уни бажаришга, ундан тийилишга кучлари етади. Аллоҳ таоло бандаларига Меҳрибон Зот, уларни машаққатга қўймайди, қувватлари етмайдиган ишларга ундамайди.

Раббимиз аzza ва жалла Қуръони каримда шундай марҳамат қилган:

"----- Арабий матн -----"

“Аллоҳ ҳеч бир жонни тоқатидан ортиқ нарсага таклиф қилмайди” (“Бақара” сураси, 286-оят).

Аллоҳ таоло ҳамма нарсани билади. Жумладан, ҳар бир жон нимага ярайди, нимага ярамайди, ҳаммаси Аллоҳга маълум. Шунинг учун бандаларини кучларига етмайдиган ишларга ундамайди. Бу, Аллоҳ таоло бандаларига кўрсатган фазлу марҳаматидир.

Ҳақиқатан, Ислом шариатида мусулмон банда зиммасига юкланган вазифаларнинг биронтаси инсонга оғир келмайди, уларни эркак ҳам, аёл ҳам, ёш ҳам, қари ҳам бажара олади.

Аллоҳ таоло яна шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Аллоҳ сизларга энгилликни истайди, оғир бўлишини истамайди” (“Бақара” сураси, 185-оят).

Кишиларни машаққат остида қолдирмаслик Ислом динининг асосий қоидаларидандир. Мисол учун, рўза ибодатида ҳам Аллоҳ бизларга энгиллик жорий этган. “Ҳаммага рўза тутиш фарз”, дейишга Аллоҳнинг ҳақи бор. Бунга ҳеч ким эътироз билдира олмайди. Лекин У Зот лутф кўрсатиб, беморлар, мусофирлар ўз вақтида тута олмасалар, кейин тутиб беришлари мумкинлигини билдирди. Шунингдек, йилда бир ой эмас, икки-уч ой рўза тутишни фарз қилса бўларди, бироқ Аллоҳ бандаларига осон бўлишини истади. Шунинг учун мусулмон одам рамазон ойининг ҳар бир кунини, ҳар бир соатини ғанимат билиб, солиҳ амалларни кўпайтирса, охиратига захира ҳозирлаб олса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Бошқа ўринда айтилади:

"----- Арабий матн -----"

“... ва сизларга бу Динда бирон танглик қилмади” (“Ҳаж” сураси, 78-оят).

Аллоҳ мўминлар зиммасига тоқатларидан ташқари вазифаларни юкламади, Дин ишларида уларни машаққатга солмади, балки кенглик қилди. Агар бу имкониятдан унумли фойдалансак, Аллоҳ буюрган ишларни сидқидилдан бажариб, қайтарганларидан тийилсак, У Зот розилигига эришамиз.

ЖИНЛАР

Жинлар ҳақида ҳар ким турлича эътиқодга эга. Масалан, араб қабилалари жинларни махфий худолар, деб эътиқод қилган. Улар “Жинлар насаби Аллоҳ таолога етиб боради. Аллоҳнинг жинлардан шериклари бор”, деган бузуқ қарашда бўлишган. Араблар “Жинлар ҳукми ер юзида ўтади”, деб билишарди. Шунинг учун кимдир маълум жойда тунаб қолмоқчи бўлса, “Ушбу жойнинг хўжайин жини паноҳ беришини сўрайман”, деб дуо қиларди.

Яна бир тоифа одамлар жинлар борига умуман ишонмайди, жинлар ҳақидаги гапларни афсона, уйдирма, деб билади.

Ислом динида эса жинлар ҳақида энг тўғри эътиқод баён этилган. Динимиз жинлар борлигини таъкидлайди, улар ҳақидаги нотўғри тушунчаларни тўғрилайди, хато қарашларни рад этади.

Жинлар ҳақиқатан бор мавжудот. Улар тутунсиз оловдан яратилган. Жин инсон кўзига кўринмайди (“Жин” сўзи “тўсилган”, “беркитилган” маъносини англатади). Бироқ улар бизни кўради. Жинлар турли шаклларга кира олади. Аллоҳ таоло жинларга шундай хусусиятни берган.

Аллоҳ таоло жинларни инсонлардан олдин яратган. Бу ҳақида шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Батаҳқиқ, Биз инсонни қуруқ лойдан, ўзгартирилган қора балчиқдан яратдик. Жинларни бундан олдин самум оловидан яратгандик” (“*Ҳижр*” сураси, 26-27-оятлар).

Бу ердаги “жинлар”дан мурод уларнинг асли иблисдир. Одам алайҳиссалом инсонлар асли бўлганидек иблис ҳам жин ва шайтонлар аслидир.

“Самум” олов каби иссиқ шамол, жаҳаннам иссиғи деган маъноларни англатади. Жинлар асли самум оловидан яратилган.

Жинлар ичида ҳам – худди одамларга ўхшаб – яхшиси, ёмони, имонлиси, имонсизи, ҳидоят топгани, адашгани бор. Жинлар ҳам биз каби имон келтиришга, ибодат қилишга чақирилган.

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Мен жин ва инсонни фақат Ўзимга ибодат қилишлари учун яратдим” (“*Зориёт*” сураси, 56-оят).

Демак, биз нима амаллар қилишимиз лозим бўлса, жинлар ҳам шундай қилиши керак. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсонларга ҳам, жинларга ҳам пайғамбар қилиб юборилганлар.

Қуръонда жинлар тилидан шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, орамизда мусулмонлар ҳам бор, (шунингдек,) орамизда (йўлдан) озганлар ҳам бор. Шундай экан, ким мусулмон бўлса, демак, ана ўшалар тўғри йўлни мақсад қилиб олибди. Энди (йўлдан) озганларга келсак, улар жаҳаннам учун ўтин бўлган кимсалардир” (“*Жин*” сураси, 14-15-оятлар).

Бу ерда айтилишича, жинлар орасида Аллоҳга итоат этадиган, У Зот розилиги учун солиҳ амаллар қиладиган мусулмонлар ҳам, Аллоҳга итоат этмайдиган, тўғри йўлдан адашган кофирлар ҳам бор. Ким Аллоҳга итоат этса, бўйсунса, саодат йўлини танлабди. Ислом йўлидан чиққан золим жинлар худди кофир инсонларга ўхшаб жаҳаннамга ёқилғи бўлади.

Жинлар ҳам қиёмат куни маҳшаргоҳга тўпланани, амаллари ҳисоб-китоб қилинади: яхши ишлари учун мукофот олади ёки гуноҳлари сабаб азобланади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, эсланг, Аллоҳ) уларнинг барчаларини тўплайдиган Кунда: “Эй жинлар жамоаси, инсонлардан жуда кўпини (адаштирдигингиз”, дейди. Шунда) у жинларнинг инсонлардан бўлган дўстлари: “Парвардигоро, бизлар бир-биримиздан фойдаландик, Ўзинг биз учун белгилаб қўйган ажалимизга етиб келдик”, деганларида (Аллоҳ)

айтади: “Жойингиз дўзахдир! Унда абадий қоласиз. Магар Аллоҳнинг хоҳиши билангина (чиқишингиз мумкин). Албатта, Парвардигорингиз ҳикмат ва билим Соҳибидир” (“Анъом” сураси, 128-оят).

Қиёматда Аллоҳ инсонларни ҳам, жинларни ҳам бир ерга тўплайди. Кофир жинларга:

– Эй жинлар жамоаси! Сизлар жуда кўп одамларни адаштирдигиз, йўлдан урдингиз. Оқибатда уларни жаҳаннамга киргиздингиз, – дейди. Шунда жинларнинг инсонлар орасидаги яқин дўстлари Аллоҳга шундай жавоб қилишади:

– Эй Парвардигор! Биз бир-биримиздан ҳузур топдик: жинлар бизни ботил нарсалар, нафс хоҳишлари, шахватлар билан йўлдан уриб завқланди. Уларга итоат этишимиз, нафс йўриғига юришимиз уларга лаззат бахш этди. Шу кўйи Сен белгилаб қўйган ажалимизга, ўлим вақтига (ёки қайта тирилиш кунига) етиб келдик.

Шунда Аллоҳ таоло уларга дейди:

– Жаҳаннам сизларнинг ҳам, яқин дўстларингизнинг ҳам жойидир! У ерда абадий қоласиз. Фақат Аллоҳ хоҳлаган бандасига (дўзах азобидан) нажот беради. Аллоҳ Ўз тақдирида, шариатида, ҳукмида ҳикматли, одамлар қилаётган ҳамма ишларни билиб турувчи Зотдир.

РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ЖИНЛАРГА ҚУРЪОН ЎҚИБ БЕРГАНЛАРИ

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Олдимга жинлар даъватчиси келди. Мен бориб уларга Қуръон ўқиб бердим” (Абу Довуд ривояти).

Жинлар Расулуллоҳдан бир неча марта Қуръон эшитишган. Баъзида Пайғамбаримиз алайҳиссалом кироат қилаётганларида жинлар эшитиб турганини сезмаганлар. Баъзан уларнинг элчиси таклифи билан бориб, жинларга Қуръон ўқиб берганлар.

Жобир розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам саҳобалар олдига чиқиб, “Ар-Раҳмон” сурасини бошидан охиригача ўқиб бердилар. (Саҳобалар кироатни эшитиб) жим тураверишди. Шунда Расулуллоҳ дедилар: “Мен жинлар (билан учрашилган) тунда мана шу сурани ўқиб бергандим. Улар сизлардан чиройлироқ жавоб қайтаришди. Ҳар сафар “Парвардигорингизнинг қайси бир неъматини ёлғонга чиқарасизлар?!” деган оятга келганимда, улар: “Парвардигоро, неъматларингдан биронтасини ёлғонга чиқармаймиз. Ҳамду сано Сенгагина хос!” деб айтишди” (Термизий, Ҳоқим, Байҳақий ривояти. Ривоят санади ҳасан).

ЖИНЛАРГА КУЧ-ҚУВВАТ ВА МАҲОРАТ БЕРИЛГАНИ

Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Бас, Биз (Сулаймонга) унинг амри билан, у истаган томонга майин эсадиган шамолни бўйсундирдик. Яна барча бино қилувчи, ғаввос шайтонларни (унга бўйсундирдик). Бошқаларни эса кишанлар билан боғланган ҳолга солдик” (“Сод” сураси, 36-38-оятлар).

Сулаймон алайҳиссалом ўзидан кейин бирон кишига насиб етмайдиган мулк беришини Аллоҳдан сўрагани. Аллоҳ унинг дуосини қабул этиб, буйруғи билан истаган томонига майин эсадиган шамолни унга бўйсундирди. Сулаймон алайҳиссалом нимани истаса, шамол унга сўзсиз итоат этарди.

Бу иш Аллоҳга осон. Зеро, Сулаймон пайғамбарни ҳам, шамолни ҳам Аллоҳ яратган. У Зот Ўз мулкидаги бир нарсани бошқасига бўйсундиришга Қодир. Аллоҳ ҳеч нарсадан ожиз эмас.

“Яна барча бино қилувчи, ғаввос шайтонларни (унга бўйсундирдик)”.

Яъни, Сулаймонга шайтонларни бўйсундирдик. Улар ичидан баъзилари Сулаймон амри билан улкан бинолар, ҳашаматли қасрлар қуради. Баъзи жинлар сув остига шўнғиб, Сулаймон учун қимматбаҳо тошлар, маржон, дур-марваридлар олиб чиқарди.

“Бошқаларни эса кишанлар билан боғланган ҳолга солдик”.

Баъзи шайтонлар Сулаймон алайҳиссалом амри билан бинолар қуриб, сувдан қимматбаҳо тошларни олиб чиқарди. Ёмонлиги, итоатсизлиги учун айрим жинларга кишан солинганди.

Қуръони карим шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Сулаймон алайҳиссалом:) “Эй одамлар, улар менинг ҳузуримга бўйсунган ҳолларида келишларидан илгари қайси бирингиз менга (Билқиснинг ўз шахрида қолган) тахтини келтира олади”, деди. (Шунда) жинлардан бир паҳлавони: “Мен уни ўрнингдан туришингдан илгари сенга келтираман. Албатта, мен бунга қодир ва ишончлиман”, деди” (“Намл” сураси, 38-39-оятлар).

Сабаъ маликаси Билқис ўз аъёнлари билан Сулаймон алайҳиссалом қароргоҳига етиб келишларига бир фарсах (тахминан олти чақирим) қолганида у зот бундан хабар топиб, ўзининг ҳақ пайғамбарлигини исботлайдиган бир мўъжиза кўрсатиш, малика Билқис фаҳм-фаросатини синаш мақсадида қўл остидаги халойиққа қараб:

– Эй одамлар, Сабаъ маликаси ўз қўшини билан ҳузуримга бўйсунган ҳолда келишидан илгари қайси бирингиз менга Билқис тахтини келтира олади, – деди.

Сулаймон талабига биринчи бўлиб жинлардан бўлган ифрит жавоб берди. Ифрит жинларнинг кучлиси бўлиб, Аллоҳ таоло уни Сулаймон алайҳиссаломга бўйсундирганди. Ана ўша паҳлавон жин Сулаймон алайҳиссалом даъватига ижобат қилиб:

– Қавминг билан қурган мажлисинг тугагунича ўша малика тахтини ҳузурингга олиб келаман. Шунча узоқ масофадаги оғир тахтни келтиришга қодирман. Мен ваъдамнинг устидан чиқаман, – деди.

Бошқа ўринда яна шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Улар (Сулаймонга мисдан) у хоҳлаган нарсаларни – ибодатхоналарни, ҳайкалларни, ҳовузлар каби (катта) лаганларни, (ўчоқларга) ўрнашган (вазмин) қозонларни қилиб берадилар” (“Сабаъ” сураси, 13-оят).

Аллоҳ таоло томонидан Сулаймон алайҳиссаломга бўйсундирилган жинлар унинг истагига кўра, масжидлар, қасрлар, турли суратлар, ҳайкаллар, ҳовуздек келадиган катта лаганлар, оғирлигидан жойида мустаҳкам турувчи катта-катта қозонлар ясашарди.

Қуртубийга кўра, ҳайкаллар ҳайвон ёки бошқа шаклларда ясалган. Улар ойна, мис, мрамардан бўлган. Зикр қилинишича, улар пайғамбарлар, уламолар ҳайкали эди. Одамлар кўриб, ибодатлари, ихлослари зиёда бўлиши учун ҳайкаллар ясаиб масжидларга қўйилган. Бундан маълум бўлади, бу иш Сулаймон алайҳиссалом замонида мубоҳ (мумкин) саналган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам шариатлари билан насх (бекор) қилинган⁵³.

ЖИНЛАРНИНГ БОШҚА ХУСУСИЯТЛАРИ

1. Жинлар ҳам таом ейди. Бироқ овқатни қандай ейишлари маълум эмас. Жинларга тезак, суяк таом қилиб берилган.

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизни суяк ёки тезак билан истинжо қилишдан қайтарганлар” (Абу Довуд, Аҳмад, Байҳақий ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, у Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга таҳорат ва бошқа ҳожатлари учун кичик идиш(да сув) кўтариб юрарди. Бир куни (Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ортларидан келганида, у зот: “Бу ким?” дедилар. У: “Мен, Абу Ҳурайраман”, деди. Шунда Расулуллоҳ: “Ундай бўлса, истинжо қилишим учун менга бир нечта тош олиб кел. Аммо суяк, тезак олиб келма”, дедилар. (Абу Ҳурайра айтади:) “Кийимим четида бир нечта тош олиб келиб, ёнларига қўйдим. Кейин узокроқ кетдим. У зот ҳожат чиқариб бўлганларидан сўнг келиб, “Нима учун суяк ва тезак билан истинжо қилиш мумкин эмас?” деб сўрагандим, “У иккиси жинлар таомидир. Менинг олдимга Насийбин жинлари гуруҳи келиб, (улар қандай яхши жинлар,) мендан озуқа сўрашганди. Мен Аллоҳга дуо қилиб, улар бирон суяк ёки тезак олдидан ўтишса, унда ўзлари учун таом топишларини сўрадим”, дедилар” (Бухорий ривояти).

Насийбин – Арабистон ярим оролидаги жой номи.

⁵³ Манба: Муҳаммад Саййид Тантовий, “Пайғамбарлар тарихи”, 1-4-китоблар.

Суяк, тезак жинлар фойдаланадиган нарса. Бошқа ривоятларда келишича, суяк жинларга, тезак уларнинг чорваларига таом бўлади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху ривоят қилади: “Жинлар вакили Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб, “Эй Муҳаммад, умматингизни суяк, тезак, кўмир билан истинжо қилишдан қайтаринг. Чунки Аллоҳ таоло уларни бизга ризқ қилиб берди”, деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу нарсалар (билан истинжо қилиш)дан қайтардилар” (Абу Довуд ва Байҳақий ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Насийбин жинлари гуруҳи Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдларига Макка даврида – ҳижратдан олдин келиб, у зот ўз умматларини суяк, тезак, кўмир билан истинжо қилишдан қайтаришларини сўрашган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жинлар илтимосини қабул қилганлар, бизларни мазкур нарсалар билан истинжо қилишдан қайтарганлар.

2. Жинлар ўзидан насл қолдиради. Уларнинг оиласи, жуфти, фарзандлари бўлади. Бу ҳақида Аллоҳ таоло шундай деган:

"----- Арабий матн -----"

“Эсланг, (эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) фаришталарга: “Одамга сажда қилинглар!” дейишимиз билан саждага эгилишти. Фақат иблис сажда қилмади. У жинлардан эди. Бас, Парвардигори амрига бўйсуншдан бош тортди. Энди сизлар (эй одам болалари,) Мени қўйиб, уни (яъни, иблисни), зурриётларини дўст тутасизми?! Улар сизларга душман-ку! (Иблис) золим кимсалар учун (Аллоҳ ўрнига ибодат қилинадиган) нақадар ёмон ўринбосардир!” (“Каҳф” сураси, 50-оят).

Бу оятда айтилишича, иблис жинлардан бўлган, унинг зурриётлари бор.

3. Жинлар турли шаклларга кира олади. Жумладан, илон шаклига кириши мумкин.

Аввалги даврларда уй қурилиши жуда содда, табиий бўлган, иморат асосан ёғочдан, лойдан кўтарилган. Шунинг учун у ерларда илон каби судралиб юрувчилар, турли хашаротлар, жониворлар учраши, яшаши оддий ҳол саналган.

Уйда илон кўриб қолинса, нима қилиш ҳақида ҳадиси шарифларда кўрсатмалар келган.

Абу Саид Худрий розияллоҳу анхундан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта, бу уйларда яшайдиган (ёки узоқ муддат турадиган) жинлар бўлади. Улардан биронтасини кўрсангиз, уч марта огоҳлантиринг. Кетса, кетди. Бўлмаса, ўлдиринг! Чунки у кофирдир”, деганлар (Муслим ва Аҳмад ривояти).

Яна Абу Саид Худрий розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Мадинада бир гуруҳ жинлар мусулмон бўлганди. Ким ушбу уйларда яшовчи жинларни кўрса, уч марта изн берсин. Агар ундан кейин ҳам кўринса, ўлдирсин! Чунки у шайтондир” (Муслим ривояти).

Ўша пайтда Мадинада Исломга кирган жинлар илон шаклида баъзи уйларда кўриниши эҳтимоли бор эди. Илонни уйда кўрган одам уни дарҳол ўлдирса, мусулмон жинлардан бирини ўлдириб қўйиш хавфи бўлган. Шунинг учун уйда илонни кўрган одам аввал уни огоҳлантиради. Агар ўша илон мусулмон жин бўлса, у ердан кетади, бошқа кўринмайди. Уч марта огоҳлантиригандан кейин ҳам кетмаса, уни ўлдирилади.

Уйда кўринган илонлар қандай огоҳлантирилади?

Унга: “Сен танг ҳолатдасан. Бизнинг олдимизга яна келсанг, сени таъқиб қилсак, ҳайдасак ёки ўлдирсак, бизни маломат қилма! Агар мўмин бўлсанг, олдимизга бошқа келма” деб айтилади. Агар шундан кейин ҳам яна кўринса, ўша илон ўлдирилади. Чунки у мусулмон жин эмас, кофир жин ёки ҳақиқий илондир⁵⁴.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху шундай деган: “Худди кумуш таёққа ўхшаган оқ илондан бошқа ҳамма илонларни ўлдиринглар” (Абу Довуд ривояти. Ривоят санади саҳиҳ-мавқуф).

Демак, уйдаги илон оқ рангда бўлса, букилмасдан, қийшаймасдан тўғри юрса, мўмин-мусулмон жин бўлади. Унга тегилмайди. Думи кесик, ортида икки чора чизиғи бор илонлар ўша заҳоти ўлдирилади. Агар уйдан бошқача илон чиқиб қолса, аввал уч марта огоҳлантирилади. Кетса кетди, бўлмаса, ўлдирилади. Хонадондан бошқа жойда кўринган ҳар қандай илонни ўлдирса бўлади.

⁵⁴ Манба: Мулла Али Қори, “Миркотул мафотих”.

ЖИНЛАРНИНГ ЮЛДУЗЛАР БИЛАН УРИБ ТУШИРИЛИШИ

Жинлар ғайб сирларини билмайди. Қуръони карим нозил бўлганидан кейин улар яқинда содир бўладиган баъзи ишлар ҳақидаги маълумотларни яширинча эшитиб, ердаги фолбинларга, мунажжимларга етказиш имконидан маҳрум бўлишган.

Қуръони каримда жинлар тилидан шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, биз (фаришталар сўзларини ўғринча эшитиб олиш учун) осмонга тақилган эдик, унинг кучли қўриқчи (фаришта)лар, (ўғри жинларга отилувчи учар) юлдузлар билан тўла эканини кўрдик. Албатта, биз (илгари осмондан айрим) жойларга (фаришталар сўзини ўғринча) эшитиб олиш учун ўтириб олардик. Энди ҳозир (яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбар қилиб юборилганидан кейин) эса ким эшитадиган бўлса, ўзини кузатиб турувчи бир (учар) юлдузни кўради” (*“Жин” сураси, 8-9-оятлар*).

Бу оятда айтилишича, жинлар осмонга аввалгидек ғайб хабарларни ўғринча эшитиш, кишилар тақдирини билиш учун кўтарилганида умуман бошқача ҳолатга дуч келганлар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбар қилиб юборилишларидан олдин, жоҳилият даврида айрим жинлар осмон хабарини махфий тарзда эшитиб, уни фолбинларга етказарди. Аммо Қуръон нозил бўла бошлагач, жинлар учун осмон йўллари ёпилган. Мабодо эшитмоқчи бўлса ҳам уларга учар юлдузлар отилади.

Бу ҳақида яна шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Маълумки, Биз осмонда буржлар яратдик, кузатувчилар учун уни (юлдузлар билан) безаб кўйдик, (осмонни) барча малъун-шайтон, (жинлар)дан муҳофаза қилдик. Магар (у жинлардан) биронтаси (осмондаги малоикалар сўзини) ўғринча эшитиб олса, уни очик (учар) юлдуз қувиб етади (ҳалок этади)” (*“Ҳижр” сураси, 16-18-оятлар*).

Замин инсонлар макони, осмон эса малоикалар ошёнидир. Фаришталар Аллоҳнинг аскарлари саналади. Аллоҳ таоло Ўзининг Ердаги бандалари хусусидаги барча ҳукм-фармонларини адо этишни ана ўша фаришталар зиммасига юклаган. Оламда учинчи тоифа – жинлар ҳам бор. Улардан айримлари осмондаги фаришталарнинг ўзаро гап-сўзларини ўғринча эшитиб олиб, Ердаги фолбинларга етказмоқчи бўлишади. Осмондаги учар юлдузлар ана шундай жинларга отилган ўқлардир⁵⁵.

ЖИНЛАР ҒАЙБНИ БИЛМАЙДИ

Каломуллоҳда жинлар тилидан шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“Албатта, биз Ердагиларга (Аллоҳ томонидан) ёмонлик ирода қилинганми ёки Парвардигорлари уларга тўғрилиқни – яхшилиқни ирода қилганми, билмаймиз” (*“Жин” сураси, 10-оят*).

Яъни, Аллоҳ таоло Ердагиларга ёмонлиқни ирода қилганми ёки яхшилиқни хоҳлаганми, жинлар бундан мутлақо беҳабарлар. Шундай экан, жинлардан паноҳ тилаш, нажот кутиш ёки уларнинг ҳамтовоғи фолбинларга ишониш ақлли кишининг иши эмас. Паноҳ ҳам, ёрдам ҳам Ёлғиз Аллоҳ таолодан сўралади. Ғайбни, ўтмишда бўлиб ўтган, келажакда бўладиган нарсаларни фақат Аллоҳ билади.

Аллоҳ таоло айтади:

"----- Арабий матн -----"

“Энди қачон Биз (Сулаймонга) ўлимни ҳукм қилгач, унинг ўлимига фақат асоини еяётган ер жонивори (курти) далолат қилди. Бас, қачон у қулаб тушгач, жинларга аниқ бўлдики, агар улар ғайбни билганларида хор қилувчи бу азобда-мехнатда қолишмасди” (*“Сабаъ” сураси, 14-оят*).

Сулаймон алайҳиссалом ҳассасига суяниб турганида Аллоҳ таоло у кишининг жонини олган. Жинлар эса “Сулаймон бизни кузатиб турибди”, деб ўйлаб оғир хизматларни бажаришда давом этишган, пайғамбар вафот этганини билишмаган. Ёғочларни кемирувчи курт Сулаймон алайҳиссалом суяниб

⁵⁵ Манба: Шайх Алоуддин Мансур, “Қуръони каримнинг ўзбекча изоҳли таржимаси”.

турган асо тагини еб битирганидан кейин ҳасса жойидан сурилиб, улуғ пайғамбар ерга қулаб тушган. Унинг ўлимига фақат ёғоч ейдиган қурт далолат қилган. Унгача жинлар Сулаймон фоний дунёдан кўз юмганини билишмаган.

Агар баъзилар даъво қилганидек, жинлар ғайбдан хабардор бўлганида Сулаймон алайҳиссалом олдинроқ вафот этганини билишарди, машаққатли хизматлардан вақтлироқ озод бўлишарди⁵⁶.

ЖИНЛАР ОДАМЛАРГА ЕТКАЗАДИГАН ХАБАР

Жинлар фолбинларга айрим хабарларни етказди. Баъзида бу маълумотлар тасодифан тўғри чиқиб қолса-да, кўпи ёлғондир. Бу ҳақида Қуръони каримда шундай дейилган:

"----- Арабий матн -----"

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, айтинг): “Мен сизларга жинлар кимларга тушиши ҳақида хабар берайми? Улар барча гуноҳга ботган товламачиларга тушиб, эшитиб олганларини уларга ташлайди. (Жинларнинг) кўпи ёлғончидир”, (деб айтинг)” (“Шуаро” сураси, 221-223-оятлар).

Бу оятга кўра, жинлар ўта ёлғончи, гуноҳкор, фожир фолбинлар олдига тушади. Жинлар осмондан айрим хабарларни эшитиб олиб, уни фолбинларга етказди. Фолбинлар эса ўзларидан ёлғон тўкиб одамларга хабар беради. Уларнинг барчаси алдоқчи, кўзбўямачилардир.

Қуйидаги икки ривоят оят мазмунини янада очиб беради.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Одамлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қоҳинлар ҳақида сўрашди. Шунда у зот: “Улар ҳеч нарсага арзимади”, дедилар. “Эй Аллоҳнинг Расули! Баъзан улар бир нарсани айтса, тўғри бўлиб чиқади-ку?” дейишди. У зот: “У ҳақдан бир калимадир. Жинлардан бири уни илиб олади. Кейин ўз “ошнаси” қулоғига товукнинг қақиллашига ўхшаб илқо қилади (яъни, етказди). Улар эса унга юздан ортиқ ёлғонни аралаштириб юборишади”, дедилар” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Аллоҳ таоло наздида фолбинлар сариқ чақага ҳам арзимайдиган кимсалардир. Лекин бу ҳақиқатни тушуниб етмаганлар фолбинларларнинг қандайдир қиймати борлигига ишонади. Жоҳилият вақтида ҳам шундай бўлган.

“Фолбинлар гапи баъзида тўғри чиқиб қолади. Йўқолган нарсаларни топиб беради, кўрмай туриб, узоқдаги нарсаларни аниқ айтиб беради”, дейилиши мумкин. Ҳақиқатан, гоҳида фолбиннинг гапи тўғрига ўхшаб кўринади. Фолбинлар одамларни ўз тузоғига илинтирадиган жиҳати ҳам шунда. Ана шу нарса нима эканини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам баён қилдилар:

“У ҳақдан бир калимадир. Жинлардан бири уни илиб олади. Кейин ўз “ошнаси” қулоғига товукнинг қақиллашига ўхшаб илқо қилади (яъни, етказди). Улар эса унга юздан ортиқ ёлғонни аралаштириб юборадилар”.

Демак, жинлар айрим рост калималарни эшитиб олиб, фолбинга етказди. Фолбин эса бирга юз ёлғонни кўшиб, одамларни алдайди.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Менга Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларидан бир ансорий хабар берди: улар бир кеча Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга ўтирган эканлар, бир юлдуз отилиб, ёруғлик тарқалибди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга: “Жоҳилият даврида шунга ўхшаш отилган нарсага нима дердингиз?” деб сўрабдилар. Улар: “Аллоҳ ва Расули билувчидир. Биз: “Бир улуғ одам туғилди, бир улуғ одам ўлди”, дердик”, дейишибди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “У бировнинг ўлими учун ҳам, туғилиши учун ҳам отилмайди. Лекин Аллоҳ таборака ва таоло бир ишни ҳукм қилса, Аршни кўтариб турувчилар тасбеҳ айтади. Сўнг уларга яқиндаги осмон аҳли тасбеҳ айтади. Тасбеҳ ушбу дунё аҳлига етгунича шундай бўлади. Кейин Аршни кўтариб турувчиларга яқиндаги (фаришта)лар Аршни кўтариб турувчилардан: “Раббингиз нима деди?” деб сўрашади. Шунда уларга нима дегани хабари берилади. (Шундай қилиб,) осмонлар аҳллари бир-биридан то хабар ушбу дунё осмонига етиб келгунича хабар сўрашади. Шунда жинлар хабарни ўғринча олиб қочиб, ўз ошналарига етказишади. Ана шунда учар юлдуз уларга отилади. Жинлар ўз ҳолича келтирган нарса ҳақдир. Лекин улар кўшиб-чатишади”, дедилар” (Муслим, Термизий, Байҳақий, Ибн Ҳиббон ривояти).

⁵⁶ Манба: Муҳаммад Саййид Тантовий, “Пайғамбарлар тарихи”, 1-4-китоблар.

Бу ривояда айтилишича, жинлар ғайбни билмайди, Аллоҳ хоҳлаган айрим ишлар хабарини дунё осмонидаги фаришталардан яширинча эшитишга уринади. Шунда уларга қарата юлдузлар отилади. Жинлар эшитган нарчасини ўзгартирмасдан, шундайлигича етказгани рост. Бироқ фолбинлар улардан эшитганига ёлғон маълумотларни кўшиб ташлайди. Шунинг учун фолбинлар сўзи ёлғон саналади. Аллоҳга ишонадиган, охиратда нажот топишдан умиди бор банда фолбинлар олдига бормади, уларнинг гапини тасдиқламайди.

ШАЙТОН ВА ЖИНЛАРДАН САҚЛОВЧИ ҚЎРҒОН

Жинлар инсонга зиён етказиши Қуръони карим, ҳадис шарифлар билан собит бўлган. Жинлар, шайтонлар зиёндан Қуръон ўқиш, зикр айтиш билан ҳимояланиш мумкин.

Қуйида бандани Аллоҳнинг изни билан шайтондан, жинлардан сақлайдиган зикрларни келтирамиз.

1. Аллоҳни кўп эслаш.

Ҳорис Ашъарийдан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Албатта, Аллоҳ Яҳё ибн Закариёга бешта калимани амр қилди, унга (ўзи) амал қилишини, Бани Исроилни ҳам амал қилишга буюришни (амр қилди): мен сизларни Аллоҳни зикр қилишга буюраман. Зеро, бу душман ортидан шиддат билан қувиб келаётган кишига ўхшайди. У қачон мустаҳкам қўрғонга етиб борса, ўзини улардан сақлаб қолади. Худди шунингдек, банда фақат Аллоҳни зикр қилиш билан ўзини шайтондан сақлайди” (Термизий, Ҳоким, Ибн Хузайма ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Шайтон одамни доим таъқиб қилади, адаштириш, йўлдан уриш, бирон зарар етказиш пайида бўлади. Банда шайтондан фақат Аллоҳни кўп ёд этиш билан ҳимояланади.

2. “Лаа илааҳа иллаллоҳу ваҳдуҳув лаа шарийка лаҳ”ни 100 марта айтиш.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Ким бир кунда юз марта “Лаа илааҳа иллаллоҳу ваҳдуҳув лаа шарийка лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува Ъалаа кулли шайъин қодийр”, деса, ўн нафар кулли озод қилгандек бўлади, унга юзта ҳасана ёзилади, юзта гуноҳи ўчирилади, кечгача унинг учун шайтондан сақловчи қўрғон бўлади. Бирон киши у олиб келганидан афзалини келтира олмайди. Магар ким бундан кўпроқ қилса (ўша одам шундай фазилатга эришади)” (Бухорий, Муслим, Термизий ривояти).

3. “Бақара” сурасини ўқиш.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Уйларингизни қабристонга айлантириб олманглар. “Бақара” (сураси) ўқиладиган уйдан шайтон қочади” (Муслим, Термизий, Насоий ривояти).

Тирик инсонлар яшайдиган жойда Аллоҳ зикр қилинади, намоз ўқилади, Қуръон тиловат қилинади. Акс ҳолда бундай уй қабристонга айланиб қолади. Аллоҳ зикридан холи уйни жинлар, шайтонлар ўзига макон қилиб олади. Аллоҳ эсланадиган хонадонга шайтонлар яқинлашмайди.

4. “Оятул курсий”ни ўқиш.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ривоят қилади: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга рамазон закотини қўриқлашни тайинладилар. (Мен уни қўриқлар эканман,) бир киши келиб, қўл тиқиб таомдан ола бошлади. Уни ушлаб олиб:

– Сени Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига олиб бораман! – дедим.

– Мени қўйиб юбор. Мен ҳожатманд кишиман, бола-чақам бор, ўта муҳтожман! – ялинди у.

Уни қўйиб юбордим. Тонг отгач, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўрадилар:

– Кеча асиринг нима қилди, эй Абу Ҳурайра?

– Бола-чақаси борлигини, қаттиқ муҳтожлигини айтиб ялинганди, раҳмим келиб қўйиб юбордим.

– У сени алдаган, (эртага) яна қайтиб келади.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг “Яна қайтиб келади” деган сўзларидан унинг келишини билиб, кузата бошладим. (Айтилганидек,) у келди. Таомдан ола бошлаши билан ушлаб олиб:

– Сени Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига олиб бораман! – дедим.

– Мени қўйиб юбор. Муҳтожман, бола-чақам бор. Бошқа қайтиб келмайман! – деб сўз берди. Унга раҳм қилиб қўйиб юбордим. Тонг отганда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўрадилар:

– Эй Абу Ҳурайра, кеча асиринг нима қилди?

– Келиб мухтожлигини, бола-чақаси борлигини айтиб зорланганди, кўнгилчанлик қилиб яна кўйиб юбордим.

– У сени алдаган. (Эҳтиёт бўл,) яна қайтиб келади.

Мен уни тагин пойладим. Ҳалиги киши келиб, таомдан ола бошлаган заҳоти шартта ушлаб:

– Энди сени Расулulloҳ олдиларига олиб бормасам бўлмайди. Бу учинчиси. “Бошқа қайтиб келмайман”, деб сўз бериб, барибир яна келдинг! – дедим. Шунда у:

– Мени кўйиб юборсанг, сенга фойдали калималарни ўргатаман, – деди.

– Улар қандай калималар экан?

– Агар тўшагингга ётсанг, “Оятул курсий” – “Аллоҳу лаа илааҳа иллаа ҳувал ҳайюл қойювм”ни охиригача ўқи. Шунда Аллоҳ томонидан сен учун бир ҳимоячи (фаришта) тушади, шайтон тонггача (сенга) яқин кела олмайди.

Мен уни кўйиб юбордим. Кун ёришганида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўрадилар:

– Кеча асиринг нима қилди?

– Ё Расулulloҳ, фойдали калималарни ўргатишни ваъда қилганди, кўйиб юбордим.

– У қайси калималар экан?

– У менга: “Агар тўшагингга ётсанг, “Оятул курсий” – “Аллоҳу лаа илааҳа иллаа ҳувал ҳайюл қойювм”ни бошидан охиригача ўқи. Шунда сенга Аллоҳ тарафидан бир кўриқчи (фаришта) тушади, шайтон тонггача сенга яқинлашмайди”, деб айтди.

– У ёлғончи бўлсаям, (бу сафар) рост гапирибди. Эй Абу Ҳурайра, уч кечадан бери ким билан гаплашаётганингни биласанми?

– Йўк.

– Ўша (сенга одам шаклида кўринган аслида) шайтон эди (Бухорий ривояти).

“Оятул курсий”ни фарз намозидан сўнг, уйқудан олдин ўқилса, Аллоҳнинг изни билан бандага жин ҳам, шайтон ҳам зарар етказа олмайди. Уйқудан олдин “Оятул курсий”ни ўқиган банда безовта бўлмайди, тинч ухлайди.

5. “Бақара” сурасининг охири икки оятини ўқиш.

Нўмон ибн Башир розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ осмонлар ва ерни яратмасидан икки минг йил аввал бир китоб ёзди, ундан икки оят нозил қилиб, улар билан “Бақара” сурасини тамомлади. Агар (ўша икки оят) бирон уйда уч кеча (давомида) ўқилса, (ўша уйга) шайтон яқинлашмайди” (Термизий, Доримий, Ҳоким ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Қайси уйда “Бақара” сурасининг охириги оятлари уч кеча ўқилса, ўша хонадонга шайтон яқинлашмайди. Шайтонлар ёмонлигидан халос бўлишнинг энг осон, самарали йўли шу.

6. “Фалақ” ва “Нос” сурасини ўқиш.

Ибн Обис Жуханий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга: “Эй Ибн Обис, сенга паноҳ сўровчилар ўқийдиган энг афзал (суралар)ни ўргатайми?” дедилар. У: “Ҳа, эй Расулulloҳ”, деди. У зот: “Қул аувзу бироббил фалақ”, “Қул аувзу бироббин наас”. Мана шу икки сура (паноҳ сўраладиган энг яхши суралардир)”, дедилар (Насойий саҳиҳ санад билан ривоят қилган).

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жин ва инсонлар кўзидан (баъзи дуоларни ўқиб) паноҳ сўрардилар. Муаввизатайн (яъни, “Фалақ” билан “Нос” сураси) нозил бўлгач, у зот иккисини олиб, бошқасини тарк этдилар” (Термизий, Насойий, Ибн Можа ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Пайғамбаримиз алайҳиссалом “Фалақ” ва “Нос” сураси тушишидан олдин баъзи дуоларни ўқиб, жинлар, инсонлар кўзидан паноҳ сўрардилар. Мазкур икки сура инганидан кейин бошқасини тарк қилганлар, “Фалақ” ва “Нос” сураси билан паноҳ сўрашни афзал билганлар.

7. Ҳожатхонага кираётганда жинлар ёмонлигидан Аллоҳ паноҳ беришини сўраш.

Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Агар биронталари ҳожатхонага кирса, жин билан одам болалари аврати орасида тўсиқ (бўладиган) нарса “бисмиллааҳ”, дейишидир” (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Мўминлар ҳожатхонага киришдан олдин “Бисмиллааҳ”, десалар, жинлар одам боласи авратига назар сола олмайди, яъни, “Бисмиллааҳ” киши авратини жинлардан тўсиб турадиган парда бўлади.

Анас ибн Молик розияллоху анху ривоят қилади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам ҳожатхонага кирсалар: “Аллоҳумма инний аувзу бика минал хубуси вал хобааис”, деб айтардилар” (Бухорий, Муслим, Доримий ривояти).

Дуо маъноси: “Эй Аллоҳ! Эркак ва урғочи жинлар ёмонлигидан паноҳ беришингни сўрайман!”

Аллоҳ номи зикр қилинмагани учун ҳожатхонада жинлар, шайтонлар бўлади. Шунинг учун ҳожатхонага киришдан олдин уларнинг ёмонлигидан Аллоҳ асраши сўралади. Акс ҳолда жин ва шайтонлар бандага зарар етказиши мумкин.

Мазкур ривоятда келган дуо ҳожатхона ташқарисида ўқилади. Ҳожатхона хоҳ очик, хоҳ ёпиқ жойда бўлсин, дуо ўқиладиганди. Агар ҳожатхона бино шаклида бўлса, унга киришдан олдин – ташқарида, агар очик жойда бўлса, ҳожат чиқаришга тайёрланаётганда ўқилади.

Зайд ибн Аркам розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “Бу боғларда жин ва шайтонлар бўлади. Агар сизлардан биронтангиз унга кирса, “Эй Аллоҳ! Эркак ва урғочи жинлар (ёмонлиги)дан паноҳ беришингни сўрайман”, десин”, деганлар (Абу Довуд, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

МАЙЙИТЛАР ҲАҚҚИГА ДУО ҚИЛИШ, УЛАРГА САВОБ АТАШ

Ҳаётдан кўз юмган одам тириклигида қилган солиҳ амалларидан манфаат олади. Бундан ташқари маййит мусулмонлар томонидан қилинган дуолар, айтилган истиғфорлар, номидан берилган садақалар, қилинган ҳажлар савобидан баҳраманд бўлади.

Аллоҳ таоло мўмин ака-укалари ҳаққига истиғфор айтганларни мақтаган:

“----- Арабий матн -----“

“Улардан кейин (дунёга) келганлар: “Парвардигоро, Ўзинг бизларни, бизлардан илгари имон билан ўтган биродарларимизни мағфират қил, қалбимизда имон келтирганлар учун бирон ғиллу ғашлик қилма. Парвардигоро, албатта, Сен Меҳрибон, Раҳмлисан”, деб айтадилар” (“Ҳашир” сураси, 10-оят).

Бундан чиқди, “Эй Аллоҳ, ота-онамни, устозларимни, мўмин-мусулмон биродарларимни мағфират қил, гуноҳларини кечир, раҳматингга ол, жойларини жаннатда қил!” деб дуо қилса, фойдаси бўлади.

Абу Ҳурайра розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади “Одам боласи вафот этса, учтадан бошқа амаллари кесилади(. Булар): садақаи жория, манфаат олинadиган илм, ҳаққига дуо қиладиган солиҳ фарзанд” (Муслим ривояти).

Яна Абу Ҳурайра розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Бир кишининг жаннатдаги мартабаси кўтарилади. Шунда у: “Бунинг боиси нима?” деб сўрайди. Унга: “Фарзандинг айтган истиғфор сабабидан (шундай мақомга эришдинг)”, дейилади” (Ибн Можа, Аҳмад, Табароний ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Усмон ибн Аффон розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам маййит дафн этилганидан кейин қабр бошида туриб: “Биродарингиз ҳаққига истиғфор айтинг, унга сабот тиланг! Чунки у ҳозир сўроқ қилинмоқда”, дедилар” (Абу Довуд ва Баззор ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Убода ибн Сомит розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Кимда-ким мўмин-мўминалар ҳаққига истиғфор айтса, Аллоҳ ўша бандага ҳар бир мўмин-мўмина учун битта савоб ёзади” (Табароний “Муснадуш шомийин”да ривоят қилган. Ҳадис санади ҳасан).

Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинишича, бир киши Набий соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб: “Эй Расулуллоҳ, онам тўсатдан вафот этиб қолди, васият қилолмади. Ўйлайманки, агар гапирса, садақа қил(ишни тайинл)арди. Мен (онам) номидан садақа қилсам, унга савоби етадими?” деб сўради. Шунда Расулуллоҳ: “Ҳа”, дедилар (Бухорий, Муслим, Насоий ривояти).

Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Саъд ибн Убода йўқлигида онаси вафот этди. Саъд: “Эй Расулуллоҳ, онам мен йўқлигимда вафот этди. Агар унинг номидан бирон нарса садақа қилсам, унга фойдаги тегадими?” деб сўради. “Ҳа”, дедилар у зот. Шунда Саъд: “Сизни гувоҳ қилиб айтаман, мевали боғим онам номидан садақа”, деди” (Бухорий, Термизий, Насоий ривояти).

Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинишича, жуҳайналик бир аёл Набий соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб: “Онам ҳажни назр қилганди, лекин ҳаж қилолмай вафот этди. Унинг номидан ҳаж қилсам бўладими?” деб сўради. У зот: “Ҳа, унинг номидан ҳаж қил. Айт-чи, агар онангнинг

зиммасида қарзи бўлса, тўлармидинг? Аллоҳнинг ҳақини адо этинглар! Аллоҳ вафога ҳақлироқ Зотдир”, дедилар (Бухорий ривояти).

Шунингдек, вафот этган одам бўйнида қарзи бўлса, уни ҳатто бегона одам тўласа ҳам, маййит зиммасидан соқит бўлади.

Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтамиз: бошқалар томонидан қилинадиган амаллар, дуолар, айтиладиган истиғфор қўшимча холос. Банда ўзи қилган амали асос саналади. Чунончи, “Ўлгандан кейин бошқалар қилган амал маййитга фойда бераркан”, деб тириклик чоғида бепарво юриш, шариат буюрган амалларни бажармаслик, гуноҳлардан тийилмаслик тўғри эмас. Ҳар ким ўзи учун намоз ўқийди, ўзи учун рўза тутаяди, закот беради, ҳаж қилади, зикр-тасбеҳ, истиғфор, салавот айтади, бўйнидаги қарзини кўзи очиклигида ўзи тўлайди. Маййит учун қилинадиган ишлар қўшимча савоб сифатида бажарилади. Шунинг учун ўзгалар томонидан қилинадиган амалларга ишониб қолинмайди.

ДУО – АЛЛОҲГА ҚУЛЛИК ҚИЛИШНИНГ БИР КЎРИНИШИ

“Дуо” сўзи “чақириш”, “сўраш” маъноларини англатади. Дуо бандада пайдо бўладиган нафсий ҳолатдир. Дуо қилиш вақтида инсон қалби, бутун ҳис-туйғулари уйғоқ бўлади, хокисорлик билан Аллоҳ таолога юкинади, барча гуноҳларига тавба қилади, истиғфор айтади, қалбдан Парвардигорига юзланади. Агар дуо қилаётганда қалб ғофил бўлса, тилда бир гап, хаёлда бошқа нарсалар бўлса, у ҳақиқий дуо эмас. Бундай ҳиссиз, дардсиз дуо ижобатдан йироқдир. Зеро, Аллоҳ таоло Ўзига ихлос билан дуо қилишга буюрган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй мўминлар,) сизлар Парвардигорингизга тазарруъ билан ичингизда (махфий) дуо-илтижо қилинганлар! Зеро, У ҳаддан ошувчи кимсаларни (яъни, эл кўзига кўрсатиш учун риёкорлик қилувчиларни) севмайди” (“Аъроф” сураси, 55-оят).

Аллоҳ таоло бу ерда овозни баланд кўтармасдан, риё қилмасдан, ихлос билан, Ўзининг Яккаю Ёлғизлигига аниқ ишонган ҳолда дуо қилишга чақирмоқда. Чунки Аллоҳ дуода ҳаддидан ошувчиларни – дуо қилаётиб овозини жуда баланд кўтарадиганларни, гуноҳ ишларга Аллоҳдан ёрдам сўрайдиган ёки Аллоҳдан ўзгаларга илтижо қиладиганларни ёқтирмайди.

Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, одамлар баланд овозда зикр айтишганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Эй одамлар! Ўзингизга шафқат қилинг. Сизлар карга ёки ғойибга дуо қилаётганингиз йўқ. Сиз дуо қилаётган Зот энг яхши эшитувчи, энг яқин Зотдир”, деганлар (Бухорий, Муслим, Аҳмад ривояти).

Каломуллоҳда яна шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй инсонлар,) Парвардигорингиз: “Менга дуо қилинганлар! Сизларга ижобат этаман. Албатта, Менга ибодат қилишдан кибр-ҳаво қилганлар яқинда бўйинларини эгган ҳолда жаҳаннамга қирадилар”, деди” (“Ғофир” сураси, 60-оят).

Аллоҳ таоло бу оятда дуо қилиш ибодатлигини билдирмоқда. Зеро, фақат имони бор одам Аллоҳга дуо қилади. Дуоғўй Аллоҳнинг азобидан кўрққани, раҳматига кўз тикқани, ажр-савобидан умидворлигидан, қийин пайтларда ёрдам беришига сўзсиз ишонганидан Раббига ёлворади, илтижолар қилади. Аллоҳга дуо қилишдан бош тортиш, бутун оламлар Парвардигорига юкинишни тарк этиш яхши эмас. Бундай мутақаббир кимсалар қиёмат куни жаҳаннамга хор бўлган ҳолида қиради.

Нўъмон ибн Башир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Дуо ибодатдир”, дедилар. Кейин “Парвардигорингиз: “Менга дуо қилинганлар! Сизларга ижобат этаман. Албатта, Менга ибодат қилишдан кибр-ҳаво қилганлар яқинда бўйинларини эгган ҳолда жаҳаннамга қирадилар”, деди”ни қироат қилдилар” (Абу Довуд, Термизий, Ибн Можа ривояти. Ривоят санади саҳиҳ).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ таоло наздида дуодан кўра муқаррамроқ нарса йўқ” (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

ДУОЛАР ИЖОБАТИ, ҲОЖАТЛАР РАВО ҚИЛИНИШИ

Аллоҳ таоло бандалар дуоларини ижобат этади, ҳожатларини раво қилади. Маълумки, дуо фойдани жалб этишда, зарарни қайтаришда энг кучли воситадир. Мўмин банда шунинг учун Аллоҳнинг раҳматидан умид қилиб, азобидан кўрқиб дуо қилади, барча эҳтиёжларини Раббига арз этади, фақат Ундан сўрайди.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам,) бандаларим Сиздан Мен ҳақимда сўрасалар, Мен (уларга) яқинман. Менга дуо қилган пайтларида дуогўйлар дуосини ижобат этаман. Шундай экан, улар ҳам Мен(инг даъватим)га жавоб қилсинлар, Менга имон келтирсинлар. (Шунда) шояд тўғри йўлни топсалар” (*“Бақара” сураси, 186-оят*).

Заҳҳокдан ривоят қилинишича, айрим саҳобалар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан: “Парвардигоримиз шивирлаб дуо қилсак бўладиган даражада яқинми ёки нидо қилиб чақирадиган даражада олисми?” деб сўрашганида Аллоҳ таоло ушбу оятни нозил қилган.

Аллоҳ бандалари айтган сўзларини эшитади, қилган амалларини кўриб, ҳамма нарсани билиб туради. Аллоҳ бандага жон томиридан ҳам яқиндир. Агар киши ҳеч ким эшитмайдиган тарзда пичирлаб дуо қилса ҳам Аллоҳ эшитади, дуоси холис бўлса, юракдан чиқса, сўраган нарсаларини беради. Дил тубидан отилиб чиққан илтижолар мустажоб бўлиши муқаррар. Дуони кўнгилдан, ихлос билан қилинади. Гофил ҳолда қилинган, тил учидан чиққан дуо ижобатдан йироқ.

Бошқа ўринда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ёки ночор одам дуо қилганида (дуосини) ижобат этадиган, мушкулени осон қиладиган, сизларни Ернинг халифаси-эгалари қиладиган Зотми? Аллоҳ билан бирга яна бирон илоҳ борми?!” (*“Намл” сураси, 62-оят*).

Яъни, улардан сўранг: мушриклар ибодатда Аллоҳга шерик қилаётган бут-санамлари яхшими ёки бошига мушкул тушган кишиларга ёрдам берадиган, оғирини енгил қиладиган, Ер юзида турли умматларни бирма-бир ўринбосар қилиб қўядиган Аллоҳми?! Бу ишларга Аллоҳдан бошқа яна ким қодир?! Аллоҳдан ўзга илоҳ борми?! Мушриклар сиғинаётган бут-санамлар Аллоҳ қилган ишларни қила оладими?!.

Аслида мушриклар Ёлғиз Аллоҳ мусибатларни аритувчи, балоларни даф этувчи эканини билишарди. Шунинг учун бирон кор-ҳол бўлса, дарров Аллоҳга юкинишар, У Зотдан ёрдам сўрашарди. Агар балолар ариса, яна яхши кунлар келса, аввалги ҳолларига қайтишарди. Улар бу ҳодисалардан ибрат олишмасди, ҳақдан юз ўгиришда давом этишарди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ қийин пайтларда, ғам-ташвиш чоғида ижобат қилиши кимни хурсанд этса, фаровонлик пайтида дуони кўпайтирсин” (Термизий, Байҳақий, Табароний ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Бошингизга иш тушганида, мушкул вазиятда қолганингизда Аллоҳ ёрдам беришини истасангиз ишларингиз юришиб турганида, тан-жонингиз саломатлигида, фаровонлик пайтида Аллоҳга кўпроқ дуо қилинг. Шунда Аллоҳ сизни қийин дамларда ёрдамсиз қолдирмайди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар тун ярми ёки учдан икки қисми ўтса, Аллоҳ таоло дунё осмонига тушиб, тонг отгунча: “(Ҳожатлари раво этилишини) сўровчи борми? Унга (сўрагани) берилади. Дуо қилувчи борми? (Дуоси) ижобат этилади. Истиғфор айтувчи борми? (Гуноҳлари) кечиради”, деб айтади” (Муслим, Аҳмад, Ибн Ҳиббон ривояти).

Ҳақиқий мўмин банда дуо қилиш билан бирга сабабларни юзага келтиради. Дуони тарк этиб, сабабларга суяниб қолиш дуруст эмас. Сабабларни бутунлай тан олмаслик ақлдаги нуқсондир. Шариат бизни дуо қилишга, шу билан бирга ишнинг амалга ошиши учун сабаб бўладиган воситаларни қўллашга буюради.

РИЗҚНИ АЛЛОҲ БЕРАДИ

Аввало, ризқ нималиги ҳақида бир оғиз тўхталиб ўтамиз. Ризқ Аллоҳ таоло томонидан инсонларга, ҳайвонларга – бутун мавжудотларга бериладиган емиш, либос, тураржой ва ҳоказолардир. Шунингдек, ақл-идрок, зехн, истеъдод, қунт, ҳидоят, офият, саломатлик, хотиржамлик ҳам ризқ саналади.

Қуръони каримда ҳар бир тирик жон ризқини Аллоҳ етказиши айтилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ерда ўрмалаган нарса борки, барчасининг ризқи Аллоҳ зиммасидадир. У Зот уларнинг турар жойларини ҳам, борар жойларини ҳам билади. Ҳамма нарса очиқ-равшан Китобда бор” (“Ҳуд” сураси, 6-оят).

Ер юзидаги барча тирик жонзотлар – одамзот, ҳайвонлар, ҳашаротлар, курт-қумурсқалар озуқасини Аллоҳ беради, уларга ризқларини етказиши. Мўмин одам бунга шак-шубҳасиз ишонади, ризқ (– озуқа, таом, ичимлик, кийим-кечак ва ҳоказолар) Аллоҳданлигига шубҳа қилмайди.

Тўғри, биз ризқ топиш учун ҳаракат қиламиз, бирон касб-кор билан шуғулланамиз. Аммо бу ишимиз ризқ топиш йўлидаги восита холос. Ризқ манбаи Аллоҳ даргоҳидадир. У Зот хоҳлаган бандасига хоҳлаган миқдорда ризқ беради.

Баъзилар: “Ҳаракат қилсанг, яшайсан. Бўлмаса, ҳалок бўласан”, дейди. Бу тўғри эмас. Чунки фақат ҳаракатнинг ўзи ризқ топишга камлик қилади. Ҳаракат билан бирга Аллоҳнинг марҳамати бўлмаса, одамлар ризқ-насибага эриша олмайди.

Бир нарсани ёдда тутайлик: ризқ келишида касб-хунар воситадир. Касб-хунарга ортикча баҳо бериб, “Касбим орқасидан нон топяпман”, “Шу хунарим мени боқяпти”, деб эътиқод қилиш ширкка олиб боради. Аслида Аллоҳ белгилаб қўйган ризқ ана ўша касб-кор сабабли бандага етиб келади.

Инсон ҳали онаси қорнидалигидаёқ ризқи, ажали, умри, бахтли ёки бахтсиз бўлиши тақдир қилинади. Инсон дунёга келгач, пешонасига ёзилган ризқи – хоҳласа, хоҳламаса – унга насиб этади.

Ҳадиси шарифларда айтилишича, ризқ бандани қидириб юради, қаерда бўлса ҳам ризқи уни топади. Банда ризқи келишига ҳеч ким қаршилиқ қила олмайди.

Дунёда кимдир бой, кимдир ўртаҳол, яна кимдир камбағаллигини кўрамыз. Бу, Аллоҳ кимга қанча ризқ беришига боғлиқ. Аллоҳ хоҳлаган бандаси ризқини мўл қилади, хоҳлаганига камроқ ризқ беради. Мана шу нарсани тушунмайдиганлар ризқи камлигидан нолиб, бой-бадавлат кишиларга ҳасад қилади, улар эришган ютуқларни кўра олмайди. Бундай қилиш нотўғри. Аслида мўминлар бировларга ҳасад эмас, ҳавас қилади.

Баъзи одамлар “Ризқ табиат томонидан берилади”, деб ишонади. Уларда “Дехқончилик маҳсулотлари табиат инъомларидир”, “Табиат бизни боқади” деган нотўғри фикр шаклланган. Аслида ер ҳам, сув ҳам Аллоҳнинг изни билан бандаларга ризқларини чиқаради. Бу иккиси ризқланишимиз учун бир воситадир. Ризқимиз Аллоҳ даргоҳидан нозил бўлади. Табиат аслида жонсиз нарса. Аллоҳ ёмғир ёғдириши билан ерга жон кириб, жонзотларга ўсимликлар, мевалар етиштириб беради.

Қуръони каримда шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Аллоҳ осмондан сув (ёмғир) ёғдириб, унинг ёрдамида ўлик ерни тирилтирди. Албатта, бу ишда (ваъз-насихатга) қулоқ тутадиган қавм учун ибрат бор” (“Наҳл” сураси, 65-оят).

Сувсиз ҳаёт бўлмайди. Ер ҳам фақат сув билан тирик. Аллоҳ осмондан раҳмат ёмғирларини ёғдирса, ерга жон киради: унда турфа майсалар, ўсимликлар, дов-дарахтлар ўсиб, инсонларга ризқ бўлувчи мева-сабзавотлар, дон-дунлар чиқади. Буларнинг ҳеч бири ўз-ўзидан бўлмайди, фақат Аллоҳ таолонинг қудрати билан амалга ошади. Шунинг учун табиатга ризқ берувчи сифатида қаралмайди. Табиатни Аллоҳ яратган. Аллоҳ осмондан раҳматини туширмаса, ер юзи обод бўлмайди, куп-курук ҳолида тураверади.

Бошқа ўринда яна шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“(Аллоҳ) сизлар учун Ерни қароргоҳ, осмонни том қилиб қўйди, осмондан сув тушириб, сизларга ризқ бўлсин, деб унинг ёрдамида мевалар чиқарди. Шундай экан, билиб туриб ўзгаларни Аллоҳга тенглаштирманг!” (“Бақара” сураси, 22-оят).

Ушбу оятда Аллоҳ таоло ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолиши ҳеч бир ақлга сиғмайдиган учта буюк неъматни эслатади. Улардан бири оёғимиз остидаги қароргоҳимиз, бизга ҳаётлик чоғимизда устидан, вафотимиздан кейин бағридан жой берадиган она замин – Ер бўлса, яна бири устимиздаги том – бошқа

сайёралар томонидан келадиган зиён-заҳматлардан бизни ҳимоя қилиб турадиган осмон, учинчиси эса ризқ-насибамиз манбаи бўлмиш сув неъматидир. Демак, инсонларни, еру осмонларни, барча нарсани яратишда биронта ёрдамчига муҳтож бўлмаган Аллоҳ таолонинг шериги, тенги бўлиши мумкин эмас⁵⁷.

Ақлини ишлатган инсон чексиз борлиқни яратган Зотнинг ҳеч қандай шериги, ўхшаши йўқлигини билади, жумладан, ризқни фақат Аллоҳ беришига амин бўлади, У Зотга ихлос билан ибодат қилади.

КАСБ ВА ТАВАККУЛ

Баъзилар: “Аллоҳ таоло ҳамма нарсани тақдир қилиб қўйган бўлса, касб-кор қилишнинг нима кераги бор?! Ишламасак ҳам Аллоҳ ризқимизни етказаверади”, деб ўйлаши мумкин. Баъзи тоифалар натижага эришиш учун интилишни, чора-тадбир кўришни Аллоҳ таолога ишонмаслик, У Зотга суянмаслик деб тушунишар экан. Аслида бу, шариат кўрсатмаларига зиддир. Қуйида ризқ, касб-кор, таваккул масаласида тўхталиб ўтамиз.

Аллоҳ таоло айтади:

“----- Арабий матн -----“

“Ким Аллоҳга таваккул қилса, (Аллоҳнинг) Ўзи унга Етарлидир. Албатта, Аллоҳ Ўзи (хоҳлаган) ишига етувчидир. Ҳақиқатан, Аллоҳ барча нарса учун миқдор-ўлчов қилиб қўйган” (“Талоқ” сураси, 3-оят).

Ишлар мукамал бўлиши учун Аллоҳ кафилдир. Таваккул қилганлар учун У Зот кифоя қилади. Оламлар Парвардигори хоҳлаган ишини бажара олади, ҳар бир нарсани ўта аниқ қилиб белгилаб қўйган.

Таваккулнинг асл маъноси ўзини Аллоҳга топширишдир. Таваккул – қалб иши. Унда қалб бутунлай Аллоҳга топширилади, ишлар оқибати У Зотга ҳавола этилади. Айниқса, ризқ топишда таваккулнинг аҳамияти бекиёс. Ризқни фақат Аллоҳ беришига шак-шубҳасиз ишонган ҳолда ризқ излаш, фақат Ўзига суяниш ризқ талабидаги таваккулдир.

Мулла Али Қори раҳматуллоҳи алайҳ Аллоҳга ҳақиқий таваккул қилишни қуйидагича тушунтиради: “Таваккул борлиқда Аллоҳдан ўзга амалга оширувчи зот йўқлигига, яратиш, ризқ бериш, ато қилиш, ман этиш, зарар ёки фойда, камбағаллик ёки бойлик, касаллик ёки саломатлик, ўлим ёки ҳаёт, хуллас барчаси Аллоҳ таолодан эканига шубҳасиз ишонидир”.

Қуръони каримда комил мўминлар шаънига мақтов айтилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳақиқий мўминлар фақат Аллоҳ (номи) зикр этилганида қалбларига кўрқинч тушадиган, Унинг оятлари тиловат қилинганида имонлари зиёда бўладиган, ёлғиз Парвардигорларига таваккул қиладиган кишилардир” (“Анфол” сураси, 2-оят).

Чин мўмин банда ҳар бир ишни пухта режалаштиради, ўша иш амалга ошиши учун сабабларни юзага келтиради. Бунда фақат Парвардигорига суянади, хожатларини раво қилишини сўрайди. Мўмин киши Ёлғиз Аллоҳга рағбат қилади, Унинг розилигини талаб этади. Зеро, қалбида имони бор банда “Раббим хоҳласа, бўлади. Хоҳламаса, ҳеч нарса бўлмайди”, деб ишонади. Шунинг учун фақат сабабларнинг ўзига ишониб қолмайди, натижа Аллоҳдан деб билади.

Аҳли сунна вал жамоа мазҳаби уламоларига кўра, таваккул қалб иши, сабабларни ушлаш эса тана аъзолари ишидир. Сабабларни ишга солмасдан таваккул қилиб бўлмайди.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар Аллоҳга ҳақиқий таваккул қилганингизда эрталаб қорни оч ҳолда чиқиб, кун охирида тўйиб қайтадиган қуш каби ризқлантирилган бўлардингиз” (Термизий, Насоий, Аҳмад, Ҳоким, Ибн Ҳиббон ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Эрта тонгда ризқ ғамида йўлга чиққан қушнинг қорни оч бўлади. Қолаверса, унинг олдиндан тайёрлаб қўйган, кўз остига олган ўлжаси, захираси, одамларга ўхшаб савдо дўкони, корхонаси, ер майдони бўлмайди. Лекин қушларда ҳаракат, ризқ топишга ишонч, Ёлғиз Аллоҳга таваккул мавжуд. Бундан чиқди, Аллоҳга таваккул қилишни ўрнига қўя олган инсон ўйламаган томонидан ризқлантирилади. Фақат – қуш уясидан чиқиб ризқ излаганидек – бандалар ҳам ризқ талабида бўлсалар бас.

⁵⁷ Манба: Шайх Алоуддин Мансур, “Қуръони азим тафсири”.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбалдан уйида ёки масжидда ўтириб олиб, “Ризқим олдимга келмагунича биронтаям иш қилмайман”, дейдиган киши ҳақида сўралди. Шунда имом: “Бу киши жоҳил, илмсиз экан”, деб жавоб берди⁵⁸.

Имом Абулқосим Қушайрий айтади: “Шуни бил: таваккулнинг ўрни қалбдир. Банда ризқ Аллоҳдан эканини билганидан сўнг қалби билан таваккул қилиши, бадани билан ҳаракатда бўлиши бир-бирига зид эмас. Агар бирон нарса қийинлашса, Аллоҳнинг тақдири билан бўлади. Бирон нарса енгиллашса, У Зот енгиллатиши билан бўлади⁵⁹”.

Аллоҳ таоло шундай деган:

“----- Арабий матн -----“

“(Ҳаж қилиш учун йўлга тушишдан олдин зарур озуқа билан) **таъминланиб олинг! Албатта, энг яхши озуқа** (яъни, ўзингиз билан бирга бўлиши лозим энг яхши нарса) **тақводир. Мендан кўрқинг, эй ақл эгалари!**” (*“Бақара” сураси, 197-оят*).

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, яманликлар ҳаж қилишга ўзлари билан зарур озуқа олмай келишарди, “Биз (Аллоҳга) таваккул қиламиз”, дейишарди. Маккага етиб келганларидан кейин одамлардан нарса сўрашарди, тиланчилик қилишарди. Шунда Аллоҳ таоло “(Ҳаж қилиш учун йўлга тушишдан олдин зарур озуқа билан) таъминланиб олинг! Албатта, энг яхши озуқа тақводир” оятини нозил қилган” (Бухорий, Абу Довуд, Ибн Ҳиббон ривояти).

Ибн Абу Ҳотим – Ибн Аббос розияллоху анҳудан – келтирган бошқа ривоятда: “Биз Аллоҳнинг уйини ҳаж қиламиз-у, У Зот бизни оч кўярмиди?!” жумласи зиёда қилинган⁶⁰.

Ҳаж қилишга кетаётган одам биринчи навбатда Аллоҳга таваккул қилади, У Зотдан мадад сўрайди, “Сафаримни бехатар қил, Ўз паноҳингда асра!” деб дуо қилади. Шу билан бирга моддий эҳтиёжларини қондириш учун керакли нарсалар ҳам олади. Токи сафарда одамларга ялиниб юрмасин. Чунки узоқ йўл юрганда одам нимагадир эҳтиёж сезади. Ўша нарсаларни қондириш учун пул, озиқ-овқат, анжомлар керак бўлади.

Оят давомида дунёда сафарга чиқишдан олдин зарур нарсаларни олишдан кўра охираат сафари олдидан тақво билан зийнатланиш муҳимлигига ишора қилинмоқда.

Анас ибн Молик розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, бир киши Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан: “Туямни боғлаб таваккул қилайми ёки қўйиб юбориб таваккул қилайми?” деб сўраганида у зот: “Аввал уни боғла. Кейин таваккул қил”, деб айтганлар (Термизий, Ибн Ҳиббон, Ҳоким ривояти. Ривоят санади ҳасан).

Муовия ибн Қурра айтади: “Умар ибн Хаттоб розияллоху анҳу бир қавм олдидан ўтатуриб: “Сизлар кимсиз?” деб сўради. Улар: “Таваккул қилгувчилармиз”, дейишди. Шунда (Умар ибн Хаттоб): “Сизлар таъаккул қилувчисизлар (яъни, тайёр нарсани еб ётадиган текинхўрсизлар). Зеро, (Аллоҳга) таваккул қилган киши аввал ерга уруғ сепади. Кейин Раббига таваккул қилади”, деди” (Ҳаким Термизий “Наводирул усул”да ривоят қилган).

Хуллас, мўмин киши ризқ талабида, тирикчилик йўлида бор имкониятини ишга солади, Ёлғиз Аллоҳга таваккул қилади. Аммо, у фақат ҳаракат қилгани учун ризқлантирилмайди, касбига суяниб қолмайди. Зеро, ризқ Ёлғиз Аллоҳ таоло тарафидан берилади.

ИЛОВА ҚИРҚ ФАРЗ

Исломнинг фарзи (рукни) бешта:

1. “Лаа илааха иллаллоҳ, муҳаммадур росувлуллоҳ” калимасини тил билан айтиб, дил билан тасдиқлаш.
2. Бир кунда беш маҳал намоз ўқиш.
3. Рамазон ойи рўзасини тутиш.
4. Бой бўлса, йилда бир марта закот бериш.

⁵⁸ Манба: Фазл Илоҳий, “Мафотихур ризқ”.

⁵⁹ Манба: Мулла Али Қори, “Мирқотул мафотих”.

⁶⁰ Манба: Ибн Ҳажар, “Фатҳул борий”.

5. Қодир бўлса, умрида бир марта ҳаж қилиш.

Имоннинг фарзи еттита:

1. Аллоҳга;
2. Фаришталарга;
3. Илоҳий китобларга;
4. Пайғамбарларга;
5. Охират кунига;
6. Тақдирнинг яхшиси ҳам, ёмони ҳам Аллоҳ таолодан эканига;
7. Ўлгандан кейин қайта тирилиш ҳақлигига ишониш.

Таҳоратнинг фарзи тўртта:

1. Юзни мукамал ювиш.
2. Икки қўлни тирсак билан қўшиб ювиш.
3. Бошнинг тўртдан бирига масҳ тортиш.
4. Икки оёқни тўпиклари билан қўшиб ювиш.

Ғуслнинг фарзи учта:

1. Оғизни ғарғара қилиб чайиш.
2. Бурунни ачиштириб чайиш.
3. Баданнинг ҳамма жойига сув етказиб ювиш.

Таяммумнинг фарзи тўртта:

1. Ният.
2. Пок тупроқни қасд қилиш.
3. Икки қўлни тоза тупроққа уриб, юзга суртиш.
4. Икки қўлни тупроққа уриб, тирсак билан қўшиб қўлларга суртиш.

Намоз ташқарисидаги фарзлар (шартлар) олтита:

1. Тана пок бўлиши (Таҳоратсиз бўлса, таҳорат олиш, жунуб бўлса, ғусл қилиш).
2. Кийим пок, авратни беркитадиган бўлиши.
3. Намоз ўқиладиган жой пок бўлиши.
4. Намоз вақти кириши (Вақти кирмай туриб ўқилган намоз фарз ўрнига ўтмайди).
5. Намозни қиблага юзланиб ўқиш.
6. Намоз ўқишга ният қилиш.

Намоз ичидаги фарзлар (руқнлар) ҳам олтита:

1. Такбири таҳрима (“Аллоҳу акбар” деб намозга кириш).
2. Қиём (намозда тик туриш. Соғлом киши тик туриши фарз. Агар бемор бўлса, ўтириб, бунга ҳам қодир бўлмаса, ёнбошлаб ўқиш мумкин).
3. Қироат (намозда Қуръон суралари ёки оятларини ўқиш).
4. Рукуъ қилиш (икки қўл тирсагини букмасдан тиззани ушлаган ҳолда бошни эгиш. Бунда бел тўғри қилиниши, бош билан бел бир текисда бўлиши керак).
5. Сажда қилиш (пешонани ерга қўйиш. Бунда ҳам бел тўғри бўлиши шарт).
6. Қаъдаи охир (охирги қаъдада ташаҳхуд миқдорича ўтириш).

Шунингдек, қуйидаги амаллар ҳам фарз саналади:

1. Илм олиш.
2. Амри маъруф, наҳйи мункар (яхшиликка буюриш, гуноҳ-маъсиятлардан қайтариш).
3. Ҳайз, нифос илмини билиш.
4. Ризқни ҳалол йўл билан топиш.
5. Ҳалол нарсаларни ейиш, ҳалол яшаш.

ЯҚИЙН ИМОН

“Яқийн” сўзи луғатда “собит”, “мустаҳкам”, “очик-ойдин”, “равшан” маъноларини англатади. Истилоҳда бирон нарсага қатъий, шак-шубҳасиз ишониш яқийндир. Бунда қалб ўзи ишонган нарса билан хотиржам бўлади, унга қаттиқ боғланади, ҳар қандай шубҳа-гумонларни рад этади.

Банданинг Аллоҳга, фаришталарга, пайғамбарларга, илоҳий китобларга, охират кунига имони яқийн бўлиши керак. Кимда-ким юқоридагиларга – худди кўзи билан кўриб турганидек – ишонса, имони собит бўлади, ҳисобга ўтади. Агар Аллоҳ борлигига ёки фаришталарга, пайғамбарларга қатъий ишонмаса, “Қиёмат ростдан бўлармикан?..” деб иккиланса, имони дуруст эмас.

Аллоҳ таоло Ўзининг такводор бандаларини шундай васф қилган:

“----- Арабий матн -----“

“Алиф, лам, мим. (Аллоҳ таолонинг ҳақ Каломи эканида) ҳеч қандай шубҳа бўлмаган ушбу Китоб ғайбга ишонадиган, намозни тўкис адо этадиган, Биз ризқ қилиб берган нарсалардан инфоқ-эҳсон қиладиган такволи кишилар учун тўғри йўлдир. Улар Сизга нозил қилинган, Сиздан илгари туширилган нарсаларга имон келтирадилар, охират кунига аниқ ишонадилар. Парвардигорлари тарафидан ҳидоят топганлар ана ўшалардир. Нажот топувчилар ҳам уларнинг ўзидир” (*“Бақара” сураси, 4-оят*).

Қуръон Аллоҳ томонидан туширилганида шубҳа йўқ. Қуръон такводорлар учун ҳидоят машъаласидир. Такводорлар ғайбга: Аллоҳга, У Зотнинг фаришталарига, китобларига, пайғамбарларига, жаннатга, дўзахга, ўлимдан кейинги ҳаёт борлигига, ҳисоб-китобга қатъий, аниқ ишонишади, намозни хушуй-хузуь билан, хаёлни бир ерга жамлаб, тўкис адо этишади, Аллоҳ ризқ қилиб берган нарсалардан яхшилик йўлида инфоқ-эҳсон қилишади, молларидан закот беришади. Улар, шунингдек, эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Сиз олиб келган нарсаларга: Қуръонга, Суннатга ҳам, Сиздан аввалги пайғамбарларга туширилган нарсаларга ҳам имон келтиришади, улар келтирган бирон нарсани инкор этишмайди. Мана шундай зотларга Парвардигори томонидан ҳидоят, нур, басират (ақл-идрок, фаҳм-фаросат) берилган. Ана ўша зотлар ўзлари талаб қилган нарсаларга етишади, ёмонликдан нажот топишади. Ким бахтли бўлишни, нажот топишни истаса, уларнинг йўлидан юради.

Такводорлар охиратга аниқ ишонишлари юқорида айтилди. Охират ўлимдан кейинги ҳаётдир. Охират кунига шак-шубҳасиз ишонган одам солиҳ амаллар қилади, гуноҳлардан сақланади. Демак, яқийн имон кишини эзгу ишларга ундайди. Солиҳ амали бўлмаса, “Мусулмонман!” деган қуруқ даъво билан чекланиб қолса, банда имони ҳақиқий бўлмайди, унга шубҳа-гумон оралаган ҳисобланади.

Ҳадиси шарифда ким “Лаа илааҳа иллаллоҳ”, деб гувоҳлик берса, жаннатга кириши айтилган. Бироқ буни ихлос билан, шак-шубҳасиз, қалбдан ишонган ҳолда айтиш шарт. Ким тавҳид калимасини аниқ ишонч билан айтса, Аллоҳнинг амр-қайтариқларига бўйсунди, шариат ҳукмларига амал қилади.

Қуръони каримда яна шундай дейилган:

“----- Арабий матн -----“

“Ҳақиқий мўминлар Аллоҳга, Унинг Пайғамбарига имон келтириб, сўнг (ҳеч қандай) шак-шубҳа қилмаган, молу жонлари билан Аллоҳ йўлида курашган зотлардир. Ана ўшалар (имонларида) содиқ бўлганлардир” (*“Ҳужурот” сураси, 15-оят*).

Чин мўминлар Аллоҳга, Унинг Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи ва салламга шак-шубҳасиз ишонишади, ҳаргиз иккиланишмайди, тиллари билан қалблари бир бўлади. Улар Аллоҳ розилиги йўлида, Ислом дини шаънини юксалтириш мақсадида мол-дунёларини сарфлашади. Ана ўшалар имонларида ростгўй зотлардир. Уларнинг имонлари ҳақиқий, қалблари имон билан хотиржам бўлган. Улар ҳаловатни имон-эътиқоддан топишган, солиҳ амаллари билан диллари имонга тўлаллигини исботлашган.

ИМОН ҲАЛОВАТИ

“Ҳаловат” сўзи “ширинлик”, “лаззат”, “завқ”, “хузур” маъноларини англатади. Имон ҳаловатини имон таъми, имон мазаси, деб ифодаласа ҳам бўлади.

Уламолар айтишича, тоат-ибодатлардан хузур олиш (яъни, ўзини мажбурлаб, истар-истамас эмас, тани яйраб, қалби шукуҳга тўлиб ибодат қилиш), Аллоҳ розилиги йўлида қийинчиликларга сабрли

бўлиш, Аллоҳ таолони, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳаммадан, ҳамма нарсдан яхши кўриш имон ҳаловатидир.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَالنَّسَائِيُّ.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Уч нарса бор. Улар кимда бўлса, имон ҳаловатини топади: Аллоҳ ва Расули унинг учун ҳамма нарсдан сеvimли бўлиши, (мусулмон) кишини фақат Аллоҳ учун яхши кўриш, куфрга қайтишни худди оловга ташланишдек ёмон кўриш” (Бухорий, Муслим, Насоий ривояти).

Бу ҳадиси шарифга кўра, мўмин банда биринчи галда Аллоҳни, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни барча нарсдан яхши кўрса, қалбида имон таъмини сезади. Аллоҳни яхши кўриш нима билан бўлади? У Зот айтганини қилиш, қайтарганларидан қайтиш билан. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни яхши кўриш қандай бўлади? Пайғамбаримиз алайҳиссалом олиб келган нарсаларни тасдиқлаш, шариатларини, суннатларини ўрганиш, унга ихлос-ла амал қилиш билан.

Бу, имон ҳаловатини топиш белгиларидан биридир. Агар мўмин-мусулмон инсон диндош биродарини фақат Аллоҳ розилиги учун яхши кўрса, орага моддий манфаатлар қўшилмаса, у ҳам имон ҳаловатини топибди.

Мўминнинг мўминга муҳаббати асли Аллоҳга муҳаббатдан келиб чиқади. Чунки униси ҳам, буниси ҳам Аллоҳни яхши кўради, Аллоҳ айтган йўлдан юради. Оламлар Парвардигорига бўйсунгани учун бир-бирини яхши кўради. Масалан, бир одам имон-эътиқодли, одоби гўзал, Исломда собитқадам, Дин ғамида юради, одамларга яхшилиқни раво кўради, Исломни ўргатади. Биз уни яхши кўраемиз. Бой, чиройли ёки мансабдор бўлгани учун эмас, холислиги, ҳақгўйлиги, Ислом учун жонкуярлигидан унга қалбимизда илиқлик пайдо бўлади.

Одам бойлик, шон-шухрат, моддий фойдани кўзлаб бировни яхши кўрса, ҳеч қачон имон мазасини тотмайди. Имон ҳаловатига Аллоҳ розилиги йўлида яхши кўриш билан эришилади.

Имон ҳаловатига эришишнинг учинчи йўли куфрга қайтишни ниҳоятда ёмон кўришдир. Фараз қилинг: бир жойда катта гулхан ловуллаб ёняпти. Унга нима ташласангиз, бир зумда ёндириб кул қилади. Тафти ўта юқорилигидан ёнига ҳам бориб бўлмайди. Одам шундай катта оловга тушишни истамайди-а? Имон неъматига мушарраф бўлганидан кейин куфрга қайтишни худди ўша чирсиллаб ёнаётган оловга ташланишдек ёқтирмаслик имон ҳаловатини тотганлик белгисидир.

Бундан чиқди, мўмин одам имон неъматига эриштиргани учун Аллоҳга ҳамдлар айтади, имонда, Исломда собитқадам қилишини сўраб Раббига дуо қилади, куфрга қайтишни зинҳор истамайди, билиб-билмай куфр ишлар қилиб қўйишдан Аллоҳ паноҳ беришини тилайди.

وَعَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَحْمَدُ.

Аббос ибн Абдулмутталиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ким Аллоҳни Парвардигор, Исломни Дин, Муҳаммадни Расул деб (тан олиб,) рози бўлса, имон таъмини топибди”, деганларини эшитган экан (Муслим, Термизий, Аҳмад ривояти).

Яъни, қайси банда Аллоҳни Парвардигор: барча оламлар Эгаси, мавжудотларни ризқлантирувчи, ишларини тадбир қилувчи, деб чин дилдан эътироф этса, Аллоҳ розилигини истаса, фақат Ислом динига эътиқод қилса, ундан бошқа йўллардан четланса, Исломга тўлиқ амал қилиб яшаса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шариатларига, суннатларига мувофиқ ҳаёт кечирса, имон мазасини топибди. Ана шундай банда имони мустаҳкам, деса бўлади. Агар қалбда Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигига, Ислом энг ҳақ динлигига, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг бандаси, Элчиси эканига қатъий ишонч, розилик, қаноат бўлмаса, имон таъмини сезиш амримаҳол.

وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النَّظْرَةُ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومَةٌ فَمَنْ تَرَكَهَا مِنْ خَوْفِ اللَّهِ أَثَابَهُ جَلًّا وَعَزَّرَ إِيمَانًا يَجِدُ حَالَوَتَهُ فِي قَلْبِهِ. رَوَاهُ الْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ.

Хузайфа розияллоху анху Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “(Номаҳрамларга шахват билан) назар солиш иблиснинг захарланган ўқларидан биридир. Ким Аллоҳдан кўрқиб ўшани тарк этса, У Зот азза ва жалла шундай имон беради, (банда) унинг ҳаловатини қалбида ҳис қилади” (*Ҳоким ривоят қилган, “Ҳадис санади саҳиҳ”, деган*).

Фараз қилинг, кўчада кетяпсиз. Бир номаҳрамга беихтиёр кўзингиз тушди. Унинг бўй-басти келишган, чиройли, бир сўз билан айтганда, яна бир қарашга мажбур қиладиган даражада гўзал. Сиз мана шу вақтда Аллоҳни эсласангиз, илоҳий буйруққа бўйсунинг учун кўзингизни тийсангиз, Аллоҳ сизга имон ҳаловатини беради. Лекин, бунга эришиш осонмас. Аллоҳ тавфиқ берганларгина бундан мустасно.

Маълумки, зино энг оғир гуноҳдир. Унинг зарари жуда катта. Жамият бузилишига, насл-насаб айнишига, маънавий, иқтисодий, ижтимоий инқирозларга ҳам кўпинча фахш ишлар сабаб бўлади. Исломда мана шунинг олдини олиш учун бегоналарга ҳирс билан тикилишдан қайтарилган. Бу, аччиқ, ёқимсиз дорини ичишга ўхшайди. Бетоб ўзи истамаса-да, табиб дорисини ичса, тузалади. Худди шунга ўхшаб, банда Аллоҳдан кўрқиб, кўзини ҳаромдан тийса, имон лаззатини тотади. Бу, ибодат вақтида билинади. Кўзини, тилини, кўлини – бутун аъзоларини ҳаромдан сақлаган банда ибодатни комил суратда, роҳатланиб бажаради, намозда ўзини гўё сувдаги баликдек ҳис қилади, ибодатдан оғринмайди, дангасалик қилмайди. Имон ҳаловатидан насибадор инсон Қуръон ўқиб тўймайди. Худди Усмон ибн Аффон розияллоху анхуга ўхшаб ўқигани сари яна ўқигиси келаверади, бирон кунни Қуръонга назар солмай ўтказишни хушламайди.

КОМИЛ ИМОН БЕЛГИЛАРИ

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ وَأَعْطَى لِلَّهِ وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَسَنَدُهُ صَحِيحٌ.

Абу Умома Боҳилий розияллоху анху Расулulloх соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Ким Аллоҳ учун яхши кўрса, Аллоҳ учун ёмон кўрса, Аллоҳ учун берса, Аллоҳ учун ман этса, имонини комил қилибди” (*Абу Довуд ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ*).

Агар банда бирон нарсани ёки кимсани нафси ёқтиргани учун эмас, Аллоҳ розилиги йўлида яхши кўрса, бирон нарсани ёки кимсани ўзига маъкул келмагани учун эмас, Аллоҳ йўлида ёмон кўрса, бирон нарсани Аллоҳ йўлида берса, садақа-инфоқ қилса, бермаслиги ҳам Аллоҳ розилиги учун бўлса, унинг имони мукамалдир.

Демак, мўмин банда нимани яхши кўрса, уни Аллоҳ яхши кўргани учун яхши кўради. Бировни яхши кўрса, у Аллоҳнинг динига амал қилгани, Аллоҳга ишонгани, тоат-ибодат қилаётгани учун яхши кўради.

Агар бирон нарсани ёмон кўрса, уни Аллоҳ ёмон кўргани, ундан қайтаргани учун ёмон кўради. Бировни ёмон кўрса, у Аллоҳнинг йўлида юрмагани, Динига амал қилмагани, гуноҳ-маъсият ишларни қилиб юргани учун ёмон кўради.

Мўмин одам бировга моддий ёки маънавий ёрдам берса, мурувват қилса ҳам фақат Аллоҳ розилигини кўзлайди, Аллоҳ буюргани учун, яхшилик кўраётган одам Аллоҳ йўлида юргани учун хайр-эҳсон қилади.

Агар бирон нарсани бермаса, Аллоҳ ўша ишдан қайтаргани, бериш Аллоҳнинг амрига тўғри келмагани учун, ўша шахс Аллоҳ йўлида юрмагани учун бермайди. Бундан чикди, Аллоҳ учун берадиган, инфоқ қиладиган инсон вақти келса, Аллоҳ учун бермасликни ҳам, мол-дунёсини ҳаром йўлларга, бидъат-хурофотларга сарфламасликни ҳам билиши керак.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ**. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: “**Жоним кўлида бўлган Зотга қасамки, мен унга отасидан ҳам, боласидан ҳам севимлироқ бўлмагунимча биронтангиз (комил) мўмин бўлмайди**”, деганлар *(Бухорий ривояти)*.

Бу ердаги севгидан мурод меҳр-шафқат ҳам, ишқ ҳам эмас, балки маҳбубга нисбатан фидокорлик, ҳар бир нарсани унинг учун қурбон қилишга шай бўлиш, унинг айтганларини бажариб, розилигини топишдир. Айнан мана шу жиҳатдан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳар бир мўмин одам учун ўз ота-онасидан ҳам, бола-чақасидан ҳам афзал бўлишлари керак. Шунда банда имони етук саналади.

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ**. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

Анас ибн Молик розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “**Сизлардан биронтангиз ўзига раво кўрганини биродарига раво кўрмагунимча (ҳақиқий) мўмин бўла олмайди**” *(Бухорий, Муслим, Термизий, Насоий ривояти)*.

Уламолар айтишича, мазкур ҳадисдаги имондан мурод комил имондир. Зеро, ўзига раво кўрганини диндош биродарига раво кўрмаган одам ҳам мўмин бўлиши мумкин. Бироқ етук имон даражасига эришиш учун яхши кўрган нарсасини диндошига илиниш лозим.

Ҳадисда “ўзига раво кўрганини” дейиш билан яхши, мубоҳ нарсалар назарда тутилмоқда. Бундан чиқди, мўмин банда шариат буюрган ёки рухсат берган нарсалардан нимани ўзига раво кўрса, уни биродарига ҳам илинади. Масалан, ўзи бирон ишни яхши деб билди, уни биродари ҳам қилишини, ўша нарсага биродари ҳам эришишини истайди.

Шунингдек, мўмин жаннатга киришни хоҳлайди, биродари ҳам жаннатга киришини истайди, бу йўлда унга ёрдам беради, ҳаққига дуо қилади.

Қолаверса, ўзининг соғлом, бақувват, тетик, бахтли бўлишини, фаровон яшашини истаса, қолган диндош биродарлари ҳам шундай бўлиши истайди, бу йўлда уларга кўмаклашади.

Агар бандада имон бўлмаса ёки имони заифлашса, фақат ўзини ўйлайди, бошқалар билан иши бўлмайди, нима қилса ҳам ўз манфаатини ҳамма нарсадан, ҳатто жамият манфаатидан ҳам устун қўяди, ўзига раво кўрмаганни бировни илинмоқчи бўлади, ўзи ёқтирмаган нарсани биров олишини истайди.

عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْخَزَاعِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ قِيلَ: وَمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَائِقِهِ**. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

Абу Шурайх Хузоий розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам: “**Аллоҳга қасамки, имони (комил) эмас, имони (комил) эмас, имони (комил) эмас!**” дедилар. Шунда: “**Эй Расулуллоҳ, кимнинг (имони комил эмас?)**” деб сўралди. У зот: “**Кўшниси ёмонликларидан саломат бўлмаган кимсанинг**”, деб жавоб бердилар *(Бухорий ривояти)*.

Ҳақиқий мўмин одам кўшнилари билан яхши муомалада бўлади, уларга азият етказмайди, зулм қилмайди. Агар “Аллоҳга, охират кунига ишондим”, деса, намоз ўқиса, бироқ кўшнилари билан жанжаллашса, уларга озор берса, унинг имони заифдир. Аллоҳга ихлоси бор инсон бу борада ҳам хатокамчиликларини тўғрилаб олса, яхши бўлади. Чунки, Расулуллоҳ айтганларидек, кўшнилари билан иноқ бўлмай туриб етук имонга эришиш имкони йўқ.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُهُمْ خَيْرُهُمْ لِنِسَائِهِمْ**. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ وَالدَّارِمِيُّ وَسَنَدُهُ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: **“Мўминлар ичида имони комилроғи хулқи чиройлироғидир. Сизларнинг яхшиларингиз аёлларига яхши (муомалада) бўладиганингиздир”** (Абу Довуд, Термизий, Доримий ривояти. Ҳадис лафзи Термизийга тегишли. Ривоят санади ҳасан-саҳиҳ).

Бу ҳадисга кўра, гўзал хулқ киши имони комиллигидан дарак беради. Ким имони мукаммал бўлишини истаса, хулқини чиройли қилади. Чиройли хулқ билан етук имон бир-бирини тақозо этади. Имони комилнинг хулқиям намунаси бўлади. Хулқи гўзал инсоннинг имони мукаммал бўлади.

Чиройли хулқ нима? Чиройли хулқ одамларга яхши муносабатда бўлиш, очиқ чеҳра билан муомала қилиш, уларга яхшилик қилиш, озор бермасликдир.

Ҳадис давомида “Сизларнинг яхшиларингиз аёлларига яхши (муомалада) бўладиганингиздир” дейиш билан мусулмон киши фақат кўчада, бегоналар билан эмас, биринчи навбатда ўз аҳли-оиласи, хусусан жуфти ҳалоли билан яхши муносабатда бўлиши кераклигига ишора қилинмоқда. Демак, ҳақиқий мусулмон одам кўча-кўйда ҳам, ўз хонадонида ҳам гўзал хулқли бўлади.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ.** رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: **“(Комил) мусулмон мусулмонлар унинг тилидан, қўлидан саломат бўлган (киши)дир. (Ҳақиқий) муҳожир Аллоҳ қайтарганларидан узоқда бўлган (киши)дир”** (Бухорий, Муслим, Абу Довуд ривояти).

Ислому 5 та руқн устига қурилган: Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқлигига имон келтириш, намоз ўқиш, рўза тутиш, закот бериш, ҳаж қилиш. Ким шуларни бажарса, мусулмон саналади. Бироқ мусулмонларга тили билан озор бермаган, қўлини зарар етказишдан тийган инсон афзал, комил, ҳақиқий мусулмон дейилади.

Тил билан қўл зикр қилиниши фақат шу аъзоларини тийишни англатмайди. Мусулмон одам ҳар қандай восита орқали одамларга зиён етказишдан тийилади. Бу ҳадисда энг кўп азият етказадиган икки аъзо тилга олинмоқда. Етук мусулмон бўламан, деган одам ҳар бир аъзосини ҳаром ишлардан сақлайди.

Дин-диёнатини асраш учун, Аллоҳ йўлида бирон жойни тарк этиш “ҳижрат” дейилади. Ҳадисда Аллоҳ қайтарган ишлардан, гуноҳ-маъсиятлардан йироқ юриш ҳам муҳожирликка тенглаштирилмоқда. Демак, том маънодаги ҳижрат мункар ишлардан йироқ юриш экан.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَغْنِيهِ.** رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَأَحْمَدُ وَابْنُ جِبَّانَ وَالْبَيْهَقِيُّ وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ.

Абу Хурайра розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: **“Бефойда нарсаларни тарк этиши киши исломи гўзаллигидандир”** (Термизий, Ибн Можа, Аҳмад, Ибн Ҳиббон, Байҳақий ривояти. Бу – ҳасан ҳадис).

Банда тили билан шаҳодат калимасини айтса, намоз ўқиса, рўза тутса, қодир бўлса закотини бериб, ҳаж қилса, мусулмон ҳисобланади. Лекин, унинг исломи гўзал бўлиши учун ҳам ташини, ҳам ичини ислоҳ қилиши керак. Жумладан, беҳуда нарсалардан йироқ юриш, фақат фойдали ишлар билан банд бўлиш кишининг яхши мусулмонлигини кўрсатади.

Аслида мусулмон одам ҳаётга жиддий қарайди, умрнинг ҳар лаҳзасини ғанимат билади. Чунки бу дунё оқар сувдек тез ўтиб кетади. Эртага қиёматда умрни қандай ўтказгани, нима ишлар қилгани ҳақида жавоб бериши бор. Шунинг учун Аллоҳга, охират кунига ишонадиган инсон тан-жонини, куч-қувватини, мол-дунёсини, қунт-истеъдодини, олтиндан қиммат вақтини беҳуда ишларга совурмайди, фақат фойдали амаллар билан шуғулланади. Имони заифлар эса бекорчи нарсаларга, ўйин-кулгиларга ўч бўлади, нафс истагини қондириш учун умрининг ёки пулининг кўп қисмини сарфлаб юборади. Ҳақиқий мўмин, чин мусулмон бўламан, деган инсон бу борада ҳам ўзини ислоҳ қилади, хато-камчиликларини тўғрилашга, Аллоҳга суюкли банда бўлишга интилади.

ИМОН ЗАИФЛИГИ САБАБЛАРИ, БЕЛГИЛАРИ ВА ДАВОСИ

1. Имон нуруни заифлаштирувчи иллатлар:

- Зикр мажлислари, жамоат намози, яхши инсонлар суҳбатида иштирок этмаслик.
- солиҳ пешволардан, имоний муҳитдан узоқлашиш.
- узун орзу-ҳавас.
- мубоҳ саналган еб-ичиш, ухлаш, сўзлаш, ўйин-кулгида ҳаддан ошиш. Зеро, кўп ейиш зехни ўтмаслаштиради, танани оғирлаштиради, кишини дангаса қилиб қўяди. Айтилишича, ким кўп овқат еса, кўп сув ичади, кўп ухлайди. Оқибатда умрининг кўп қисми лаззатларга сарфланиб, улкан ажр-савоблардан маҳрум бўлади;
- гуноҳкорлар даврасига кириш, носоғлом муҳитда яшаш. Зеро, киши суҳбатдошидан таъсирланади, унга беихтиёр тақлид қилади, ҳамроҳининг фикр-қараши онгига сингиб боради.
- дунё ишларига муккадан кетиш, лаззатларга берилиш, мол-дунё, бола-чақа билан овора бўлиб, тоат-ибодатни унутиш.
- қалбни ғафлат уйқусидан уйғотувчи диний-маърифий адабиётларни ўқимаслик.
- гуноҳ-маъсиятлар ошкор қилинадиган муҳитда яшаш, Аллоҳдан узоқлашиш.
- бўш вақтни беҳуда ишлар, фойдасиз амаллар билан ўтказиш.

2. Имон заифлиги белгилари:

- Ҳаромга қўл уриш, кичик гуноҳларни менсимаслик.
- қалб қаттиқлиги, Куръони карим оятларидан, маърузалардан таъсирланмаслик.
- ибодатларга сусткашлик қилиш, жумладан, намозни шошиб-пишиб, пала-партиш ўқиш, ҳузур-ҳаловатсиз адо этиш.
- феъли торлик, жиззакилик. Бундай одам арзимас нарсага жиғибийрон бўлаверади, одамлар билан тил топиша олмайди.
- кишилар билан кўп урушиб-тортишиш.
- шон-шуҳратни, кўпчиликка танилишни, машҳур бўлиб кетишни яхши кўриш.
- Аллоҳнинг зикридан ғофил бўлиш, У Зотга дуо қилмаслик.
- тилни ғийбатдан, ёлғондан тиймаслик.
- ҳаром ишларни кўрганда ғазабланмаслик.
- аҳли-оиласини номаҳрамлардан қизғанмаслик.
- макруҳ амаллардан сақланмаслик.
- вақтини беҳуда нарсаларга совуриш, фойдали ишлардан ўзини олиб қочиш.
- кичик кўринган савобли ишларга бепарво бўлиш.
- биродарларига етган озорларга қайғурмаслик, уларнинг ғам-ташвишлари билан иши бўлмаслик.
- дини, диндошлари олдидаги масъулиятини ҳис этмаслик.
- мусибатларга сабрсизлик қилиш, бирон кор-ҳол бўлганида жазавага тушиш, бетоқат бўлиш.
- роҳат-фароғатга ўчлик, ўткинчи дунёни яхши кўриш, унга қаттиқ боғланиб қолиш.
- зикналик, бахиллик.

3. Имон заифлиги давоси:

- Куръон ўқиб, маъноларини қалбга сингдириш.
- Аллоҳни кўп зикр қилиш. Зеро, зикр қалблар ҳаётидир. Қалб Аллоҳни эслаш билан хотиржам ва бахтли бўлади.
- Аллоҳ таолонинг буюклигини ҳис этиш, илоҳий мўъжизалар ҳақида фикр юритиш.
- Аллоҳнинг гўзал исмларини, олий сифатларини ўқиб-ўрганиш, асмоул хусна маъноларини қалбга сингдириш.
- Аллоҳ таоло банданинг ҳар бир ҳаракатини кўриб-кузатиб турганини чуқур ҳис этиш.
- динда собитқадамликни Аллоҳдан сўраш.
- шаръий илмлар ўрганиш.
- Куръонни кўп тиловат қилиш, оятларини тадаббур қилиш, маъноларини тушуниб етиш.
- илм мажлисларида иштирок этиш, уламолар, солиҳлар даврасида ўтириш, уларнинг суҳбатидан баҳраманд бўлиш.

- солиҳ амаллар қилишга шошилиш, умрнинг ҳар бир дақиқасини ғанимат билиш. Зеро, солиҳ амаллар қалб ойнасини ювади, имонни мустаҳкамлайди.
- эзгу ишларда бардавом бўлиш.
- тоат-ибодатлари Аллоҳ ҳузурда қабул бўлишини умид қилиш билан бирга қабул бўлмай қолишидан қўрқиш.
- ўзини ҳисоб қилиш, нафсини тергаш, хато-камчиликларини тўғрилаш.
- хунук оқибатдан, имонсиз кетишдан қўрқиш (Аллоҳ асрасин).
- ўлимни, қабрдаги ҳолатни, қиёмат даҳшатларини, Аллоҳ олдида туриб ҳисоб беришни, амаллар мезонда тортилишини, сирот кўпригини кўп эшлаш.
- орзу-ҳавасни камайтириш, охират ободлигини ўйлаш.
- дунёдаги лаззатлар ўткинчилигини, бир кун келиб йўқ бўлиб кетишини ёдда тутиш.
- Аллоҳга тавба-тазарру қилиш, қалбини очишини, имонини мустаҳкам қилишини ёлвориб сўраш.
- мўминларни ўзига дўст тутиш, ҳақларига муттасил дуо қилиш...

ИСЛОМ ДИНИ МАРТАБАЛАРИ: ИСЛОМ, ИМОН, ЭҲСОН

“Жаброил ҳадиси” деб айтиладиган машҳур ривоятда Ислому имону эҳсон ҳақида сўралган. Ислому ҳақидаги саволга: “Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг расулидир, деб гувоҳлик бериш, намозни тўқис ўқиш, закот бериш, рамазон рўзасини тутиш, йўлга қодир бўлса, Байтуллоҳни ҳаж қилиш”, деб жавоб берилган. Имон ҳақидаги саволга: “Аллоҳга, У Зотнинг фаришталарига, китобларига, расулларига, охират кунига, тақдирнинг яхшиси ҳам, ёмони ҳам (Аллоҳ таолодан эканига) имон келтиришинг”, деб жавоб берилган. Эҳсон нима, деб савол берилганида, жавоб шундай бўлган: “Аллоҳни кўриб тургандек ибодат қилишинг. Агар Уни кўрмаётган бўлсанг, У Зот сени кўриб туради”.

Бу ривоятни Бухорий, Муслим “Саҳиҳайн” китобида келтиришган. Унда Ислому динининг учта мартабаи баён этилган. Улар: Ислому, имону, эҳсон.

1. “Ислому” сўзининг маъноси Аллоҳни Яккаю Ягона Илоҳ деб тан олиш, У Зотга тўлиқ таслим бўлиш, буйруқларига бўйсунуш, ширкдан йироқ юришдир.

“Ислому” сўзи алоҳида келганида Аллоҳ наздидаги энг ҳақ Дин маъносини билдиради. Агар “имон” сўзи билан бирга келса, унда ислому тил билан шаҳодат калимасини айтиш, тана аъзолари билан солиҳ амаллар қилишни англатади. Имон эса эътиқод, тасдиқлаш маъносида келади.

2. Юқорида айтганимиздек, “имон” сўзи “ишониш”, “тасдиқлаш” мазмунини ифодалайди. Мазкур сўз ўзи ёлғиз келганида Ислому дини маъносини ҳам англатади. Масалан, мўмин-мусулмон, дейилади. “Эй, имон келтирганлар!” деганда барча мусулмонлар назарда тутилади. Агар “имон” сўзи “ислому” билан бирга келса, имон ботиний (ички, қалб билан боғлиқ) ақидаларни, ислому эса зоҳирий (ташқи) қавлларни, амалларни билдиради.

3. “Эҳсон” сўзи луғатда яхшиликни, истилоҳда эса Аллоҳни кўриб тургандек ибодат қилишни билдиради. Эҳсон Диндаги энг юқори мартабадир. Эҳсон даражасига эришганлар солиҳ амалларда пешқадам, Аллоҳга яқин бандалар ҳисобланишади. Эҳсоннинг иккита рукни бор. Биринчиси ихлос, иккинчиси мушоҳада.

Ислому, имону, эҳсон рукнлари Диннинг барча рукнларини қамраб олади. Биз юқорида Ислому, имону рукнларини бирма-бир кўриб чиқдик. Қуйида эҳсон рукнлари ҳақида қисқача тўхталамиз.

МУШОҲАДА, МУРОҚАБА ВА ИХЛОС МАҚОМИ

Маълумки, Жаброил алайҳиссалом ҳадисида “Эҳсон нима?”, деб берилган саволга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Аллоҳни кўриб тургандек ибодат қилишинг. Агар Уни кўрмаётган бўлсанг, У Зот сени кўриб туради”, деб жавоб қайтарганлар.

Аллоҳни кўриб тургандек ибодат қилиш мушоҳада мақомидир. Аллоҳ кўриб турганини ҳис қилиш мушоҳада ва ихлос мақомидир.

Мушоҳаданинг маъноси шуки, банда қалби билан Раббини кўриб тургандек амал қилади. Бунда қалб имон нури билан мунаввар бўлади. Шунда ғайб худди кўз билан кўриб тургандек туюлади. Бу

мартаба Аллоҳдан ҳақиқий кўрқиш, такво қилиш, У Зотни улуғлашдан келиб чиқади. Мушоҳада энг юқори мартабадир.

Муроқаба маъноси шуки, банда Аллоҳ таоло ҳар бир амалини кўриб-кузатиб турганини ҳис қилади, фақат Аллоҳ розилигини кўзлайди, Аллоҳга ихлос билан амал қилади. Шуни қалбдан чуқур ҳис қилган инсон Аллоҳдан ўзгаларга илтифот этмайди, Ёлғиз Рабби розилиги учун тоат-ибодат қилади, одамлар мақтови, гап-сўзлари уни ихлосдан тўсмайди.

Банда аввал муроқаба, ихлос мақомига эришса, секин-аста мушоҳада мартабасига чиқади. Муроқаба мушоҳада мақомига етишиш учун кўприк вазифасини ўтайди.

Аллоҳнинг тавфиқи, мадади билан “Ислом ақидаси” китоби ниҳоясига етди! Сўзимиз охирида одамлар Парвардигори Аллоҳ таолога ҳамду санолар айтамыз, Ҳабибимиз Муҳаммад Мустафога, у зотнинг оила аъзоларига, саҳобаи киромларига салавотлар ва саломлар йўллаймиз!

Тошкент, 2017-2018

Фойдаланилган манбалар рўйхати

1. Қуръони карим.
2. Абулфидо Исмоил ибн Касир. “Тафсирул қуръонил азим”, 4 жуз. – Байрут-Ливан: Дорул маориф, 1989.
3. Шайх Алоуддин Мансур. “Қуръони карим”. /Ўзбекча изоҳли таржима. – Бишкек: Эркин-Тоо, 2001. – 767 б.
4. Шайх Абдулазиз Мансур. “Қуръони карим маъноларининг таржимаси”. – Тошкент: Тошкент ислом университети нашриёти, 2009. – 617 б.
5. Муҳаммад ибн Исмоил Абу Абдуллоҳ Бухорий. “Саҳиҳул бухорий”, 6 жуз. – Байрут: Дору ибни касир – Ямома, 1987.
6. Муслим ибн Ҳажжож Абулхусайн Қушайрий Найсобурий. “Саҳиҳу муслим”, 5 жуз. – Байрут: Дору ихёит турос.
7. Сулаймон ибн Ашъас Абу Довуд Сижистоний Яздий. “Сунану аби довуд”, 4 жуз. – Байрут: Дорул фикр.
8. Муҳаммад ибн Исо Абу Исо Термизий. “Сунанут термизий”, 5 жуз. – Байрут: Дору ихёит турос.
9. Аҳмад ибн Шуайб Абу Абдурахмон Насоий. “Сунанун насоий”, 8 жуз. – Ҳалаб: Мактабул матбуот, 1986.
10. Абдуллоҳ ибн Абдурахмон Абу Муҳаммад Доримий. “Сунануд доримий”, 2 жуз. – Байрут: Дорул кутуб ал-арабий, 1407 ҳ.й.
11. Муҳаммад ибн Язид Абу Абдуллоҳ Қазвиний. “Сунану ибни можа”, 2 жуз. – Байрут: Дорул фикр.
12. Молик ибн Анас ибн Молик ибн Омир Асбахий Маданий. “Ал-Мувадтоъ”, 8 жуз. – Муассасату зояд ибн султон оли наҳён, 1425 ҳ.й.
13. Аҳмад ибн Ҳанбал Абу Абдуллоҳ Шайбоний. “Муснадул имом аҳмад ибни ҳанбал”, 6 жуз. – Миср: Муассасату куртуба.
14. Муҳаммад ибн Идрис Абу Абдуллоҳ Шофеий. “Муснадуш шофеий”. – Байрут: Дорул кутубил илмия.
15. Муҳаммад ибн Жарир ибн Язид ибн Касир ибн Ғолиб Абу Жаъфар Табарий. “Таҳзибул осор”, 2 жуз. – Қоҳира.
16. Имом Абу Бакр Муҳаммад ибн Исҳоқ ибн Хузайма Суламий Найсобурий. “Саҳиҳу ибни хузайма”, 4 жуз. – Байрут: Ал-мактабул исломий, 1970.
17. Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим Тамимий Бастий. “Саҳиҳу ибни ҳиббон”, 18 жуз. – Байрут: Муассасатур рисола, 1993.
18. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Абу Абдуллоҳ Ҳоким Найсобурий. “Ал-Мустадрок ала саҳиҳайн”, 4 жуз. – Байрут: Дорул кутубил илмия, 1990.
19. Али ибн Умар Абулхасан Дорақутний Бағдодий. “Сунану дорақутний”, 4 жуз. – Байрут: Дорул маърифат, 1966.

20. Абулқосим Сулаймон ибн Аҳмад Табароний. “Ал-Муъжамул кабир”, 25 жуз. – Ал-Мавсил: Мактабул улуми вал ҳикам, 1983.
21. Абулқосим Сулаймон ибн Аҳмад Табароний. “Ал-Муъжамул авсат”, 10 жуз. – Қоҳира: Дорул ҳарамайн, 1415 ҳ.й.
22. Абулқосим Сулаймон ибн Аҳмад Табароний. “Ал-Муъжамус сағир”, 2 жуз. – Байрут-Уммон: Ал-мактабул исломий, 1985.
23. Аҳмад ибн Ҳусайн ибн Али ибн Мусо Абу Бакр Байҳақий. “Сунанул байҳақий ал-кубро”, 10 жуз. – Маккатул мукаррама: Мактабу дорил боз, 1994.
24. Аҳмад ибн Ҳусайн ибн Али ибн Мусо Абу Бакр Байҳақий. “Шуабул имон”, 7 жуз. – Байрут: Дорул кутубил илмия, 1410 ҳ.
25. Абу Абдурахмон Аҳмад ибн Шуайб Насоий. “Китобус сунанил кубро”. – Байрут: Дорул кутубил илмия, 1411 ҳ.
26. Абу Бакр Аҳмад ибн Амр ибн Абдулҳолиқ Баззор. “Ал-Баҳруз заххор муснадул баззор”. – Байрут-Мадина: Муассасату улумил куръон, 1409 ҳ.
27. Аҳмад ибн Али ибн Мусанна Абу Яъло Мавсилий Тамимий. “Муснаду аби яъло”, 13 жуз. – Дамашқ: Дорул маъмун лит турос, 1984.
28. Абу Бакр Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Абу Шайба Куфий. “Мусаннафу ибни аби шайба”, 8 жуз. – Риёз: Мактабатур рушд, 1409 ҳ.
29. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Салома ибн Жаъфар Кузоий. “Муснадуш шиҳоб”, 2 жуз. – Байрут: Муассасатур рисола, 1407 ҳ.
30. Абу Авона Яъқуб ибн Исҳоқ Асфарионий. “Ал-Мустаҳраж”, 5 жуз. – Байрут: Дорул маърифат.
31. Аҳмад ибн Абдуллоҳ Абу Нуайм Исфаҳоний. “Ҳиятул авлиё ва табақотул асфиё”, 10 жуз. – Байрут: Дору китобил арабий, 1405 ҳ.
32. Сулаймон ибн Довуд Абу Довуд Форисий Басрий Таёлисий. “Муснаду аби довуд таёлисий”. – Байрут: Дорул маърифат.
33. Абд ибн Ҳумайд ибн Наср Абу Муҳаммад Кеший. “Муснаду абд ибни ҳумайд”. – Қоҳира: Мактабатус сунна, 1408 ҳ.
34. Аҳмад ибн Али ибн Ҳажар Абулфазл Асқалоний Шофеий. “Фатҳул борий”, 14 жуз. – Байрут: Дорул маърифат.
35. Маҳмуд ибн Аҳмад ибн Мусо ибн Аҳмад ибн Ҳусайн Абу Муҳаммад Бадриддин Айний Ҳанафий. “Умдатул корий”, 25 жуз. – Байрут: Дору ихёит турос.
36. Абу Закариё Яҳё ибн Шараф Нававий. “Шарҳун нававий ала саҳиҳи муслим”, 18 жуз. – Байрут: Дору ихёит турос, 1392 ҳ.
37. Муҳаммад Шамсулҳаққил Азим Ободий. “Авнул маъбуд”, 4 жуз. – Байрут: Дорул кутубил илмия, 1995.
38. Маҳмуд ибн Аҳмад ибн Мусо ибн Аҳмад ибн Ҳусайн Абу Муҳаммад Бадриддин Айний Ҳанафий. “Шарху сунани аби довуд”, 6 жуз. – Риёз: Мактабатур рушд, 1420 ҳ.
39. Муҳаммад Абдурахмон ибн Абдурахим Абульало Муборакфурий. “Тухфатул аҳвазий”, 10 жуз. – Байрут: Дорул кутубил илмия.
40. Абдурахмон ибн Абу Бакр Абулфазл Суютий. “Шарҳус суютий лисунанин насоий”, 8 жуз. – Ҳалаб: Мактабул матбуот. 1986.
41. Нуруддин ибн Абдулҳодий Абулҳасан Синдий. “Ҳошиятус синдий ала ибни можа”, 8 жуз. – Ҳалаб: Мактабул матбуот, 1986.
42. Абдурауф Муновий. “Файзул қодир”, 6 жуз. – Миср: Ал-Мактабатут тижория, 1356 ҳ.
43. Шайх Валиюддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Хатиб Табризий. “Мишкотул масобиҳ”. – Байрут: Ал-Мактабул исломий, 1399 ҳ.
44. Мулло Али Қори. “Мирқотул мафотиҳ шарху мишкотил масобиҳ”, 9 жуз.
45. Абдульазим ибн Абдулқавий Абу Муҳаммад Мунзирий. “Ат-Тарғиб ват-тарҳиб”, 4 жуз. – Байрут: Дорул кутубил илмия, 1417 ҳ.
46. Али ибн Ҳусомиддин Муттақий Ҳиндий. “Канзул уммол фи сунанил ақволи вал афъол”. – Байрут: Муассасатур рисолат, 1989.
47. Имом Абу Жаъфар Таҳовий /Шуайб Арнаут таҳқиқи остида/. “Шарху мушкилил осор”, 15 жуз.

48. Жалолоддин Суютий. “Жомеул аҳодис”.
49. Зайниддин Абдурауф Муновий. “Ат-Тайсир бишарҳил жомийис сағир”, 2 жуз. – Риёз: Мактабатул имом шофеий, 1408 х.
50. Муҳаммад Анвар Бадахшоний. “Ақидатут таҳовия шарҳининг талхиси” (Таржимон: Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф). – Тошкент: Ҳилол-нашр, 2014. – 447 б.
51. Сафиюрраҳмон Муборакфурий. “Ар-Раҳиқул махтум” (Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам сийратлари). Тошкент: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016. – 655 б.
52. Муҳаммад Саламат Жабар. “Қиёмат аломатлари” (Таржимон: Муҳаммадҷон Аҳмад). – Тошкент: Мутаржим, 2003. – 103 б.
53. Ҳасан Закариё Фулайфул. “Қабр ҳаёти – азобми ё роҳат?”. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2003. – 63 б.
54. Аҳмад Ҳодий Максудий. “Ибодати исломия”. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2004. – 171 б.
55. Муҳаммад Саййид Тантовий, “Пайғамбарлар тарихи”, 1-4-китоблар. /Таржимон: Зиёвуддин Раҳим. – Тошкент: Шарқ, 2018. – 607 б.
56. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Сунний ақидалар”. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2005. – 583 б.
57. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, “Ҳадис ва ҳаёт” /Ислом ва имон, 2-жуз. – Тошкент: Шарқ, 2008. – 336 б.
58. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, “Ҳадис ва ҳаёт” /Нубувват ва рисолат, 19-жуз. – Тошкент: Шарқ, 2006. – 576 б.
59. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Мўминнинг меърожи”. – Тошкент: Ҳилол-нашр, 2014. – 240 б.
60. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Зикр ахлидан сўранг”, 1-китоб. – Тошкент: Ҳилол-нашр, 2013. – 399 б.
61. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. “Рухий тарбия”, 1-китоб. – Тошкент: Шарқ, 2007. – 447 б.
62. Муҳаммад Шариф Жуман, Аҳмад Муҳаммад. “Динда саволим бор”. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2014. – 443 б.
63. Муҳаммад Шариф Жуман, Аҳмад Муҳаммад. “Ислом дини”. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2006. – 223 б.
64. Абдул Азим Зиёвуддин. “Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам ва аҳли байт”. – Тошкент: “Тошкент Ислом университети” нашриёт матбаа бирлашмаси, 2014. – 95 б.
65. Абдулқодир Абдур Раҳим. “Эътиқод дурдоналари” (“Бадъул амалий” шарҳи). Тошкент: Шарқ, 2016. – 480 б.
66. Зиёвуддин Раҳим. “Қуръон – қалблар шифоси”. – Тошкент: Шарқ, 2016. – 432 б.
67. Зиёвуддин Раҳим. “Намозда хушӯ”. – Самарқанд: Имом Бухорий халқаро маркази, 2018. – 320 б.
68. Зиёвуддин Раҳим, Одилхон қори Юнусхон ўғли. “Таҳорат китоби”. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2014. – 376 б.
69. Зиёвуддин Раҳим. “Истиффорнинг 40 хосияти”, “Салавотлар”. – Самарқанд: Имом Бухорий халқаро маркази, 2017. – 176 б.